prof. dr. bülent dâver

siyaset bilimine giriş

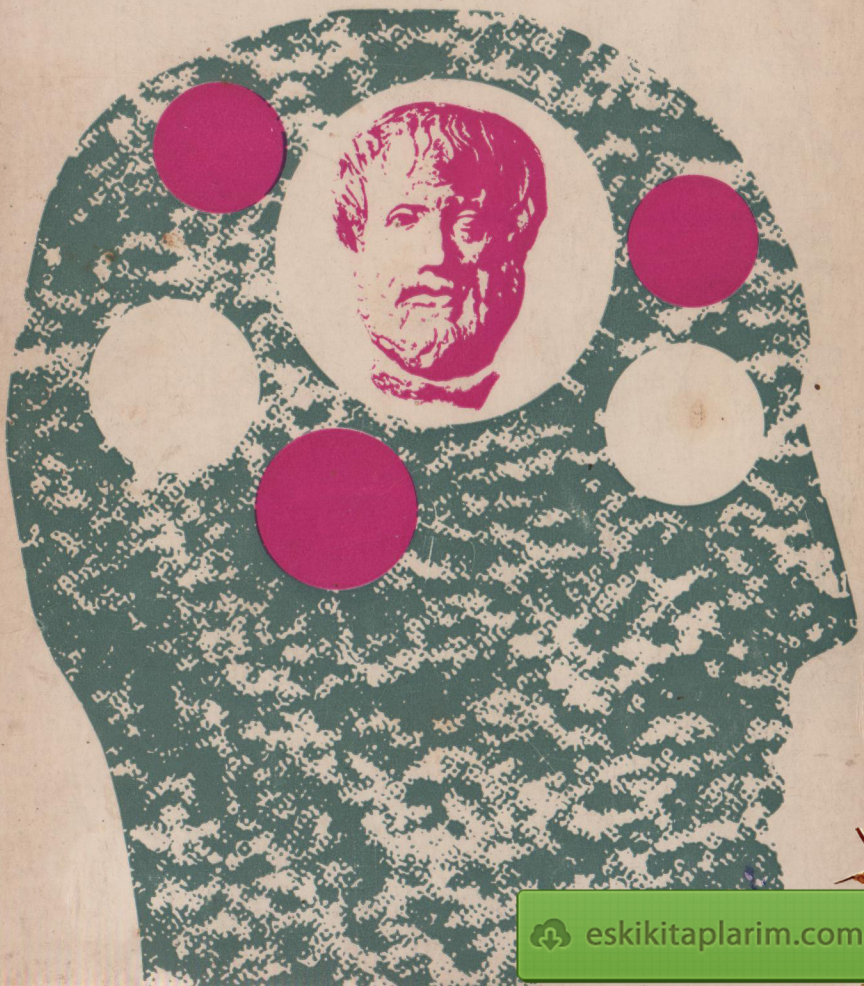

eskikitaplarim.com

DOĞAN YAYINLARI : 3
BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR DİZİSİ : 3

Ocak 1969

DOĞAN YAYINEVİ
P. K. 120 Cebeci
Cemâl Gürsel Cad.,
Yeni Acun Sokak, No. 3/C.
Cebeci, Ankara.

Prof. Dr. BÜLENT DÂVER

SİYASET BİLİMİNE GİRİŞ

DOĞAN YAYINEVİ

Copyright yazara aittir.

Kapak düzeni : stüdyo **in**

Sevinç Matbaası, Ankara — 1969

İKİNCİ BASIYA ÖN SÖZ

Geçen yıl ortasında basılan «Siyasal Bilime Giriş Kitabı» tükenmiş bulunuyor. Kitabın ikinci baskısında zaman azlığı ve kitaba acele duyulan şiddetli ihtiyaç dolayısıyla önemli bir değişiklik yapmak fırsatını bulamadım. Sadece «Siyasal Bilim» yerine aynı anlama gelen «Siyaset Bilimi» terimini kitaba başlık olarak koymayı daha uygun buldum. Esasen iki terim arasında birinin sıfat tamlaması (terkibi) öbürünün isim tamlaması olmaktan başka herhangi bir anlam farkı yoktur. Bu kitabı Türkiye'nin mutlu geleceğinin en kuvvetli teminatı saydığım, daima gerçeği ve fazileti ve hakkı savunan aydınlık fikirli Türk gençlerine ithaf ediyorum.

Ankara 15 Ocak 1969 **Prof. Dr. Bülent DÂVER**

SUNUŞ

Siyaset hem bir sanat ve hem de bir bilimdir. Siyasetin ne olduğu ve amacı hakkında günümüze değin pek çok şey ileri sürülmüştür. İlk «kilise babalarından» bazıları devleti ve onunla ilgili olarak siyaseti «şeytanî bir kurum» olarak görmüşlerdi. Öte yandan Eflâtun politikanın «insanları rızaları ile yönetmek sanatı» olduğunu belirtirken, Şansölye Bismarck politikayı «mümkün olanın sanatı» diye tanımlamıştı. «Siyasal bilimin babası» olarak kabul edilen Aristo ise siyasetin «insan mutluluğunu gerçekleştirme sanatı olduğu» noktası üzerinde ısrarla durmuştur. Büyük Selçuk Veziri Nizâmülmülk'de doğunun «Prens»i sayılabilecek olan «Siyasetname» adlı eserinde başarılı siyasetin adalete ve bilgiye dayanan yönetim biçimi olduğunu belirtmiştir.

Siyasetin modern bir tanımı Amerikan siyasal bilimcisi Harold D. Lasswell tarafından yapılmıştır. Lasswell politikayı «Kimin, neyi, ne zaman ve nasıl aldığını» gösteren bir sanat ve bilim olarak tanımlamaktadır. Siyaseti daha doğrusu siyasal bilimi, G. B. Shaw «medeniyeti kurtaracak tek bilim olarak» alkışlarken bazıları, bir bilim olmak şöyle dursun, siyasetin bütün sanatların en gerisi ve en ilkeli olduğunu söylemektedirler.

Siyasal bilimi bir bilim olarak kabul etmeyenlere göre, bu disiplin her bilimde bulunması gereken kesin anlamlı terimlerden yoksundur. Üstelik evrensel bir adı da yoktur. Gerçekten bu disiplin bazı üniversitelerin ders programlarında «Siyasal Bilim» veya «Devlet - Hükümet» bazılarında «Kamu Hukuku» yahut «Siyaset» bazılarında da «Siyasal Teori» ya da «Siyasal Felsefe» başlığı altında gösterilmektedir. Siyasal bilimi sosyolojinin bir dalı, özellikle «Siyasal Sosyoloji» olarak kabul edenler de az değildir. Görülüyor ki, siyaset bilimi konusunda ortaya atılan fikirler arasında büyük farklar hattâ çelişmeler vardır. Fakat bu konudaki

görüşlerin çoğunlukla birleştiği ortak nokta, siyasetin çok önemli bir konu olduğudur.

Siyasal bilim ve onun konusunu teşkil eden siyasal olaylar çok çeşitli disiplinlerle ve bunların alanına giren olaylarla iç içe girmiş ve karışmış olmakla beraber, biz siyasal bilimin kendisine mahsus bir alanı ,inceleme yöntemi ve ereği olduğu kanısındayız.

Siyasal bilim bütün karmaşıklığına ve henüz bulutlu yönlerine rağmen, bilimsel bir disiplinde bulunması gereken birliğe ve bütünlüğe sahiptir. Siyasal bilimcilerin ödevi sistemli bir çalışma ile, bu birliği ortaya çıkartmak —bugün için ona ait kanunları değilse bile— genellemeleri, trendleri (yönsemeleri) bulmak ve ifade etmektir. Sir Frederic Pollock'un dediği gibi **«Siyasal bilim bir takım efsaneleri, safsataları çürütmeye yarıyacaksa, var olmalıdır ve zaten vardır da».**

Kitabın Plânı :

İşte bu kanıdan hareket edilerek hazırlanan ve «Siyasal Bilime Giriş» adını taşıyan bu eserde siyasal bilimin alanını, konusunu, siyasal bilimin kullandığı en önemli kavramları, teorik modelleri, siyasetin temellerini yani siyasal faaliyetlerin içinde oluştuğu psikolojik, sosyolojik ve ekonomik çevreyi, faktörleri inceleyeceğiz. Başlı başına sırf «siyasal» nitelik taşıyan fenomenlerle, bunları etkiliyen ve aslında «siyasal olmıyan» faktörler arasındaki ilişkileri, devletin amaçlarını, siyasal örgütle hürriyet, adalet, refah, emniyet gibi temel insan ihtiyaçları ve yönelişleri arasındaki uygunluğu ve çatışmayı, başta devlet olmak üzere, siyasal ve hukukî kurumların gelişmesini gözden geçireceğiz.

Bu kitabın birinci bölümü siyasal bilimin temel kavramlarını kapsamaktadır. Siyaset sanatının niteliği, siyasetle din, ahlâk ve bilim arasındaki ilişkiler bu bölümde yer almaktadır. Siyasal bilimin konusu ve başlıca odak noktaları ve siyasal bilimde kullanılan metotlar yine bu bölümde gösterilmektedir. Ayni zamanda bu kısımda, bir disiplin olarak, siyasal bilimin ve beşerî faaliyet olarak siyasetin diğer akademik disiplinlerle ve faaliyetlerle olan ilişkisi gözden geçirilmektedir.

«Temel Kavramlar» bölümü bir dizi soyut önermelerden (propositions) hareket etmektedir. Bu temel önermeler şunlardır:

1. Çağdaş siyasal bilim dikkatini hem siyasal davranışların açıklanmasına ve tahminine; hem de siyasalar (policies) arasındaki tercihlere ve çatışan amaçların uzlaştırılmasına dair açık ve geçerli değer yargılarını bulmaya yöneltmelidir. Aslında bu iki iş birbirinden tamamen ayrı olmayıp kısmen ayrıdırlar ve önemli ölçüde birlikte yapılan ve birbirlerini tamamlayan faaliyetlerdir.

2. Siyasal bilimci çalışmalarında iki türlü hesaplama ve rasyonel tercih olanağına sahiptir. a) Kanunlar; genellemeler, insan ya da toplum davranışlarına ait modeller, hipotezler (Davranışçı bakış), b) Formel (resmî), kurumların işleyişine ait sistemli bilgiler, (Kurumsal bakış).

3. Siyasal bilimle diğer disiplinler arasındaki ilişkiler hayatî derecede önemlidir. Özellikle tarih, psikoloji, kukuk, iktisat ve idare siyasal bilimin konusunun aydınlatılmasında büyük katkılarda bulunmaktadır.

4. Devlet ve siyasal faaliyet, insanların kamusal faaliyetlerini düzen içinde yürütmelerine yarıyan temel araçlar olduğundan, siyasal bilim özellikle «alan» ve «sınır» konuları üzerinde durmaktadır. Bu anlamda siyasal bilim, Aristo'nun işaret ettiği gibi, temel, «arkitektonik» (mimarsal) bir bilimdir. Yine bu nedenle, sadece marjinal (nihaî) tercihler değil, fakat aynı zamanda haklar (hürriyetler), kamusal ve özel alanlar arasındaki sınırlar, devlet ve toplum arasındaki ilişkiler gibi temel sorunlar da pozitif siyasal bilimin ve siyasal felsefenin konusunu teşkil etmektedir.

Çağımızda genişleyen kamusal faaliyetler (kamu hizmetlerinin artması, hükümetin ekonomik alanda gitgide artan müdahaleleri) siyasal bilimcileri bir takım yeni sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Siyasal bilimci bu gibi hallerde belli bir siyasal sistemin, alınan siyasal ve idarî kararları destekleme ve uygulama gücünü hesaplamak, hükümetin iç ve dış politikalarının, sosyal, ekonomik ve idarî teşebbüslerinin dayandığı temel siyasal değerleri ölçmek ve siyasal tercihlerden (alternatiflerden) hangisinin daha olumlu sonuçlar vereceği hususunda yargılarda bulunmak gibi ödevler yüklenmektedir. Bu alandaki

çalışmalar hem pratik politika sorunlarını hem de teorik politika değerlerini kapsamaktadır.

İkinci bölüm siyasal hayatın temellerine ayrılmıştır. Özellikle psikolojik ve ekonomik faktörler —siyasal sistemle olan karşılıklı bağıntıları yönünden- analitik ve sistematik bir incelemeye tâbi tutulmuştur. Bireysel psikolojinin ve sosyal psikolojinin siyasal hayat ve davranışlar üzerine olan etkisi, sosyolojik faktörler; sosyal gruplar, sosyal sınıflar, iktidar, otorite, yönetici sınıf, elit, liderler, siyasal bozulma gibi modern siyasal bilimin temel konuları bu bölümde açıklanmaktadır. Nihayet ekonomi ile siyasal hayat ve siyasal kararlar arasındaki ilişkiler değişik teoriler ve ekonomi modelleri açısından incelenmektedir.

Yakın zamanlara kadar siyasal bilimcinin geleneksel odak noktası devlet ve devletin resmî kurumları olmuştu. Yasama, yürütme (idare dahil) ve yargı organları, bunlara bağlı kurumlar geniş anlamda politikanın tetkik alanı içine girmektedir. Üçüncü bölümde bu konularla ilgili olarak ve daha çok kurumsal ve tasvirî açıdan devlet ve hukuk alanı incelenmektedir.

Fakat bir siyasal yapıyı sadece resmî kurumlara, kanunlara bakarak anlamak mümkün değildir. Resmî siyasal kurumların gerisindeki gayrı resmî kuvvetleri, kurumları, kuruluşları, dinamikleri ve bunların işleyişini, biribirleriyle olan karşılıklı ilişkilerini tetkik etmeden siyasal hayatın gerçek oluşumu hakkında sağlam, geçerli ve bütünleyici yargılara ulaşmak güç, belki de imkânsız bir iştir. Kısacası zamanımızda siyasal fenomenlerin tetkikinde hukukî, statik, resmî bakış tarzı yerine gitgide dinamik ve gayrı resmî yaklaşma yolu kullanılmaya başlanmaktadır. Bu bakış tarzı siyasal bilimcilerin dikkatlerini siyasal olmıyan unsurların —psikolojik, sosyal ve ekonomik davranışlar ve kuvvetlerin— siyasete etkisi üzerine çevirmelerine sebep olmuştur. Resmî, hukukî bakış daha çok kurumsal ve tasvirî olduğu halde modern siyasal bakış fonksiyonel ve davranışçı bir nitelik taşımaktadır.

Kitabımızın siyasal hayat ve davranışlar başlığını taşıyan son bölümünde resmî siyasal alanı etkiliyen kuvvetler ve dinamikler toplu olarak gösterilmiştir. Siyasal katılma, siyasal etki, siyasal partiler, baskı grupları, kamu

oyu, ideoloji ve propaganda bunlar arasındadır. Böylece siyasal hayat ve davranışlar arasındaki çok karmaşık ilişki ortaya konulmak istenmiştir.

Bildiğimiz kadar, Türk dilinde ilk «Siyasal Bilime Giriş» kitabı olan bu deneme daha çok genel bir nitelik taşımaktadır. Yani belirli bir devletin şu ya da bu somut bir siyasal sistemin değil, yönetim şekli ne olursa olsun, devlet fenomeninin ve bir bütün olarak siyasal ve sosyal sistemin kurumsal, davranışçı ve normatif açıdan incelenmesi amacımız olmuştur. Bununla beraber ampirik tarihî ve mukayeseli metodun kullanılmasıyla, somut siyasal ve sosyal sistemlere, bu arada Türk siyasal sistemine, yer yer atıflar yapılması unutulmamıştır. **Siyasal bilim sosyal bilimler arasında en gencidir, gelişmekte olan bir sosyal bilimdir.** Normatif (değer yargılarına dayanan) bir bakışı ihmal etmeden —yani soyut düşünce ve inançları da göz önünde tutmakla beraber— siyasal bilimcinin asıl dikkatini olması gerekene yahut felsefî, metafizik kavramlara değil, olan'a hayata, realiteye çevirmesinin ve araştırmalarını pozitif bir siyasal bilim yönünde geliştirmesinin gerektiğini sanıyoruz.

Felsefî bir teori olarak siyasal teorinin asırlar boyunca pek az ilerleme kaydettiği halde, özellikle II. Dünya Savaşından bu yana, pozitif bilimlerdeki araçlardan ve metodlardan yararlanarak, «bilimsel» siyasal teori haline gelmesi; siyasal olaylar arasındaki sebep - sonuç ilişkisine dair bazı genellemeler ortaya koyması, devlet adamlarına sosyal ve siyasal olaylar üzerinde —sınırlı da olsa— bir kontrol ve hâkimiyet olanağı kazandırmıştır. Bu kontrol alanı siyasal bilimde araştırma ve inceleme metodları geliştirildikçe daha da artacaktır.

Türkiye'de pozitif bir siyasal bilim açısından yapılan ve özellikle ülkemizin sosyal ve siyasal yapısını incelemeyi konu edinmiş araştırmalar ve monografiler henüz pek azdır. Son bir kaç yıldır sosyal bilimlerle uğraşan fakültelerde bu yönde değerli araştırmalar yapılmasına başlanmış olması Türk siyasal biliminin geleceği için umut verici bir olaydır. Bu araştırmalar belli bir yoğunluk ve zenginlik kazanınca, Türk siyasal sistemi ve Türk siyasal hayatı hakkında sentetik ve sistematik bir eser yazılabilmesi mümkün olacaktır .

Çağdaş siyasal bilimdeki yeni kavramları ve eğilimleri gösteren bu kitap Türk okuyucularına ve öğrencilerimize yararlı olabilirse, yurdumuza ve fakültemize borçlu olduğumuz görevi kısmen yerine getirmiş olacağız. Bu vesile ile, bulunduğumuz kürsüde bizden önce binlerce öğrenci yetiştirmiş ve siyasal bilim, özellikle siyasal teoriler alanında çok değerli eserleri bulunan merhum hocam Prof. Dr. Yavuz Abadan'ın hâtırasını saygı ile anmayı borç bilirim.

Bülent Dâver

Ankara 9 Mayıs 1968

İÇİNDEKİLER

SUNUÇ ... ... III - VIII
İÇİNDEKİLER ... ... IX - XII

BİRİNCİ BÖLÜM : TEMEL KAVRAMLAR

SİYASET VE POLİTİKA TERİMLERİ ... ... 3 - 5

BİRİNCİ KESİM : SİYASET SANATI

SİYASET SANATININ NİTELİĞİ ... ... 6 - 7
1. Din ve Siyaset İlişkisi ... ... 7 - 19
2. Siyaset ve Ahlâk ... ... 19 - 22
3. Siyaset ve Bilim ... ... 22 - 27

İKİNCİ KESİM : SİYASET BİLİMİ

1. Terminoloji ... ... 23 - 32
2. Siyasal Biliminin «Bilimselliği» ... ... 33 - 38
3. Siyaset Biliminin Konusu ... ... 38 - 44
4. Siyaset Biliminde Metot ... ... 45 - 57
5. Siyaset Bilimiyle İlgili Disiplinler ... ... 57 - 64
6. Siyaset Biliminin Bölümleri ... ... 65 - 78

İKİNCİ BÖLÜM : SİYASETİN TEMELLERİ

BİRİNCİ KESİM : PSİKOLOJİK TEMELLER

1. Genel Bilgiler ... ... 79 - 84
2. İnsan Tabiatı ve Siyaset ... ... 84 - 89
3. İnsanın Sosyal Tabiatı ... ... 89 - 94

İKİNCİ KESİM : SİYASETİN SOSYOLOJİK TEMELLERİ

1. Genel Kavramlar ... ... 95 - 99
2. Sosyal ve Siyasal İktidar ... ... 99 - 112
3. Siyasal Mitler ve İdeolojiler ... ... 112 - 117

4. Otorite ... ... 117 - 122
5. Yönetici Sınıf Teorisi ... ... 122 - 128
6. Elit (Seçkinler) Teorisi ... ... 128 - 134
7. Liderler ve Siyasal Bozulma ... ... 134 - 141
8. Sosyal Eğilimler ve Siyasal Sistem ... ... 141 - 148

ÜÇÜNCÜ KESİM: EKONOMİK TEMELLER

1. Genel Kavramlar ... ... 149 - 155
2. İki Ekonomi Modeli ... ... 155 - 162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SİYASAL KURUMLAR

BİRİNCİ KESİM: HUKUK VE DEVLET

1. Hukuk Alanı ... ... 163 - 166
2. Devlet ... ... 166 - 169
3. Devletin Kaynağı ve Niteliği Hakkında Görüşler ... ... 167 - 176
4. Devletin Unsurları ... ... 176 - 183
5. Hükümet Sistemleri ... ... 183 - 189

İKİNCİ KESİM: DEVLET TEŞKİLÂTI

1. Devletin Temel Organları ve Kuvvetleri 190 - 193
2. Hükümet ve İdare ... ... 194 - 196

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: SİYASAL HAYAT VE DAVRANIŞLAR

BİRİNCİ KESİM: GENEL BİLGİLER

1. Siyasal Davranışçılık ... ... 198 - 200
2. Davranışçı Siyasal Bilimin Odak Noktaları ... ... 200 - 203

İKİNCİ KESİM: SİYASAL KATILMA

1. Genel Bilgiler ... ... 203 - 204
2. Siyasal Davranış ve Kararlar Analizi ... 204 - 210
3. Siyasal Katılma Piramidi ... ... 211 - 213
4. Siyasal Rejimler ve Siyasal Katılma ... ... 213 - 215

ÜÇÜNCÜ KESİM: SİYASAL ETKİ

1. Genel Bilgiler ... ... 216 - 220
2. Etki Piramidi ... ... 220 - 222

DÖRDÜNCÜ KESİM: SİYASAL PARTİLER

1. Genel Bilgiler ... ... 223 - 227
2. İnsanlar Niçin Siyasal Partilere Katılırlar? 227 - 228
3. Siyasal Partilerin Görevi ... ... 228 - 230
4. Siyasal Parti Tipolojisi ... ... 230 - 233
5. Siyasal Parti Sistemleri ... ... 233 - 235

BEŞİNCİ KESİM: BASKI VE MENFAAT GRUPLARI

1. Genel Bilgiler ... ... 236 - 238
2. Baskı Metotları ... ... 239 - 241
3. Baskı Gruplarının Kuvveti ... ... 241 - 242
4. Baskı Grupları ve Siyaset ... ... 242 - 248
5. Baskı Gruplarının Fayda ve Zararları ... 248 - 250

ALTINCI KESİM: KAMU OYU

1. Genel Bilgiler ... ... 251 - 256
2. Kamu Oyu Tipolojisi ... ... 256 - 258
3. Kamu Oyunu Oluşturan Kaynaklar ... ... 258 - 260
4. Kamu Oyunun Oluşumu ... ... 260 - 265
5. Kamu Oyunun Yoklanması ... ... 265 - 267
6. Siyasal Rejimler ve Kitle Haberleşme Araçları ... ... 267 - 270
7. Kamu Oyunun Eleştirilmesi ... ... 270 - 273

YEDİNCİ KESİM: SİYASAL İDEOLOJİLER

1. Genel Bilgiler ... ... 274 - 275
2. Başarılı İdeolojinin Şartları ... ... 275 - 277
3. İdeolojilerin Açıklanması ve İdeolojik Tartışma ... ... 278 - 280

SEKİZİNCİ KESİM: PROPAGANDA

1. Genel Bilgiler ... ... 281 - 285
2. Propaganda Ortamı, Tipleri ve Araçları 285 - 287
3. Siyasal Rejimler ve Propaganda ... ... 287 - 289
4. Propaganda Teknikleri ... ... 289 - 291

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA ... ... 293 - 304

SİYASET BİLİMİNE GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

SİYASET VE POLİTİKA TERİMLERİ

Siyaset Terimi:

Siyaset nedir ? Siyaset kavramı nasıl tanımlanabilir ? Bunu anlayabilmek için önce siyaset kelimesinin etimolojisi üzerinde duralım.

Etimoloji : Siyaset aslında Arapça bir kelimedir. Kökü itibariyle, at talimi, at eğitimi, at bakıcılığı anlamlarına gelmektedir. (Seyis sözcüğü de bununla ilgilidir.) Eski Mısır'a ait taş kabartmalarda firavunların, en yüksek siyasal yöneticilerin, bir ellerinde kamçı diğer ellerinde dizgin tutar biçimde gözüktüklerini biliyoruz. (1) Bu durum siyaset teriminin -hiç olmazsa onun anlamının- Araplara Eski Mısırlılardan geçmiş olabileceğini düşündürmektedir. Yani Mısır'da da siyaset, aslında, devlet yönetimi ile ilgili bir kavram olarak kullanılmıştır. Doğu Türk-İslâm İmparatorluklarında ise siyaset, uzun süre, «ceza» anlamına gelmiştir. Büyük Selçuk Veziri Nizamülmülk'ün «Siyasetname» adlı eserinde (2) Saraydaki Hars Emirinden (3), falaka ve değnek taşıyanlardan ve «siyaset sebeplerinden» söz

---

(1) G. Bouthoul: L'Art de la Politique, Editions Seghers, Paris, 1962 sh. 12.

(2) Nizamülmülk : Siyasetname. Mütercimi Muhammet Şerif Çavdaroğlu, İstanbul Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ve İdarî İlimler Enstitüsü Yayınları No : 1, Sermet Matbaası.

(3) Hars Emiri : Günümüzdeki Polis Müdürü, Jandarma komutanı gibi güvenlik kuvvetlerinin başı olan kimseye benzetilebilir.

edilmektedir. Siyasetname'de Hars Emiri'nin görevinin siyasete yani «ceza tertibine» ilişkin olduğu belirtilmekte, Nizamülmülk halkın Padişahtan ziyade Hars Emirinden korktuğunu özenle kaydetmektedir. (4)

Osmanlı İmparatorluğunda siyaset sözcüğünün, hükümdarın ülke idaresi ve politika zaruretleri ile verdiği cezaları, özellikle «idam cezasını» gösterdiğini burada söyliyelim. Bazan «siyaseten katl» bazan da doğrudan doğruya «siyaset» denilmekle ölüm cezası anlatılmıştır. (5) Prof. Enver Ziya Karal'ın derlediği Hattı Hümayunlar arasında yer alan eski bir fermanda, bir tersane görevlisinin görevini kötüye kullandığından yakınılmakta ve «hiyanet edenler hakkında siyaset olmadığından böyle oluyor» denilmektedir. Fermanda, sorumlunun «siyaseten» hesabının görülmesi yani öldürülmesi emrolunmaktadır. Söz konusu Hattı Hümayun şöyle sona ermektedir. «Siyaset olmayınca halkı âlem ıslah olmaz. İcra lâzımdır. Selefte nizam siyaset ile olur imiş» (6). Siyasetin idam cezası anlamına gelmesinden ötürü idam cezalarının infaz edildikleri meydanlara Osmanlı İmparatorluğunda, «Siyasetgâh» denilmiştir. Topkapı sarayında bulunan bir çeşmenin de bu yüzden «Siyaset Çeşmesi» diye anıldığını burada hatırlatalım. Siyaset deyimi sadece resmî yazışmalarda, fermanlarda ve Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde değil, aynı zamanda halk dilinde, Türk folklor ve edebiyatında da ölüm cezası anlamına kullanılmıştır. Örneğin ünlü halk şairi Pir Sultan Abdal'ın bir şiirinde siyasetin idam anlamında kullanıdığını görüyoruz. (7).

Zamanımızda siyasetin artık ceza ve idam cezası şeklindeki kullanılışına pek rastlanmamaktadır. Günlük halk dilinde siyaset denilince daha çok işbilirlilik, kurnazlık, manevra kaabiliyeti kastedilmektedir. Siyasal bilimde ise

---

(4) Siyasetname, sh. 154.

(5) Ahmet Mumcu: Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl. Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1963, sh. 2 den naklen.

(6) Mumcu, a.g.e., sh. 236. Pir Sultan Abdal'ın Sivas'ta asılmadan önce söylediği meşhur şiirindeki dörtlük şöyledir.

(7) «Hızır Paşa bizi berdar etmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim
Siyaset günleri gelip yetmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim»

siyaset terimini, şimdilik, kısaca **«ülke, devlet, insan yönetimi»** şeklinde tanımlamakla yetineceğiz.

Politika Terimi :

Dilimizde siyaset sözcüğü yerine bazan «politika» sözcüğü de kullanılmaktadır. Bu iki terim arasında, anlam bakımından, hiç bir fark yoktur. Siyaset, evvelce de belirttiğimiz gibi, kökeni (menşei) itibariyle Arapça bir kelime olduğu halde Politika sözcüğü dilimize batı dillerinden geçmiştir. (İtalyanca Politica'dan). Politika asıl kökü itibariyle, Yunan'ca bir kelimedir. (8) Antik (eski) Yunan'da «Politika» denilince (9) Polis'e yani Şehir-Devlet'e, Site'ye ait işler anlaşılıyordu. «Politikos» (devlet adamı) anlamına geliyor (10) yine aynı kökten türetilen «Politeia» ise devlet ya da cumhuriyet kavramlarını karşılıyordu. (11).

(8) Politika kelimesi ile ilgili eski Yunanca kelimeler şunlardır :
1. Polis=Devlet,
2. Politeia = Devlet, anayasa yahut cumhuriyet. (Örneğin Eflâtun'un Politeia'sı
3. Politike = Siyaset sanatı
4. Politika = Siyasal işler, siyasal şeyler.
5. Politis = Vatandaş

(9) Aristo'nun bu adı taşıyan eseri Türkçeye çevrilmiştir. Politika : Çeviren : N. Berkes, İstanbul. 1944 Maarif Basımevi.

(10) Eflâtun'un bir eseri bu adı taşıyan olup Türkçeye «Devlet Adamı» olarak çevrilmiştir. Çevirenler : Behice Boran, Mehmet Karasan, İstanbul 1944, M. E. B. Yayını.

(11) Eflâtun'un bir başka eserinin adı olup Türkiçeye (Devlet) olarak çevrilmiştir. Çevirenler, S. Eyüboğlu, M. A. Cimcoz, İstanbul 1962, Remzi Kitabevi.

BİRİNCİ KESİM

SİYASET SANATI

Siyaset sanatı başlığını taşıyan bir kesimde, önce, siyaset sanatının niteliği üzerinde duracak, daha sonra siyaset sanatının ve siyasal düşüncenin din, ahlâk ve bilimle olan ilişkilerini gözden geçireceğiz.

Siyaset Sanatının Niteliği:

Siyaset iyi midir, kötü müdür? Politikacı bir iyilik meleği mi, yoksa ortalık karıştırıcı kişi midir? Bu konuda, çağlar boyunca, düşünürler farklı yargılara varmışlardır. Siyaseti yerenler de, övenler de olmuştur. Politikacı, kabul edelim, çok defa hafife alınmış ve kötülenmiştir. Örneğin eski Yunan'da, ünlü komedi yazarı Aristofanes bir çok komedilerinde politikayı ve politikacıyı suçlamıştır. Aristofanes'e göre, politikacı demagog, haddini bilmez, ukala kişi demektir (1). Bunun gibi M.E. I. asırda İskenderiyeli Judaeus tarafından yazılmış bir eserde, siyaset sanatı büyü ile bir tutulmuştur. Yazar, siyaseti Peygamber Yusuf'un binbir renkli hırkasına benzetmektedir. Judaeus'a göre, siyasetin çok karışık bir dokusu vardır. Pek az gerçek ve bol yalan siyasetin acaip örgüsünü tamamlamaktadır. Politikacılara gelince, bunlar kâhinlere, karnından konuşanlara, büyücülere benzerler. Politikacı, sihirde, göz boyamada, her çeşit hile ve entrikada usta adamdır; tıpkı sirklerde toplarla oynayan hokkabazlar gibi, politikacılar da gerçeklerle oynarlar, halkı oyalar, avutur ve aldatırlar. Yakın çağlarda ise Alexandre Dumas' (Oğul) ya siyaset

(1) «Eşek Arıları»nın oynadığı yıllarda, Atina'da demagog Kleon ve savaştan yana olanlar yargıçlardan kendi siyasal çıkarları için yararlanmaktaydılar. Bkz. Aristofanes. Eşek Arıları (Yargıçlar), çev. S. Eyüboğlu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1966.

hakkında bir eser yazmasını söyledikleri zaman şu cevabı vermiştir. «Komedi hakkında komedi yazılması gerekmez.» Ama siyaseti böylesine yerenlere ve kötüleyenlere karşı övenler de olmuştur; Aristo siyasetin üstün bir sanat ve bilimlerin en kapsamlısı olduğunu belirtmiştir. Ksenefon da siyaset sanatının en yüksek sanat, «Şahane sanat» niteliği üstünde ısrarla durmuştur. Aslında siyaset ne iyi ne de kötüdür. Siyasetin konusu olan iktidar, kudret, H. D. Lasswell'in dediği gibi (2) çok renkli bir anlam örgüsüdür. Ama bu renklerin hepsi de kötülük sembolü değildir. İktidar kuvvetli ve iyi niyetli kimseler tarafından güzel, iyi, değerli amaçlar için kullanılabilir. Unutmıyalım, iktidar sahiplerinden bazıları insanlığın ululari, kahramanları arasında yer almışlardır. Tarihin büyük adamları, kanun koyucular, kurtarıcılar, devlet kurucular tarih galerisindeki yerlerinden gelecek kuşaklara ışık tutmaktadırlar.

§ 1. DİN VE SİYASET İLİŞKİSİ

Başta devlet olmak üzere, siyasal kurumların ve siyasal düşüncelerin, dinin, din kurallarının, teolojik ve metafizik ilkelerin etkisinden kurtulup bağımsız hale gelmesi uzun bir sosyal ve tarihî gelişmenin sonucudur.

Avrupada ve diğer ülkelerde din, uzun yüzyıllar süren bir devirde toplumu ve devleti düzenleyen başlıca kuvvetlerden biri olmuştur. Toplumların gelişmesinde, devletlerin organlaşmasında, kültürlerin oluşumunda dinin türlü yönlerden etkisi görülmüştür. Buna rağmen XVIII. yüzyılın ortalarına doğru önce Avrupada din düşüncesi ile din teşkilâtı, devlet yapısının ve etki alanının dışında bırakılmış, bu suretle lâyik düşünceye dayanan lâyik devlet örneği doğmuştur. Lâyik devlet örneğinin Avrupada kuruluşu hiç şüphe yok ki büyük bir tarih olayıdır. Ve her tarih olayı gibi bunun da bir takım nedenleri ve uzun bir gelişme devri vardır. (3)

---

(2) H. D. Lasswell, Power and Personality, Narton, 1948. sh. 9.

(3) E. Z. Karal Lâyik devlet telâkkisinin Avrupada gelişmesi, Siyasî İlimler Mecmuası Sayı 205, yıl 1948, sh. 4.

Hıristiyanlıktan Önce Teokratik Devlet Sistemi :

İlk çağ devleti teokratikti. Teokratik devlette din ve devlet işleri tamamiyle birbirinin içine girmiş bulunmaktadır. Hatta denilebilir ki, devlet sırf bir dinî örgendir (taazzuvdur). Teokratik devlette siyasal ve ruhanî otoriteler birbirinin içinde âdeta erimiş, birleşmişlerdir. Dinî lider aynı zamanda cismanî otoriteyi temsil etmektedir. Hukuk dinîdir, ahlâk, ekonomi, aile, bilim, felsefe, özetle sosyal hayatın bütün bölümleri dinle karışmıştır. (4)

Örneğin Eski Yunanda, fratrilerin (kabilelerin) ve sitelerin oluşunda din ortak bir bağ rolünü oynamıştı. Esasen Yunanlılar, başlangıçta, siyasal toplum kavramı ile dinî toplum kavramını birbirlerinden ayırdetmekte güçlük çekmişlerdi.

O çağlarda yazılmış bütün edebî eserlerde de teokratik bir devlet anlayışının izlerini görmek mümkündür. Homeros'a göre krallığın kökeni (menşei) ilâhidir. Krallar Jupiterin oğullarıdır ve egemenliklerini ondan alırlar (5).

Keza eski Yunan sitelerinde kanun, dinin bir kısmından ibaretti. Solon'un kanun derlemeleri aynı zamanda dinî kurallar toplacı (müdevvenatı) idi. Lakedemonyalılar asıl kanun yapıcının Licurgue değil, Apollon olduğuna inanırlardır. (6)

Fakat M.Ö. IV. Asırdan itibaren Yunen sitelerinde - özellikle Atinada - başlıyan zengin ekonomik ve yoğun siyasal hayat, din ve siyaset ilişkilerinde radikal bir değişiklik doğurdu. Bu dönemde Atinada politika diğer bütün beşerî faaliyetlere üstün sayılmış, ve din ve mâbet işlerinin şekle, formaliteye ait, Polis'e (Siteye) bağlı, ikinci derecede bir faaliyet olarak anlaşılmasına doğru kuvvetli bir akım belirmişti. Atinadaki yeni hayat üslûbu geniş ölçüde dünyevî (lâyik) olduğu gibi - İsparta kültürünün aksine - askerî değil sivildi. Eflâtun ve özellikle Aristo'nun eserleriyle siyasal teorinin bu dönemde ileri adımlar attığını kesin olarak söyliyebiliriz.

---

(4) Bkz. Fustel de Coulanges, La Cité Antique, sh. 457-461.

(5) Bkz. Akbay, Umumî Âmme Hukuku Dersleri, Ankara, 1951 Ss. 72-75.

(6) Bkz. Fustel de Coulanges, a.g.e., Ss. 218-221.

Romada da Etrüsklerden önce, her gens (kabile) kendisine özgü (mahsus) bir dine sahipti. Etrüsklerin civitas'larında «rex» (kral) dinî şef görevini yapmaktaydı. İmparatorluğun «principatus» devrinde hükümdar, aynı zamanda en yüksek ruhanî lider (Pontifex Maaximus) dur. İmparatorluğun «Dominatus» devrinde ise imparatora «Allahımız» manasına gelen «Deus Noster» denilmiştir. (7) Ayrıca, Romada, iki kişi arasında hukukî bir ilişkinin doğabilmesi için bu kimseler arasında dinî bir bağıntının varlığı aranıyordu. (8)

Bununla beraber lâyik bir esprinin varlığını anlatabilecek işaretlere eski Romada hiç rastlanmadığı söylenemez. Örneğin LUCRECE, «De Rerum Nature» adlı şiirinde tanrıların bu dünya işleriyle meşgul olmadıklarını söylüyordu. (9).

Hıristiyanlık :

Hıristiyanlık eski çağın teokratik devlet düzeninde gedikler açtı; hiç olmazsa, hıristiyanlığın getirdiği yeni ilkeler lâyik bir ruhun doğmasına elverişli ortamı hazırladı. Bizzat İsa, hükümranlığının bu dünyada olmadığını söylemiyor muydu? Yine İsa «Sezar'ın hakkını Sezara, Tanrının hakkını Tanrıya veriniz» dememiş miydi ? Şu halde gelecek asırlarda lâyik fikrin öncüleri bu ilkelerden hareketle dinî otorite ve prensiplere karşı devletin bağımsızlığını savunacaklardı. Gerçekten hıristiyanlık, ilk zamanlarda, insanlara sadece manevî bakımdan tesir etmek iddiasındaydı. Ne hukukî ve ne de siyasal hiç bir amacı yoktu. Hıristiyanlığın amacı siyasal ve sosyal devrimler yapmak değil, vicdanları doğru yola sevketmekti.

Hıristiyanlık, bu haliyle, siyasal cephede başarı kazanamamış bir ihtilâl manzarası gösteriyordu. Ruhanî etkisinin büyük olmasına karşılık, cismanî otoritesi hiç yoktu. İlâve edelim ki, bu devirde hıristiyanlar korkunç zulüm ve eziyetlerle karşılaşmışlardı. Bu durum İmparator Kons-

(7) Bkz. Akbay, a.g.e., Ss. 108 - 112.
(8) Bkz. Fustel de Coulanges, a.g.e., Sh. 226.
(9) Bkz. Mosca, Histoire Des Doctrines Politiques. Paris, 1936, sh. 65.

tantin tarafından M.S. 313 te ilân edilen «Milan Edit» si, hıristiyanlığı «devlet dini» olarak kabul edinceye kadar sürdü. (10).

Dördüncü asırdan itibaren, hıristiyanlık hızla yayılmaya başladı. Hıristiyanlığın yayılmasına paralel olarak Avrupanın siyasal ve sosyal yapısında da derin değişiklikler meydana geldi. Avrupayı adeta bir kasırga hızıyla saran yabancı istilâ dalgaları karşısında eski siyasal birlikler parçalanarak dağıldılar. Böylece Ortaçağın tipik kurumu olan feodal düzen doğdu. Kuvvetli derebeyler karşısında çok defa acze düşen kıralların papalardan yardım istemeleri kilise otoritesinin artmasına yardım etti. (11) Ayrıca derebeylik rejiminin bunaltıcı atmosferinde maddî varlıklarının güvencesini (teminatını) bulamayan yoksul halk tabakaları, mazlumlara «tanrı rahmeti» vâdeden hıristiyan dininin ilkelerine dört elle sarıldılar. Cennet kapılarının yollarını gösteren ruhanilere, azizlere ümit dolu gözlerle baktılar.

Siyasal ve sosyal plânda meydana gelen ve Kilise otoritesinin artmasına yardım eden bu türlü olayların yanısıra, Kilise kendisine resmî bir doktrin kurmağa çalıştı. Ruhanî iktidarın dünyevî iktidara üstünlüğü şeklinde ifade edilebilecek olan bu doktrinin temelleri Saint Paul zamanında atılmıştı. Saint Paul iktidarın kaynağının ilâhi olduğunu (omnis potestas a deo) belirtmekle kilisenin üstünlük iddiasına ilk dayanağı hazırlamıştı. Daha sonraki asırlarda yetişen diğer büyük bir hıristiyan ilâhiyatçısı, St Agustinus, St. Paul'ün açtığı yolda yürümüş ve «De Civitate Dei» (Tanrının Devleti) adlı eserinde «ilk günahın» ürünü olan, bu itibarla «şeytanî bir kurum» sayılması gereken «Dünya Devleti»nin, «Tanrı Devleti»ne (Civitas Terrana) boyun eğmesi gerektiğini ileri sürmüştür. (12)

Ruhanî iktidarın lâyik otoriteye üstünlüğü hakkındaki iddia kilise için bir «tez» di. Kilise kuvvetli olduğu, daha doğrusu kendisini kuvvetli hissettiği anda, bu geleneksel görüşüne sadakatle bağlanmıştır; buna karşılık zayıf olduğu

(10) S. M. Arsal, Teokratik devlet ve lâyik devlet, Tanzimat, İstanbul, 1940 sh. 64.
(11) Bkz. Karal. a.g.e., sh. 5 ve müt.
(12) Bkz. The Political Writings of St. Augustine, Henry Paolucci, (ed.) A. Gateway Edition, Henry Regnery Company, Chicago, 1962, sh. 4 ve müt.

dönemlerde «hipotez» ile yetinmek mecburiyetinde kalmıştır. Hipotez, dünyevî iktidara karşı «kilisenin bağımsızlığını» istemekti (13). Beşinci asırda dinî işlerde piskoposun, dünyevî işlerde imparatorun üstünlüğünü ilân eden Papa Gelase I, kilise için «asgari programı» - tâbir caizse bir ehven-i şer olan - hipotezi kabul ettiğini gösteriyordu. (14).

Doktrinde kilise üstünlüğü hakkındaki iddianın temeli, genellikle ruh ve beden arasındaki ilişkiye dayandırılıyordu. Curialist'lere, yani ruhanî iktidarı üstün telâkki edenlere göre: mademki beden ruha tâbidir, şu halde, ruhu temsil eden kilisenin lâyik iktidara üstünlüğü normaldir. İlâve edelim ki, kilise hukukçuları (Kanonistler) ilâhi iktidarın üstünlüğüne dair yazdıkları eserlerde kiliseyi fikir alanında desteklemekten geri kalmamışlardır. Kanonist ve Kürialistlere karşı Emperyalistler'de imparatorun tarafını tutmuşlar ve prenslerin üstünlüğünü savunmuşlardır.

Papa - İmparatorlar Mücadelesi: Kilisenin sadece manevî, ruhanî bir hâkimiyetle yetinmeyerek, ruhanî iktidarı kuvvetlendirmek amacıyla, dünyevi iktidara da sahip olmaları iddiası, zamanla, papalarla imparatorların arasını açtı. Önceleri fikir alanında kalmış olan mücadele giderek fiilî bir kavga şekline döküldü. Dokuzuncu asırda Papa Nicolas I, Metz piskoposuna yazdığı mektupta ruhanî otoritenin üstünlüğünü açıkça ileri sürüyordu.

Papa ile imparatorlar arasındaki bu mücadelenin ilk safhasında kilise üstünlük kazanır gibi oldu. Hatta IV. Henri Canossa'ya giderek Papanın ayaklarına kapanıp af dilemek zorunda bile kaldı (15). Akino'lu St. Thomas'nın büyük eseri «Summa Theologica» (Teolojik Özet) da kilisenin geleneksel tezi etraflı şekilde tekrarlanmıştı. Teolo-

---

(13) Bkz. Waline, Cours, sh. 62 - 63.
(14) Bkz. Mosca, a. g. e., Sh. 76.
(15) IV. Henri daha sonra Canossa'da uğradığı hakaretin intikamını almış ve Papayı kovmuştur. Bu iddialar papa Gregoire VII. nin, vasalları «yeminlerinden kurtarmağa Papanın yetkili olduğu ve İnnocent III'ün, İmparator seçimlerini Papanın tasdik edeceği hakkındaki iddialarının yeni belirtileri idi. Bkz. MOSCA a.g.e., ss. 78 - 83.

jik Özet, sadece din biliminden ibaret olmayıp - siyaset dahil - bütün sosyal, beşerî konuları kapsıyan bilimler derlemesi idi. St. Thomas, Tanrı kanunlarının -üniversel (evrensel) ve ebedî prensipler olarak- siyasal yöneticilerin uygulayacakları temel, değişmez prensipler olduğunu ileri sürüyordu (16). Fakat on üçüncü asrın sonlarından itibaren meydana gelen olaylar durumu değiştirdi. Lâyik otoriteler her yerde kiliseye karşı üstün gelmeye başladılar.

Fransada hocası Egide'in kiliseye karşı fikirleri yetişmiş olan Güzel Philippe o zamana kadar vergiye tâbi olmayan kilise emlâkinden vergi almak için harekete geçti. Papa Boniface VIII, üç ruhanî emirname (bulle) ile - bunların en meşhuru «clericis laicos»tur- bu isteğe şiiddetle karşı koydu. Aynı zamanda kilise otoritesinin üstünlüğü hakkındaki iddiayı yeni bir formül altında tekrarladı : (Ommen creaturam humenam subesse pontefici declaramus). «Beşerî her varlık papalığın emrine uymak zorundadır»

Güzel PHILIPPE Papanın itirazlarına, hatta aforoz tehditlerine aldırmadı ve 1303 yılında Romaya gönderdiği nazırı Nogaret vasıtasile Papaya baskı bile yaptı. (17) Papanın odasında hapsedilmesi ile biten bu olay Papanın otoritesini kökünden sarstı.

Diğer taraftan İmparator II. Frederic, 20 Nisan 1239 tarihli ünlü bildirisinde, lâyik prenslerden birinin haklarına dokunulmasının bütün prenslerin şerefini ilgilendireceğini söylüyordu. (18) Hiç şüphesiz, bu sözlerin altında, Papaya karşı gizli bir tehdit saklıydı. Papaların mutlak otoriteleri bu ve buna benzer olaylar yüzünden çok kırıldı.

Lâyik Komünlerin doğuşu : Orta çağda lâyik hareketi geliştiren en önemli olaylardan biri de Kuzey İtalya'da, Flandre'da ve Almanya'da, on üçüncü asırdan itibaren, ekonomik gelişmeye paralel olarak - lâyik Commune'lerin kurulması idi. Bu devirde feodal rejim adeta yavaş yavaş sönmeğe yüz tutmuştu. Feodal rejimle birlikte dinî senyörler de ortadan kayboluyordu. Özellikle lâyik Commune'le-

(16) Bkz. The Political İdeas of Saint Thomas Aquinas, Dino Bigongiarı (ed.) The Haffner Library of Classic, New York, 1957, sh. 3 ve müt.
(17) Mosca a.g.e., Ss. 89 - 90.
(18) Bkz. Lagarde, a.g.e., C. I. Sh. 189.

rin ortaya çıkışı manastır ve piskoposların etkisini tamamen sildi.

Alman Commune'lerinde kilise aleyhtarı faaliyet sonucu - kiliseler commune'lere bağlanmış ve burjuva sınıfı papaslarını kendi seçmeğe başlamıştı. Hastahane, yetimhane, okul gibi o zamana kadar kilise tarafından idare olunan kurumların yönetimi şehirlerin eline geçti. (19).

Flandre'da aynı nitelikte hareketler görüldü. Fakat anti-klerikal hareket özellikle kuzey İtalya'daki Padua Commune'ünde çok şiddetli şekilde ortaya çıktı. (20). O kadar ki Padua'da bir rahibin öldürülmesinin cezası hafif para cezasından ibaretken, bir lâyikin katli idam cezası ile cezalandırılıyordu. (21)

Orta Çağın sonlarına doğru beliren lâyik hareket fikir alanında da desteklendi. Nasıl Kanonist'ler dinî otoritenin üstünlüğü hakkındaki tezi işlemişler, bir sistem ve doktrin haline getirmişlerse aynı şekilde Emperialist ve Romanistlerin fikir alanındaki çalışmaları da İmparatorların dâvalarını ve sonuç itibariyle, lâyik hareketi kuvvetlendirdi. Örneğin, bu devirde yayınlanan ve bir rahiple lâyik arasindaki konuşmaları gösteren eserde (Dialogue entre le clerc le cavalier) kilise mallarının vergiye tâbi tutulması tezi savunulmaktadır. (22)

Fakat on dördüncü asırda siyasal düşüncenin ve kurumların lâyikleşmesine tesir eden yazarlar arasında en önemlisinin «Defencor Pacis»in yazarı Marcile de PADOUE olduğu, bu konuda incelemeler yapmış yetkili otoriteler tarafından, kabul edilmektedir. Adından da anlaşılacağı üzere, Kuzey İtalya'nın Padua Commune'ünden yetişmiş olan Marcile'in lâyik hareketin ve lâyik görüşün ilk büyük öncüsü olduğu muhakkaktır. (23).

---

(19) Lagarde a.g.e., C. I, Ss. 211-215.
(20) Bkz. Lagarde, a.g.e., Sh. 212 ve müt.
(21) Bkz. Mosca, a.g.e., Sh. 91.
(22) Bkz. Mosca, a.g.e., Ss. 89-90.
(23) Marcile hakkında batıda yazılan eserlerin sayısı bir hayli kabarıktır. Biz burada bunların arasında en önemli bir kaç tanesine işaret edelim. De Lagarde, Marcile PADOUE ou le Premier Théoricien de l'Etat Laïque, Paris, I. 1943; Emerton, The Defencor Pacis of Marcilio of Padoua, Cambridge, 1930; Carlyle, B. W. and Carlyle. A.: History of Mediaval Theory in the West, Vol. VI, 1936.

Padualı Marcile'in Defencor Pacis'de savunduğu tezin esası şudur: Kilise, Karolenjlerin zayıflamasından faydalanarak devlete ait hak ve yetkileri (malî ve kazaî yetkileri) ele geçirmiştir. Bu ele geçirme olayı -içinde oluştuğu şartlar sebebiyle- bir «gasıp» tır. Gaasıptan gaspettiği şeylerin iadesini istemek devlet için bir haktır. (24) Marcile aynı zamanda, devlet içinde tek bir iktidar bulunabileceğini, devlet iktidarının evrensel ve mülkî olduğunu, kanunların uygulanması konusunda rahip ve lâyik ayırımı yapılamayacağını ileri sürmüştür. (25) Böylece dünyevî kurumların en önemlisi olan devlet ve onun siyasal faaliyetleri dinin etkisi dışına çıkarılmış bulunuyordu.

Marcile'in pozitivizminin, amacı itibariyle, devlet egemenliğine ve siyasal iktidar alanına kilisenin müdahale ve tecavüzünü protesto etmeğe yönelmiş olduğu söylenebilir. (26)

Bununla beraber Marcile'in, dini bir kamu hizmeti saymak ve kiliseyi devlete bağlamak suretiyle yarı-lâyik bir sistemi (cesaro-papismus) savunduğu da unutulmamalıdır.

Keşifler: Ondördüncü asırdan itibaren coğrafya alanında yapılan keşifler lâyik düşüncenin gelişmesinde büyük rol oynadı. Zira coğrafya keşifleri sonucunda dünyanın İncil'de yazıldığından çok daha geniş, -papasların iddia ettiği gibi- düz değil yuvarlak olduğu anlaşıldı. Keza, hıristiyan medeniyetinden çok daha eski medeniyetlerin var olduğu gerçeği de keşiflerle meydana çıktı. Galile'nin dünyanın döndüğü hakkındaki buluşu, o zamana kadar körü körüne inanılan bazı doğmatik görüşleri temelinden yıktı.

Hümanizm ve Rönesans Hareketleri: Fakat lâyik düşüncenin ve lâyik devletin doğuşunda en önemli aşamayı Hümanizma ve Rönesans hareketlerinin teşkil ettiği söylenebilir. Artistik ve edebî bir ihtilâl olan Rönesans, dinî taassubun fikir üzerindeki baskısına baş kaldırmadır. İnsan aklı - Rönesansla birlikte- doğmatizmin etkisinden kurtuldu. Asırlarca mistik ve metafizik esasların uyuştu-

(24) Ch. Crozat, Defencor Pacis'de Devlet ve Hukuk Nazariyesi, Çev. R. G. Okandan, Bilsel'e armağan, 1939, Sh. 142
(25) Bkz. Lagarde a.g.e., Sh. 174.
(26) Bkz. Crozat a.g.e., sh. 153.

rucu havasında hapasedilmiş hür zekâ disiplini, Rönesansla birlikte yeniden hayata ve gerçeğe gözlerini çevirdi. E. O. JAMES'in dediği gibi, artık «bent kapakları açılmıştı». (27) İnsan aklı bundan böyle hür ufuklar içinde dolaşabilecekti.

Siyaset Felsefesinin Lâyikleşmesi : Rönesans döneminde siyaset felsefesi de lâyikleşti. Büyük siyaset yazarı N. MACHİAVELLİ'nin «Il Principe» (Hükümdar) adlı eserinde ortaya konulan kuralların dinî ilkelerle ilgisi yoktu. «Floransalı Kâtib'in hükümdara öğütleri tamamıyla insan psikolojisinin ve tarihin verilerine, gerçekci gözlemlere dayanıyordu. (28)

J. BODIN'in «Heptaplomeres» (Dinî Öğütler)'i ise devleti Kilisenin ve teolojinin etkisinden kurtarmak amacı ile yazılmıştı. (29) Öte yandan bir İngiliz düşünürü ve devlet adamı olan Thomas MORUS (Ütopia) adlı eserinde o zaman için ileri sayılacak görüşler ortaya koydu. Ütopia yazarı, belli bir din kuralına göre hareket edilmediği takdirde gelecek hayatta «kurtuluş» olamıyacağını iddia edenlerin sürgünle cezalandırılmasını teklif etmişti. MORUS'ün Tanrısızlara da hoş görüyle bakılmasını savunan görüşü özel önem taşır. (30) Daha sonraki asırlarda yetişen büyük düşünürler de siyaset felsefesinin lâyikleşmesinde büyük adımlar atılmasını sağlıyanlar görüşler ileri sürmüş-

---

(27) E. O. James, La Fonction Sociale de la Religion sh. 132.

(28) Machiavelli'nin bu ünlü eserini türkçeye çeşitli çevirileri yapılmıştır. Bunlar arasında Vahdi Hatay'ın çevirisini zikretmek isteriz. Machiavelli : Hükümdar ve Büyük Frederik'in Makyavel'i çürütme denemesi, Remzi Kitabevi İstanbul : Machiavelli hakkında ayrıca şu eserlere başvurulabilir : Machiavelli, Count Carlo Sforza Presents the Living Thoughts of Machiavelli, A. Premier Book, Fawcett World Library, New York, 1950; Edmond Barincou : Machiavelli, Evergreen Profile Book, Grove Press, Inc. 1960; The Prince by Niccolo Machiavelli, A. Mentor Book Published by the New American Library, Fifth print. 1955.

(29) Bkz. Y. Abadan : a.g.e., sh. 259.

(30) Thomas More'un Ütopia'sının dilimize güzel bir çevirisi yapılmıştır. T. More : Ütopia, Çevirenler S. Eyüboğlu ve arkadaşları, Çan Yayınları, İstanbul, 1964.

lerdir. Örneğin HOBBES, devleti ve siyaseti ilâhî hukuk temeli üzerinde oturtmuyordu (31).

GROTIUS, hukukî kavram ve hükümlerin yürürlüğünü teolojik bir ülûhiyet (tanrılık) imanından tamamen ayırmakla tabiî hukukun lâyikleşmesine yol açtı. Grotius'a göre «tabiî hukuk, tıpkı bir matematik postülat gibi, her türlü deneyden bağımsız olarak insan varlığında mevcut ve saklıdır. Allah nasıl matematik postülatları ve hükümleri değiştiremezse, öylece haklıyı haksız kılamazdı. (32)

Reform: Hümanizm, Rönesans hareketleri, bilim alanında yapılan icat ve keşifler nasıl felsefede, güzel sanatlarda lâyik düşüncenin zaferini sağlamış ve dini siyasetten ayırmışlarsa, aynı şekilde bir Alman papası olan Luter'in «Hıristiyanlıkta Papalık yoktur» ilkesi ile ortaya atılması ve Katolik kilisesinin mutlak üstünlüğüne itiraz etmesi modern lâyik devletin kuruluşuna yardımcı olmuştur. Zira Reform hareketi vicdan alanında hüküm süren baskıyı ortadan kaldırıyordu. Bundan böyle katolik inanç sisteminden ayrı inançların da var olabilmesi imkânı sağlanmıştı. (33)

Akılcı Akımlar: Lâyik düşünceyi, On yedinci asrın sonlarına doğru beliren ve -özellikle onsekizinci asırda çok kuvvetlenen- rasyonalist akımlar da destekledi. DESCARTES'ın ince bir felsefî örgü haline getirdiği akılcılık, Büyük Fransız ihtilâlinden önce VOLTAİRE ve Ansiklopediciler elinde katolik kilisesine çevrilen müthiş bir silâh haline geldi.

Onsekizinci asırda kanunlaştırma hareketleri de, eski geleneklerin sökülüp atılmasında ve sırf akla ve deneye dayanan hukuk kurallarının (kanunların) kabulünde önemli rol oynadılar. On sekizinci ve On dokuzuncu asırda sosyal ve ekonomik hayatta meydana gelen değişiklikler, daha ziyade millî geleneklere dayanan millî bir hukuk sistemi

---

(31) Bkz. P. Janet, Histoire de la Science Politique, C. I, 5. bası, Paris, sh. 159.

(32) Bkz. Abadan: Grotius ve Tabiî Hukuk. Cemil Bilsel'e Armağan, İstanbul, 1939, ss. 548-549.

(33) Bununla beraber Protestanlığın vicdan hürriyeti alanında -bu doktrine bağlı olanlar için- katoliklik kadar sert bir disiplin kurduğu da muhakkaktır.

nin kurulmasına yol açtı. Bugün Avrupada lâyik hukukun temellerinde dinî esaslardan gelme bazı tesirler sezilmekte ise de, bu dinî tesir ve esaslar, zamanla dinî kök ve niteliklerinden sıyrılarak dünyevileşmiş ve devlet tarafından da kendilerine hukukî bir geçerlik tanınmakla, âdeta lâyik bir anlam kazanmışlardır.

Milliyetçi Akımlar: On sekizinci asrın düşünce sistemine hâkim olan milliyet akımları ve «millî irade» anlayışı, millî kurumların oluşumunda dinin etkisini asgari plâna indirmiş ve vatandaş olmak için artık dindaş olmaya lüzum kalmamıştır. Millî-lâyik devlet için çeşitli dinlere bağlı olan vatandaşlar arasında hiçbir fark yoktur. Egemenlik tamamiyle lâyikleşmiştir. Bu görüşün ışığı altında modern devlet kavrayışı biçimlenmiş ve devletin vatandaşların öbür dünyadaki saadetleri ve «kurtuluşlarıyla» değil, sadece bu dünyadaki maddî ve dünyevî ihtiyaçlarıyla uğraşan bir kurum olduğu hakkındaki düşünce uygulama alanına çıkmıştır. Yani din artık bir kamu hizmeti sayılmamıştır. Bunun tabiî sonucu kilisenin resmen devletten ayrılması olmuştur.

On sekizinci asrın ikinci yarısından sonra meydana gelen iki büyük olay, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşu ve Fransa İhtilâli, din hürriyetinin bütün insanlar için kutsal bir hak olduğunu pozitif hukuk alanında belirten önemli belgeleri ortaya çıkartmıştır.

1776 Amerikan İnsan Hakları Demecinde şöyle deniliyordu:

«Dine veya Tanrıya borçlu olduğumuz ödev veya bunun yerine getirilme şekli kuvvet veya şiddetle değil, akıl ve kanaatle yönetilebilir. Herkes eşit olarak vicdanının emrettiği biçimde, dinin gereğini yapmada serbesttir.»

27 Ağustos 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Demecinde (34) din hürriyeti şu şekilde tanımlanmıştır: «Hiç kimse - dinî dahi olsa - inançlarından dolayı kınanamaz. Yeter ki bu inançların açıklanması kanunla belli kamu düzenini bozmasın.»

Pozitivizm: Ondokuzuncu asrın **pozitivizm akımları,** lâyik anlayışın gürbüzleşmesini ve devletlerin hukukî yapı-

(34) Madde 10.

larına geçmesini sağlamıştır. Nitekim Fransa'da 1882 ve 1886 yıllarında öğretimin lâyikleştirildiği görülmüştür. Ondokuzuncu asrın başlarında çıkarılan bir kanunla da (9 Aralık 1905 Ayrılık Kanunu) Kilise Devletten tamamiyle ayrılmıştır.

Bu lâyikleşme hareketleri karşısında Kilisenin tutumu ne olmuştur diye sorulabilir. Lâyik hareketin kuvvetlendiğini, devlet ve siyasetin dinden bağımsız oluşunun artık her yerde kabul edilmeye başladığını gören Kilise, ilâhî iktidarın üstünlüğü hakkındaki tezini bir kenara bırakarak kendisi için bir ehven-i şer olan «kilisenin bağımsızlığı» politikasını benimsemeğe başlamıştır. Bunun en belirgin örneği, Papa LEON 13'ün «İmmortale Dei Encycliqu»inde dünyevî ve ruhanî kuvvetlerin ayrılığını ve bunların birbirlerine karşı bağımsız olduklarını kabul etmesidir. (35)

İkinci Dünya Savaşından sonra, milletlerarası belgelerde de din ayrımının tamamen kaldırılması ve din hürriyetinin herkese sağlanması hakkında hükümler yer almış bulunmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Demecinin 18. maddesi şöyle demektedir: «Her kişinin fikir, vicdan ve din hürriyetine hakkı vardır. Bu hak, din veya kanaat değiştirmek hürriyetini, dinini veya kanaatini tek başına veya topluca, açık olarak veya özel olarak öğretim, uygulama, ibâdet ve âyinlerle açıklama hürriyetini gerektirir.»

Sonuç: Batıda din ve siyaset ilişkileri ve özellikle siyasal kurumların ve fikirlerin lâyikleşmesi hakkında ana hatlarıyla verdiğimiz bilgiler din ve vicdan hürriyetini tanımayan ve devleti sırf dinî bir örgen sayan tam teokratik devlet sisteminden, din ve devleti ayıran, din hürriyetini tanıyan lâyik devlet sistemine adım adım nasıl gidildiğini göstermiştir sanıyoruz. **Lâyik devlet bütün vatandaşlara en geniş anlamıyla din hürriyetini tanımış; dini bir kamu hizmeti olmaktan çıkarmış ve dinler karşısında tarafsız bir tavır takınmıştır. Lâyik devlette din ve siyaset konuları tamamiyle ayrı plânlarda konulardır; Ve birbirlerine asla karıştırılmamaları gerekir.** Lâyiklik ilkesini kabul eden 1961 Türk Anayasası da din ve siyaset ayrılığını

(35) Bkz. P. Arminjon, Les Eglises, Les Democraties, La Question Sociale, R.D.P. Mars 1952, Sh. 266; Waline, Cours..... Sh. 63.

Türk devleti için kesin ,temel prensip yapmıştır. (36) Bu sonuç bütün dünyada asırlar boyu süren uğraşmaların, yapılan mücadelerin, dökülen kanların bahasına elde edilmiştir.

§ 2. SİYASET VE AHLÂK

Siyasette Amaç ve Araç İlrişkisi

Siyaset ve ahlâk arasındaki ilişkiler nasıldır ve nasıl olmalıdır ? Bir araç olarak, siyasal iktidar herhangi bir amacın gerçekleştirilmesi için kullanılabilir. Bazı araçlar etik (ahlâkî) yönden nötrdürler. Bunların ahlâkî değeri, sadece hizmet ettikleri amaca bağlıdır. Çelik üretimini ya da atomun parçalanmasını ele alalım. Üretilen çelik, hastahane okul yapımı için de kullanılabilir; top, tüfek, kama yapılması için de. Birinci halde amaç tamamen insanî, beşerî olduğu halde bir saldırı savaşı için aynı şeyi söyliyemeyiz.

Acaba siyasal iktidar da böyle nötr bir araç mıdır ? Siyasal iktidarın özünde bir kötülük olduğu, siyasal iktidara sahip olanın bunu başkalarını boyunduruk altına almak, kişisel ve zümresel yararlar sağlamak için kullandığı öne sürülmektedir. Özellikle kutsal kitaplar ve din adamları bu temayı işlemektedirler. (37) Buda, Zenon, İsa, Tolstoi, Gandhi, Schweitzer gibi büyük ahlâk ve din öncüleri hep siyasal iktidarın insanı, bozan, azdıran nitelikleri üzerinde durmuşlardır. Fakat düşünülen ideal toplumları gerçekleştirmek için yine de iktidar aracına ihtiyaç vardır. **Siyasal iktidarsız bir toplum düzeni düşünülemez.** Siyasal iktidarın zorunluluğunu, ondan kaçınmanın imkânsız olduğunu gören insanlar iktidarın kötülüklerini azaltma yollarını düşünmüşlerdir. Bu konuda ileri sürülen düşünceler şunlardır : (38)

---

(36) Bkz. Anayasa, m. 19 ve m. 57.

(37) Tevratta, Yahova'nın (Tanrı) seçkin kullarının kendisinden bir kıral istemeleri üzerine, bunun doğuracağı kötülüklere halkının dikkatini çeken pasaj meşhurdur. «.....Ve sizler o gün tüm esir olacaksınız. Başınıza getirdiğiniz kıral yüzünden feryat ve âhınız göklere yükselecek ve ben sizleri dinlemeyeceğim.»

(38) Siyaset ve ahlâk ilişkisi için çok mükemmel bir analiz için özellikle bkz. Benedetto Croce, Politics and Morals, New York, 1945; Ayrıca Bertrand Russel :

1 — Ahlâkî değer taşıyan, ideal bakımdan yüksek bir amaç gayrı meşrû bir aracın kullanılmasını meşrû, hiç olmazsa, mâzur gösterir. Bu tezin ileri götürülmüş şekli politikada **«arivizm»** yani «amaca ulaşmak için her araç meşrûdur, mübahtır» şeklinde özetlenecek olan görüştür. (39)

2 — Bunun tam karşısında olan görüş, ahlâkî amaçlara ulaşmak için yine ahlâkî araçların kullanılması gerekliliğini öne sürer. Biz de prensip itibariyle, bu ikinci görüşe katılmakla beraber, gerçekçi açıdan bazı olaylara dikkati çekmek istiyoruz: Siyaset ve savaşta gayrı meşrû araçlar kullananlara karşı daima ahlâkî araçlarla cevap vermeye çalışmak, bazı hallerde, olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Aslında araç ve amaç biribirleriyle çok yakından ilgili olan şeylerdir. Alman sosyalistlerinden Ferdinand Lassalle de bu noktaya önemle işaret etmiştir. Şu halde bu konuda bazı ayırımlar yapmak zorunlu olacaktır.

1 — Amaçlarla araçlar arasında ahlâkî bakımdan çok büyük bir mesafe, uçurum olmamalıdır. Basit bir amacın gerçekleştirilmesi için çok kötü araçlar kullanılmamalıdır.

2 — Amaça ulaşmada zaman ölçüsü de önemlidir. Meşruiyeti tartışmalı bir araç, beli bir yüksek amacı, kısa vâdede, sağlıyabiliyorsa, mâzur görülebilir. Aksine, gerçekleşmesi çok uzun zaman alacak, üstelik müphem bir hedef için gayrı ahlâkî araçlara başvurulmamalıdır. Amaç, araç ilişkisinin çok önem kazandığı bir durum isyanlar, ihtilâller ve milletlerarası savaşlardır. Bu gibi durumlarda, tarafların normal zamanlarda pek haklı, meşrû sayılmayacak araçları kullandıklarını görüyoruz. Bu konuda söylenecek son söz, politikacının, devlet adamının başarıyı sağlıyacak en az kötü aracı seçmesini dilemekten öteye geçemez. Politikada insanlar ekseriya iyi ile kötü arasında değil, fakat

---

Human Society in Ethics and Politics. A Mentor Book, Published by the New American Library, 1962 (Eserin ilk baskısı 1952 yılında yapılmıştır).

(39) Bu görüş genellikle Makyevel'e izafe olunur. Ve siyasette makyavelizm diye de anılır. Machiavelli aslında insanların hepsi iyi olsalardı, politikada gayri ahlâkî araçlara başvurmaya lüzum kalmıyacağını söylemektedir. Machiavel: Hükümdar: Çev.: V. Hatay, Remzi Kitabevi, İstanbul, Sh. 67 ve müt.

kötü ile daha kötü yahut en kötü arasında tercih yapmak zorunda kalmaktadırlar. Unutmıyalım, yanlış hesap sonucu uğranılacak başarısızlık politikacının en büyük dramıdır.

Devlet adamları siyasal iktidarı barış, hürriyet, toplumun refahı ve adalet için kullandıkları ve bunu en az kötü araçları kullanarak başarı ile yaptıkları takdirde büyük olurlar ve kalıcı devlet adamı niteliğine kavuşurlar.

Başarılı Siyaset :

1. Bir politikacının başarısını belirleyen en önemli faktör, maalesef, onun çok iyi bir insan, ahlâklı, erdemli kişi olması değildir. Fakat daha ziyade iktidarı elde etmekte ve tutmakta gösterdiği maharet ve ustalıktır. Şu sözü hiç unutmamak gerekir : «Siyasette hiç birşey başarı kadar önemli değildir.»

Niccolo Machiaavelli'de siyasette çok defa «kötü» prenslerin başarı kazandıklarını söylemiştir. Bu sözleri yanlış yorumlamamak gerekir. Siyasette başarı kazananların mutlaka ahlâksız ve kötü kişiler olması gerekmez. Böyle olsaydı, meclislere, hükümetlere gansgsterlerin, haydutların dolması gerekirdi. Burada üzerinde durulan nokta; siyasette başarının yüksek ahlâkî niteliklerle zorunlu, çok mutlak bir bağıntısı olmadığıdır. Hitler

2. Politikada başarı kazanmak için, bir insanın belli bir konuda çok derinleşmiş bir uzmandan çok, her şey hakkında bir şeyler bilen genel kültür sahibi bir insan olması gerekmektedir.

3. Fakat politikacıyı başarıya götüren faktörler arasında en önemlisinin «uzağı görüş» yeteneği olduğunu kesinlikle söyliyebiliriz. Onun içindir ki «hükümet etmek ileriyi görebilmektir» denir. Uzağı görüş, geleceği seziş bir kültür, bilgi ve formasyon işi olmaktan çok, doğuştan gelme bir niteliktir. Bu itibarla, sanıldığının aksine, Siyasal Bilimler Fakültelerinde başarılı politikacı yetiştirilmez. Belki yeteneği olan kişilere politika alanında gerekli formasyon verilir.

4. Başarılı politikacının bir başka özelliği onun realist (gerçekçi) olmasıdır. Politikacı şartları iyi değerlendi-

rebilmeli, belli bir durumda nelerin mümkün olup olmadığına karar verebilmelidir.

Alman Şansölyesi Bismarck, politikanın «mümkün olanın sanatı» olduğunu söylerken bu noktaya işaret etmek istemiştir. Ancak mümkün, gayrı mümkün gibi terimler göreli (izafî) kavramlardır. Kişiye, zamana göre değişirler. Bir kimsenin mümkün görmediğini başkası mümkün sayabilir. Bugün mümkün olmıyan yarın mümkün olabilir. Max Weber'in dediği gibi, gayri mümküne doğru çaba göstermeyen insan mümküne hiç bir zaman ulaşamaz. Politikada başkalarının gayri mümkün saydıkları bir hedef seçmek, boş bir rüya veya anlamsız bir serap değildir. Yeter ki, böyle bir idealizm, çaba, keskin görüş ve sorumlulukla, kısaca, liderlikle birleşsin.

Politikada Taraftarlık ve Risk:

L. Barthou politikada başarı kazanmak isteyenlerin bir dâvaya şiddetle taraftar olmaları gerektiğini öne sürmektedir. (40) Barthou'ya göre, ılımların, tarafsızların siyasal alanda başarılı olmaları pek mümkün değildir. Bu yargı geniş ölçüde realist ve doğru bir gözleme dayanmakla beraber koyu partizanlığa varan ve gerçekleri değerlendiremiyen bir politika anlayışının sahiplerini sonunda felâkete ittiği de unutulmamalıdır. Öte yandan, politika ile uğraşanların başarı kazanabilmeleri politikayı sevmelerine ve riskleri göze alabilmelerine bağlıdır. (41) Ticarî hayatta olduğu gibi politikada da riski kabul etmeyenler büyük sonuçlara ulaşamazlar.

§ 3. SİYASET VE BİLİM

Bilim Halinde Siyaset:

Başarılı siyaset sanatının bilime uygun olması gerektiği çok söylenmiştir. Bilim halinde siyasetten sık sık söz edilmiştir. (42). Hattâ bazı düşünürler siyasetin bilginler

(40) Bkz. L. Barthou: Le Politique, Paris, 1923, sh. 15.
(41) Barthou, a.g.e., sh. 22.
(42) Bkz. Fritz Fleiner: İlim Halinde Siyaset, Çev. H. A. Göktürk, Hukuk İlminin Yayma Kurumu Yayını, No. 2, Ankara, 1937, sh. 4 ve müt.

tarafından yapılması halinde toplum için en yararlı sonuçlar doğacağını ileri sürmüşlerdir. Örneğin Eflâtun «Politeia» (Devlet ya da Cumhuriyet) adlı eserinde bu tezi savunmuştur. Eflâtun'un Cumhuriyeti, ideal, ütopik bir Cumhuriyet olup burada yöneticiler filozoflar, daha doğrusu bilgelerdir. (Bilge hem bir bilgin, hem de erdemli (faziletli) kişidir.) 18. asırda Saint-Simon da endüstriyel toplumda, yöneticilerin teknokratlar olması halinde, rasyonel devlet yönetiminin tam anlamıyla gerçekleşeceğini, refah ve saadetin, mutluluğun buna bağlı olduğunu belirtmişti. (43) Çağımızda ise James Burnham devlet yönetiminin menacerlere yani büyük korporasyonların, şirketlerin müdürlerine, âmirlerine (executives) bırakılmasının bir zorunluluk haline geldiğini ileri sürmektedir. (44) Uygulama alanına bakılacak olursa, tarih boyunca bilginlerin, teknokratların, menacerlerin - kendi alanlarında çok başarılı olsalar bile - siyasal yönetimde, devlet idaresinde her zaman başarılı olmadıkları görülmektedir. Yani en başarılı politikacıların ve devlet adamlaraının daima filozoflar ve bilginler arasından çıktığı söylenemez. Örneğin Eflâtun siyaset alanında çeşitli başarısızlıklarla karşılaşmıştır. Yüksek bir yönetici durumuna yükselemediği gibi, Siraküza (Sicilya) Kıralı Denis'i filozof yapma çabası da boşa gitmiştir. Bunun gibi siyasal düşünceleriyle tanınmış, büyük eserler vermiş Cicero, Voltaire gibi kişilerin, hükümdarlara öğüt verme suretiyle, devlet yönetiminde kesin söz sahibi olmaları mümkün olamamıştır. Bu duruma en iyi örneklerden biri, siyasal bilimin en büyük kurucularından olarak kabul edilen Machiavelli'nin pratik siyasette karşılaştığı güçlükler, uğradığı yenilgilerdir. Ancak bütün bu gözlemler siyasette, bilginin ve bilimin rolü olmadığı düşüncesine bizi götürmemelidir. Bilâkis, modern politika bilime, özellikle pozitif bilimlere, dayandığı ölçüde tesirli ve başarılı olmaktadır. Bizim burada belirtmek istediğimiz şudur :

---

(43) Bkz. Jean Meynaud : Technocratie et Politique, Etudes de Science Politique, 2, Chez L'auteur, Lausanne, 1960, sh. 53.

(44) James Burnham, L'ère des organizateurs (The Managerial Revolution), trad. franç. Calmann-Levy, 1947 (Avec une Préface de Leon Blum), sh. 7 ve müt.

Siyasette bilgi başarı için çok önemli bir faktördür, fakat asla yeter değildir.

Siyasette başarılı oldukları kabul edilen Bismarck, Disraeli, A. Lincoln, Atatürk gibi kişiler büyük bir siyasal bilimci olmak şöyle dursun, çok tanınmış düşünürler, yazarlar da değildirler. Fakat bütün büyük devlet adamları, usta politikacılar bilimin önemini hiç bir zaman inkâr etmemişlerdir. Örneğin F. D. Roosvelt 1930-1931 ekonomik bunalımının sonuçlarıyla başarılı şekilde savaşmak için çeşitli dallardaki bilim adamlarını etrafına toplamış ve bir «akıl tröstü» (Brain Trust) kurmuştu. Başkan Kennedy de «Yeni Sınırlar», politikasının güdümünde çekirdeğini Harvard Üniversitesinin teşkil ettiği bir ekibi yanına almıştı. Politikada bilgi gerekli ve bilim adamlarının devlet adamlarıyla işbirliği yapması zorunlu olmakla beraber, bu işbirliğinin, bazen, arzu edilen sonuçları vermediği ve bilim adamlarıyla politikacılar arasında anlaşmazlıklar, uyuşmazlıklar çıkmakta olduğu da bir gerçektir. Devlet adamları ve politikacılar her zaman bilginlerin, teknisyenlerin ve kurmayların (staff) görüşlerine, tavsiyelerine uygun hareket etmemektedirler. (45)

Politikacı ve Bilgin Uyuşmazlığı: Devlet adamlarının ve politikacıların bilginlerin öğüt ve tavsiyelerine uymamalarının nedenleri değişiktir. Bir kere bilginin ve politikacının hareket saikleri (motifleri) arasında büyük bir fark vardır. Bilgin bilimsel yönden bir olayı incelemekte, daha çok tarafsız bir açıdan, olayları araştırmaktadır. Devlet adamı ve politikacı bilimsel kaygılardan çok, siyasal motiflerle hareket etmekte, bazen kendisini buna mecbur da hissetmektedir. Bir seçimi kazanabilmek ya da belirli bir sosyal gruba hoş görünebilmek için, ekonomi biliminin gösterdiği kuralların dışına çıkarak hareket edebilmektedir. Örneğin ekonomik bakımdan rantabl ve prodüktif olmayacak bir bölgede fabrika ve tesis kurulması; belirli kit-

(45) Bilgin ve politikacı ilişkileri hakkında çok etraflı ve mükemmel bir araştırma için: Max Weber: Le Savant et le Politique, Paris, Librairie Plon, 1959, traduit par Julien Freund. (Raymond Aron'un güzel bir girişi kitapta yer almaktadır.) Ayrıca bkz.: Jacques Billy, Les Techniciens et le Pouvoir, P. U. F., Que Sais-Je, Paris, 1960.

leleri, zümreleri kazanmak için enflâsyonist bir politika izlenmesi gibi olaylara hemen her ülkede rastlanmaktadır. Siyasetle bilim arasındaki çatışmanın başka bir nedeni de, teori ile uygulama (pratik) arasında daima bir mesafenin bulunmasıdır. Bilimsel teorilerin saf, yüzde yüz, katıksız şekilde hayata uygulandığı şimdiye kadar görülmemiştir. (46) Teorinin öngöremediği bazı durumlar, koşullar (şartlar) teori ile pratik, modelle uygulama arasında bir farkın belirmesine yol açmaktadır. Gerçek hayatla ve bu hayatın «imkân» ölçüleriyle daha yakından temasta bulunan devlet adamı ve politikacı için bilginin bazı tavsiyeleri, gösterdiği yollar çok soyut, gerçekleştirilmesi imkânsız, hatta «ütopik çareler» olarak gözükmektedir. Sonra şunu da unutmayalım: özellikle sosyal bilimler alanında kesin sayılabilecek kanunlar hemen hemen hiç yok gibidir. Daha çok genellemeler ve, bir çok hallerde, doğruluğu denenmeye muhtaç hipotezler (varsayımlarla) yetinilmektedir. Bu durumda, devlet adamı, teorisyenler tarafından ileri sürülen bazı görüşleri - şüpheyle değilse bile - ihtiyatla karşılama yoluna gitmektedir. Bilim ile politika arasındaki işbirliğinin gerçekleşmemesi, bu nedenlerin dışında, bazen doğrudan doğruya politikacı ile, onun fikrî, ruhsal ve hatta biolojik yapısıyla ilgili bulunmaktadır. Şöyle ki, politikacının yeterli bir eğitimden geçmemesi, çağın koşullarını, bilimsel gelişmelerini iyice değerlendirememesi halinde, işbirliği aksamakta, istenilen sonuca ulaşılamamaktadır. Bunun yanında, politikacının, devlet adamının bir «insan olarak» her zaman akla ve deneye dayanan bir yaratık değil, duygularının, tutkularının etkisi altında hareket edebilen bir varlık olması göz önünde tutulmalıdır. Güdü ve dürtüler, henüz bilimin nedenlerini açıklıyamadığı bilinç altı ve bilinç dışı kuvvetler politikacının siyasal kararlarına, devlet adamlarının davranışlarına etkide bulunmaktadır. Bu sadece po-

(46) Devlet adamlarıyla bilginler ve teknisyenler arasındaki ilişkiler için: G. P. Snow, Science and Government, A Mentor Book, The New American Library, 1962, sh. 9 ve müt. Bernard Barber: Science and Social Order, Colliers Book, Revised edition, 1962, sh. 93 ve 122; Jean Meynaud: Technocratie et Politique, Etudes de Science Politique, 2. 1960 chez l'auteur, sh. 64 ve müt.; Jacques Billy: Les Techniciens et le Pouvoir P.U.F. Paris, 1960, sh. 7 ve müt.

litikacılar için değil, diğer bütün insanlar için de böyledir. Bu durumda, ister istemez, politika rasyonel temellerden uzaklaşmakta, irrasyonel bir görünüşe bürünmektedir. Ancak bütün bu gerçekler politika ile bilim arasındaki işbirliğinin zorunluluğunu ortadan kaldırmaz; aksine, gerek politikacının gerek bilginin daha iyi sonuçlara varabilmek için kendi yönlerinden, fikrî ve moral plânda, daha çok çaba göstermelerini zorunlu kılar.

Siyaset Sanatının Geriliği :

Siyaset sanatının bir başka bahtsızlığı da «en güç sanat» olarak hâlâ «arkaik» (eski) görünümünden kurtulamamasıdır. Çağımızda andlaşmalar 3000-4000 yıl önce yapılmış andlaşmalardaki formülleri âdeta tekrarlamakta, (47) bir çok siyasal kararlar, eski Romalılar zamanında olduğu gibi, Senatoda, resmî devlet organlarında değil, kapalı kulisler, lobiler ardında, özel toplantılarda, ziyafetlerde alınmaktadır. Büyük devlet adamları hâlâ «sinema diplomasisi» ve «kokteyl politikasının» sırlarını, inceliklerini araştırmakla meşguldürler. Oysa binlerce yıl zarfında -özellikle 18 inci asırdan itibaren- pozitif bilimlerde, teknolojide büyük gelişmeler görülmüş, toplumsal hayat çok karmaşık, yönetimi son derece güç bir niteliğe bürünmüştür. Makinalaşma, otomasyon, uzay dönemi, büyük nüfus patlaması, üretim ve tüketim problemleri devlet adamlarını, bugün her zamandan ziyade, bilime muhtaç getirmiştir. Halbuki siyaset halâ, bir çok ülkelerde «parçala ve hükmet», saldırıcıya karşı ittifak, barış ve savaş taraftarlığı «iyi komşuluk» gibi binlerce yıldır denenmiş klâsik formüller etrafında toplanmakta, bunlar etrafında dönmektedir.

Geleceğin Devleti :

Acaba gelecekte savaşın yerini barış, cezanın yerini mülâkat ve hizmet alacak mı ? Amme idaresi teknikleri gelişip, gerçek bir yönetim «idare» bilimi haline gelip siyasal hareketi plânlayacak mı ? Doktrin ve propaganda yerini

(47) Mısır Firavunu Ramses II ile Hitit Kralı Hatusil arasında İ. Ö. 1278 de imzalanan ve dünyanın ilk yazılı andlaşması olarak bilinen andlaşma metnine bakınız. G. Bouthoul : l'Art de la Politique, Seghers Paris, 1962, sh. 49 ve müt.

eğitime terkedecek mi ? Devletin fizik kuvvet kullanmadan insanlara ödev yaptırması mümkün olacak mı ? Geleceğin devleti, bazı ütopyacıların rüyası olan ideal devlet, barış, teknik, bolluk, ve adalet devleti mi, yoksa tamamiyle «polarize» olmuş (kutuplaşmış), her hareketin plânlandığı, kontrol edildiği, gözetlendiği, Orwell'in (1984»te tasvir ettiği «Büyük Ağabey»in totaliter devleti mi olacaktır ? (48) Bu sorulara bugün için cevap vermek imkânsızdır.

(48) George Orwell : 1948. A. Signet Giant, Published by the New American Library, First Print, 1950, 13 th print, 1955, New York.

İKİNCİ KESİM

SİYASET BİLİMİ

§ 1. TERMİNOLOJİ

Siyasal Bilim Terimi :

Siyasal Bilim(**Siyaset Bilimi**) terimi, ilk defa, 16. asrın sonlarına doğru kullanıldı. Ünlü Fransız hukukçusu Jean Bodin «Devletin 6 Kitabı» adlı eserinde bu terimden söz eder. (1576) Fakat bugün anladığımız mânada siyasal bilim deyimi 1800 lere doğru, anarşist düşünür William Godwin ve faydacı filozof Jeremy Bentham tarafından kullanılmıştır. (1)

Terimin Tekil veya Çoğul Olarak Kullanılması :

«Siyasal Bilim» mi yoksa «siyasal bilimler» mi denilmesi daha doğrudur ? Bir başka deyişle, deyim tekil olarak mı, yoksa çoğul olarak mı kullanılmalıdır? Terimin tekil veya çoğul olarak kullanılışı siyasal bilimin niteliği hakkındaki görüşlerle ilgilidir. (2) Yakın zamanlara kadar kadar - hattâ II. Dünya Savaşının bitimine kadar - özellikle Kıta Avrupa'sında, deyimi çoğul olarak kullanmak âdet olmuştu. Fransa'da «Les Sciences Politiques» (siyasal bilimler) şeklindeki söyleyiş yayılmakla beraber, arada sırada, tekil şeklinde yazanlar da çıkmıştır. Örneğin Paul Janet, daha 20. asrın ilk yıllarında, pek ünlü eserine (Siyasal Bilimin Ahlâkla İlişkileri) adını vermiştir. 1940 yıllarından itibaren terimi tekil şekilde kullanma Fransa'da yayılma-

---

(1) G. E. G. Catlin, The Story of the Political Philosophers, New York, 1939, sh. 206, 227, 336.

(2) Bu konuda daha fazla bilgi için J. Garner, «Siyasal Bilimin Niteliği ve Alanı» adlı makaleye bakılmalıdır. Çev.: M. T. Karamustafaoğlu, Huk. Fak. Der., Cilt XX, Sayı 1 - 4, 1963.

ya başladı. Bunda Amerikan siyasal bilimcilerinin derin etkisini görebiliriz.

G. Burdeau 1942 yılında ilk basımı yapılan eserine (Siyasal Bilim Büyük Kitabı) «Traité de la Science Politique» adını verdiği gibi, Charles Celier de, 1952 de yayınlanan kitabına şu başlığı koymuştur: (Siyasal Bilime Giriş) «Introduction à la Science Politique». Marcel Prélot ve J. Meynaud kitaplarında deyimi tekil şeklinde kullanmışlardır.

Siyasal Çalışmalar Deyimi:

İngiltere'de siyasal bilim yerine daha çok «Political Studies» (Siyasal etüdler) deyimi kullanılmaktadır. (3) Fakat günümüzde siyasal bilim deyimi tutunmağa ve günden güne daha çok kullanılmaya başlamıştır. Özellikle Büyük Savaştan önce, Avrupa'da çoğul şekilde kullanma, yani «siyasal bilimler» sözcüğü, siyasal bilimi çeşitli disiplinlerden, bilgilerden oluşmuş bir alaşım (halita) sayan görüşlerle ilgiliydi.. Bugün ise, siyasal bilime ayrı, bağımsız bir bilim gözü ile bakılmaya başlanmıştır. Siyasal bilim kendisine özgü konusu, metodu ve amacı olan bağımsız bir disiplindir.

Politika Deyimi: Siyasal bilimi tekil şekilde kullanmaya yönelenler deyim hususunda ayrılmaktadırlar. Siyasal bilimi anlatmak için bazen «Politika» deyimi kullanılmakta ve bununla hem sanat hem de bilim olarak siyaset kastedilmektedir. (4) Anglo-Sakson kaynaklarında Siyasal Bilime «Politics» (politika) denildiğine rastlıyoruz .5) Bazen de «Politics» ve «Government» sözcükleri bir arada kulla-

---

(3) Örneğin John Plamenatz 1956 yılında Londra'da yayınlanan eserine bu adı vermiştir. Bunun gibi Jan Barents de İngilizlerin bir kısmının Siyasal Bilim yerine «Siyasal Etüdler» dediklerine dikkatimizi çekmektedir.
J. Barents: Political Science in the Western Europe, sh. 5.

(4) Maurice Duverger, Gallimard Yayınevi tarafından 1960 yılında yayınlanan eserine «Introduction à la Politique (Politikaya Giriş) başlığını koymuştur.

(5) Bkz. Otto Butz: Of Man and Politics, New York, 1960.

nılmakta ve bu siyasal bilimi anlatmaktadır. (6) Yahut sadece «Government» denilmekte ve bununla siyasal bilim anlaşılmaktadır. (7)

Politika (Siyaset) Bilimi Deyimi : Siyasal bilim yerine bazen de, tekil olarak, aynı anlama gelen Siyaset «Politika» bilimi deyimi kullanılmaktadır. Daha çok Anglo-Sakson kaynaklarında bu şekle rastlanmaktadır. (8) Aslında, **«siyasal bilim» deyimi ile «Politika (siyaset) bilimi» deyimi arasında büyük bir fark yoktur.** Dil yönünden, biri bir sıfat ve isimden öteki de iki isimden oluşmuş tamlamalardır (terkiplerdir). Biz kitabımızda her iki şekli de kullanacağız.

«Siyasa Bilimleri» Deyimi :

Son zamanlarda akademik çevrelerde siyasal bilimle ilgili yeni bir deyim kullanılmaya başlanmıştır. Bu da «Policy Sciences» (Siyasa Bilimleri) deyimidir. Siyasa (policy) ile siyaset (politics) arasında fark vardır. Raymond Aron : Siyasa'yı (Policy) «hedef - program politika», Siyaseti de (Politics, La Politique) «alan - faaliyet politika» olarak ayırmaktadır. Siyasa kararları bir prensip anlatan, yön gösteren, hedef tesbit eden kararlardır. Bunlar ortaya bir örnek koyan, emsal yaratan, bundan sonraki eylemlerin gidişini belirleyen, alınacak başka kararları, yapılacak tercihleri etkileyen etkilemesi de istenen genel prensiplerdir. (9)

«Siyasa Bilimleri» deyimi «siyasal bilimler» gibi çoğul şekilde gözükmekle beraber, ifade ettiği anlam ve kapsamı yönünden, siyasal bilimler» deyiminden farklıdır. Henüz çok tutunamamış olan bu deyimin kaynağı Amerika Birleşik Devletleri olup bir grup siyasal bilimci tarafından kullanılmaktadır. Bunlar arasında H. D. Lasswell başta

---

(9) A. R. Leys Wayne : Ethics for Policy Decisions. Prenment and Politics, London 1957.
(7) Bkz. G. G. Hitcher : Modern Government, New York, Dood Mead 1963.
(8) Bkz. Crick Bernard : The American Science of Politics, London 1959.
(9) A. R. Leys Wayne : Ethics for Policy Decisions. Prentice - Hall Inc. New York, Second Print. 1953, sh. 5.

gelmektedir. (10) Siyasa bilimlerinde bazı temel problemlerin, temel değerlere göre incelenmesi bahis konusudur. Siyasal bilim, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji ile birlikte, insan davranışlarını ve bu davranışların amaçlarını, saiklerini araştıran bir bilim olarak, siyasa bilimleri grubu içinde yer almaktadır.

Siyasa Bilimlerinin Önemi :

İki Dünya savaşı arasında Amerikan sosyal bilimcileri metot sorunlarıyla ilgilenmiş ve özellikle ölçme metotlarını geliştirmişlerdi. Bunun sonucunda, gözlem yapmada ve bilgi (veri) toplamada yani olanaklar doğdu. Yakın zamanlarda beliren akım, metod sorununu az çok çözülmüş saymak ve geliştirilen metotları siyasaya katkıda bulunacak problemlere uygulamadır. **Siyasa bilimleri, siyasanın yapılması ve uygulanması sürecini araştıran, bu olayları açıklayan disiplinler olarak önem kazanmışlardır. (11)** Bu disiplinler, insan davranışlarıyla meşgul olan psikoloji, psikiyatri, sosyoloji, antropoloji bilimlerini ve ekonomi, matematik gibi disiplinleri de kapsamaktadır. Belli bir dönemin siyasa problemleriyle ilgili bilgileri toplamak ve açıklamalarda bulunmak siyasa bilimlerinin amacıdır. Siyasa yaklaşması günlük ufak problemleri değil, insanın kendisinin topluma uydurmakta karşılaştığı **temel problemleri ön plâna alır.** Siyasa bakışı, seçilen bir takım **temel değerlere göre** problemlerin incelenmesini gerektirir. Siyasa problemleri alanında çalışanlar konuyu **zaman içinde bir bütün** olarak ele alırlar; geçmişteki, haldeki ve gelecekteki bütün durumları göz önünde tutarlar. Bu amaçla «gelişme şemalarına» baş vururlar. Çağın dinamik oluşuna ait spekülâtif modellerin kullanılması bu aradadır. Siyasa bilimleri kavram ve kurumların endeksleriyle de uğraşır.

Kilit terimlere «işlemsel» (operasyonel) anlamını, veren endekslerin sosyal bilimler alanında kararsız oluşu yü-

(10) Bakz. Lerner and Lasswell (eds.) : The Policy Sciences, Recent Developments in Scope and Method, California 1951, Stanford University Press.

(11) Bkz. Raymond, Aron, Les Sciences de la Politique aux Etats - Unis, Armand Colin, Paris, 1951, sh. XI. ve müt. (Préface).

zünden, bu alandaki gelişmeleri gözleyebilecek ve değişmeleri saptayabilecek özel kurumları geliştirmek son derece önemli bir iştir. ABD'de siyasa bilimleri yönelimi bugün demokrasinin uygulanmasında ve işleyişinde karşılaşılan somut problemleri çözmeye yarıyacak bilgilerin toplanmasına doğrudur. Yeni siyasa bilimleri demokrasi probleminin üzerine özenle eğilmektedir. (12).

Siyasal Bilim Yerine Teklif Edilen Başka Terimler:

«Siyasal Bilim» yerine, özellikle Fransız siyasal bilimcileri ve hukukçuları, Statoloji, İstatistik, Politoloji, Politikoloji gibi terimlerin kullanılmasını teklif etmişlerse de bu terimlerden hiç biri genel bir kabul görmemiştir. (13)

---

(12) Lasswell, «Policy Oriantation» in Policy Sciences, sh. 14 - 15.

(13) **Statoloji :**
Siyasal bilim için Fransa'da teklif edilen terimlerden biri statoloji (statalogie) dir. Statoloji, M. de la Bigne de Villeuneuve tarafından (Yeni bir Sosyal bilim, Statoloji, Karakteri, Konusu) adlı eserde öne sürülmüş fakat tutunmamıştır. Bkz. M. Prélot: La Science Politique: P. U. F.: Paris, 1961, sh. 11.
İstatistik :
Sıyasal bilim yerine istatistik denilmesini salık verenler olmuştur. Örneğin Cournot istatistiği «insanların siyasal topluluk halinde yaşamalarından doğan olguların toplanması» şeklinde tanımlamıştır. Oysa bugün istatistiğin anlamı bir hayli farklıdır. İstatistik sadece devleti ilgilendiren olayların, şeylerin sayımı, toplanması için değil, başka alanlarda (iş ticaret hayatında, vb.) kullanılan teknik bir âlet, bilimdir.
Politoloji :
M. Prélot siyasal bilim yerine politoloji (politologie) denilmesini önermektedir. Ona göre Yunanca polis (devlet) sözcüğünden türetilen bu terim, siyasal bilimin (devlet bilımının) aslının tam karşılığıdır. Fakat bugün siyasal bilim sadece devleti değil devlet ötesinde kalan bazı siyasal fenomenleri, kurumları, ilişkileri de incelediğinden, bu deyim de yetersiz kalmaktadır. Bkz. Prélot, a.g.e., sh. 13
Politikoloji :
G. Burdeau, Prélot gibi, Yunanca (polis) sözcüğüyle ilgili bir başka terimden -devlet adamı anlamına gelen politikos'tan- hareket ederek siyasal bilime poli-

§ 2. SİYASET BİLİMİNİN «BİLİMSELLİĞİ»

Bu kesimde siyasal bilimin bilimsel niteliğine yapılan itirazlarla bu itirazlara verilen cevapları inceleyeceğiz.

Siyasal Bilimin «Bilimselliğine» Yapılan İtirazlar :

Siyasal bilime yapılan itirazlar, başlıca, onun bilim olmak ve yahut «bağımsız bir bilim olmak» iddiasına karşı ortaya atılmaktadır.

Siyasal Bilimin Gerçek ve Kesin bir Bilim Olmadığı İtirazı :

Bu türlü düşüncelere göre, siyasal bilim bir bilim değildir; **kesin mânada kanunlara** varamamaktadır, varmasına da imkân yoktur. Çünkü **siyasal bilimde deney yoktur,** olamaz da. Bir laboratuvarda çalışan kimse belirli şartlar altında H_2 ile O'ni birleştirir ve H_2O (su) elde edebilir ve bu deneyi istediği kadar aynen tekrarlıyabilir. Halbuki sosyal bilimlerde ve siyasal bilimde bu mümkün değildir. **İstediğimiz zaman savaş çıkaramayız, arzu ettiğimiz zaman seçim yapamayız,** sırf siyasal incelemeler yapmak için **siyasal parti kuramayız.** Yani siyasal olayların, tabiat bilimlerinde olduğu gibi deneye tâbi tutulması düşünülemez. **Siyasal olaylar bir defalıktırlar, gelir geçerler, aynen bir daha tekrarlanamazlar.** Üstelik siyasal olaylar, **değişmekte,** sonsuz bir oluşum halinde bulunmaktadır. Bu itibarla bunlar arasında sabit bağıntıları gösteren mutlak kanunlar bulunamaz. Bulunamayınca da siyaset bir bilim olamaz. Çünkü bir bilgi, bir disiplin ancak kanunları bulabildiği ve ifâde edebildiği taktirde «bilim olmak» iddiasında bulunabilir. Siyaseti yapan insan süjesinin fikrî ve ruhsal hayatının daimî çalkantılar içinde bulunması, insanın değişik duygu ve tutkuların etkisi altında çok farklı siyasal davranışlarda bulunması sonucunu doğurmaktadır. Bu kadar de-

---

tikoloji denmesinin taraftarlığını yapmıştır. Bu terim de, söylenişindeki güçlük bir yana, ağırlığı devlete verecek yerde devlet adamlığına vermekte ve yetersiz kalmaktadır. Bkz. G. Burdeau, Méthode de la Science Politique, Dalloz, Paris, 1959, sh. 27.

ğişken ve kaygan bir temele dayanan siyasal fenomenin bilimsel kanun halinde bize formüller sunabilmesi düşünülemez. (14) Üstelik siyasal fikirler, siyasal kurumlar ve olaylar, içgüdüler, güdüler, dürtüler, duygular ve **kişisel yargılar** gibi objektif olmıyan unsurlarla da karışmış halde karşımıza çıkmaktadır. Bu karışık saikleri, duyguları ve değer yargılarını ayıklamak ve siyaset olayını saf ve çıplak şekilde incelemek çok güç, bazen imkânsızdır. İşte bütün bu sebeplerle, siyasal bilim bir bilim değil, olsa olsa bir bilgi bütününden ibaret olabilir denilmektedir.

Siyasal Bilimde Genel Teori Eksikliği :

Siyasal bilimin bilimsel niteliğine yapılan itirazlar arasında bir tanesi de, siyasal bilimin genel saf bir teoriye sahip bulunmadığı itirazıdır. Örneğin Bertrand de Jouvenel: «Siyasal bilimin alanına giren konuların sayılması suretiyle tanımına çalışılması çabası bana dört yapraklı bir yoncayı hatırlatıyor. Yoncanın yaprakları meydanda fakat ortak sapını arıyor, göremiyoruz.» demektedir. Jouvenel'e göre, bir bilim birbirine «eklenmiş» bilgilerden meydana gelemez. Bilimden bahsolunabilmesi için, bilgilerin genel teori içinde kaynaşmaları gerekir. Bu saf siyaset teorisidir. Ve onsuz bilim olmaz. (15)

Terminoloji Eksikliği : Son olarak siyasal bilimin fizikî bilimlerde olduğu gibi sabit, **kesin bir terminolojisinin sözlüğünün olmadığı,** üstünde herkesin oybirliğine vardığı, değişmeyen, sabit kavramlara sahip bulunmadığı ifade edilmektedir. (16) Yani siyasal bilimin tabiat bilimlerinde, pozitif bilimlerde görüldüğü gibi, operasyonel bir endeksinin bulunmayışı eleştirilmektedir. (17)

---

(14) Sir Sheldon Amos bu fikri ileri sürenler arasındadır. Bkz. J. Garner, Siyasal Bilimin Niteliği ve Alanı, Çev. M. T. Karamustafaoğlu, Huk. Fak. Der. Cilt XX. Sayı, 1-4, 1963, Ayrı bası, sh. 92 ve müt.

(15) Bertrand de Jouvenel : «Invitation à la Theorie Politique Pure» dans Revue Internationale D'Histoire, Politique et Constitution, P. U. F. Janvier-Juin, 1957. sh. 86 ve müt.

(16) Amos, ibid.

(17) Jellinek hiç bir bilimin siyasal bilim kadar iyi bir terminolojiye ihtiyaç duymadığını ileri sürmüştür.

Siyasal Bilimi bir Bilim Olarak Kabul Edenler:

Siyasal bilimi bir bilim olarak kabul edenler yukarıda ana hatları gösterilen itirazlara şu şekilde cevap vermektedirler:

1. Siyasal bilimin bir bilim olmadığını öne sürenlerin bir kısmının «bilim» anlayışı matematik ve fizikî bilimlerin, pozitif bilimlerin bilim anlayışına uymaktadır. Halbuki **Siyaset fizikî bir bilim değil, sosyal bir bilimdir.** (18) Konusu, toplum içindeki insanın siyasal karar ve hareketleridir. Devlet içinde ve devletler arasında cereyan eden siyasal olaylardır. Bu olaylar arasında pozitif, matematik anlamda kesin bağıntıların - şimdiye kadar - kurulmadığı doğrudur. Fakat acaba tabiî ve pozitif bilimlerin bize salt (mutlak) gerçekler, «kesin» kanunlar olarak sunduğu formüllerde ve tam bir mutlaklık, kesinlik ve sahihlik var mıdır? **Örneğin «Rölativite» (izafiyet) teorisinin** ışığı altında, pozitif bilimlerin buluşlarının âdeta ihtilâlci yeni bir yorumdan geçtiği çağımızda, sosyal bilimlerin ve siyasal bilimin sonuçlarının kesin, «sahih» olmadığı itirazı ne dereceye kadar kuvvetli bir itiraz olmaktadır? (19) Öte yandan, Öklit Geoometrisinin temel postülatları da yeni geometri anlayışları karşısında bir hayli tartışmalı niteliğe bürünmüştür. (20) Siyasal bilimin fizikî bilimlerde olduğu gibi «kanunlara» yükselemediği gerçektir. Fakat siyasal bilim siyasal olaylar arasındaki bağıntıları «genellemeler» halinde ifade edebilmektedir. Pozitif bilimlerdeki metotların, özel-

---

(18) Siyasal bilimin bilimsel değeri hakkında çok mükemmel bir analiz için bkz. Karl Mannheim: Ideology and Utopia, Harvest Books, Harcourt Brace and World, Inc, New York, 1961, sh. 109 ve müt. Ayrıca bkz. F. Pollock, An Introduction to the History of the Science of Politics, Beacon Press, Beacon Hill, Boston, 1960, sh. 2.

(19) Bilindiği gibi Rölativite (izafiyet) teorisini ortaya atan Einstein, 3 boyutlu uzay kavramına dördüncü bir boyutun (zamanın) eklenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Hiçbir cismin hızının ışık hızını aşamıyacağı Einstein'ın teorisinde temel ilkelerden biridir.

(20) Özellikle Lobaçevski ve Riemann'ın önderlik ettiği yeni geometri okulları (Hiperbolik ve Eliptik Geometri) Öklid Geometrisinin temel postülâtlarının tam aksine sonuçlara varmaktadır.

likle gözlem metodunun, matematik ve istatistik usûllerinin (diagramlar, formüller, denklemler, grafikler) sosyal bilimlerde -ve bu arada siyasal bilimde- kullanılmaya başlanması sonucu olarak, siyasal bilim gelişmiş ve siyasal olaylar arasında, mutlak mânada değilse bile, **yaklaşık olarak** ilişkiler kurabilmiş ve bunları genellemeler halinde gösterebilmiştir. Çalışma ve araştırmaların alanı genişledikçe, kullanılan usûller ve modeller geliştirildikçe bu genellemelerdeki doğruluk, sahihlik ve gerçeklik payı da büyüyecek ve artacaktır. Üstelik: siyasal bilim çok yeni bir bilimdir. «Az gelişmiş» bir sosyal bilimdir. Pozitif bilimlerden sayılan kimya bile «ilmi simya» (alchimie) safhasın dan geçmiştir. Bir çok pozitif bilimler de başlangıçta, metafizik, dinî inançlarla ve hurafelerle karışmışlardı. **Astronomiye astrolojiden geçilerek varılmıştır.** Siyasal bilimin bugünkü durumunu meteorolojiye benzetebiliriz. Meteoroloji, bir tabiat bilimi olmasına rağmen, vardığı sonuçlar itibariyle, halâ kesin bir tabiat bilimi haline gelememiştir. Hava şartlarının suni peykler yardımıyla daha dakik şekilde ölçülmesi, şüphesiz, meteorolojiyi tahminlerinde daha isabetli ve sıhhatli yapacaktır. Şu halde siyasal bilimin de geleceğinden ümidi kesmemek lâzımdır.

2. Siyasal bilimin sabit, **herkesin üzerinde oybirliğine vardığı kavramlardan kurulu bir terminolojiye,** sözlüğe sahip olmadığı itirazına gelince, buna karşılık olarak denilebilir ki; siyaset terimlerinin bazılarının bulutlu, bulanık, kaygan kavramlar oluşu çok defa, siyasal olaylara, bilimsel açıdan bakılmaması ve **bu kavramlara objektif mânalar yüklemek yerine, hislerle, önyargılarla (prejujelerle) hareket edilmesinden ileri gelmektedir.** Siyasal bilimci bilimsel metodlarla çalıştığı takdirde, bu kavramları geniş ölçüde sübjektif öğelerden (unsurlardan) ayıklıyabilir. Bugün siyasal bilimdeki çalışmalar siyasetle ilgili kavramların açık, sahih ve belirli kapsamlı (muhtevalı) kavramlar halinde ortaya konmasına doğru yönelmektedir. Yani siyasal bilim işlemsel (operasyonel) endekslere (sabit kavramlar dizinlerine) kavuşma yolundadır.

3. **Genel Teori eksikliği:** Siyasal bilimin, güçlü bir metodolojik kanat yardımıyla, şimdiye kadar parça parça bulunmuş dağınık haldeki hipotezleri, genellemeleri, özel teorileri bir araya getirip sistemleştirerek genel bir teori kur-

ma yönünde bazı olumlu adımlar atması sonucu, genel teori eksikliğinin giderilebileceği hususundaki umutlar artmıştır. Bu gün modern siyasal bilimde ufak birimleri ele alan mikro-politika ve büyük birimlere yönelen makro-politika çalışmalarının çoğalması ve siyasal bilimcilerin dikkatlerini kişisel davranışlar yanında, kurumsal davranışlara çevirmeleri bu umudu haklı gösterecek işaretlerdir. (21)

Siyasal Bilimin Alanının Genişlemesi ve Sınırlarının Değişmesi :

Siyasal bilimin alanı her gün genişlemekte ve sınırları da değişmektedir. (Örneğin Devlet okullarının zenci-beyaz ayrımı yapamıyacağına dair Amerikan Federal Yüksek Mahkeme kararı, siyasal bilimin alan ve sınırlarının çok değiştiğini, şimdiye kadar siyasal nitelik taşımayan -ya da taşımadığı sanılan- problemlerin (ekonomik, sosyal, psikolojik vb.) modern siyasal bilimin inceleme alanı içine girdiğini göstermektedir.) Teknik, ekonomik ve sosyal gelişmeler bu alan ve sınırların son derece genişlemesi sonucunu doğurmaktadır. Atom ve hidrojen bombalarının yapılması, yeni bağımsızlığına kavuşan devletlerin ortaya çıkışı, otomasyonun yayılması, nüfus patlaması, toplu işsizlik gibi olaylar hükümetleri, siyaset ve idare adamlarını ve bunlarla birlikte siyasal bilimcileri şimdiye kadar bilinmeyen ya da üzerinde durulmayan konuları incelemeye zorlamaktadır. Bütün bu yeni faktörler, temel siyasal felsefenin ve onun dayandığı değerlerin yeni bir bakış altında, yeni bir yorum ve açıklama tarzına kavuşturulmasını zorunlu kılmaktadır. Kısaca, **insan ve toplum, vatandaş ve devlet arasındaki ilişkilerin çağımıza uygun bir şekilde yeniden ele alınması gerekmektedir.**

Psikoloji uzmanları bize insanların, sosyal psikoloji uzmanları grupların ve toplulukların, belli uyarımlar kar-

---

(21) Bkz. M. Kirkpatrick : «The Impact of the Behavioral Approach on Traditional Political Science», Austin Ranney (ed.) : Essasy on the Behavioral Study of Politics, University of Illinois Press, 1962 sh. 3 ve müt.

şısında, nasıl bir tavır takınacaklarını -ihtimali olarak- söylemektedirler. Fakat belli durumlar karşısında resmî organlar, kurumlar, hükümetler nasıl hareket edebilirler, ne gibi davranışlarda bulunabilirler? Siyasal tarih ve siyasal kurumların işleyişine ait bilgiler, pratik hükümet ve idare tecrübeleri «neyin olabileceği» hususunda bize bazı ip uçları vermektedir. Siyasal bilimci işte bu gibi verilere dayanarak geleceğe ait bir takım tahminlerde, kestirmelerde (prédictions) bulunur. Fakat sadece nelerin olduğunu veya nelerin olması muhtemel bulunduğunu araştırmak kâfi değildir. **Siyasal bilimci bütün bunlarla birlikte, nelerin olması gerektiğini de inceler. Böyle bir** inceleme hangi sosyal değerleri niçin benimsediğimizi açıklar, bu değerlerin eleştirisini yapar ve yönelinecek yeni hedefleri, değerleri ve amaçları ortaya kor. Adalet ,hürriyet, emniyet, demokrasi gibi temel sosyal değerlerde zaman ve mekân içindeki değişmeler, toplumla bu değerler arasındaki ilişkiler, özellikle siyasal teoriyi ve siyaset felsefesini ilgilendirmektedir. Bu açıklamalar gösteriyor ki, siyasal bilimin alanı çok geniştir ve sınırları da her geçen gün biraz daha değişmekte, büyümektedir.

§ 3. SİYASET BİLİMİNİN KONUSU

Siyasal bilimin ana konusu devlet ve iktidardır. Devlet daha çok hukukî, normatif ve statik açıdan siyasal fenomenin bir görüntüsü olduğu halde, iktidar ve buna bağlı olan davranışlar siyasetin dinamik odak noktalarıdır.

Devlet ve Pozitif Alan:

Klâsik siyasal bilim devleti siyasal bilimin ana konusu olarak kabul etmiştir. Burdeau'ya göre yeni siyasal bilimciler arasında şöyle bir kanı vardır: Devlet, devletin anlamı ve niteliği (mahiyeti) hakkındaki düşünce ve çalışmalar pozitif siyasal bilime yabancıdır. (22) Oysa, diyor Burdeau, bir inanç sistemi olarak devlet ve onun varlığı aynı zamanda sosyal bir olgudur. Küçük esnafın ağır ver-

(22) Burdeau, Traité de la Science Politique, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 6 Vol., Paris, 1942, I, sh. 58.

gileri protesto hareketi olan Pujadizm siyasal bilimin çalışma alanına girdiği halde devletin bu alana giremiyeceğini ileri sürmek anlamsız bir şeydir. Çünkü «Poujade» hareketini devlet teorisiyle açıklamak mümkün olduğu halde, pujadizmle devleti açıklayamayız. (23)

Devlet ve siyasal bilimin alanı konusunda bir başka görüş de şudur :

J. Dabin siyasetin yalnız devleti ilgilendiren bir şey olduğunu ileri sürmektedir. Dabin'e göre, madem ki siyaset ve devlet biribirine bu kadar karışmıştır; O halde siyaset kavramı devlet kavramına yeni bir şey katmıyan, onu açıklamak için yeterli de olmayan bir kavramdır. (24)

Bu görüş doğru değildir. Çünkü **siyaset devleti aşan bir kavramdır.** Sadece devleti değil, devletin ortaya henüz çıkmadığı toplumları ve durumları da kapsar. Siyasal bilimin alanını bu kadar dar tutan bir görüşü siyasal bilimciler reddetmek zorundadırlar. Şu halde biz de bu kitapta devleti hem normatif, hukukî, hem de pozitif, sosyal bir olgu olarak ele alacağız. Ve siyasal bilimin konusu olarak inceleyeceğiz.

Siyasetin Dinamik Odak Noktaları :

1956 yılında Unesco'nun aracılığıyla düzenlenen bir toplantıda siyasal bilimcilerin çok büyük çoğunluğu siyasal bilimin ana dinamik kavramının iktidar olduğu noktasında birleşmişlerdir. **Servet nasıl ekonominin merkez, temel fikri ise, iktidar da öylece siyasal bilimin toplayıcı, birleştirici kavramı sayılmaktadır.** (25)

Siyaseti, iktidar dışında, elit (seçkinler) fenomeni yönünden, grup açısından, liderlik sorunu bakımından tetkik edenler olduğu gibi, etki (infuence), siyasal karar ve siyasal katılma süreçleri (vetireleri) yaklaşmasıyla inceleyenler de vardır. Nihayet, rol, statü, prestij, mit, ideoloji, kitle haberleşmesi gibi daha çok sosyoloji ve psikolojiden aktarılmış kavramlarla yeni bir siyasal bilim kurulması yönünden

---

(23) Burdeau : Méthode de la Science Politique, Dalloz, 1960, ss. 249-250.
(24) J. Dabin : L'Etat ou la Politique, Dalloz, 1957, sh. 17.
(25) Waldo, D. Political Science In the United States, Paris, 1956, Unesco ss. 22, 24, 27.

çabaların sarfedildiğini burada belirtelim. Aslında bütün bu odak noktaları aynı siyasal fenomenin değişik açılardan, farklı metotlarla incelenmesinden başka bir şey değildir. Bu kavramlar ve odak noktaları birbirinden kesin çizgiler halinde ayrılmış olmayıp, çok defa, biribirini kesen, iç içe geçmiş daireler halinde bulunmaktadırlar. Bu odak noktaları, bir çok hallerde, biribirine dönüşebilmektedir ve bunlar arasında karmaşık bir karşılıklı etki-tepki ilişkisi bulunmaktadır. Biz bu kesimde siyasetin dinamik odak noktalarını kısaca göstereceğiz. Kitabımızın siyasetin temelleri ve siyasal hayatın dinamikleri kısmında bu konuda daha geniş bilgi verilecektir.

Konusu İktidar Olarak Siyaset :

Siyasetin modern açıdan incelenmesi, ağırlık noktasını devlete değil, iktidar kavramına yahut iktidarla birlikte etkiye (influence) vermektedir. Siyasetin bu şekilde anlaşılışı modern bir görüştür. H. D. Lasswell ve A. Kaplan «Siyasal bilim, konusu iktidara biçim verme ve iktidarı paylaşma olan ampirik bir disiplindir» diyorlar. (26) Görülüyor ki, burada odak noktası, geniş anlamıyla iktidar kavramıdır. Siyasetin bu açıdan yani iktidar yaklaşmasıyla ele alınışı bize siyasetin dinamik yönünü gösterdiği gibi, iktidar olgusunun sadece devlet içinde değil onun dışında veya onunla iç içe girmiş başka kurumlarda da gözüktüğünü anlatmaktadır. Örneğin, büyük ticarî ve sınaî şirketlerde (korporasyonlarda), kiliselerde, işçi sendikalarında, meslek derneklerinde (Borsalar, Tabip odaları) hatta özel kuruluşlarda iktidar olayı apaçık gözükmektedir. Şüphesiz devlet dışındaki kurumlarda ortaya çıkan iktidar, sosyal bir iktidar olarak, devletteki siyasal iktidarı -yerine göre az veya çok- etkilemekle beraber, tam anlamıyla siyasal bir iktidar olmayıp, genellikle «siyasal iktidara benzer» bir iktidardır. Siyasal hayatın, siyasal oluşumun sağlam ve doğru bir analizini yapabilmek ve siyasal süreci bütün öğeleriyle ortaya çıkarabilmek için devletteki siyasal iktidara şu veya bu şekilde etkide bulunan bütün kuvvet-

(26) Harold D. Lasswell and Abraham Kaplan, Power and Society, New Haven, Yale University Press, 1950, sh. XIV

leri -bu kuvvetler aslında salt (mutlak) siyasal nitelikte olmasalar da- incelemek siyasal bilimcinin ödevidir.

Fakat siyasetin sadece iktidar, özellikle geniş anlamda iktidar ilişkileri olarak anlaşılması bir takım zorluklar taşımaktadır. İktidar olayına biz sadece devlette yahut sendikalarda, meslek kuruluşlarında değil, aile kurumu içinde de rastlıyoruz. Babalar ve anneler ile çocuklar arasındaki ilişkiler de aslında bir iktidar (emretme ve tâbi olma) ilişkisini ifade etmektedir. Siyasal bilim bu türlü ilişkilerle de meşgul olacak mıdır? Bir başka örnek verelim. Milletler arasında savaş, zor kullanma, iktidar olayının bir başka görüntüsüdür. Siyasal kurumlar siyasal amaçlarını gerçekleştirmek için bazen kuvvete, zora başvururlar. Savaşı da siyasetin böylece temel öğesi (unsuru) sayacak mıyız?

Konusu Otorite (Meşrû İktidar) Olarak Siyaset :

Bu örnekler bize siyaseti iktidar ilişkileri olarak anlama da fazla ya da eksik olan noktaları göstermektedir. Aile normal olarak siyaset dışı bir kurumdur. Sosyal ve etik bir birimdir. Savaş (zor kullanma da), bir çok hallerde, gayrı meşrû bir durumdur. Fizikî bir kuvvet gösterisidir. Daha çok çıplak pazu kuvvetinin, silâh gücünün hâkim olduğu bir hükûmet şeklinde, bir tiranlıkta ya da diktatörlükte) siyaset olgusu yani emretme ve tâbi olma ilişkisi az çok mekanik bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Savaş ve diktatörlük gibi durumlarda beliren iktidar, çok defa, meşruiyete, kabule, rızaya gönüllü uymaya pek yer vermeyen bir durumdur. Davit Easton, bu açıdan hareketle, sadece geniş olarak iktidar üzerinde durmayıp, bu iktidarın ve etkinin «siyasal» olabilmesi için, belli ölçüde meşrûiyet taşıması, yani bu iktidarın emirlerine uyma hususunda manevî, moral bir yükümün, ahlâkî bir düşüncenin varlığının şart olduğuna söylemektedir. İşte iktidardaki meşrûiyet unsurunu ön plâna çıkaranlar, **siyasetin konusunun otorite, yahut meşrû iktidar olduğunu ifade etmektedirler.** Şu halde siyasal hayat bir toplum tarafından kabul edilmiş otoriteye, meşrû iktidara dayanan faaliyetlerden oluşan bir bütündür. Bu hayat içinde bağlayıcılığı, kabul edilen siyasal kararlar da, yine David Easton'un de diği gibi, toplum içindeki maddî ve manevî değerlerin oto-

rite kanalıyla dağıtımıdır. (27) Otorite veya meşrû iktidar kavramının özellikleri şunlardır:

a) Otoritenin buyruklarına uyma zorunludur. Bu zorunluluk ona uymayanlara karşı gerektiğinde zor, yani cebir, zecir kullanılmasıyla ortaya çıkar. Ancak bu kuvvet kaba, çıplak, gayri meşrû bir kuvvet olmayıp, **meşrû bir kuvvettir.** Devletin, onun polis ve jandarmasının, mahkemelerin, icra dairelerinin gerektiğinde usulünce kullandıkları kuvvet böyle bir kuvvettir. b) Otorite toplumun bütün bireyleri (fertleri) üzerinde hükmünü geçirir. Yani **geneldir. Herkesin otoritenin kararlarına uyması gereklidir.**

Değerleri Paylaştırma ve Değer Yaratma:

Bir toplumda herkesin çok çeşitli istekleri, arzuları ve ihtiyaçları vardır. Bütün bu arzuların istenilen ölçüde tatmini mümkün değildir. Bir kurumun, yüksek bir otoritenin bu konuda karar vermesi gerekir. İşte **iktidar H. D.** Lasswell'in deyimiyle, **«kimin neyi, ne zaman, nasıl aldığını»** gösteren bir kurumdur. (28) **Bu anlamda siyaset bir paylaşma ve paylaştırma olayıdır.** Ancak siyaseti ve iktidarı sadece basit bir paylaştırma kararları dizisi olarak görmek yanıltıcı olabilir. Yüksek iktidar kurumları sadece değerleri otoriter biçimde dağıtmakla kalmazlar, aynı zamanda yeni yeni değerler de meydana getirirler. Örneğin yeni kamusal faaliyetlere girişen, kamu hizmetleri kuran hükümetler toplum ihtiyaçlarını karşılamak için yeni değerler yaratıyorlar demektir. (29)

Sonuç: Siyasetin ve Siyasal Sistemin (Polity) Tanımı

Siyasetin yukarıdaki tanımları (devletle ilgili faaliyetler, iktidar ilişkileri, otoriteye dayanan değer dağıtımı, etki vb.) aslında aynı olayın çeşitli görünüşleridir. Siyasetin odak noktası olarak devleti seçmek statik unsurlar, or-

---

(27) David Easton: The Political System, New York, Knopf, 1953 ss. 128-129.
(28) H. D. Lasswell: Politics: Who Gets, What, When, How? New York, Mc Graw-Hill, 1936.
(29) William C. Mitchell, Politics as the Allocation of Values, A Critical Ethics, 1961, Ss. 79-89.

ganizasyon ve sistem üzerinde durmak demektir. Bu şekilde bir tanım ilkel toplulukların siyaset dışında bırakılması demek olur. Bu tanım, aynı zamanda, siyasette dış görünüşü, resmiyeti, şekli, hukukî kalıpları ön plânda tutmak demektir. Yine böyle bir tanım, siyasetin özünü teşkil eden iktidar, etki gibi fenomenlerin gözden uzaklaştırılması sonucunu doğurmaktadır. Öte yandan, bütün dikkatini iktidar ilişkilerine, etki faktörlerine, dinamik siyasal sürece çeviren bir siyasal bilim, siyasetin dayandığı manevî temeli, otoriteyi, meşruiyet kavramını ihmal etmektedir. Üstelik böyle çok geniş bir iktidar ilişkileri tablosu siyasal bilimcinin görevini bir hayli güçleştirecek, ağırlaştıracak niteliktedir. Çünkü her türlü iktidar «siyasal» nitelikte değildir. **Şu halde siyasal bilimin konusunu teşkil eden siyaseti, devlet içindeki iktidara önemli ölçüde etkide bulunan kuvvetlerle ilgili faaliyetler olarak tanımlayabiliriz.** Kanunların öngördüğü resmî şekiller, yasamanın, yürütmenin ve yargının (mahkemelerin) bağlı olduğu kurallar ve hukukî kalıplar siyasal sistemin yarattığı out-put ları (hasılayı) tayin eden, ona yön ve biçim veren unsurlardır. Bu unsurlar halkın ve etkililerin (nüfuzlu kişi ve grupların) istekleri, idealleri ve ihtiyaçlarını ifade eden unsurlarla (in-put) sıkı sıkıya ilgilidir. Siyasal sistem geliştikçe, şekille öz, hukukî görünüşle, siyasal dinamikler (iktidar ve etki) arasındaki ilgiler daha da çoğalır ve bunlar birbirlerine devamlı olarak tesir ederler. Kısaca, **statik ve dinamik elemanlar, resmî ve gayrı resmî yönler, hukukî ve siyasal görünümler yekdiğerini tamamlar ve bütünlerler.** Siyasetin statik ve dinamik; formel ve informel; resmî ve gayrı resmî alanını, kısaca siyasal sistemi (polity) şöyle bir tablo ile gösterebiliriz.

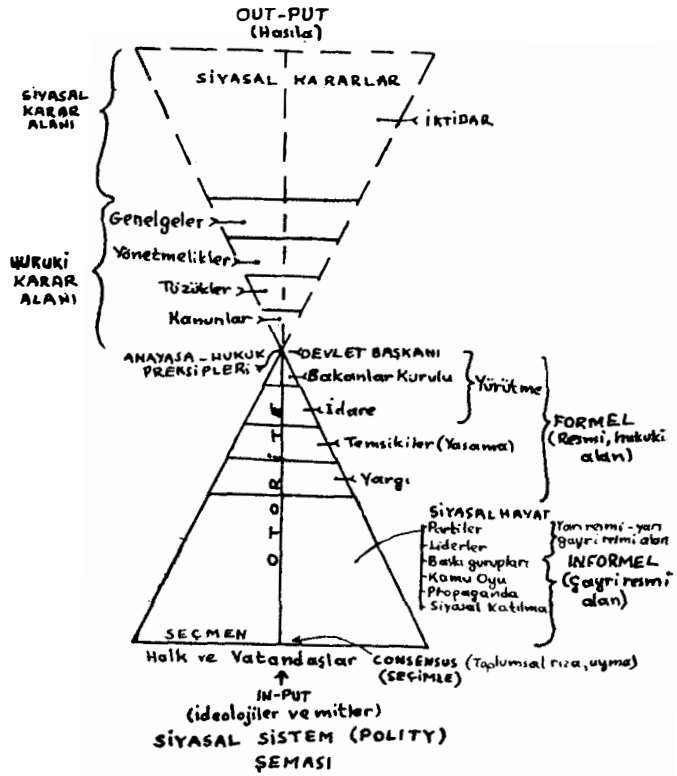
OUT-PUT
(Hasıla)
SİYASAL KARAR ALANI
SİYASAL KARARLAR
İKTİDAR
HUKUKİ KARAR ALANI
Genelgeler
Yönetmelikler
Tüzükler
Kanunlar
ANAYASA - HUKUK PRENSİPLERİ
DEVLET BAŞKANI
Bakanlar Kurulu
Yürütme
İdare
Temsilciler (Yasama)
Yargı
FORMEL
(Resmi, hukuki alan)
SİYASAL HAYAT
Partiler
Liderler
Baskı grupları
Kamu Oyu
Propaganda
Siyasal Katılma
Yarı resmi - yarı gayri resmi alan
INFORMEL
(Gayri resmi alan)
SEÇMEN
Halk ve Vatandaşlar
CONSENSUS (Toplumsal rıza, uyma)
(SEÇİMLE)
IN-PUT
(ideolojiler ve mitler)
SİYASAL SİSTEM (POLITY)
ŞEMASI

§ 4. SİYASET BİLİMİNDE METOT (YÖNTEM)

Bilim Terimi:

Bilim, geniş anlamıyla alındığı takdirde, sistemli bir bilgi bütününü ifade eden bir terimdir. Bu anlamda sadece Matematik ve Fizikî Bilimler (Tabiat Bilimleri) ya da pozitif bilimler değil, beşerî ve sosyal bilimler de bilim kavramının kapsamı içine girer. Hattâ konusu bir sanatın bilimsel yönden incelenmesi olan disiplinler de bilim olarak kabul edilebilir. Bir bilimin kurucu unsurları şunlardır. 1) Olayların gözlenmesi ve verilerin, (mûtaların) bilgilerin toplanması, 2) Elde edilen bilgilerin sistemli bir şekilde düzenlenmesi, benzerlik ve ayrılıkların ortaya çıkarılması, 3) Kanun veya trend (yönseme) ve eğilim şeklindeki genellemelerin tesbiti, 4) Bunların doğrulanması, yani geçerliklerinin. sıhhatlerinin araştırılması, 5) Doğruluğu, geçerliği tesbit edilmiş prensiplerden (ilkelerden) sonuç çıkarmak son aşamayı teşkil eder. Bilim adamı bütün bu çalışmalarında, özellikle ilk aşamalarda, araştırmalarını bir takım hipotezlere (varsayımlara) göre yönetir. Hipotezler kesin sonuçlar olmayıp, çok defa doğruluğu saptanması gereken bir takım önermeler (kaziyeler) veya önerme dizilerinden ibarettir. Kesinliği, doğruluğu apaçık olan sonuçlar «kanun» adını taşır ve kanunlar olaylar arasındaki sebep sonuç ilişkilerini açıklayan genel prensiplerdir. Bilimsel çalışmaların vardığı bu sonuçlar (kanun, genelleme, trend, eğilim) insanlara olayları açıklamakta ve olayların gidişini kestirmekte, tahmin etmekte önemli yardımda bulunurlar. Özellikle tabiat bilimlerinde ve pozitif bilimlerde bu sayede, bir çok hallerde olayların kontrol altına alınması ve pratik faydaya yönelen işler yapılması olanağı doğar.

Normatif ve Pozitif Bilimler: Bilimler pozitif ve normatif yahut tabiat bilimleri ve sosyal bilimler olarak ayrılabilirler. Pozitif bilimlerin konusu olaylardır. Normatif bilimlerin konusu ise (kaideler) normlardır. Pozitif bilimler olaylar arasındaki devamlı ve zorunlu ilişkileri tesbit yoluyla bilimsel kanunlara ulaşmak isterler. Normatif bilimlerin amacı, normları tesbit, düzenleme ve bir sisteme bağlamak ya da yeni normlar ileri sürmektir. Hukuk, esas itibariyle,

normatif bir bilimdir. Fakat hukuk normları pozitif biçimde de ele alınabilir. Pozitif bilimlerle normatif bilimlerin metotları oldukça farklıdır. Ayrıca bilimsel kanunla hukuk kanunları arasında önemli farklar vardır. Bilimsel kanunlar «olanı» gösterdiği halde hukuk kanunları «olması gereken» gösterirler. Bilimsel kanunlar zorunludur. Bunlara uyulup uyulmaması konusunda iradenin hiç bir rolü yoktur. Tabiattaki kanunlar böyledir. (Sosyal alandaki kanunların aynı zorunluluğu taşıyıp taşımadıkları ayrı bir konudur.). Hukuk kanunları ise mükellef kılıcıdır. Bunlara uyup uymamak belirli ölçüde insan iradesine bağlıdır. Hukukî normlara uygun hareket edebilmek için bunların bilinmesine ihtiyaç vardır. Tabiat kanunları ise, bilinsin bilinmesin, hükümlerini mutlaka yürütürler. (Kanunu bilmemenin mazaret sayılmayacağı prensibi, yani bir kanunun bundan haberdar olmıyanlara da uygulanması gerektiği esası yine normatif bir değer taşır.) Bilimsel kanunlar insan dışındadır. Tabiatte kendiliğinden vardır. İnsan zekâsı gözlem ve deney yardımıyla bunları bulur ve öğrenir. Bu kanunların yaratılmasında insanların iradeleri rol oynamaz. Hukuk kanunlarını ise yaratmak, değiştirmek belirli ölçüde insan iradesine bağlıdır.

Sosyal Bilimler :

Sosyal bilimler, insanların grup, topluluk halinde yaşamalarından doğan sosyal fenomanları tetkik eden bilimlerdir. İnsanların grup, topluluk halinde yaşamaları bir takım ortak ihtiyaçları daha iyi karşılamak hususundaki arzudan ileri gelmektedir. İnsanların toplum içindeki faaliyetlerinin hepsi biribirine benzemez. Sırf maddî ihtiyaçlarını karşılamak için giriştikleri ekonomik faaliyetlerin, (üretim, alışveriş) yanında savunma işleri, ibâdet işleri, sanat faaliyetleri gibi çeşitli grup faaliyetleri vardır. İşte sosyal bilimlerden her biri (sosyoloji, ekonomi, siyasal bilim, sosyal antropoloji, sosyal psikoloji vb.) bu faaliyet dallarıyla meşgul olmakta, bunlara ait genel kanunları, trendleri, ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar. Siyasal bilim bu bilimlerle yakın işbirliği halinde bulunmakta ve bu bilimlerin araştırmalarından ve metotlarından yararlanmaktadır.

Metot (yöntem) Terimi:

Metot, kısaca, gerçeğe varmak için izlenen yollar olarak tanımlanabilir. Bilimsel yöntemin en yüksek aşaması konu ile ilgili bütün kanun, genelleme, yönseme ve eğilimleri kapsayan genel bir teori kurmaktır. Fakat bunun için, bütün kanunların, genellemelerin bulunmasını beklemeye lüzum yoktur. Bazı hallerde, doğruluğu denenmesi gereken «muhtemel kanunlar»ın bulunmasına yardım edecek genel bir hipotez de bilimsel araştırmalarda önemli bir çalışma aleti olarak kullanılabilir. Bu türlü hipotezlerin kurulmasında, düşüncenin, yaratıcı muhayyilenin rolü vardır. Newton'un başına düşen elma olayı ve yer çekimi kanununun bulunması buna iyi bir örnektir. Bunun gibi, siyasal bilim alanında çalışan bir bilgin araştırmalarında teorik bir modelden hareket edebilir. Model, uygulamada yüzde yüz doğrulanmayacak saf bir model olabilir. Örneğin bir siyasal bilimci bütün vatandaşların rasyonel siyasal tercihlerde bulundukları, hükümetlerin ve siyasal partilerin desteklerini ve oylarını azamî dereceye çıkardıkları veya çıkarmaya çalıştıkları soyut bir siyasal sistem düşünebilir. Bu hipotezden pratik bir takım sonuçlar elde edebilir. Böyle bir devletteki vatandaşlar, herhangi bir hükümet (iktidar) değişikliğinin kendilerine pek az faydası dokunacağını tecrübeleriyle öğrendikleri takdirde, oy vermenin ve siyasal eğitimlerini geliştirmenin lüzumsuz olduğu kanısına varabilirler.

Bilimsel Yöntemin Siyasal Bilimde Kullanılmasında Karşılaşılan Güçlükler:

Fizikî bilimlere ve tabiat bilimlerine göre, sosyal bilimlerin şimdiye kadar bulduğu «kanunlar» az sayıda olmuştur. Ekonomideki arz ve talep kanunu, azalan verimler kanunu bu gibi kanunlara örnek olarak gösterilebilir Üstelik bu kanunlar, tabiat kanaunları gibi, sahih, kesin olmayıp, hayatta karşılaşılan gerçek durumları da ifade etmemektedirler. Siyasal bilim bu bakımdan daha da fakirdir. İtalyan siyasal bilimcisi Gaetano Mosca'nın bulduğunu ileri sürdüğü «Yönetici Sınıf Kanunu» yahut İsviçreli Roberto Michels'in «Siyasal Partilerin Tunç Kanunu» tam anlamıyla kanun olmayıp ancak bazı durumlarda bazı toplumlar

için geçerli bir takım genellemeler ve önermelerden ibarettır. Bunları, bilim açısından, en fazla hipotezler ya da teoriler olarak nitelemek daha doğru olur. (30)

Ölçme Güçlükleri:

Acaba neden sosyal bilimler, özellikle siyasal bilim, kanunlara ulaşmakta zorluk çekiyor? Bu alanda karşılaşılan güçlüklerin başında ölçme güçlükleri gelmektedir. Fizikî bilimlerde, tabiat bilimlerinde ölçme teknikleri son derece geliştirilmiştir. Oysa **sosyal bilimlerdeki ölçmeler sınırlıdır.** Bazı kavramları, konuları ölçmek mümkün değildir. (Adalet, hürriyet, emniyet gibi), Bazı olayları ise kısmen ölçebiliriz. Örneğin seçimlerde yapılan resmî masrafları ölçmek kaabildir. Ama gerçekte sarfedilen paraları tam olarak ölçmek, çok defa ,mümkün olmamaktadır. Partilere yapılan gizli yardımlar, el altından veya çok dolaylı, karışık yollarla seçim kampanyalarının finanse edilmesi buna sebeptir. Suç ve suçluluk üzerinde araştırma yapan bir sosyal bilimci gerçekte işlenen bütün suçları değil ancak adalete intikal eden, resmî kaynaklarda yer alan suçları ölçebilmektedir.

Taraf Tutma Eğilimi:

Sosyal bilimlerin ve siyasal bilimin kanunlara ulaşmakta karşılaştığı bir başka güçlük, araştırmacının sosyal konularda taraf tutma eğiliminden ileri gelmektedir. Ön yargılar, kişisel tercihler, beğeniler, antipatiler burada rol oynamaktadır. Çünkü sosyal bilimlerde insanın kendisi hem gözlemci hem de gözlenen konu olmaktadır. Örneğin bir siyasal rejim ya da parti hakkında araştırmalarda bulunan kişi bazen -ister istemez- sübjektif duygularını, objektif bilimsel buluşlara katmakta, keyfi yargılarda bulunabilmektedir. İnsanın birçok düşünceleri, davranışları -kendisinin de haberi olmadan- toplumdan gelmektedir, Karl Marx insanın sosyal ve ekonomik statüsünün, düşünce ve

(30) Toplum bilimlerinde ve siyasal bilimde teori ve metot sorunları ve buluşların göreliliği hakkında bkz. Doç. Dr. Şerif Mardin, Toplum Bilimlerinde Teoriler Üzerine bir Not, S. B. F. Dergisi. Cilt XIX, Yıl 1965, sayı 3-4, Ayrı bası, Ankara, sh. 59 ve müt.

davranışlarını nasıl etkilediğini «şartlandırdığını» ortaya koymuştur. Bunun gibi Alman sosyoloğu Karl Mannheim «Bilgi Sosyolojisi» adlı çalışmalarında insanın bir çok düşünce ve davranışlarının sosyal çevrenin etkisi altında meydana geldiğini göstermiştir.

Sosyal bilimlerde objektifliğe yaklaşmak, bazı hallerde mümkün olsa bile, tam objektiflik, kesin tarafsızlık hemen hemen imkânsızdır. Bu bakımdan biz ancak çeşitli toplumlarda bilim adamları tarafından doğruluğu kabul edilmiş, sıhhati oldukça uzun bir sürede denenmiş bazı sonuçları objektif veriler olarak kabul etmek zorundayız.

Karmaşıklık :

Sosyal hayatın karmaşıklığı bir başka güçlük konusudur. Her toplum muhtelif iç ve dış kuvvetlerin, maddî ihtiyaçların ve moral isteklerin etkisi altındadır. Sosyal alanda olaylarla fikirler arasındaki karşılıklı etki ve tepki ilişkisi, madde alanında ve fizikî alemde pek görünmeyen bir giriftlik görünüş içindedir. Kısacası, tabiat olaylarının basitliğine, fizikî olayların yalınlığına karşı, sosyal olaylar hayli karışık, çözümü güç unsurlarla yüklüdür.

Deney Zorluğu :

Sosyal bilimcinin karşısına çıkan metodolojik engellerin en önemlilerinden biri de deney güçlüğüdür. Ancak bazı sosyal bilimlerde - çok geniş olmasa da - deney imkânları vardır. Örneğin bir sosyal psikoloji uzmanı farklı liderlik tiplerine tâbi iki işçi grubundaki davranışları tesbit için bir deneme yapabilir. Bunun gibi bir iktisatçı da bir firmaya fiat değişikliği yapmasını tavsiye edebilir, ve bunun sonucunda satış hacmindeki gelişme ve değişmeleri tetkik fırsatını bulabilir. Belli bir ölçüde, siyasal bilimci de bazı deneylere girişebilir. Kabine sistemi ile Başkanlık sistemini karşılaştırabilir; yahut aynı memlekette zaman akışı içinde tek meclis sistemi ile çift meclis sistemini, bunların fayda ve sakıncalarını inceleyebilir. Bununla beraber, bazı konularda, sosyal bilimciler fizikî bilimlerde görülen deney kolaylığına sahip değildirler. Öte yandan sosyal bilimcinin deneyi fizik ve tabiat bilimlerindeki gibi tam bir de-

ney olmaktan çok, ekseriya deneyin ilk aşamasını teşkil eden gözlemlerden ibarettir. Üstelik sosyal alanda, bazı olaylar belirli şartlar altında tekrarlanmakla beraber, tabiat alanındaki aynen tekrara sosyal âlemde pek rastlanmamaktadır.

Siyasal Bilimdeki Gelişmeler :

Genellemeler :

Bütün bu güçlüklere rağmen siyasal bilim bugün doğruluğu az çok denenmiş bazı genellemelere varabilmektedir. Örneğin şöyle bir önermeyi ele alalım : Diğer şartlar aynı kalmak üzere, iki dereceli seçimleri «siyasal makina» vasıtasıyla kontrol altına almak tek dereceli seçimlerin sonucuna tesir etmekten daha kolaydır. Yahut Montesquieu'nün bir başka kuvvetle frenlenmeyen iktidarların mutlakiyete kayacakları youlndaki meşhur yargısı, aşağı yukarı bütün toplumlarda, uzunca bir süre içinde, doğrulanmış bir genellemedir. Bugün **demokrasiler diktatörlüğe ve tiranlığa engel olacak en iyi sistemin kuvvetler birliği değil, kuvvetler ayrılığı olduğu noktasında birleşmektedirler.**

Kontrol Olanağı :

Sosyal ve siyasal bilimlerdeki araştırmalar sonucu olayların, sınırlı da olsa, kontrol altına alınması olanağı doğmaktadır. Örneğin ihtilâllerin nasıl meydana geldiği hususundaki veriler ve genellemeler, siyasal liderlere ihtilâllere, sosyal patlamalara meydan vermeyecek bir politika izleme olanağını kazandırabilir.

Model Kurma :

Bütün bilimlerde olduğu gibi, siyasal bilimde de tek bir metot, yaklaşma biçimi değil, çeşitli yollar vardır. Bu metotların en önemlileri tümdengelim ve tümevarım metotlarıdır. Tümdengelime, bir takım soyut genel prensiplerden sonuç çıkarmaya, siyasal bilimde, özellikle teorik konularda, çok rastlanır. Bunu İngiliz filozofu Thomas Hobbes'un eserlerinde en iyi şekilde görmekteyiz. Thomas Hobbes'un insan tabiatı üzerindeki yargısı onu insanların her

yerde güvenlik, kazanç ve —şöhret aradıkları yolunda bir genellemeye götürmüştür. Hobbes bu genel yargıdan hareketle insan tabiatı, insanın siyasal yükümleri (mükellefiyetleri) örneğin - vatandaşların hükümete karşı ödevleri ve hakları teorisi, en iyi hükümet şekli vb. hakkında bazı sonuçlar çıkarmıştır. Akıl ve mantık yoluyla bulunan bu sonuçlar Hobbes'un başlangıçta, insan tabiatı hakkında koyduğu genel prensiplerden elde edilmiştir. Hobbes'un insan tabiatı hakkında biraz basitleştirilmiş genel yargılardan hareket etmesini bugün eleştirmekle beraber bu yolun, özellikle teorik alanlarda, verimli olduğunu söylemeliyiz. Teorik düşüncenin, spekülâtif (zihnî) çalışmanın bu kadar basit olmayan bir şekli de model kurmadır. Model denilince şu anlaşılmalıdır: **Kurumların işleyişini anlamak ve açıklamak için bulunan, konu ile ilgili bir teori ya da teoriler dizisi bir model teşkil eder.** Örneğin demokrasinin ekonomik teorisi üzerinde çalışmalarda bulunan Anthony Downs şöyle bir model kurmuştur: Siyasal partilerin amacı iktidara geçmek ve iktidarı elde tutmaktır. Buna karşılık seçmenler, bireysel (ferdî) ve sosyal tatminlerini rasyonel olarak en yüksek noktaya çıkarma eğilimindedirler. İşte bu modelden hareketle bir takım önermeler kabul edilmektedir. Seçmenlerin seçimlerde nasıl oy verecekleri belli eden unsur, özellikle iktidarda bulunan partilere karşı tutumlarını gösteren faktör, partilerin geleceğe ait vaatleri değil, geçmişte yaptığı işler ve bu parti hakkında varılan genel yargıdır. Bazı siyasal bilimciler de, daha geliştirilmiş bir teknikle, özellikle **«oyun ve karar teorisi»**nin model kurma tekniğine uygulanmasıyla, şu sonuca varmaktadırlar: Bir demokraside vatandaşların tatminlerinin en yüksek noktaya çıkarılmasında çoğunluk oylaması zorunlu olarak en etkili araç değildir.

Makro ve Mikro Analiz:

Siyasal sistemle birey arasında devamlı ve karşılıklı bir ili kiler örgüsü vardır. Siyasal sistem birey davranışlarını etkilediği gibi bireyler de, tutum ve davranışlarıyla, siyasal sistemi etekilerler. Bu karşılıklı etki iki analiz metoduyla ortaya çıkarılabilir: Makro ve mikro analiz. Sosyal bilimlerde makro, millet, devlet gibi büyük birimleri; mikro da ufak birimleri - özellikle bireyleri - gösteren terimler-

dir. (Makro ve mikro terimleri mutlak olmaktan çok göreli (izafî) kavramlardır. Yani değişik yerler ve şartlarda bir mikro birim, makro; makro da mikro sayılabilir.) Bir siyasal parti sisteminin ya da seçim sisteminin siyasal rejim istikrarına ne yönde etkide bulunduğunu araştırmak bir makro analiz konusudur. Buna karşılık bireylerin politika ile niçin uğraştıkları ve ne şekilde ilgilendikleri sorusuna cevap aramak bir mikro analiz çalışması yapmak demektir. (31)

Ampirik Çalışmalar :

Bir kısım sosyal ve siyasal bilimciler de çalışmalarında ampirik amaçlarla hareket etmekte ve daha çok tüme varım yolundan giderek, topladıkları bilgiyi ve yaptıkları gözlemleri sistemleştirmekte ve bir takım sonuclara varmak tadırlar. Özellikle seçmen davranışı, oy verme gibi siyasal davranış konularında yapılan çalışmalar böyledir. Seçim istatistikleri, özel kişisel mülâkatlar, (interview) seçmen gruplarıyla konuşmalar (panel) gibi tekniklerle, seçmenlerin oy vermede göz önünde tuttukları noktalar; kişisel tercihlerin sebepleri, aileden, çevreden, bağlı bulunan din ve mezhepten, mensup bulunan iş ve meslekten vb. gelen etkiler tesbit edilmektedir. Gelir gruplarının oy verme yönsemeleri bir başka ampirik çalışma konusudur.

Tarihî - Ampirik Metot :

Ampirik bilgiler tümevarım yolunu kullanarak (deney deneyim ve gözlemler) elde edilebileceği gibi tarihî araştırmalardan da çıkarılabilir. Crane Brinton'un «İhtilâl'in Anatomisi» adlı eseri bu konuda iyi bir örnektir. Brinton özellikle üç büyük ihtilâl (1688 İngiliz İhtilâli, 1789 Fransız İhtilâli, 1917 Rus İhtilâli) üzerinde yaptığı tarihî tetkiklerden herhangi bir ihtilâlin oluşumunu gösteren ve ihtilâlin aşamalarını açıklayan bazı temel sonuçlara ulaşmıştır. (32)

---

(31) L. W Milbrath : Political Participation, How and Why Do People Get Involved in Politics? Rand Mc Nally Co, Chicago, 1965, sh. 5.

(32) Crane Brınton : The Anatomy of Revolution, A Vintage Book, Random House, New York, 1960, sh. 28 ve müt.

Problem Çözme :

Siyasal bilimdeki araştırmaların pek çoğu bugün problem çözmeye yönelmiştir. Problem çözme «saf bilimler»den çok «uygulamalı bilim»lere yakın bir metottur. Problem çözmeye bir takım önermelerle başlanabilir; fakat burada önemli olan, bir takım genel prensiplere, kanunlara ulaşmaktan çok, belli somut problemleri çözmektir. Örneğin az gelişmiş ülkelerde demokrasinin işlememesi problemini ele alan siyasal bilimci bu olayın nedenlerini araştırır ve böyle ülkelere uyabilecek bir siyasal rejimin şemasını çizmeye çalışabilir. Problem çözmeye yönelen siyasal bilimci, yerine göre, ampirik, tarihî metodları ve tümdengelim metodunu kullanabilir. L. J. Russel problem çözmenin çeşitli şekillerini şöyle sıralamaktadır: Bir problemle karşılaşan bilgin, probleme çözüm tarzı olabilecek çeşitli ihtimalleri gözönünde tutar. Hangi çeşit olayların ve bilgilerin bu olayın açıklanmasına yardım edebileceğini ve bu bilgilerin nasıl toplanabileceğini düşünür. Ve bunları toplamaya girişir. Bütün bu çalışmaların sonucunda, probleme en doğru çözüm yolu olduğunu sandığı bir hipotezi ortaya kor. Son iş, vardığı sonucun sıhhatini, doğruluğunu çeşitli deney ve gözlemlerle saptamaktır.

Kurumsal Tasvir, Tanımlama ve Analiz - Teori Kurma:

Siyasal bilimcilerin çoğu bugün kurumsal tasvir, tanımlama ve çözümleme metodunu kullanmaktadır. Örneğin bir yasama organının, bir mahkemenin yapısı, kuruluşu nedir? Bunlar nasıl çalışırlar? Daha çok bir takım bilgiler toplıyarak, genel prensipler halinde ifadeye çalışmadan, yahut sebep - sonuç ilişkisini aramadan çalışmak kurumsal tanımlama ve analiz metodudur. Kurumsal tanımlama ve analiz genellikle pek bilimsel bir yöntem sayılmamakla beraber, bazı türleri oldukça gelişmiş bilimsel teknikler kullanır. (Özellikle Âmme İdaresi alanındaki kurumsal davranışlara ait çalışmaları burada zikredebiliriz).

Kurumsal tasvir ve tanımlama metodu bazı hallerde «orta-kademe» hipotezlerin yardımına başvurur. Bunlar geçerlikleri, doğrulukları kısmen denenmiş, sağlanmış hipotezlerdir. Örneğin Roosvelt'in iktidara geliş yılları olan 1930'lardan itibaren belli boyutlu Amerika şehirlerinde se-

çimlerde «siyasal makinanın »rolünün gitgide azalmaya yüz tuttuğunu söyliyebiliriz. Yahut Amerika Birleşik Devletleri Kongresinde kıdemli üyelerin genellikle komisyon başkanlıklarına getirildiklerini hatırlayabiliriz. Kurumsal tasvir, tanımlama ve çözümleme çalışmalarının bir kısmı, kurumlarla, bu kurumların bağlı olduğu, içinde yer aldığı siyasal yapı (polity) arasındaki ilişkilerin incelenmesine çevrilmiştir. Günümüzde siyasal bilimcilerin çoğu az gelişmiş ve geçiş halindeki toplumların siyasal yapılarıyla kurumları arasındaki ilişkileri incelemekte, bunlara ait az çok geçerli sonuçlara varmaya uğraşmaktadırlar. (33)

Siyasal Bilim ve Normatif Alan:

(Siyasal Felsefe Sorunları)

Siyasal bilim sadece olanı gösteren, reel âlemi açıklayan, «bilimsel» teknikleri, pozitif yöntemleri kullanan bir bilim, pozitif bir disiplin olmayıp aynı zamanda normatif bir bilimdir. Yani çok kere, siyasal felsefeyi de kapsamaktadır. Böylece sadece gerçek yargıları değil, değer yargıları da onun meşgul olduğu bir alandır. Değer yargıları alanı, olması gerekeni, ideali gösterir (Örneğin bir ülkede kişisel hürriyete aşırı derecede önem veriliyorsa ve «hür teşebbüs» kavramı gelişmişse böyle bir ülkede plânlı ekonomi sistemini uygulamak güçtür. Ancak ideallerle, değer yargılarını incelemek başka, bizzat değer yargılarında bulunmak yine başka bir iştir. Birinci iş pozitif bir çalışma olduğu halde ikincisi normatif, spekülâtif karakter taşır. Siyasal bilimcinin kullandığı ara-değer yargılarıyla asıl değer yargılarını da biribirinden özenle ayırmak gerekir. Hürriyetlerin korunması için ademi merkeziyetin iyi bir yol olduğu şeklindeki bir yargı, gerçek anlamda bir değer yargısı olmayıp bilimsel amaçla kullanılmış bir teorik âlet, model, hipotezdir. Böyle bir yargı, aslında, hürriyetin iyi bir şey olduğu yolundaki ana değer yargısına dayanır. Bunu ise, yani hürriyetin iyiliğini, bilimsel yönden ispatlamak mümkün değildir. Bu bir inanç, duygu meselesidir. Bir ekonomist de de-

(33) G. A. Almond and J. S. Colman: The Politics of the Developing Areas, Princeton, N. J. Princeton University Press, 1960. sh. 27 ve müt.

ğerlerle meşgul olur; maddî refahın değerini ölçer. Fert başına düşen millî geliri hesaplar. Fakat ekonomist bu değerleri bir tercihte bulunmadan olduğu gibi gösterdiği halde, siyasal felsefeci değerlerin tartışmasına girer. Hürriyet mi önce gelmelidir. emniyet mi; refah mı önemlidir, hürriyet mi gibi tartışmalar bu türdendir. İşte burada siyasal bilimci etik siyasal teori yahut siyasal felsefe yapıyor demektir. Siyasal bilimin pozitif (bilimsel) yönü ile normatif (felsefî) yönünü ve kullandığı metotları şu şema ile gösterebiliriz: (Tablo 2)

Siyasal Bilimde kullanılan normatif ve pozitif metot, bakış, yaklaşma, inceleme, araştırma ve ölçme teknikleri (34)

Normatif Açıdan		**Pozitif Açıdan**
Fikirlerin (idelerin) Değerlerin İncelenmesi	**Kurumların İncelenmesi**	**Davranışların İncelenmesi**
Teolojik Bakış	Hukukî Metot	Diyalektik Metot
Metafizik »	Tasvirî »	Ampirizm (Görgücülük)
Felsefî »	Formel (Resmî bakış	Pragmacılık (İnforfel yönü araştırma)
Etik »	Tarihî metot	
Sezgicilik	Karşılaştırmalı (Mukayeseli) metot	Deneycilik
İdealizm		Realızm
Tabiî Hukuk		Rasyonalizm (Akılcılık)
Apriori (Önsel)		Aposteriori (Sonsal = bâdi)
Tümdengelimsel		Tümevarımsal (Deductif)
Olması gereken		Olan (Reel)
Değer Yargıları		Gerçek Yargıları
Amaçlara Yönel-		Nedenlere Yönelme

(34) Siyasal Bilimde metotla ilgili genel konular hakkında başlıca şu eserlere müracaat edilebilir: Dr. Ne-

me Ereklilik (Finalitè = gaiyet)

Spekülâtif (kurgul = nazarî)

Transandant (Aşkın = müteal)

Nedensellik (Causalité = illiyet) bağıntısı

Ölçme Teknikleri

a) Niceliksel ölçme (Kantitatif)

b) Niteliksel ölçme (kalitatif)

Davranışçılık

Bilimsel (saf) Genel Siyaset Teorisi

Sonuç: Siyaset Biliminin Tanımı:

Yukarıdaki açıklamalardan sonra siyasal bilimin geniş olarak tanımına geçebiliriz. **Siyasal bilim, devletin ve siyasal sürecin (vetirenin) olan ve olması gereken bakımından incelenmesiyle meşgul olur. Bu itibarla hem pozitif hem de normatif yönleri bulunan bir disiplindir.** Olanı incelemek, devleti, onun organlarını, siyasal kuvvetleri, iktidarın kuruluşunu, işleyişini araştırmak demektir. Bu siyasal sistemin, yapının açıklanmasıdır. Siyasal sistemin, yapının analizi başlıca iki yönden yapılabilir: 1) Sosyolojik, 2) Hukukî. Sosyolojik açıdan incelemede siyasal kurumlar, siyasal süreç, siyasal hayatın dinamikleri, siyasal davranışlar, siyasal iktidar ve bunların birbirleriyle ilişkileri ele alınır. Bunlara ait gözlemler, deneyler ve sistemli bilgilerin yardımıyla nedensellik (causalité) bağıntısı kurulur yani genellemeler, yönsemeler ve eğilimler ortaya konur. Hukuk ise,

---

cat Erder: Siyasî ilimlerde Teori ve Metot Hakkında Bazı Genel Düşünceler, S. B. F. Yayını, Ankara, 1962; W. J. Goode ve diğerleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Metotları: Çeviren: R. Keleş, Ankara, 1964; G. Burdeau: Méthode de la Science Politique, Dalloz, Paris, 1959; M. Duverger: Méthodes de la Science Politique, P. U. F., Paris, 1959; P. F. Lazarsfeld: Mathematical Thinking in the Social Sciences, Columbia, Free Press, 1954; A. M. Rose: The Theory and Method in Social Sciences, University of Minneapolis Press, Minneapolis, 1954; Max Weber: The Methodology of the Social Sciences, Illinois, 1949; Contemporary Political Science: A Survey of Methods, Research and Teaching, Unesco, Paris, 1950; E. S. Griffith: Research in Political Science, U. N. C. Press, 1950

devlet ve hükümetleri, kişileri bağlayıcı normlar, usul, şekil gibi konuları araştırır. Hukuk kanunları, aslında normatif prensipler olduğu halde, böyle bir çalışma pozitif hukuk çalışmasıdır. Olması gerekene gelince, burada felsefe ve ahlâk bilimi (etik) yani moral değerler, idealler işe karışır. Devletin amacı, otoritenin ahlâkî kökü, siyasal ödevlerin niteliği, hürriyetin değeri gibi konular bellibaşlı felsefe ya da değer sorunlarıdır. Eflâtun'un eserleri bu türlü siyasal felsefe çalışmalarına iyi bir örnektir.

Siyaset Bilimi ve Pratik Siyaset:

Siyasal bilimin tamamen saf bilimsel, teorik ve felsefi yönleri yanında bir de pratik yönü olduğunu kaydedelim. (35) Devlet kurumlarının düzenlenmesi, reorganizasyonu, geliştirilmesi, belli bir politikanın uygulanmasında en iyi araçların kullanılması, parti programlarının hazırlanması gibi konularda, bilginlerin ve uzmanların tavsiyeleri siyasal bilim verilerinin günlük hayatta, pratik politikada uygulanmasını ifade eder.

Siyaset ve İdare:

Siyasal kararlar alındıktan sonra sıra bu kararların uygulanmasına gelir. Uygulamaya ait işler ve faaliyetler daha çok idarî ve teknik bir nitelik taşımakla beraber, geniş anlamda alınınca, bu türlü eylemler de siyasal hayatın bir uzantısını, görünüşünü meydana getirirler. Kararı en iyi uygulama şekilleri, teknikleri ve bu iş için gerekli örgütler belirli bir siyasetin başarıyla uygulanması için zorunludur ve bu sebeple siyasal bilimcinin üzerinde duracağı konulardır.

§ 5. SİYASET BİLİMİYLE İLGİLİ DİSİPLİNLER

Siyasal bilim siyasal fenomenlerin gözlenmesinde, siyasal olaylara, olgulara kurumlara ve davranışlara ait araştırma ve çalışmalarında, sosyal bilimlerden ve tabiat bilim-

(35) Bkz. Dr. Yavuz Abadan: Siyasette Nazariye ve Tatbikat Münasebeti, Ajans Türk Matbaası, Ankara, 1960

lerinden, matematikten yararlanmaktadır. Siyasal bilime katkıda bulunan bilimler ve disiplinler şunlardır :

Sosyoloji : Toplumun genel bilimi :

Sosyoloji genellikle toplumun, sosyal fenomenlerin bilimi olarak tanımlanır. Bununla beraber, toplumun bütün problemleriyle, sosyal fenomenlerin hepsiyle sosyoloji tek başına uğraşmaz. Örneğin servetin üretilmesi ve dağıtılması, siyasal iktidarın elde edilmesi ve kaybedilmesi gibi sosyal olaylarla-sosyolojinin 19. asırda modern bir bilim haline gelmesinden daha önce-ekonomi ve siyasal teori uğraşmıştır. Bu bilimler geliştikçe sosyoloji, ekonomi ve siyaset gibi konularda derinliğine uğraşmaktan vazgeçmekte bunun yerine aile, suç, nüfus, din gibi konuları kendisine özel alan edinmektedir. Sosyoloji, bugün halâ, ekonomik ilişkiler, siyasal iktidar gibi konularla ilgili ise de, onun amacı, bütün sosyal fenomenlere hâkim daha temel prensipleri, genel kanunları bulmaktır. Böylece sosyoloji, sosyal davranışların uzmanlığa girmiyen, özel olmıyan konularında çalışan bir bilimdir, diyebiliriz. Sosyoloji aynı zamanda, yeni bir gelişmeye uygun olarak, çeşitli sosyal ve kültürel olayların birbirlerine olan etkisini araştıran bir bilimdir. Örneğin endüstrileşmenin edebiyat yahut lâikleşmenin aile ve hukuk sistemi üzerine olan tesirlerini incelemek sosyolojinin çalışma alanına girmektedir. Tanınmış sosyolog Max Weber'in «Protestan Ahlâkı ve Kapitalizm Ruhu», Profesör Tawney'in «Din ve Kapitalizmin Yükselişi» gibi eserleri bu konudaki çalışmalara model olarak gösterilebilir. Almanlar bu tip çalışmalara «Kültür Sosyolojisi» demektedirler.

Psikoloji :

Siyasal bilime katkıda bulunan komşu disiplinler arasında psikolojinin özel bir yeri ve önemi vardır. Lord Bryce «Modern Demokrasiler» adlı eserinde, politikanın köklerinin psikolojide olduğunu özenle belirtmiştir. İnsan davranışlarının gerisinde yatan güdüleri (motivations), dürtüleri (mobiles) ve iç güdüleri, (instincts) duyguları tutkuları, rasyonel ve irrasyonel unsurları, bilinç altı ve bilinç dışı faktörleri bilmeden siyasal eylemlerin gerçek

niteliğini kavramak mümkün değildir. Psikanaliz, psikiatri, psikopatoloji gibi, ruhsal bozuklukların (sapmaların, saplantıların) nedenleri ve giderilmeleri çareleri ile uğraşan yan disiplinler psikolojinin daha çok pratik ve ruh hekimliği dediğimiz yönünü kavramaktadır. Yine psikolojinin bir dalı olan psikometri ise, genel olarak, ruhsal faktörlerin ölçülmesi ile uğraşmaktadır. Psikoloji diğer bilimlerle yakın işbirliği yapmaktadır. Psiko-bioloji ve psiko-fizik bu işbirliğinin ayrı bir disiplin haline gelecek kadar yoğunlaştığı özel branşlardır. Psikolojinin özellikle siyasal nitelikteki konularla uğraşan bölümü siyasal psikoloji adını taşımaktadır. Siyasal psikolojinin ele aldığı konular arasında savaş dürtüleri, genel eylem (hareket) teorisi, propaganda gibi önemli konular bulunmaktadır. (36)

Ekonomi : Servetin Özel Bilimi :

Ekonomi bilimi servetin üretilmesi, dağıtılması, ve tüketilmesi ile ilgili özel bir alanda çalışan sosyal bir bilimdir.

Yunan Şehir devletlerinde ekonomi, diğer sosyal faaliyetlerin bir parçasıydı ve bu faaliyetler birbirinden ayrılmamıştı; iç içe idiler. Orta çağda da bu karışıklığı görürüz. Örneğin bir manastır hem askerî müstahkem mevki, hem dinî, ekonomik bir örgüt hem de bir eğitim yeri idi. Batıda 15. ve 16. asırlarda ortaya çıkan ticaret devrimi ve onun sözcüleri merkantilistler, ekonomik dünyayı siyasal olaylardan ve siyasal iktidardan ayrı, bağımsız bir fenomen olarak kabul ediyorlardı. 17 ve 18 inci asırlarda başlıyan Endüstri devrimi ve onu izleyen kapitalist sistemle birlikte ortaya çıkan fizyokratlar ve liberaller de, ekonomik sistemin, siyasal örgütten ve toplumdan ayrı, kendisine özgü, değişmez, mutlak, ebedî kanunları olduğu kanısındaydılar. Bunların gözünde devlet bu sistemin sadece

---

(36) Siyasal psikoloji ile ilgili olarak şu eserlere bakılabilir. Hadley Cantril, Human Nature and Political System, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1961; Harold D. Lasswell Psychopathology and Politics, The Viking Press, Compasse Book Edition, New York. 1960.

bekçisi, jandarması idi.. Bugün bir ekonominin diğer sosyal ve siyasal olaylardan tamamen ayrı, bağımsız olaylar örgüsü olmayıp onlarla bağıntılı olduğunu kabul ediyoruz. Hattâ bu bağ «liberal ekonomi» devrinde de vardı.

Serbest pazar (piyasa) ekonomisinde ortaya çıkan hasılanın kâr, ücret, kira, rant, aylık şeklinde dağılışında en kuvvetlinin, en şanslının, en maharetlinin aslan payını aldığını görüyoruz. Fakat bu dağılım her zaman âdil ve haklı mıdır? Meşrû ticaretle, meşrû olmıyan ticaret arasındaki sınır nedir? İşte bu gibi sorunlar ekonomik yapı ile birlikte siyasal örgütün ve iktidarın iç bağlılığını ortaya koyan önemli noktalardır. Modern devlet bu sorunların bir sosyal patlamaya imkân vermeden, malî ve ekonomik reformlarla, sosyal güvenlik tedbirleriyle, âdil ücret sistemleriyle çözülmesini istemektedir.

Tarih :

Tarih, yakın ve uzak geçmişteki olayları ve durumları açıklamak ve bunlar hakkında bilgi edinmek için belgelere, anıtlara (âbidelere) yazıtlara (kitabelere) ve kayıtlara dayanan bir çalışmayı öngörür. Tarih özellikle idiografik bir araştırmayı gerektirir Tarih geçmişte ne olduğunu ve nasıl olduğunu bize anlatır. Geçen asırda tarihçiler arasında (Methodenstreit) tartışması vardı; Tarihçilerin çoğu tarihçinin ödevinin «olaysal durumları» araştırmak olduğunu ve tarihin teorik yahut **nomotetik** (genellemeye ulaşan) bir disiplin olmadığını ileri sürüyorlardı. Bu türlü çalışmalar sosyolojiye terkedilmeliydi. Buna karşılık Fustel de Coulanges gibi tarihçiler tarihi hem idiografik hem de nomotetik çalışma alanı olarak görmüşlerdir. (37)

Tarih ile siyasal bilim arasında çok yakın bir ilişki mevcuttur. Öyle ki, tarihe «geçmişteki siyaset», siyasete de «bugünkü tarih» gözü ile bakılabilir. Tarih, özellikle siyasal tarih, siyasal bilimciye çalışmaları için gerekli malzemeyi sağlar ve siyasal bilimci «tarihî bakış»ı kullanmak suretiyle geçmişteki siyasal olayları, bunlar arasındaki ilişkileri tetkik eder, açıklamalarda ve yorumlarda bu-

(37) A. R. Radcliff-Brown : Structure and Function in Primitive Societies, Paperback Edition, New York, 1965, The Free Press, sh. 2.

Antropoloji :

Antropoloji «insan bilimi» olup ilkel (primitif) toplulukları tetkik ve araştırma alanı olarak kabul eden sosyal bir disiplindir. Profesör Frazer Antropolojinin bir dalı olan Sosyal Antropolojiyi, sosyolojinin ilkel toplumların yaşayışı (örf ve âdetleri, kurumları vb) ile uğraşan bir bölümü olarak tanımlamıştır. Siyasal kurum, sistem ve davranışlar üzerinde yapılacak araştırmalara antropolojinin, özellikle sosyal antropolojinin, tutacağı ışık son derece önemlidir. Siyasal felsefeciler asırlarca insanların ve toplulukların nasıl yaşamaları gerektiğini, hangi sistemin en iyi olduğunu araştırmışlar, fakat insanların nasıl yaşadıklarını, ne gibi siyasal, sosyal kurumlar, organizasyonlar kurduklarını pek araştırmamışlardır. İşte sosyal antropoloji ve onun bir dalı olan siyasal antropoloji ilkel toplumlardaki siyasal hayat ve davranışları, kurumları inceleyerek siyasal bilimcilere yardımda bulunmaktadır. (38)

Antropolojinin bir başka dalı olan Etnografi, özellikle **idiografik (tasvirî)** araştırmalarda bulunur. Amacı ilkel topluluklara ve bunların sosyal hayatlarına ait güvenilir bilgiler toplamaktır. Etnografinin tarihten farkı şudur : Tarih belgeler, yazıtlar vb. üzerinde çalıştığı halde, etnografyacı bilgilerinin çok önemli bir kısmını tetkik ettiği ilkel toplumlara ait doğrudan gözlemlerle edinir. Onun tetkik alanı mevcut topluluklardır. Prehistorik arkeoloji, antropolojinin diğer bir dalı olup, prehistorik geçmiş hakkında olgusal bilgiler edinmiye çalışır. (39)

Siyaset Bilimi ile İlgili Diğer Disiplinler

Sosyal bir bilim olan siyasal bilimin sosyoloji, psikoloji ve ekonomiden başka diğer sosyal bilimlerle, beşerî bilimlerle, hattâ yeni gelişmelere göre, pozitif bilimlerle, tabiat bilimleriyle ve matematikle yakın ilgisi vardır. Siyasal bilimcinin çalışmalarında en çok faydalandığı diğer sosyal bilimleri şu şekilde sıralıyabiliriz :

---

(38) Bkz. Parkinson, Evolution of Political Thought, sh. 9.

(39) Bkz. A. R. Radcliff Brown, Structure and Function in Primitive Societies, sh. 2.

Coğrafya ve Jeopolitik: Bir ülkenin coğrafi mevkii, stratejik konumu, iklimi doğal (tabiî) kaynaklarının zenginliği, nüfus yoğunluğu ve sayısı, siyasal bilimci için çok önemli coğrafya verileridir. Jeopolitik ise: bir devletin iç ve dış siyasetinin fizikî coğrafya ile ilgisini araştıran bir disiplindir. Jeopolitik örneğin İngiltere ve A. B. D. lerinde demokrasinin niçin geliştiğini, buna karşılık bazı Asya ve Afrika ülkelerinde niçin gelişemediğini açıklama yolunda ip uçları verir.

Felsefe: Hayat ve olaylar hakkında ahlâkî (etik unsurlara ya da bedîî (estetik) ölçülere göre sistematik bir bilgi bütünü kurmaya çalışan felsefe ile siyasal bilim arasında yakın bir komşuluk ilişkisi vardır. Özellikle **Siyaset Felsefesi** siyaset fenomeni hakkında felsefî açıdan yapılmış açıklamaları, fikirleri, büyük filozofların siyasal hayat ve kurumlar hakkında değer yargılarını sunmakla siyasal bilimci için değerli bir fikir örgüsü hazırlar. Örneğin, büyük bir siyasal hareket olan 1789 Fransız İhtilâlini, ihtilâl öncesi yetişmiş filozofların düşüncelerini bilmeden, gereği gibi açıklama, siyasal bilimci için mümkün değildir. Yine siyasal ve hukukî bir eser olan anayasanın incelenmesinde, anayasanın temelinde oturan felsefî fikirler ve etik unsurlar anlaşılmadan bir anayasanın siyasal yönünü tâyin, son derece güçleşir.

Hukuk:

Siyasal hayatı bir bütün olarak kavramak isteyen siyasal bilimci siyasal hayatın içinde oluştuğu kadroyu, dış çerçeveyi, hukukî normlardan ibaret hukuk düzenini tanımak, bilmek zorundadır. Özellikle Anayasa hukuku ile siyasal bilim arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Her iki disiplin de aşağı yukarı aynı konuları incelerler. Yalnız aralarında önemli bir fark vardır: Siyasal bilim, bu gün, - normatif yönü de bulunmakla beraber - daha çok «olanı» incelediği ve «nedir?» sorusuna cevap vermeğe çalıştığı halde, Anayasa hukuku «olması gerekeni» ve «nasıl olmalıdır?» sorusunu cevaplama ödevini yüklenmiştir. (40) Hukuk siyasal bilim ilişkisinde, ayrıca, belirli siyasal amaç-

(40) Bkz. Prof. Dr. T. Z. Tunaya: Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku, Istanbul, 1966, sh. 20.

lar için, hukukî mekanizmanın kullanılması siyasal bilimci için çekici bir inceleme konusudur. (41) Unutmamak gerekir ki, siyasal bilimcinin başlıca inceleme noktalarından biri olan devlet sadece hak ve borçlardan, emir ve yasaklardan ibaret hukukî bir sistem değildir. Devlet, aynı zamanda, sosyal ve siyasal bir varlıktır.

Pozitif Bilimlerle Siyasal Bilimcinin İlgi Derecesi :

Siyasal bilimcinin pozitif bilimler hakkında genel bilgisinin bulunması ve pozitif bilimlerdeki bazı metod ve modelleri araştırmalarında kullanması gerekmektedir. Siyasal bilim, bugün pozitif bilimlerdeki tümevarım metodunun siyasal olaylara uygulanması ve siyasal fenomenin sistematik şekilde gözlenmesi ve bu gözlem sonuçlarının başlangıçta kabul edilen varsayımlara (hipotez) uygunluk derecesinin kontrolü ile, bir takım «genellemelere» yükselmekte ve bunu teoriler (kuramlar) halinde ifade etmektedir. Ayrıca, araştırmalar sonucunda yaklaşık olarak bulunan bağıntıların gösterilmesinde, pozitif bilimlerin, matematik ve istatistik formüllerinin, denklemlerin, grafiklerin, diagramların ve haritaların kullanılması gereken siyasal bilim çalışmaları bulunmaktadır. Özellikle seçimler gibi siyasal davranış konularında pozitif bilimler ve istatistik, siyasal bilim için çok yararlı araçlar sunmaktadırlar.

(41) Bkz. Victor R. Rosenblum : Law as a Political Instrument, Studies in Political Science, Random House, New York, 1961, sh. 2.

SİYASET BİLİMİYLE İLGİLİ DİSİPLİNLER

Tablo. 3

Matematik (İstatistik)

İDEOGRAFİK (tasvirî)

NORMATİF

POZİTİF

FİKİRLER

Teoloji (din bilimi)
Metafizik

Tabiat bilimleri (özellikle Bioloji ve Birey psikolojisi, Fizikî Coğrafya, Fizikî Antropoloji)

Felsefe (siyasal felsefe, teori)

Sosyal Bilimler

KURUMLAR

Hukuk Felsefesi

Tarih

Tarih Felsefesi

Beşerî Coğrafya

Doktrinler (siyasal, ekonomik, sosyal)

Beşerî (sosyal) Antropoloji)

Hukuk (normatif kurallar)

Siyasal Antropoloji

SİYASAL HAYAT DAVRANIŞLAR

Anayasa Hukuku

Sosyal Psikoloji

Kamu Hukuku

Siyasal Psikoloji

Etik - (Ahlâk bilimi ile ilgili)

Sosyoloji

Siyasal Sosyoloji

Ekonomi

NOMOTETİK

(kanunla ilgili)

Kanunlar
Genellemeler
Önermeler
Hipotezler
Eğilimler
Trendler
(yönsemeler)

§ 6. SİYASET BİLİMİNİN BÖLÜMLERİ:

UNESCO'nun Sınıflandırması :

Siyasal bilimin ilgili bulunduğu disiplinleri kuş bakışı gördük. Bu kesimde de kısaca siyasal bilimin bölümleri, büyük başlıkları üzerinde duracağız. UNESCO Sosyal Bilimler Şubesinin 1948 yılında Paris'te düzenlediği bir toplantıda siyasal bilim uzmanları siyasal bilimi aşağıdaki şekilde sınıflandırmışlardır: (42)

I. Siyaset Teorisi

a. Siyaset Teorisi (Genel)
b. Siyasal Fikirler Tarihi

II. Siyasal Kurumlar

a. Anayasa
b. Devlet Organları
c. Mahallî İdareler ve «Bölge» İdareleri
d. Âmme İdaresi
e. Devletin Ekonomik ve Sosyal Görevleri
f. Mukayeseli Siyasal Kurumlar

III. Partiler, Siyasal Gruplar, Kamu Oyu

a. Siyasal Partiler
b. Siyasal Grup ve Dernekler
c. Vatandaşın Devlet ve Hükümet İşlerine Katılması (Seçimler)
d. Kamu Oyu

IV. Milletlerarası İlişkiler

a. Milletlerarası Siyaset
b. Milletlerarası Teşkilât ve İdare
c. Devletler Hukuku

Biz de -anahatları itibarıyle- bu ampirik sınıflandıramaya sadık kalacağız.

---

(42) Contemporary Political Science, A Survey of Methods, Research and Teaching, Unesco, Paris, 1950, Printed by G. Thone, Liege, sh. 4.

1. Siyasal Fikirler (Düşünceler):

Unesco'nun 1948 toplantısında yapılan ampirik sınıflandırmada ilk sırayı siyasal teori işgal etmektedir. Siyasal teori, genel siyasal teori ve siyasal fikirler tarihi olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. Siyasal fikirlerle ilgili başka kavramlar siyasal doktrinler ve teorilerdir. Fikir, (düşünce) doktrin, ideoloji, teori sözcükleri günlük hayatta, hatta akademisyenlerin dilinde, çok defa eş anlamda, biribirinin yerine kullanılan terimlerdir. Oysa bunlar arasında bazı nüans, derece farkları bulunmaktadır.

a) Fikir (Düşünce) :

Lallande'in sözlüğü, fikri «belli bir fenomenin insan zihninde temsili» olarak tanımlamaktadır. Fikir, (düşünce) terimi doktrin, ideoloji ve teori sözcüklerine göre, daha nötr, genel anlamı ve hepsini kapsayıcı nitelikte olduğu için (43) biz fikirle ilgili diğer terimleri bu başlık göstermeyi uygun buluyoruz.

b) Doktrin :

G. Pirou'ya göre, doktrin olaylar hakkında daha çok değer yargılarına dayanan sistematik bir bilgi bütünüdür.

c) Teori :

Teoriye gelince, yine Pirou, teoriyi olayların sistemli gözlenmesi ve deneylenmesi sonucu elde edilen bilgilerin sistematik bir bütünü olarak tanımlamaktadır. Doktrinde sübjektiflik payı daha fazla olduğu halde teoride objektiflik asıldır. (44)

d) İdeoloji :

İleride daha geniş şekilde açıklayacağımız ideolojiyi, burada doktrinin daha sübjektif, daha hareketli, daha kısa

---

(43) M. Prélot : Histoire Des Idees Politiques, sh. 3.

(44) Burada teori pozitif, «bilimsel» teori anlamında kullanılmaktadır. Siyasal felsefe teorileri daha çok felsefî, etik değer yargılarına dayanmakta, bu sebeple doktrinlere yaklaşmaktadır.

ve basit şekilde ifâde olunan türlü diye tanımlıyacağız. İdeoloji - bu tâbiri kullanmaya cevaz varsa - motorize bir doktrindir. İdeolojileri fikirler içinde değil, siyasal dinamikler ve davranışlar içinde inceleme bakışı günümüzde gitgide önem kazanmaktadır.

Pirou'nun, özellikle ekonomik alanda, doktrin ve teori arasındaki farkları belirten bu sınıflandırması bugün ekonomistlerin çoğu tarafından terkedilmiş bulunuyor. Buna da sebep teori, doktrin ve ideolojinin sınırlarının kolayca çizilememesi, bunların sık sık biribirlerine karışmasıdır. Bununla beraber bazı önemli noktaları aydınlattığı için biz bu sınıflandırmanın yararlı olduğu kanısındayız.

e) Siyasal Fikirler:

Siyasal fikirler, siyasal fenomenlerle ve siyasal sistemle ilgili teori, doktrin ve düşünceleri kapsıyan bir kavramdır.

f) Siyasal Fikirler Tarihi:

Siyasal fikirler tarihi, tarih açısından siyasal fikirleri inceler; yani geçmişteki siyasal düşünceleri, bu düşüncelerin doğuşunu, gelişmesini, yeni biçimler almasını izler ve fikirler arasındaki ilişkilerin kronolojik açıdan açıklanmasını amaç edinir. Siyasal fikirler felsefî yahut etik açıdan da incelenebilir. O zaman yapılan iş bir tarih felsefesi yahut felsefî doktrinler tarihi çalışması adını alır. Siyasal fikirler tarihi, komşu sosyal bir bilim olan tarih disiplininden çok, siyasal bilim içinde yer alan, alması gereken bir konudur. Tarihî akış içinde fikirler incelenirken burada ağırlık, daha çok «siyasal» nitelikte olan fikirlere verilir.

2. Siyasal Kurumlar:

a. Kurumun Tanımı:

Genel olarak, kurum denildiği zaman, belirli bir konu etrafında toplanan sosyal faaliyetleri düzenleyen hukukî normlar (kaideler) bütünü anlaşılır. Kurumlar daha özgül (spesifik) olarak hukukî, sosyal ve siyasal olarak ayrı-

lırlar. Evlât edinme, evlenme, ikametgâh hukukî kurumlara örnektir. Buna karşılık bazı kurumlar sosyal niteliktedir (Örneğin aile ve din).

b. Siyasal Kurumlar:

Siyasal kurumlara gelince, devlet, siyasal partiler, siyasal dernekler gibi kurumlar siyasal iktidar faaliyetleri ile ilgili kurumlardır. Siyasal kurumlar siyasal yönetimin ve siyasal iktidarın kuruluşu, işleyişi ile ilgili faaliyet ve kuralları anlatırlar. Siyasal iktidarı icra edenler nasıl seçilirler? İktidar nasıl sona erer? Bu iktidar hangi konularda uygulanır, iktidardakiler iktidarlarını nasıl yürütürler? İşte bu gibi noktaları kapsayan kuralların ve faaliyetlerin tümü siyasal kurumları meydana getirir. Bu kurumlar da, hep birlikte, **siyasal rejimi**, siyasal teşkilâtı ortaya çıkarırlar. Siyasal rejimin dayandığı kuralların yazılı ya da yazısız olması pek önemli değildir. (45) Modern topluluklarda siyasal, ekonomik, sosyal bütün kurumların aynı zamanda hukukî yönleri vardır. Şu halde her siyasal kurumda iki ana unsur bulunmaktadır.

1 — Hukukî Normlar (kaideler)
2 — Teşkilât (örgüt)

Siyasal kurumlardaki siyasal iktidar bir örgüt tarafından kullanılır. Bunun icrasının hukukî normlara uyması gerekir. Hukuk kaideleri (normlar), kurumları ve bunların faaliyetlerini düzenledikleri gibi, kurumlar da, bazı hallerde, hukukî normlara (kurallara) vücut verirler. (Örneğin hukukun siyasal teşkilât, organ yaratması; teşkilât ve organların da hukuk normları koymaları).

c. Siyasal Fikirlerle Kurumlar Arasındaki İlişkiler:

Bir toplumda siyasal teşkilâtâ, siyasal kurumlara hâkim olan siyasal yönetici sınıflarla, siyasal teşkilâta (siyasal iktidara, siyasal kurumlara) dayanak teşkil eden fikirler, teoriler, doktrinler ve inançlar (Siyasal formül) ara-

(45) Ch. Eisenmann: «On the Matter and Methods of the Political Sciences», in Contemporary Political Science, UNESCO, 1950, sh. 93 ve müt.

sında karşılıklı bir ilişkiler örgüsü bulunmaktadır. Mosca'ya göre Siyasal sınıfın (Yönetici sınıfın) teşkilâtlanma tarzı değişince siyasal formülün de değişmeyi gerekir; tersine olarak, siyasal formülün değişimi siyasal yönetici sınıfın ve kurumların değişmesine yol açar. (46)

3. Siyasal Hayat ve Davranış :

a. Siyasal Toplum :

Siyasal hayat siyasal toplumla başlar. Her hangi bir toplumda zamanla üstün bir buyurma gücü doğmuş ve siyasal iktidar denilen bir kudret, toplum hayatı için önemli, temel kararları almağa başlamış ve örgütlenmişse, siyasal toplum doğmuştur. Siyasal toplum, siyasal faaliyetlerin içinde oluştuğu alandır yahut kadrodur. Bu kadro içinde, insanların birey veya grup olarak, çeşitli faaliyetleri yer almaktadır. Siyasal toplumun fonksiyonu, bir arada yaşamayı mümkjn kılmaktır. Bu anlamda, siyasal toplum global (toplayıcı) bir özellik taşır. (Hegel siyasal toplumu «sivil» olarak nitelemektedir.) Birey ve grup faaliyetlerinin, ilişkilerinin karşı karşıya gelmeleri ve ahenkleştirilmeleri, çatışmaların giderilmesi siyasal toplumun ve kadronun sağladığı araç ve kurumlarla, mekanizmalarla gerçekleştirilir.

Politifikasyon :

Siyasal toplumları yaratan sürece «politification» (siyasal sistemleştirme) diyoruz. Her siyasal toplumda bütünün birliğini ve devamını sağlayan, en yüksek, nihaî kararları veren ve bu kararları uygulamak için, son çare olarak, fizikî kuvvet (cebir) kullanma tekeline sahip özel bir organizasyona ihtiyaç vardır. Siyasal sistemleştirme (politification) süreci işte bu organizasyonu ortaya çıkarır. Tarihî gelişim, global toplumun bir takım evrelerden (safhalardan) geçtiğini göstermektedir. Kabile, site, devlet, imparatorluk, millet, devlet vb. Günümüzde yeni ve daha geniş, daha toplayıcı bir siyasal biçime varma çabaları, denemeleri yapılmak-

(46) G. Mosca : Siyasî Doktrinler Tarihi, Çev. S. Tiryakioğlu, Varlık Yayını, İstanbul, 1963. Ss. 11-12.

tadır. Avrupa Birliği, Ortak Pazar, Bölge Devletleri Birlikgibi kesin sonuca ulaşmamış hareketler, çekirmek halinde gözükmektedir. Yani bütün insanlığı kavrayan bir siyasal toplum (Dünya Devleti) henüz kurulamamıştır. **Millî-Devlet, bugün için, en toplayıcı, siyasal iktidarın en belirgin ve en kuvvetli olduğu siyasal toplum tipidir.**

b. Siyasal Toplum Üyeliği :

Birey siyasal topluma (devlete) vatandaşlık bağıyla bağlıdır. Bazı istisnalar dışında (vatansızlar, çift tabiiyetliler) insanlar bu bağı ne seçmekte ne de koparmakta serbest değildirler. Siyasal topluma üye olmak şu halde, kesin bir olaydır. Şüphesiz siyasal toplum üyeleri mensup oldukları siyasal toplum hakkında çeşitli duygulara, düşüncelere sahip olabilirler. Ama vatandaşlar üyesi bulundukları siyasal toplumun ağırlığını ve baskısını duydukları anlarda toplumun bilincine varırlar. Ve ona uyarlar. (47)

c. Sosyal İlişkiler ve Siyasal İlişki :

İnsanlar arasında çeşitli sosyal ilişkiler vardır. Bunların başlıcalarını ailevî, ekonomik, siyasal ilişkiler olarak üçe ayırabiliriz.

1. Aile İlişkileri : Cinsiyet içgüdüsüne ve sevgiye dayanır. Aile ilişkileri içine sadece karı-koca arasındaki ilişkiler değil, anne ve baba ile çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkiler, nihayet ilkel topluluklarda çok kuvvetli olan akrabalık ilişkileri girmektedir.

2. Her toplumda aile ilişkilerinden ayrıca **ekonomik ilişkiler** bulunmaktadır. Burada karşılıklı bağ, insanlar tarafından üretilen mallardır. Bu mallar ihtiyaçlara ve belli değerlere göre insanlar arasında değiştirilir. Ekonomide eşit değerlerin değişimi esastır. Ailede, aşkda bazen karşılık beklemeden her şey verildiği halde, ekonomik hayatta bir karşılık, bedel alınmadan her şey verilmez.

3. Siyasal İlişki : Siyasal alandaki ilişkilerde bahis konusu olan, bütünlüğüyle insandır; onun hürriyeti ve haya-

(47) J. Meynaud et A. Lancelot : La Participation des Français à la Politique, Presses Universitaires de France, ss. 5-6.

tıdır. Bir mal ya da maddî bir menfaat için insandan ölmesi istenemez, pek beklenemez de. Fakat vatan savunması tiranlara karşı ayaklanma gibi hallerde insanların ölmeye çağrıldıkları ve seve seve gittikleri görülmektedir. Devletin isteklerine (vergi, askere alma vb.) karşı gelenler ise devlette temsil edilen siyasal güç tarafından cezalandırılırlar. Her iki halde de, yani siyasal ilişkilerde, insanın en değerli şeyi hayat ve hürriyeti ortadadır.

Siyasal alanda ne aile bağlarının ve ne de ekonomik bağların temel özellikleri vardır. Siyasal toplum içinde karşılaşan insanlar ana-baba-evlât; karı-koca; satıcı-alıcı; işçi-işveren, memur-âmir olarak değil **insan olarak karşılaşırlar.** O halde siyasal ilişki pek belirli olmıyan bir ilişkidir; Fakat soyut değildir. Sadakat, tutku gibi elemanlarla dolmuş somutlaşmıştır. Siyasal alan çok önemli bağların, ilişkilerin oluştuğu bir alandır. Bu alanda çeşitli çatışmalar, menfaat uyuşmazlıkları vardır. Bu çatışmalar bazen çok şiddetli olup, bir savaşa yahut başkaldırmaya kadar gidebilir. Bunun da sebebi, insanların «ortak amaç» hakkında anlaşamamaları yani güdülen amaç konusunda ayrılmalarıdır. (40) Sadece amaçta değil, amaca ulaşmak için başvurulacak araçlarda da insanlar çok defa anlaşamazlar.

Siyasal İlişkilerin Özellikleri :

Siyasal ilişkide çok kapsayıcı (maximalist) bir nitelik vardır. Siyaset her insanı kavrıyabilir. Siyasal ilişki hiç bir özel şartla sınırlandırılmamıştır. «İnsan» olarak bütün kişileri ilgilendirir. Amacı itibariyle, siyaset en yüksek, en evrensel amaca yönelmelidir. Bu amaç, insanın insan olarak iyiliğidir. Onun hürriyeti, haysiyeti ve vekarıdır. Sonuç olarak diyebiliriz ki, siyasal ilişki en belirsiz, en geniş en karmaşık ve pek çok kimseyi ilgilendiren bir ilişkidir. İnsanın hayat ve hürriyeti gibi en değerli varlıklarını ilgilendirmesi yönünden doğurduğu sonuçlar son derece hayatî nitelik taşırlar. (49)

Bertrand de Jouvenel toplumsal hayatta bu kadar önemli sonuçlar doğuran siyasal ilişkiyi bir başka açıdan

---

(48) Jean-Yves Calvez: Introduction à la Vie Politique, Aubier-Montaigne, Paris, 1967. ss. 38-39.
(49) Calvez, a. g. e. sh. 40.

incelemektedir. Bertrand de Jouvenel'e göre, siyasal ilişki bir istek-cevap; uyarma- harekete geçme; savaş-itaat ilişkisidir.

Bu ilişkiyi Jouvenel şöyle açıklıyor:

1. Bir yönetici grup, (sınıf, kurul) üyelerinden bazıları kuruldan, belirli bir konuda, belirli bir karar alınmasını istemektedirler. Bütün kurul üyeleri değilse bile, gerekli çoğunluk, bu isteği olumlu karşılamakta ve istenen kararı almaktadır.

2. Yöneticiler vatandaşlardan (grup üyelerinden) bu karara uymalarını istemektedirler.

3. Toplum, (grup) içinde bu karara karşı olanlar muhalefetlerini belirtirler, ve kendileri gibi düşünen grup üyelerini kararı tanımamağa davet ederler.

3. Toplum (grup) içinde bu karara karşı olanlar muhalefet gösterilerini sone erdirecek bir karar alınmasını teklif ederler.

5. Komite (kurul, grup) vatandaşların, (üyelerin) alınan kararlara itaat etmelerini ve gösterilere girişmemelerini isteyen bir karar alır vb. (Süreç bu şekilde istekler ve cevaplar şeklinde devam etmektedir.) (50)

Jouvenel siyasal ilişkide savaş (çatışma) ve uyma (itaat) unsurlarını özenle belirtmektedir. **Bütün siyasal ilişkilerde ortak özellik** Jouvenel'e göre **«İnsanların bazı insanlar tarafından harekete geçirilmesidir.»** (51).

d. Siyasal Davranış ve Karar:

Siyasal davranış çeşitli alternatifler (şıklar) arasında bir seçme (tercih) yapmak, yani karar vermek ve buna uyan eyleme girişmektir. Siyasal bir kararı incelediğimiz zaman başlıca şu elemanları buluruz:

1 — Belirli bir problemin varlığı.

2 — Bu belirli probleme çözüm tarzı teşkil edecek yollar, alternatifler.

3 — Politikacı önce bu çözüm yollarından hangisinin amaca daha elverişli olduğunu inceler, «maliyetini» araştırır. (Rasyonel eleman)

---

(50) Bertrand de Jouvenel: De la Politique Pure, sh. 110.
(51) Jouvenel, a. g. e. ss. 160-161.

4 — Siyasal karar her zaman, mutlaka en rasyonel, en doğru, en âdil, en haklı karar olmıyabilir; çok defa değildir de. Politikacının sempatileri, antipatileri, tutkuları, heyecanları alınan kararları etkiler. (İrrasyonel eleman) **Siyasal kararın amacı, çeşitli ve bazen biribirine zıt menfaatleri ve durumları uzlaştırmaktır.** Bu bakımdan hukukî kararlara benzer, ancak hukukî kararlar daha genel, daha objektif, daha haklı daha âdil olmak niteliğini taşırlar. Üstelik daha devamlıdırlar. Siyasal kararlar ise geçici, oynak, çabuk değişen, takdirî (sübjektif) ve bazı hallerde keyfî kararlardır. (52) 5- Politikacı karar alırken, ister istemez, çeşitli faktörleri ve etkileri göz önünde bulundurur. (Baskı ve menfaat gruplar gibi.)

e. Siyasal Süreç (Vetire)

Siyasal iktidarın dinamiği siyasal süreçtir. Politika ve onun kaynağı olan iktidar süreci, devamlı oluşan,

---

(52) Hukukî kararlar (normlar) siyasal kararlardan bu nitelikleriyle ayrılmakla beraber, bazı hallerde, hukukî kararlarda geniş ölçüde siyasal kararların etkisini görebiliriz. Thomas Hobbes kanunları gerçeklerin değil siyasal otoritenin yaptığını ileri sürmüştü. Eski Yunan'da sofistler de kanunların en kuvvetlinin eseri olduğunu söylemişlerdi. Marksist görüşe nazaran, kapitalist sistmde kanunlar, (hukuk) burjuva sınıfının damgasını taşır. Unutmamak gerekir ki kanunlar, aslında siyasal bir organ (meclis) yahut siyasal iktidar sahibi kişi (mutlak kral, diktatör) tarafından yapılmaktadır. Kanunların hukuka, hukuk idesine, yüksek ahlâkî, etik normlara uygun olması gerekmekle beraber, bu her zaman böyle olmaz. Anayasaya aykırı, hukuk standartlarına zıt, adalet fikrine uygun olmayan kanunlar da çıkabilir. Bir ırkın üstünlüğünü savunan, tehlikeli düşünceleri yasaklayan kanunlar, baskı ve şiddet kanunları görülmemiş değildir. Özellikle olağanüstü durumlarda bazı kanunların, (vatandaşları göçüren, varlık vergisi koyan), haklılığı ve âdilliği tartışma konusu olur. Savaş, ihtilâl ve isyan dönemlerinde çıkarılan kanunların, hukuk idesinden, objektif haklılıktan çok, takdirî nitelik taşıdığını söyliyebiliriz. Genel nitelikte olduğu kabul edilen kanunların herkese eşit olarak uygulanması gerekir. Oysa bazen kanunların herkese eşit olarak uygulanmadığı görülmektedir. Bu da üzerinde önemle durulacak bir konudur.

daima gelişen bir süreçtir. (Bunu insan vücudundaki ete, kana, öze benzetebiliriz.) **Politika bu açıdan bakılınca, kişilerin ve grupların siyasal kontrolu, devletin ve hükümetin kontrolunu sağlamaya veya buna etkili olmaya çalıştıkları dinamik bir eylemler dizisi, bir süreç olarak tanımlanabilir.** Politika ile, kişiler ve gruplar bazı şeyler yapmaya, yaptırmaya, bazı şeyler almaya veya vermeye çalışırlar. Siyasal süreç bir takım dinamiklerle ortaya çıkar ve oluşur. Bu dinamikler siyasal iktidara sahip çıkmak isteyen veya onu etkiliyen siyasal partiler, baskı ve menfaat-grupları, ideolojiler, propaganda, kamu oyu gibi temel siyasal kuvvetlerdir. Bireyin siyasal sistem karşısındaki tutum ve davranışlarını araştıran siyasal katılma da siyasal sürecin belirgin bir yönüdür.

4. Milletlerarası İlişkiler:

Siyasal bilimin son büyük bölümü milletlerarası ilişkilerdir.

Profesör Quincy Wright, Milletlerarası ilişkilerin alanını oldukça geniş tutmakta ve dünyada önemli kararların alınmasıyla ilgili bütün olayları, ve bunları inceliyen disiplinleri «Milletlerarası İlişkiler» başlığı altında toplamaktadır. Dünya Tarihi, Siyasal Coğrafya, mahallî ve bölgesel, ekonomik, psikolojik, sosyolojik çalışmalar burada yer almaktadır. Wright «kök» temel disiplinleri denilen bu disiplinlerin yardımıyla Milletlerarası İlişkiler disiplinin gelişeceğini söylemektedir. (53)

Milletlerarası İlişkiler alanı içine Milletlerarası Hukuk (devletler hukuku), diploması tarihi, askerlik bilimi (sanatı), milletlerarası politika, milletlerarası kuruluşlar, milletlerarası ticaret, sömürge yönetimleri ve dış ilişkilerin yürütülmesi (diplomasi) girmektedir.

Diplomasi: Diplomasi devletler, hükümetler arasındaki ilişkilerin özel surette yetiştirilmiş ve bir hiyerarşik örgüte bağlı personel (dış işleri memurları) tarafından yürütülmesi faaliyetleridir. Diplomatik faaliyetler, günümüz-

(53) Alfred de Grazia and Thomas Stevenson, World Politics, A Study in International Relations, Barnes and Noble, Inc, New York, 1962, sh. 4.

de, siyasal niteliği pek az bulunan ve daha çok dış politikanın uygulanmasıyla ilgili teknik ve idarî faaliyetler olarak kabul edilmektedir. (54) Diplomasiyi «dış ilişkilerde müzakere sanatı» olarak tanımlayanlar da vardır.

a. Milletlerarası Siyaset :

Milletlerarası siyaset, esas itibariyle, devlet politikalarının karşılıklı hareketleridir. Bu alanda, devletlerin siyasal hareketlerini etkileyen kuvvetler, bu kuvvetleri kısıtlayan veya düzenleyen araçlar ve siyasal hareketlerin hazırlanması ve uygulanmasıyla ilgili faaliyetler yer alır. Milletlerarası siyasal faaliyetler, barışçı çabalar şeklinde yahut gerginlik ve zorlama hareketleri ya da işbirliği, rekabet ve savaş şekillerinde gözükürler. (55) (Milletlerarasındaki özel ilişkiler ancak devletler tarafından düzenlendiği zaman milletlerarası ilişkilerin konusunu teşkil ederler. Milletlerarası politika, genellikle, bir kuvvet mücadelesi şeklinde yürütülmekte ve bu durum ona dinamik görünümünü kazandırmaktadır. Yani hükümetler gelip geçtikçe, siyasal ve sosyal sistem değiştikçe yürütülen politikalar da değişmektedir. Ayrıca endüstri ve teknolojide ortaya çıkan yenilik ve gelişmeler milletlerarası ilişkileri devamlı surette etkilemektedir. Gelişmemiş ülkelerdeki endüstrileşme hareketleri, bağımsız olmayan ülkelerdeki milliyetçilik hareketleri, anti-emperyalizm ve anti-koloniyalizm akımları milletlerarası ilişkilerde kuvvet dengesini değiştiren yepyeni ekonomik ve siyasal kuvvetler doğurmaktadır.

b. Milletlerarası İlişkilerde Uygulanan Politikalar :

Milletlerarası politika alanında çeşitli devletler (powers) vardır. Bütün devletler biribiri ile iktidar, prestij, üstünlük, imtiyaz için savaşır, çatışırlar. (Tıpkı devlet içindeki iktidar gruplarının üstünlük ve büyük pay almak için rekabete girmesi, çatışması gibi). Tarihî akış içinde bu çatışma çeşitli şekillere bürünmüş, kuvvet politikası,

---

(54) Jacques Chazelle, La Diplomatic, P. U. F., Que Sais-Je, No. 129, Paris, 1962, sh. 9.

(55) Prof. Suat Bilge, Milletlerarası Politika, SBF Yayını, No. 207-208 Ankara, 1966, ss. 16-17

denge politikası, sömürge politikası, dolar politikası, açık kapı politikası, ham madde ve pazar politikası, milliyetçilik, emperyalizm, anti-emperyalizm, tarafsızlık, bağlanma, bağımsızlık politikası vb. biçimlerinde gözükmüştür.

Bugün milletlerarası kuvvet ilişkileri iki büyük (süper) devletin ortaya çıkmasını doğurmuştur. Bu iki büyük devlet irili ufaklı diğer devletlerin çoğunu etraflarında toplamış ve kıyasıya bir iktidar mücadelesine girişmişlerdir. Yeni gelişmeler sonucu, bu blokların dışında kalan tarafsızlar, daha doğrusu «bağlanmamış» devletler grubu ortaya çıkmıştır. «Üçüncü dünya» denilen bu devletler, yerine göre, iki büyük blok arasında «oynamakta» kâh bu tarafı kâh o tarafı tutarak her iki taraftan yardım almakta, zaman zaman «devlere» göz kırpmakta fakat kesin olarak hiçbirinin etki alanı içine girmemeye - yahut mümkün olduğu kadar az girmeye - çalışmaktadırlar. Bu bloklaşmanın sonucu acaba nereye varacak? Tek bir dünya devleti mi kurulacak? Yoksa devletlerden biri öbürüne - bir nükleer savaş sonunda - kendi sistemini zorla kabul mu ettirecek? Günümüzde bir yandan Birleşmiş bir Avrupa, Amerikan Devletler Birliği, Arap devletleri, Asya Devletleri Birliği gibi birliklerin kurulmasına çalışılır ve eski katı egemenlik kavramları yumuşarken, öte yandan, yeni yeni potansiyel devletler (Örneğin Kıt'a Çini) süper devlet olarak ortaya çıkmaya başlamış bulunuyor.

c. Milletlerarası Teşkilât :

Milletlerarası ilişkilerin önemli bir bölümü Milletlerarası Teşkilâttır; Yani milletlerarası kurumlar ve organizasyonlardır. Millî toplumlarda bireylerin bir arada yaşamasını mümkün kılan faktörler daha çok, dil, din, ülkü, gelenek, hâtıra birliği vb. olduğu halde, **milletlerarası alanda, devletleri işbirliği ve yakınlaşmaya iten ve bunu gerçekleştirecek kurumların, örgütlerin kurulmasını hazırlayan etken, devletlerin uzun ya da kısa süreli menfaatlerini bağdaştırma arzusudur.** (56)

Milletlerarası kuruluşlar, organları ve yetkileri bakımından, millî devletlerden ayrılmaktadır. Milletlerarası or-

(56) Prof. Dr. Mehmet Gönlübol, Milletlerarası, Siyasî Teşkilâtlanma, gözden geçirilmiş ikinci Bası, SBF Yayını, Ankara, 1968, sh. 1.

ganizasyonların hiç biri millî devletler gibi «egemen» değildirler. Hemen hiçbirinin gerçek anlamda bir yasama, yürütme ve yargı organı yoktur. Doğrudan doğruya millî devlet üyelerine (vatandaşlara) uygulanacak kesin karar da alamazlar. Bu nedenlerle, milletlerarası siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel kurumlardan oluşan milletlerarası teşkilâtın ve hayatın gevşek, zayıf bir «topluluklar birliği» görünümü gösterdiğini söyliyebiliriz. Başta Birleşmiş Milletler Teşkilâtı olmak üzere, Milletlerarası kuruluşlar, milletlerarası hayatta özlenen köklü bir değişikliği maalesef yapamamışlardır. Bununla beraber - kendilerine verilen zayıf imkânlar ve dar yetkiler göz önünde tutulursa - milletlerarası kurumların milletlerarası alanda, yine de önemli sayılacak bazı işler yaptıklarını ve varlıklarını haklı çıkardıklarını burada belirtmek gerekecektir.

d. Devletler Hukuku:

Devletler Hukuku, başta bağımsız devletler olmak üzere, milletlerarası topluluk (camia) üyelerinin birbirleriyle ilişkilerinde uymak zorunda oldukları hukuk kurallarının tümünü ifade etmektedir. Milletlerarası topluluk üyeleri, uzun zaman, sadece bağımsız Devletlerden ibaret sayıldığı için Devletler Hukuku da yalnız «Devletlerarası bir hukuk» olarak kabul edilmişti. Örneğin Milletlerarası Adalet Divanı bir kararında «Devletler hukuku, bağımsız Devletler arasındaki ilişkileri düzenler» demişti. Bu tanım, esas itibariyle, yanlış olmamakla beraber bugünkü gerçeğin tam bir ifadesi sayılamaz. Şüphesiz, Devletler Hukukunun başta gelen kişileri bağımsız Devletlerdir. Bununla beraber, Devletler Hukuku sadece bağımsız Devletlerin değil, aynı zamanda, tâbi, himaye altında, daimî tarafsız devletler gibi «tam yetkili olmayan», bir başka deyişle «yetkileri sınırlı» devletlerin ve «devlet sayılmayan toplulukların» (Örneğin vesayet altındaki ülkelerin) ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, Milletlerarası Çalışma Teşkilâtı, UNESCO gibi milletlerarası kuruluşların durumlarıyla da ilgilenmekte, bunlara ait kurallar ve problemlerle de uğraşmaktadır. (57) Ayrıca millî veya milletlerarası her hukuk düzeninin nihaî ki-

(57) Prof. Seha Meray, Devletler Hukukuna giriş, Birinci Cilt, gözden geçirilmiş üçüncü bası SBF. Yayını No. 237, Ankara, 1968, sh. 3.

şisi ve gerçek muhatabı olan bireyleri (fertleri) doğrudan-doğruya ilgilendiren kurallar da Devletler Hukukunda gelişmektedir. (58)

Teamülî ve Kodlaştırılmış Devletler Hukuku :

İç hukuk yüce bir siyasal otoriteye, devlet otoritesine tâbi bir toplumda yürürlükte olan hukuk kurallarıdır. Devletler Hukuku ise ortak bir yüce otoriteye tâbi olmıyan, esas itibariyle, bağımsız siyasal toplumların meydana getirdiği bir topluluğun, milletlerarası topluluğun hukukudur. Yakın zamanlara kadar devletlerin birbiriyle ilişkilerinde uydukları kuralların büyük kısmı bazı genel prensipler ve âdetler niteliğinde idi. Bu genel prensipler ve âdetlerin Devletler tarafından devamlı ve tekrarlanan bir şekilde uygulanmaları ve Devletlerin bu kuralları uyulması zorunlu kurallar olarak kabul etmeleri ile teamülî Devletler Hukuku doğmuştu. (59) Son zamanlarda devletler bu teamülî kuralların büyük bir kısmını muhafaza etmekle beraber, aralarında yaptıkları çok taraflı andlaşmalarla, bazı teamülî kuralları değiştirmişler ve ihtiyaçları karşılayacak yeni kurallar kabul etmişlerdir. (60) Böylece teamülî Devletler Hukukunun yanında, yazılı andlaşmalarla doğmuş, usulüne göre kodlaştırılmış bir Devletler Hukuku ortaya çıkmıştır. (61)

---

(58) Prof. Seha Meray : a.g.e., sh. 4.
(59) Prof. Seha Meray, a. g. e., Sh. 4.
(60) Geniş anlamda kodlaştırma yalnız teamül hukukunun derlenmesi ve yazılı hukuk haline sokulmasından ibaret bulunmayıp aynı zamanda yürürlükteki hukukun gözden geçirilmesi ve boşlukların doldurulması faaliyetini de kapsamaktadır .
(61) Devletler Hukuku kaynaklarına ait etraflı bilgi ve belgeler metinleri için bkz. : Prof. Dr. İlhan Akipek : Devletler Hukuku Kaynaklarından ve Belgelerinden Örnekler, (Devletler Hukuku Metinleri), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No : 213, Başnur Matbaası, Ankara 1966.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASETİN TEMELLERİ

BİRİNCİ KESİM

PSİKOLOJİK TEMELLER

§ 1. GENEL BİLGİLER:

Siyasal Hayatın Temelleri başlığını taşıyan bu bölümde, siyasal hayatın, siyasal davranışların ve siyasal kuvvetlerin temelinde yatan faktörleri inceliyeceğiz. Bu faktörleri başlıca 3 ana grup içinde toplamak mümkündür: 1. Psikolojik faktörler, 2. Sosyolojik faktörler, 3. Ekonomik faktörler.

Bireysel Psikoloji ve Siyaset:

Psikolojiyi siyasal hayatın, siyasal davranışın, dolayısıyla siyasal bilimin temeli olarak kabul etmek mümkündür. (1) Gerçekten Thomas Hobbes'dan faydacı Jeremy Bentham'a değin pek çok düşünür siyasal bilimi psikolojik temeller üzerine kurmaya çalışmışlardır. Hemen söyleyelim ki, bu düşünürlerin hareket noktası basit sayılabilecek bir iki psikolojik önerme (kaziye) olmuştur.

---

(1) Siyasal hayatta psikolojik faktörlerin önemi hakkında bkz. H. J. Eysenk: The Psychology of Politics, New York, Praeger, 1954; A. O. Lovejoy: Reflections on Human Nature, Baltimore, John Hopkins Press, 1961, (Bu eserde özellikle Hobbes ve Bentham gibi düşünürlerin psikolojik bakışı kullanmaları üzerinde açıklama, yorum ve eleştiriler yapılmaktadır.); Graham Wallas'ın eseri, Human Nature and Politics, biraz eski (1921) bir eser olmakla beraber kendi alanında klâsik, standart bir eser olarak kabul edilmektedir.

Örneğin, «İnsanlar çok iktidar peşinde koşarlar.» veya «İnsanlar kişisel menfaat kaygusu ile hareket ederler.» gibi. Bu düşünürlerin daha çok bireysel psikolojiye dayanarak kurmaya çalıştıkları siyasal bilim tümdengelimsel bir nitelik taşıyordu.

Metodolojik Yetersizlik :

Metodolojik yetersizlik yüzünden bu alandaki çalışmaların pek büyük bir başarıya ulaşamadığını söylemek zorundayız. Çünkü insan psikolojisi çok karmaşık, girift yapı ve fonksiyon özelliklerine sahip olup, basit, tümdengelimsel bir metodla ruhsal mekanizmayı çözümlemek ve buna dayanarak pozitif bir siyasal bilim kurmak son derece zor- -belki imkânsız- bir iştir. İnsanların politikada menfaat kaygusu ile hareket geçtikleri yolundaki önermeyi ele alalım. Bir kere «menfaat» ne demektir? Bu deyim son derece bulutlu, örtülü bir kavramdır. Hele kişisel menfaatin ölçüsü ve sınırları son derece göreli (izafî) dir. Sokaktaki adamın, sade vatandaşın siyasal davranışları genel ve rasyonel bir menfaat düşüncesinden çok, belirsiz, müphem isteklere, korkulara, heyecanlara sadakatlara (hanedana, partiye, lidere sadakat vb.) ve «zihinsel eşleştirme» (identification) işlemlerine dayanmaktadır. Bütün bu güdüleri (saikler = motivations), tümdengelimsel bir metod yerine tümevarımsal, ampirik, deneysel bir metodla incelemek daha yerinde olur.

Sosyal Psikoloji Bakışı :

Geleneksel psikolojik bakışın yetersizliğinin bir başka nedeni, bir hayli soyutlaştırılmış birey kavramından hareket etmesidir. Oysa bireyin tek başına büyük bir anlam taşımadığı, bireysel davranışların daha çok toplum ve gruplar içinde mânalandığı ve yön kazandığı gerçeği bugün sosyal psikolojinin çalışmaları ile ortaya çıkmıştır (2). Sos-

(2) Sosyal psikolojinin alanı ve sorunları, davranışların dinamikleri, siyasal inançların oluşumu, endüstrideki çatışma, uluslararası gerilimin nedenleri gibi sosyal psikoloji sorunları hakkında etraflı bilgi edinmek için şu esere bakılmalıdır. David Krech S. Crutschfield, Sosyal Psikoloji : Teori ve Sorunlar. Çev. E. Güçbilmez ve O. Onaran, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını No. 12, Ankara, 1967; yine sosyal psikoloji konularında derli toplu çok mükemmel bir araş-

yal gruplardaki etki-tepki ilişkisini göz önünde tutmadan, liderlik kurumunu, yani yönetenler ve yönetilenler bağlantılarını dikkatle incelemeden, bireyin psikolojik davranışlarını -bu arada siyasal davranışlarını- isabetle değerlendirmek pek mümkün değildir. Böylece bireysel psikolojiyi sosyal ve siyasal psikoloji ile tamamlamak siyasal bilime geniş ufuklar açmıştır. Örneğin seçmen davranışları ve büyük bir bürokratik mekanizmadaki grup davranışlarının özellikleri konusunda sosyal psikoloji araştırmalarının, siyasal bilime yaptığı katkıları kimse inkâr edemez. Bununla beraber, sosyal psikolojinin siyasal bilime yardımını pek fazla da büyütmemek gerekir. Sosyal psikoloji -bugünkü durumunda- siyasal bilime bir genel teori kurması için yeterli bütün önermeleri ve genellemeleri sunabilmiş değildir.

Ayrıca birey üzerinde birçok sosyal grupların aynı anda etkide bulunduğu karmaşık bir ilişkiler örgüsü (siyasal eylemlerin, ilişkilerin çoğu bu kategoriye girmektedir.) hakkında sosyal psikolojinin bugün için söylediği pek az şey vardır. Nihayet sosyal psikoloji, tam anlamıyla, siyasal nitelikteki davranışlarla, diğer grup davranışları arasındaki farkları bütün incelikleri ile ortaya koyabilmiş değildir. Siyasal davranışlara asıl biçimini, yönünü veren siyasal kurumlardır. (Örneğin siyasal partiler). Bu olayı «siyasal sosyalleşme» süreci (vetiresi) ile açıklamak mümkündür.

Siyasal Sosyalleşme:

Siyasal sosyalleşme, yetişkinlerin siyasal davranışlarının gerisinde yer alan ve çocukluktan itibaren grup, aile, içinde öğretilen sosyal değerleri kapsar. (3). Bireyin belirli siyasal sorunlar karşısındaki muhtemel tercihlerini ve davranışlarını, onun kişiliği, menfaatleri, eğitimi ve evvelce edinmiş olduğu ideolojik eğilimler yanında, girdiği, üyesi olduğu parti, kurum ve grup ile açıklamak mümkün olabilmektedir. Bir partiye giren ve ona sadakatle bağ-

---

tırma için bkz. Solomon E. Ash; Social Psychology, Englewood Cliffs, New Jersey Prentice-Hall, 1952.

(3) Bkz. Herbert Hyman: Political Socialization, A Study in the Psychology of Political Behavior, Columbia University, The Free Press, Glencoe, Illinois, 1959, sh. 26.

lanan kişi, zamanla, partisinin prensiplerini, politikasını -bazan aynı fikirde olmasa bile- benimsemekte ve siyasal davranışlarında partinin damgası açıkça görülmektedir. Bir devletin vatandaşı, bir sendikanın üyesi, bir yasama kurulunun mensubu için de durum aynıdır.

Psikolojinin Siyasal Bilimde Kullanılması :

Psikolojoinin siyasal bilimlerde kullanılmasına ve böylece **siyasal psikoloji** adını verebileceğimiz bir disiplinin kurulmasına yardım eden bir teoriler sistemini örneklerle açıklayalım (4).

I. Siyasal Tutumlar :

1. Genel Önermeler (Kaziyeler) :

A. Siyasal hayattaki aşırı tutumlar, geniş ölçüde, cehaletle, maddî mahrumiyetlerle, sosyal ve fizik inziva ile ilgilidir.

B. Siyasal hayattaki ılımlı davranışlar, çoğunlukla, eğitimle, kişinin toplum içindeki rol güvenliğiyle, rol tatmini ile ve sosyal akıcılığın (bir grup ve statüden başkasına geçme olanağının) yüksek olması ile yahut bu konudaki umutlarla ilgilidir.

2. Yardımcı Önermeler :

A. Eğitilmiş elitler (seçkinler) kamusal hürriyetlere genellikle taraftardırlar.

B. Çiftçinin ve işçinin «yabancılaşması», şehirleşme ile ve ulaşım olanaklarının ya da kitle haberleşme araçlarının artması ile birlikte belirli şekilde azalmaktadır.

II. Seçim Davranışları :

1. Temel Önermeler.

A. Siyasal semboller nispeten devamlı ve kararlıdırlar. Siyasal bir sembolle zihinsel eşlik (identification) bağıntısı kurmak, bir siyasal sembolle ilişiği kesmekten daha kolaydır.

B. Siyasal tutumlar diğer zihinsel eşleştirmelerle bir-

(4) J. Rolland Pennock and David G. Smith : Political Science, An Introduction, The Macmillan company, New York, sh. 30 ve müt.

leşmektedirler. Örneğin bir işçinin zihninde sosyal-ekonomik statü bilinci ve siyasal semboller birleşmektedir.

C. Halk genellikle siyaset, din, sınıf, ırk ayrımı gibi konuları açıkca ve doğrudan doğruya tartışmaktan kaçınmaktadır.

D. Halk birçok fikirlerini, ve tercihlerini kamu oyu liderleri (köy imamı, öğretmeni, bakkal vb.) aracılığıyla edinmektedir.

E. Siyasal tutumların ılımlılık kazanmasında aracıların, siyasal fikir ileticilerinin rolü vardır.

2. Yardımcı Önermeler:

A. Bir kişinin aynı zamanda bir çok gruplarda (parti, sendika, klüp, dernek) üye olmadığı veya bu gruplarda ılımlı liderler tabakasının bulunmadığı ortamlarda siyasal davranışlar muhtemelen aşırı olacaktır.

B. Grup ve kamu oyu liderleri siyasete ılımlı bir hava kazandırırlar.

III. Siyasal Liderler: (5)

1. Genel Önermeler:

A. «Politikacılar» genellikle liderlerden daha çok iktidar düşkünü olurlar. (6)

B. «Politikacılar» birçok gruplarla aynı anda «iki taraflı» ve «oynak» ilişkiler kurabilen adamlardır.

2. Yardımcı Önermeler:

A. «Politikacı»nın önemli bir faaliyeti aracılık, simsarlık»tır. Bu yoldan, etik yönden pek uygun olmayacak şekilde, geniş iktidar birikimlerine yardımcı olurlar.

B. «Politikacı»lar daimî olarak gözetlenmesi, hukukî ve kurumsal kontrollere tâbi tutulması gereken insanlardır.

Psikolojinin özellikle sosyal ve siyasal psikolojinin buluşları, verileri(mutaları) siyasal bilim için son derece önemlidir. Bir kaç güvenilir kanun ya da teori ve önerme-

---

(5) Siyasal liderlik ve özellikle demokratik liderlik için bkz. H. D. Lasswell: Power and Personality, New York, Norton, 1948,

(6) Burada «politikacı» sözcüğü pejoratif anlamda, İngilizlerin «politician, fransızların «politien» dedikleri tipleri, (küçük politikacıları) anlatmak için kullanılmaktadır.

den hareketle, bazı karmaşık durumları açıklamak, bu sayede mümkün olabilmektedir. Bu kanunlar belli bir durumun incelenmesinde âdeta matematikteki **parametr** (sabite) lerin yerini tutmaktadırlar. Bir seçim sürecini ele alalım. Burada sadece seçmenler ve adaylar değil, fakat baskı ve menfaat grupları, partiler, liderler, kamu oyu liderleri, idare âmirleri, yargıçlar, propaganda kaynakları, para gibi bir çok kuvvetler siyasal «oyuna» girmiş durumdadırlar. İşte böyle bir oyunda seçim sonuçlarını öngörmede bazı denenmiş kanun ya da trendler bize ip uçları vermektedir. A. B. D. lerinde seçmenler, genellikle, evvelce bildirdikleri, söyledikleri şekilde oy vermekte, parti ve adaylar hakkında önceki seçimlerde edindikleri kanaatleri pek az değiştirmektedirler. Onun için partiler ve adaylar kararlı seçmenin kanaatlerini değiştirmekten çok, mümkün olduğu kadar fazla sayıda seçmeni sandık başına götürmeye ve müteredditleri kazanmaya çalışmaktadırlar. Yani muhalefetleri önceden kesin olarak bilinen seçmen grupları üzerinde fazla çalışmamaktadırlar.

§ 2. İNSAN TABİATI VE SİYASET

Siyasal Psikolojinin siyasal bilime katkıda bulunduğu alanlardan biri de insan tabiatı ve özellikleri konusudur (7). Bu konuda kişilik teorisinin büyük yardımı olmaktadır. Acaba kişiliğimizin temel unsurları olup kendilerini sosyal ve siyasal alanda belli eden genel nitelikler nelerdir?

Varlığını koruma, iyi yaşama ve güvenlik ihtiyacı: Karakteri, kişiliği ne olursa olsun, bütün insanlarda ortak bir duygu, bir içgüdü vardır. O da hayatını, varlığını, koruma, devam ettirme, iyi yaşama, haz alma isteğidir. Bu içgüdü insan tabiatında saklı, doğuştan edinilmiş, temel bir arzudur. (Açlık, kuraklık gibi nedenlerle göç eden kavimlerin tarihte önemli siyasal olaylara yol açtıklarını biliyoruz.) (8). Üstelik sadece kendimizin değil ailemiz üyelerinin, yakınlarımızın da iyi olmalarını, hayatlarının güven-

(7) Hadley Cantrill: Human Nature and Political Systems: Rutgers University Press, New Jersey, New York, 1961. sh. 6 ve müt.

(8) B. Russell: Human Society in Ethics and Politics, sh. 132.

lik altında bulunmalarını isteriz. Yakınlarımızı, sevdiklerimizi koruma arzusu, aslında, kendi benliğimizi koruma içgüdüsünün bir uzantısıdır. Bu arzu bazı hallerde fedakârlığa, hattâ kendini feda etmeye kadar varabilir. Çocuğunu kurtarmak için kendisini feda eden anne, bir arkadaşını güç bir durumdan kurtarmak için siyasal hayatını ortaya koyan parti lideri gibi durumlar buna örnektir.

Problemin diğer bir yönü de şudur: İnsanlar sadece yaşamak, hayatlarını devam ettirmek kaygusuyla değil, daha iyi yaşamak yani hayat standartlarını yükseltmek, yeni tatminler ve hazlar aramak eğilimindedirler. Daha fazla kazanç, insanların çoğunda, doyumu olmıyan bir arzudur. Kapitalist sistemin temeli de kazanç duygusudur. (9). Ekonomik refah seviyesinin yükselmesi ve yeni buluşlar insanları bu hususta ileri itmekte ve onlara yeni yeni ufuklar açmaktadır. Ayrıca insanlar işsizliğe, hastalığa, ihtiyarlığa, kazalara, fakirliğe karşı da bir takım güvenceler (teminatlar) aramak ve korkudan, kuşkudan, baskıdan, tehditten uzak kalmak istemektedirler. Bu güdü de insan tabiatının temel bir unsuru olan güvenlik ihtiyacı ile açıklanabilir. Siyasal ideolojiler ve mitler (efsaneler) aslında insanlardaki güven arama ihtiyacından doğmuşlardır (10).

Zıt Duygulu İnsan:

İnsanın hayatını, varlığını sürdürme, güvenliğini sağlama ihtiyacı kuvvetli bir duygu olmakla beraber- insanlar bazan bunları tehlikeye atabilecek davranışlarda da bulunmaktadırlar. Nietzsche ve Freud insandaki bu iki zıt eğilime dikkatimizi çekmektedirler. Trotsky Birinci Dünya Savaşından önce Balkanlara yaptığı seyahatta harpten nefret etmesi gereken yoksul halk kitlelerinin harbi adeta sabırsızlıkla, istekle beklediklerini görmüştü. Kaybedecekleri bir şeyleri ve gelecekten hiç umutları olmayan kitlelerin savaş ve macera aramaları normal bir olaydır, diyebiliriz.

---

(9) B. Russell: a.g.e. sh. 133.

(10) Mitlerin ve ideolojilerin psikolojik ve psikanalitik temelleri için bkz. Ernest Cassirer, The Myth of the State, New Haven, Yale University Press, Second print, 1962. sh. 23 ve müt.

Bunun dışında, ayrıca, bazı insanlarda tehlikeye, maceraya atılmak için kuvvetli bir arzu bulunduğunu görüyoruz. Hayatlarını tehlikeye atan maden arayıcılarının, engin okyanuslarda yeni keşifler peşinde koşan bilgin ve seyyahların, sarp dağlara tırmanan sporcuların, suikastlara karışan ihtilâlcilerin durumları buna iyi örnektir. Şüphesiz bu insanlar, hayatlarını ortaya koyarken, elde edecekleri ve önem verdikleri bazı şeyleri (para, mevki, ün, şeref vb.) düşünmektedir. Bu olayın nedeni insan ruhundaki büyük talep elâstikiyetidir. İnsanlar her an yeni ufuklar ve hedefler aramakta ve daima daha büyük saadete, daha büyük refaha koşmak istemektedirler. Macera ihtiyacı ve yeni şeyler arama duygusu bazı toplumlarda büyük bir itici güç haline gelmektedir. İngiltere'de ve Fransa'da modern, mutlak ve merkeziyetçi devletin doğuşunda tüccarların, askerlerin zenginleşme hırsı önemli rol oynamıştır. Merkantilist sistemin kurulması bu olayın sonucudur. Çağımızda da gelişme halinde bulunan toplumlarda çok sözü edilen «artan, kabaran arzular ihtilâli» gelişme, yenileşme ve daha iyi olma arzusunun bir ifadesidir (11). Modern demokratik devlet için temel sorun, insanların daha iyiye gitme, daha mesut olma arzularını gidermede sosyal bir patlamaya meydana vermeyecek elverişli. bir imkânlar ortamı hazırlamaktır. Bununla beraber insanların ve toplumların yenileşme, gelişme isteklerini ve macera eğilimlerini fazla büyütmemek gerekir. Bazı hallerde toplumlarda ve insanlarda hareketsizlik, durgunluk, eskiye ve geleneklere, rutine (alışılmış düzene) uymak eğilimi daha belirlidir. Machiavelli insanların genel olarak eskilerin geçtikleri yollardan gitmek istediklerini söylemektedir. Kısacası, her insanda olduğu gibi her toplumda da güvenlik ve macera, muhafazacılık ve dinamizm, ihtiyat ve cüret eğilimleri birlikte bulunmakta, şartlara göre, zaman zaman bu eğilimlerden biri ön plâna çıkmaktadır.

İktidar Arzusu :

İnsan ruhunun belirgin özelliklerinden biri de iktidar

(11) Eugene Staley : The Future of Underdeveloped Countries. Council On Foreign Relations, Harper, New York 1961, sh. 13 ve müt.

duygusudur. (12). Thomas Hobbes insanlarda ancak ölümle sona eren bir iktidar duygusunun bulunduğunu söylemektedir. (13). İnsan ya bazı amaçlara varmak için ya da sırf iktidar için iktidarı istemektedir. Birinci halde iktidar bir amaç uğruna kullanılacak bir araç; ikinci halde ise doğrudan doğruya bir amaç olarak arzu edilmektedir. Sadece iktidar sahibi olmak, iktidarın kudretini tatmak, iktidarı temaşa etmek insana haz vermektedir. Fakat böyle bir durumun pek nadir olduğunu söyleyebiliriz. (14). İnsanlar iktidarı ekseriya bir araç olarak düşünmektedirler. İktidar -burada siyasal iktidardan bahsediyoruz- belli başlı iki amaç için istenebilir: 1. Kendimiz için. 2. Toplumun iyiliği için. İktidarı kendileri için istiyenler çoğunluktadır. Bunlar ekseriya küçük politikacılardır. Servet sahibi olmak, ün kazanmak, buyurma zevkini tatmak gibi saiklerle iktidar peşinde koşmaktadırlar. (15) Sayıları az olan bir grup politikacı -bunlar büyük politikacı daha doğrusu- devlet adamı çapındadırlar- iktidarı kendileri için değil mensup oldukları devlet, millet ya da insanlık için istemektedirler. Aslında, her insanda bu iki duygunun karışık halde bulunduğunu söyliyebiliriz. Yalnız devlet adamlarında iktidar toplumun, insanlığın yararına yönelen ana hedef, amaç haline eldiği halde küçük politikacılarda kişisel veya ailevî menfaat sağlıyan bir araç olarak gözükmektedir. Aristo böylelerini horlamış ve şiddetle yermiştir. Ona göre «Hukukun, objektif iktidarın, toplum yararına iktidarın üstünlüğünü öne sürenler aklın ve tanrısal yönetimin

---

(12) **B. Russell: Human Society in Ethics and Politics, sh. 134.**

(13) T. Hobbes: Leviathan, Introduction by A. D. Lindsay, E. P. Dutton and Company, sh. 69 ve müt.

(14) Alman dış politikasını 1890 dan 1906 ya kadar kontrol eden Baron Holstein iktidar için iktidar isteyenlerin saf modeli olarak gösterilebilir. Batıda bu tiplere «Eminence Grise» (tâcın, tahtın, iktidarın gerisindeki kudretli adam) denilmektedir. Doğu saraylarındaki bazı harem ağalarını da bu tip içine sokabiliriz.

(15) **Hans Morgenthau, politikanın amacı insanlara buyurma, onlara hük**metme arzusu olduğu ölçüde bir belâ, bir musibet olduğunu söylemektedir. Bkz. Hans Morgenthau «The Evils of Politics and the Ethics of Evil», Ethics. October, 1945, sh. 14.

öncülüğünü yapanlardır. Buna karşılık sırf kendileri için iktidar istiyenler vahşi hayvanlara benzerler. Kişisel iktidar hırsı yöneticilerin aklını alan, onları bozan bir şeydir. Bunlar aslında iyi insanlar olsalar bile.» Bununla beraber, pratik alanda, bir insanı sırf fazla iktidar istediği için kötülemek mümkün değildir. **Politikada, ekonomide olduğu gibi, sonuçlar yani başarı önemlidir.** Politikada başarının ise her zaman en iyi, en erdemli kişiler tarafından kazanıldığını söyliyemeyiz.

Hürriyet Arzusu :

Hürriyet, basit anlamda, kişiye karşı sınırlamanın, engelin ya da baskının olmamasıdır. (16). İnsanlarda dilediği gibi hareket etmek ve doğal yeteneklerini geliştirmek temel bir arzudur. Aristo'ya göre, zihnî, fizikî ve ruhsal yeteneklerini serbestçe kullanabilen kişi mutludur. Mutluluk iş ve harekettir. Spinoza, mutluluğu kişisel çabaya (conatus) bağlamıştır. Hıristiyan doktrinleri tanrıdan çok kişinin kendi değerine, yeteneklerine önem veren bu türlü pagan (putperest) anlayışları hoş karşılamamışlardır. Bazı yazarlar hükümetin, devletin olduğu yerde kendiliğinden baskı ve sınırlama doğacağı için, devletin bulunmadığı «tabiat hali»ni ideal bir düzen saymak yoluna sapmışlardır. Örneğin, Anarşistler bu nedenle devletin ortadan kalkmasını isterler. Marksist doktrinin öngördüğü komünizm aşamasında da devletin ortadan «silindiği», «herkese ihtiyacına göre pay verildiği», «gerçek özgürlüğün» doğduğu ideal bir toplum düzeni tablosu çizilmektedir. Liberal dokt-

---

(16) Genel olarak hürriyet (özgürlük) üzerine etraflı bir fikir edinmek için dilimize çevrilmiş olan şu eserlere bakılabilir: John Dewey, Özgürlük ve Kültür, 2. baskı, Çev: Vedat Günyol, Çan Yayınları, İstanbul, 1964; Orhan Hançerlioğlu: Başlangıcından Bugüne Kadar Özgürlük. Düşüncesi, Varlık Yayınları, İstanbul, 1966; Özgürlük sorununun en önemli unsuru düşünce özgürlüğü hakkında değişik ve yeni bir bakış için, Harold J. Laski: Düşünce Özgürlüğü, Çev: Yücel Sayman, Dönem Yayını, İstanbul, 1966; Fikir hürriyetinin antik çağdan günümüze değin gelişmesi üzerine; J B. Bury: Fikir ve Söz Hürriyeti, Çev: Avni Başman, Remzi Kitabevi, 2. bası, İstanbul, 1959

rinlerin aşırı taraftarları da -anarşistler ve komünistler kadar olmasa bile- devlet ve hükümet fonksiyonlarının asgariye indiği, bu itibarla hürriyetler alanının çok genişlediği bir düzenin özlemi içindedirler. Oysa sınırsız bir hürriyet asla düşünülemez. **Hürriyet, çok bilinen bir anlatışla, başkalarının hürriyetiyle sınırlıdır. (17) Başkalarının hürriyetine saygı olmayan yerde hürriyet değil, kargaşalık ve kaos vardır. Devlet ve onun kurumları güvenliği, dolayısıyla hürriyeti, korumak için vardır.** Hürriyet ve güvenlik arasındaki hassas dengeyi kurabilmek son derece nâzik bir iştir. Maksimum hürriyet maksimum güvenlik ile uzlaşamaz. Şu halde her toplum, hürriyet alanı ile güvenlik alanı arasında makul bir sınır (optimal) bir nokta bulmak zorundadır. Bu optimal nokta nasıl bulunabilir? Hürriyetçi liberal J. Stuart Mill devletin temel görevinin kişinin temel yeteneklerini serbestçe geliştirebileceği bir ortam hazırlamak olduğunu ileri sürmüştür. (18) Ona göre: «uzun vadede bir devletin değeri onu meydana getiren bireylerin değerinden ibarettir. Menfaat ve kâr kaygusu ile olsa bile, vatandaşlarını sadık kullar haline getirip, cüceleştiren bir devlet, küçük adamlarla büyük işler yapılmıyacağını farkedecektir.» Bu sözlerle ifade olunan daha çok soyut bir hürriyet anlayışı, siyasal demokrasinin temel kaynaklarından biri olmuştur. (19)

§ 3. İNSANIN SOSYAL TABİATI

İnsanın ego (ben) etrafında toplanan temel arzuları, ihtiyaçları, içgüdüleri yanında bir de sosyal yönü vardır. Aristo insanın sosyal yönüne ilk işaret edenlerden biri olmuştur. Aristo, bilindiği gibi, insanı siyasal hayvan (zoon politikon) olarak nitelemiştir. Bunun anlamı şudur: İn-

(17) Hürriyet Problemi ve Sınırları konusunda bkz. Prof. Bahri Savcı: **Hürriyet Üzerine Düşünceler, Siyasal Düşünceler, Yargıçoğlu Matbaası,** Ankara 1968, sh. 4 ve müt.

(18) **Bkz. J. S. Mill: Hürriyet, Çeviren M. Osman Dostel, M. E. B. İngiliz** Klâsikleri, 64, İkinci bası. İstanbul 1963 sh. 2 ve müt.

(19) Batıda hürriyet ve hak düşüncesinin gelişimi ve etraflı bir yeni analizi için bkz. Giovanni Sartori: Democratic Theory, F. A. Praeger, New york, 1965, sh. 278 ve müt.

sanlar tek başlarına değil topluluk, grup halinde yaşamayı sevmektedirler. (20). Birlikte iş yapmak, bir araya gelip konuşmak, görüşmek, tasada sevinçte ortak olmak insanlarda temel bir yönsemedir. Çin komünizminin başarısında yöneticilerin «ortak iş», «kollektif iş» sloganlarının önemli rolü olduğuna Çin işleri uzmanları dikkati çekmektedirler. Yalnız insanın sosyal yönünü pek fazla büyütmemek gerekir. İnsanlar bazan de yalnız kalmak, bazu konularda mahremiyet, (gizlilik) alanını kendilerine saklı tutmakisterler. Özel hayat ile toplu hayat arasında dikkatle çizilmesi gereken bir sınır vardır.

İnsanın sosyal yönü başlıca şu şekillerde ortaya çıkmaktadır. (21).

a. Hemcinslerine karşı sempati duygusu yani acıma, yardım ve anlayış duygusu olmadan toplum ve devlet hayatı olamaz. Rousseau sempatiyi demokratik hükümeti mümkün kılan temel etkenlerden biri olarak görmektedir.

Yalnız sempatinin rasyonel bir kontrola tâbi tutulmaması, toplumda birlik ve anlayış yerine kargaşalık yaratır. Örneğin bir Jüride karar vermek durumunda olanlar kontrolsüz bir sempati duygusu ile hareket ettikleri takdirde bazı haklar tehlikeye girebilir.

b. Taklit edebilme ve telkin altında kalabilme insanlardaki sosyal yönün bir başka belirtisidir. Fransız psikoloğu Gabriel Tarde taklidi kitle toplumunun temel özelliklerinden biri saymıştır. İnsanlar, genellikle, sevdiklerini, beğendiklerini, popüler kişileri, liderleri taklit etme eğilimindedirler. Alışılmış, beğenilmiş, kabul edilmiş şeyleri taklit insanlarda güven duygusu yaratmaktadır. Telkin edilebilmeye gelince, telkin itimat ettiğimiz bir kişiden gelir ve ustalıkla yapılırsa etkili olur. Genel seçimlerde ve siyasal davranışlarda taklit ve telkinin önemli rolü olduğu bir çok seçim araştırmaları ile ortaya çıkmıştır.

c. Tasvip görme eğilimi: Etrafındakilerden tasvip görme, yaptığı işi beğendirme insan kişiliğine bağlı kuvvetli bir yönsemedir. Toplumun kurallarına, normlarına uygun hareket etmek veya böyle hareket ettiğini ileri sür-

---

(20) **Aristo : The Politics, Modern Library Edition, Random House, New York, 1943, sh. 53**

(21) J. R. Pennock and D. G. Smith, a.g.e., sh. 41 - 44.

mek ve bunu etrafına kabul ettirmeye çalışmak yöneticilerin, liderlerin sık sık başvurdukları bir yoldur. Çünkü toplumdan, çevreden gelen tasvip birçok eylemleri daha geçerli, daha etkili bir biçime sokmaktadır. Bütün hükümetlerin, bu arada modern totaliter devletlerin de, sık sık halkın rızasına dayandıklarını ileri sürmeleri ve bunu teyit edecek referandumlara başvurmalarının nedeni budur. Yalnız, özellikle diktatörlüklerde, belirli bir çevrenin, liderin her yaptığını doğru bulmaları, Şefin her sözünde isabet, her hareketinde keramet aramaları liderin toplumla ve gerçekle ilgisinin kesilmesine ve bazan felâketli sonuçlar doğmasına yol açmaktadır.

d. Nihayet bütün insanlarda hangi topluma, hangi gruba mensup bulunurlarsa bulunsunlar, bazı ortak adalet, hak, doğru, yanlış, iyi, kötü, meşru, gayrı meşru duyguları vardır (22). Bu duygular sayesinde toplumda birliği, bütünlüğü, düzeni sağlamak mümkün olabilmektedir. **Ana konulardaki genel anlaşma (consensus) bütün rejimlerin -özellikle demokrasilerin- temelidir denebilir.**

Sonuç : İnsanlar sadece bireysel değil, toplumsal psikolojik eğilimleri, davranışları, yönsemeleri, duyguları ve dürtüleriyle sosyal bir hayvandırlar. İnsanların düşünceleri ve eylemleri, karşılıklı olarak, birbirlerini etkilemektedir.

İnsan Tabiatı Değişir mi? :

Burada iki temel sorun üzerinde duralım : 1. İnsan tabiatı acaba plâstik midir? Yani eğilip bükülebilir, kolayca şekil verilebilir bir nitelik mi taşır? Yoksa katı, sert, bükülmez, düzeltilmez bir özelliğe mi sahiptir? 2. İnsandaki rasyonellik derecesi nedir? Demokrasilerde bu sorunun büyük önemi vardır. Çünkü **demokratik teori insanın iyiyi, kötüyü, faydalıyı, zararlıyı ayırdedebilecek bir mahlûk olduğu postulat'ına dayanmaktadır.** Bu sorulara cevap aramadan önce, insan tabiatı denilince ne anlamak gerektiğini ortaya koymaya çalışalım.

(22) Yves Simon siyasal toplumu meydana getiren şeyin bir içgüdü yahut rasyonel dışı faktörler olmayıp serbest irade, akıl, adalet, meşrûiyet ve arkadaşlık duyguları olduğunu özenle belirtmektedir. Bkz. The Philosophy of Democratic Government, University of Chicago Press, Chicago, 1951, sh. 191.

İnsan Tabiatında Değişebilme Sorunu :

İnsan tabiatı konusunda birbirine zıt iki temel görüş vardır : 1. İnsanın temel duyguları, dürtüleri, içgüdüleri, yönsemeleri sabit bir karakter taşır; Bunları değiştirmek mümkün değildir. 2. Bunun karşısında yer alan başka bir görüşe göre ise, insan tabiatı eğitimle ve propaganda ile geniş ölçüde değiştirilebilir. Hayvan psikolojisi üzerinde araştırmalar yapıp bunu insan davranışlarına uygulamaya çalışan ünlü Pavlov psikolojisi (şartlı refleks teorisi) bu temel postulat'dan hareketle insan davranışlarının değiştirilebileceğini öne sürmektedir. (23). Fikrimizce, insandaki temel içüdüleri (açlık, seks gibi) normal olarak, değiştirmek mümkün olmamakla beraber, bazı düşünceler, duygular ve tutumlar -bunları belirleyen, şartlandıran sosyal çevrenin değiştirilmesi yoluyla- düzenlenebilir ve yeni biçimlere sokulabilir. Özellikle devrimci ve reformcu teoriler bu görüşten hareketle, insanları alışmış oldukları geleneklerden, düşüncelerden, tutumlardan koparıp yeni bir öze büründürme çabasındadırlar. Siyasal, idarî reformlarda, devrimci ekonomik ve sosyal yapı değişmelerinde bu noktanın büyük önemi vardır.

İnsandaki Rasyonellik Derecesi :

İnsan tabiatı ile ilgili diğer temel soru, insanın aklıyla hareket eden, rasyonel ve faydacı bir mahlûk olup olmadığıdır. Aydınlanma çağının Helvetius gibi Fransız filozofları insanın «hesap yapan bir hayvan» olduğunu ileri sürmüşlerdi.Buna göre, insan iyiyi, kötüyü, faydalıyı zararlıyı ayırdeder ve aklın emrettiği yolda hareket eder. Liberal ekonomik teoriciler ve J. Bentham gibi İngiliz faydacıları geniş ölçüde bu tezin doğruluğuna inanmışlardı. Rasyonel insan tezi, bazı bakımlardan doğru olmakla beraber, bü-

---

(23) **Pavlov teorisi monistik ve materyalist felsefeye dayanır. Materyalist felsefeye** göre, insan tabiatın bir parçasıdır; tabiat ise madde ve enerji demektir İnsan ve hayvan davranışları Pavlov'a göre, kesin bir nedenselliğe ve determinizme bağlanır. Enerji süreci ve «dengeleşmeler sistemi» bütün insan ve hayvan davranışlarında ortaktır. Bkz. İ. Pavlov : **Şartlı Refleksler ve Sinir Bozuklukları, Çev : Prof. Dr. Nezahat** Arkun, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, No, 1230, İstanbul, 1967, sh. 16 ve müt.

tün davranışları rasyonel bir fayda ya da menfaat temeline oturtmaya imkân yoktur. Nitekim Nietzsche gibi filozoflar ve Sigmund Freud gibi psikolog doktorlar bu tezin tamamiyle doğru olmadığını göstermişlerdir. Nietzsche insanlarda aklın değil tutkunun (ihtiras) ve iktidar arzusunun hâkim olduğunu söylerken (24) Freud insan davranışlarında -rasyonalistlerin, liberallerin ve faydacıların ileri sürdüklerinin aksine- ahengin ve aklın değil bilinç altı faktörlerin ön plânda geldiğini iddia etmiştir. İnsan davranışlarının çoğu, Freud'a göre, bilinçaltında saklı ve ilk çocukluk yıllarından gelme anılara dayanmaktadır. **İnsan ruhunu belirleyen özellikler ahenk ve akıl değil çatışma ve cinsel içgüdüdür.** (25). **Bu özellikler insanı daima kendisi ile ve çevresi ile çatışma haline götürür.** İnsan bir yandan toplum içinde yaşamak, bir yandan da ondan kurtulmak ister. Bir yandan otoriteye boyun eğmeyi, öte yandan ona karşı çıkmayı, diklenmeyi, baş kaldırmayı arzular. Sevilmeyi özlerken sevilmeden kaçar; saldırgan bir hüviyete bürünür. Bütün bu davranışların maksimum fayda, maksimum haz, rasyonel hareketle ilgili yoktur. İnsan irrasyonel bir yaratıktır.

İrrasyonel Davranışlar ve Siyaset :

Amerikan siyasal bilimcisi H. D. Lasswell de siyasal davranışlarda irrasyonel kökler üzerinde uzun uzadıya durmuştur. (26). Fikrimizce, insan davranışlarındaki güdüler (motivations) üzerinde ortaya atılan bu iki tezde bazı gerçekler bulunmakla beraber, her iki görüşü de tamamiyle doğru olarak kabul etmek mümkün değildir. Çünkü insanların ilk bakışta anlamsız, irrasyonel gibi gözüken bazı davranışlarının temelinde rasyonel motifler, mantıkî nedenler bulunmakta, öte yandan insanlar bazı koşullar altında rasyonel; bazı koşullar altında da irrasyonel hareket edebilmektedirler.

---

(24) Bkz. F. Nietzsche : Böyle Buyurdu Zerdüşt, Çev. Turan Oflazoğlu, M. E. B. Alman Klâsikleri, No. 103, İstanbul 1964 sh. 216.

(25) S. Freud : Three Contributions to the Theory of Sex, E. P. Dutton and Co. Inc, New York, 1962, sh. 35. ve müt.

(26) H. D. Lasswell : Psychopathology and Politics, The Viking Press, ComPasse Book Edition, New York, 1960, sh. 15 ve müt.

İnsanların irrasyonel davranışlarını, belirli ölçüde, kontrol etmeye yarayan bazı çareler, teknikler vardır. Örneğin siyasal ve hukukî kurumlar (sorumluluk, ceza tehdidi) toplum üyelerini, geniş ölçüde, rasyonel harekete zorlar. Anayasa, hukuk ve kanun devletinin varlık sebebi de budur. Öte yandan psikolojik araştırmalar göstermiştir ki, baskı, bunalım, mahrumiyet gibi faktörler insanları çok defa irrasyonel harekete itmektedir. Sürü (kitle) psikolojisinin de irrasyonel davranışlarda önemli bir faktör olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Linç olaylarında, toplu saldırılarda bunu açık olarak görmekteyiz. Savaş kararlarında, çok defa sanıldığı gibi ince, rasyonel hesaplar değil kinler, öfkeler, kişisel, toplumsal antipatiler önemli rol oynamaktadır, Bu gibi istisnaların dışında, **insanların genellikle, rasyonel hareket etme eğiliminde oldukları söylenebilir.** Normal şartlar altında belirli siyasal partilere oy veren seçmenler şüphesiz kendi menfaatlerini ön plânda tutmaktadırlar. Örneğin A. B. D. lerinde Cumhuriyetçi Partiye oy verenler daha çok büyük iş verenler ve onları destekliyenlerdir. Demokrat Parti ise daha çok işçilerden, orta hallilerden ve fakirlerden oy toplamaktadır. Zencilerin çoğunluğu da Demokrat Partiye oy vermektedir.

Sonuç : Eğer insanlar, bazılarının iddia ettikleri gibi, tamamen rasyonel hareket eden mahluklar olsalardı, devlete ve onun zorlayıcı kanunlarına hiç lüzum kalmazdı : Öte yandan, Hobbes'un ileri sürdüğü şekilde, insanın doğuştan kötü huylu (anti-sosyal) olduğunu kabul etmek, insanlar için en iyi rejimin mutlak bir monarşi ya da totaliter-otoriter, diktatoryal bir rejim olduğu sonucuna bizi götürür. **Aslında insanlar karmaşık bir ruh yapısına sahiptirler. Kısmen sosyal, kısmen antisosyal, bazen rasyonel, bazan de irrasyonel hareket etmek eğilimindedirler. Demokratik teorinin esası şudur : İnsanlar ne bütün kudret, iktidar ellerine tek başına terkedilecek kadar iyi huylu ve rasyonel, ne de baskıcı bir yönetime lâyık olacak kadar egoist ve kötüdürler** (27). Siyasal iktidarı tek elde değil, çeşitli ellerde, bir çok kurumlarda toplamak ve denetleme (kontrol) mekanizmaları kurmak, bunun için, demokratik rejimlerin üzerinde ısrarla durduğu bir konudur.

---

(27) J. Rolland Pennock and David G. Smith, a.g.e. sh 51.

İKİNCİ KESİM

SİYASETİN SOSYOLOJİK TEMELLERİ

§ 1. GENEL KAVRAMLAR:

Siyasal davranışların belirlenmesinde psikolojik faktörlerin rolünü gördük. Bu faktörler - çoğunlukla biyolojik temellere dayanan - bireysel psikoloji ve kitle ya da grup psikolojisi ile ilgili özelliklerdir. Bu kesimde siyasal hayatın diğer önemli bir kaynağını, sosyal ve kültürel çevre faktörlerini inceleyeceğiz. Bunun için de önce toplum, grup, sosyal sınıf ve sosyal statü gibi ana kavramları tanımlamaya çalışacak, daha sonra sosyal organizasyon dinamikleri, sosyal kurumlar, mitler ve yönetici sınıf sorunları üzerinde duracağız.

Toplum, Grup, Rol, Statü, Prestij, Sınıf Kavramları :

Toplum genel, soyut anlamda alınırsa, insan topluluğu anlamına gelir. **Sosyolojik anlamda toplum** (sosyete), az çok devamlı şekilde birleşmiş, bir arada yaşayan, aralarındaki ilişkilerde belirli hareket normlarına (hukuk, ahlâk, örf normları gibi) uymayı kabul etmiş oldukça büyük bir insan topluluğudur.

Sosyal gruplar, ortak bir amaçla bir araya gelmiş, aralarında bazı menfaat ilişkileri bulunan insan kümeleridir. (27) Gruplar, topluma göre, daha ufak insan topluluklarıdır ve toplum kadar kalıcı, devamlı nitelik göstermezler. (Örneğin, Türkiye'de oturan bütün vatandaşlar Türk toplumunu meydana getirirler). Bir toplum içinde çeşitli sosyal gruplar bulunur; aile, din, mezhep grupları, etnik gruplar, siyasal, ekonomik gruplar ya da arkadaşlık grup-

---

(27) Sosyal gruplar ve tipleri hakkında bkz. David Easton : The Political System, The University of Chicago, A. A. Knopf, New York, 1953, sh. 185

ları gibi. Grupların temel özelliği, grubu teşkil eden üyeler arasındaki görevsel bağlılıktır. Yani ortak amacın gerçekleştirilmesi için üyelerin işbirliği ve dayanışmasıdır. Ayrıca her sosyal grup içinde üyelerin bir rolü vardır. **Rol** kişinin grup içindeki yeri ile ilgili olup kendisinin toplumdan toplumun da ondan umduğu, beklediği bazı haklar, görevler, ödevler ve davranış biçimleridir. Gruplar, amaçlarının gerçekleşmesi için, örgütlendikleri (teşkilâtlandıkları) zaman dernek (cemiyet) haline gelirler.

Gruplar çeşitli bakımlardan tasnif olunabilir :

a — Aslî gruplar : Burada içten bir birlik, kaynaşma vardır, aile, oyun grubu, çete gibi.

b — Talî gruplar : Grup üyeleri arasındaki ilişkiler iradî, tesadüfî, gayrı şahsî ve geçicidir. Siyasal gruplar, dernekler, kilise grupları gibi gruplar buna örnektir.

Bir başka yönden, gruplar formel (resmî) ve informel (gayrı resmî) gruplar olarak ayrılabilirler. Örneğin resmen teşekkül etmiş bir parti, heyet, komisyon, Jüri, vb. resmî gruplardır. Buna karşılık özel bir amaçla bir araya gelmiş grup üyeleri (tartışma grupları, aile grupları, dostluk grupları) informel gruplardır.

Sosyal Statü : Sosyal statü toplum, ya da sosyal organizasyon içinde kabul edilmiş bir hiyerarşiye (mertebe sırasına göre) bir kişinin ya da grubun yeri, mevkiî demektir. Örneğin bir toplumda parlömenterlerin, memurların, tüccarların, askerlerin, öğretmenlerin statüsü hakkında bazı değer yargıları vardır. Statü zenginlik, mevki, iş, rütbe, eğitim, renk, ırk, din, aile gibi faktörlere dayanır. (28) Demokratik toplumlarda kişinin statüsü kolayca değişebilir. (29) Kastlaşmış toplumlarda bu imkânsızdır. Feodal düzende de az çok değişmezlik vardır. Statü kendisini bir

---

(28) Bkz. Max Weber : «Class, Status, Party»; Class, Status and Power. A Reader in Social Stratification, edit by Reinhard Bendix and Seymour Martin Lipset, The Free Press, Glencoe Illinois, 1953, sh. 75 ve müt.

(29) Bkz. Seymour M. Lipset and R. Bendix, Social Mobility in Industrial Society, University of California Press, 1959.

takım dış alâmetlerle, (oturulan ev, bölge, araba, özel ofis, hizmetçi vs.) belli eder. (30)

Prestij : Statü ile ilgili bir kavram da prestijdir. Prestij büyük ün, itibar demektir. Prestij statü ile beraber olabileceği gibi ayrı da olabilir. Örneğin, zengin bir iş adamı aynı zamanda -bazı nitelikleri varsa- prestij sahibi olabilir. **Prestij, statüye göre daha çok kişiseldir.** Yani kişinin zekâ, cesaret, ustalık, maharet, yaratıcılık gücü ile ilgilidir. Tanınmış bir ailenin çocuğu sosyal statüden yararlandığı halde prestije sahip olmayabilir.

Sosyal Sınıf : Gelir, iş, meslek ve hayat tarzı, statü ve prestij itibariyle toplumdaki diğer sınıflardan farklı olan ve bu durumunu (rolünü) bilinçli olarak kavramış kişilerin teşkil ettiği geniş insan grupları olarak tanımlanabilir. Sosyal sınıflar az çok türdeş ve nisbeten kapalı bir nitelik gösterirler. (31) Her sosyal sınıf içinde belirli sosyal statüye sahip tabakalar, gruplar bulunur. 1789 Fransız devriminden önce, Fransız toplumu soylular (aristokrasi), din adamları (ruhban) ve halk olarak üç sınıfa ayrılıyordu. Zamanımızda sosyal sınıflar, yönetici sınıflar, orta sınıflar, işçi sınıfı ve köylü sınıfı olarak kategorilere ayrılmaktadır. Marksist teori açısından sınıfları, başlıca emekçiler (proletarya) ve kapitalistler (burjuvazi) olarak ikiye ayırmak âdet olmuştur. (32)

Sosyal Kurumlar :

Kurum, geniş anlamıyla, bir sosyal grubun, halkın, toplumun kabul ettiği, benimsediği değerler, normlar, davranış standartları bütünü olup bunlara uyulmaması halinde toplumda kabul edilmiş değerlerin ve normların zedelenmesi sonucu doğar. Kurum kavramı içine, aile, bahşiş, özel mülkiyet, evlenme gibi sosyal ve hukukî kurumlar girmek-

---

(30) Bkz. Vance Packard : The Status Seekers, Cardinal Edition, New York, 1961, sh. 53 ve müt.

(31) Bkz. Pierre Laroque : Sosyal sınıflar, Çev. Dr. Yaşar Gürbüz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, sh. 7.

(32) **Bkz. G. E. G. Catlin : Sistematic Politics, University of Toronto Press, 1962, sh. 234; Kapitalist toplumda sınıf yapısı için bkz. George Bourgin** ve Pierre Rimbert : Sosyalizm, Çeviren, Dr. Yaşar Gürbüz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1964, sh. 44. ve müt.

tedir. Bir toplumda devlet, kilise, ordu din, faiz, gibi çeşitli kurumlar vardır. Geleneksel toplumlarda bir veya bir kaç kurum (eski Çin'de aile, Ortaçağda Avrupa'da kilise) önde geldiği halde modern toplumlarda kurumlar çok çeşitlidir. Ve bireyin sadakati çeşitli kurumlar arasında dağılmıştır. Kurumlar arasında rekabet bir toplum için sağlık, sağlamlık ve özgürlük işaretidir. Tek bir kurumun ezici üstünlüğü ya durgunluğa ya da tiranlığa yol açar. Bunun sonucu, toplumda çatışma ve ihtilâldir. Öte yandan, demokratik bir toplumda, kurumlar sadece rekabete girişmezler, işbirliği ve dayanışma halinde de bulunurlar. Böyle toplumlarda kurumlar arasında görevsel bir ayrılık, fakat nihaî amaçta -demokratik, hürriyetçi düzenin kurulması ve yaşatılması alanında- birlik, uygunluk ve anlaşma vardır.

Kurumlaşma, özellikle, az gelişmiş ya da gelişme halinde bulunan toplumlarda önem kazanmaktadır. Modernleşme çabası içinde bulunan bu toplumlarda siyasal katılma hızı (oy verme ve siyasal faaliyetler) fazla, buna karşılık kurumlaşma çok zayıftır. Kurumlaşmanın zayıf olduğu ülkelerde siyasal bozulma gözle görülür haldedir (33)

Dernekler :

Buradaki «dernek» sözcüğü, bizim Cemiyetler Kanununda tanımı yapılan dernek kavramından daha geniş ve biraz farklıdır. Sosyolojik anlamda dernek, ortak bir amaca ulaşmak için örgütlenmiş bir sosyal grubu gösterir. Görülüyor ki bir dernekte ortak bir amaç, örgüt (teşkilât) ve insan topluluğu gibi temel unsurlar bulunmaktadır. Dernek kavramı içine siyasal partiler, belirli bir kilise, hayır dernekleri, spor klüpleri, sosyal klüpler, ticarî şirketler vb. girmektedir. «Derneklerde» lider ve izleyiciler, yöneticiler ve üyeler, menfaatler ayrımı, otorite ve yetki devri, belirli usullere (kurallara) uyma gibi durumlar bahis konusudur.

---

(33) Az gelişmiş ülkelerde kurumlaşma - siyasal katılma çatışması ve hızlı modernleşmenin siyasal gelişmeyi engellemesi hakkında bkz. Samuel P. Huntington : Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma, Çev. Dr. Ergun Özbudun, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt : XXII'den ayrı bası, Ankara, 1967, sh. 64 ve müt.

Derneklerin hayatı onu teşkil eden kişilerin hayatından ayrıdır.

Çok Gruplu Toplum ve Demokrasi :

Modern demokratik toplumlar bir çok grubun, kurumun ve derneğin bir arada bulunduğu ve siyasal iktidarı, özellikle devlet iktidarını etkiledikleri, yerine göre frenledikleri ve denetledikleri toplumdur. Bu topluma **plüralistik toplum** diyoruz. (34) Böyle bir politikaya da grup, dernek temeline dayanan politika adını veriyoruz. (35) Bu etki ve denetim, bazı hallerde, resmî, kanunî ve hukukî olduğu halde bazı durumlarda informel (gayrı resmî) dir. Yine demokratik toplumlarda, bireylerin çok çeşitli, bazen birbirine zıt menfaatleri bulunur. Gruplar, kurumlar ve dernekler için de durum böyledir. Toplumun dağılmaya, anarşiye, kargaşalığa ve «anomie»ye (norm çözülmesi) düşmemesi için, bir yandan genel ve özel menfaatler arasında hassas bir dengenin kurulması; öte yandan özgürlüğün, özellikle fikir ve dernek özgürlüğünün, genel menfaatler sınırı içinde, tam anlamıyla sağlanması gerekir. Demokratik, hür seçimlerle iş başına gelmiş hükümetler plüralistik toplumun temelinde yatan bu hassas dengeyi halk · yararına göre kurmak ödeviyle karşı karşıyadırlar.

§ 2. SOSYAL İKTİDAR

Kumanda Zinciri : Büyük bir sosyal organizasyonda (devlet, hükümet, kabine, bakanlık, ordu, genel müdürlük, korporasyon vb.) kumanda zincirinden bahsedilir. **Kumanda zinciri, tepeden tabana doğru derece derece inen bir yetkiler, mertebeler, rütbeler dizisi (hiyerarşi)dir.** Sosyal organizasyonun kendisinden beklenen görevi yapabilmesi kumanda zincirinin kesintisiz olarak kurulması ve işlemesiyle mümkündür. Kumanda zincirini işleten kuvvet nedir?

---

(34) **Plüralist toplum anlayışı için bkz. Sheldon S. Wolin : Politics and Vision**, University of California, Berkeley, Little Brown and Company, Boston, 1960, sh. 314.

(35) Siyasal plüralizmi eleştiren de vardır. Morris Cohen'e göre, ufuk grup **ve topluluklar birey için, büyük geniş topluluklardan daha tehlikeli olabilirler.** Bkz. Morris Cohen. Reason and Nature, Harcourt Brace, New York, 1931, ss. 396-398.

Bu soruya cevap arama bizi sosyal organizasyonlarda iktidar, kontrol ve otorite kavramlarını incelemeye götürür.

Sosyal İktidar: Sosyal iktidar başkalarını etkileme ve kontrol edebilme yeteneğidir. Başkalarını itaate, emirlere uymaya zorlayan bütün yetenekler, ilişkiler ve teknikler sosyal iktidarı meydana getirirler. İktidarla yakın ilgili bir kavram olan kontrol, etkiye nazaran, daha fazla cebir ve yaptırım (sanction) özelliklerine sahiptir. İktidar bazılarına göre (Max Weber) «fiilî veya potansiyel bir kontrol» olup sert mahrumiyetlerle (cezalarla) yürütülür. Bazılarına göre ise iktidar «kararlara katılma ve bu yoldan sosyal faaliyetleri kontrol altında tutmaktır». (Lasswell ve Kaplan). İktidar, kullanılış şekline göre, görünümler alır. Eğer iktidar tarafından etkilenen ve kontrol edilen insanlar bunun farkında değillerse, bu iktidar insanları «kullanan», manipüle eden bir iktidardır. (Davit Easton) Eğer iktidar rasyonel delillere dayanıyor ve buna muhatap olan kişinin rızasını elde etmeğe çalışıyorsa bu takdirde inandırmadan ve ikna etmekten bahsolunur.

Sosyal iktidara uyma gönüllü ya da gönülsüz, bilinçli ya da bilinçsiz olabilir. Bu uymanın sonunda kişiler kazançlı çıkabilirler ya da zarara uğrayabilirler. Fakat her halde, yapılacak iş ve varılacak amaçlar iktidar sahibi tarafından oldukça takdirî şekilde belirlenir. Sosyal iktidara tâbi olanlar bu iktidarın buyruklarını tartışabilirler ve ona karşı direnebilirler. Fakat iktidara uymayan kişilere karşı iktidar sahibinin de zor, cebir kullanarak bu direnci kırmaya çalıştığı görülmektedir. İktidar ilişkisinde alt-üst, hükmetme ve hükmedilme, emretme ve emredilme durumu vardır. **Yani iktidar ilişkisi eşit olmayan kimselerin durumunu ifade eder.** Bunu bir şema ile gösterelim :

(A) İKTİDAR SAHİBİ	**(B) İKTİDAR OBJESİ**
Üst	Alt
Emreden	Emredilen
Takdirlik bazen keyfîlik	Uyma (itaat)
Bastırma (tenkil)	Direnme isyan, ihtilâl)

İktidarla Yakın İlgili Kavramlar :

Sosyal Kontrol : Sosyal kontrol, kısaca, toplumun birey, kişi üzerindeki etkisi olarak tanımlanabilir. (36) Yahut daha geniş olarak tanımlamak gerekirse, sosyal kontrol, sosyal grup değerlerine ve âdetlerine (gelenek, görenek vb.) kişinin uymasını sağlayan plânlı ya da plânsız bir süreçtir. Kişiye bu değerlere uyması telkin edilir, öğretilir; uymadığı takdirde bazen uymaya zorlanır. Kamu oyu, eğitim, aile, sosyal çevre ve geleneklerin baskısı bunda önemli rol oynar. (37)

Sosyal kontrola örnek, kadınların modaya uymalarıdır. Sosyal kontrole tâbi olanların tepkileri değişik olabilir. Modayı takip etmeyen kadınlar olabileceği gibi buna gönüllü, ya da gönülsüz uyanlar bulunabilir. Sosyal kontrola itirazsız ve otomatik olarak uyanlar da vardır.

Görevsel Yol Gösterme : Yol gösterme, iktidardan ve liderlikten oldukça ayrı bir kavramdır. İktidar sahibi yahut lider yol gösterilmeye muhtaç olan kimseyi çok kere bir araç olarak kullanmayı düşünür. **Oysa yol göstermede karşılıklı işbirliği, kişiler arasında eşitlik vardır.** Zorlamaktan ve kandırmaktan çok, ikna etmek aydınlatmak burada rol oynar. Görevsel yol göstermede taraflar tamamen serbesttirler. Yol gösteren, bazı emirler verse de bu, işin niteliği icabı verilmiş ve işin yapılmasına yönelen gayrı şahsî, objektif ve keyfî olmıyan tavsiyelerdir. Bir doktorun hastasına öğütleri, bir orkestra şefinin orkestrayı yönetmesi fonksiyonel (görevsel) yol göstermeye örneklerdir. Bir kaptanın yolcular üzerinde haiz olduğu otorite ve kontrol da böyledir. Shakespeare «Fırtına» adlı eserinde kıralın gemiye bindiği andan itibaren kaptanın emri (görevsel yol göstericiliği) altına girdiğini söyler.

İktidarın Kaynağı :

Siyasal bilim, kısaca, siyasal iktidar bilimi olduğuna göre iktidarın kaynağını, özünü, niteliklerini belirtmek ge-

---

(36) Helen Everett : Social Control, Encyclopadeia of the Social Sciences IV. sh. 334.
(37) Joseph S. Roucek and al., Social Control, New York, 1947, sh. 3.

rekir. İktidarın kaynağı konusunda ortaya atılan başlıca teoriler şunlardır :

1. **Biyolojik Teori :** İktidar, herşeyden önce, insanlara mahsus, doğuştan bir özelliktir. Fakat bu özellik, bazılarının ileri sürdükleri gibi, iç güdülere yani temel ihtiyaçların giderilmesine mi dayanmaktadır? Biyolojik teoriye göre, Taş Devrinde avcılıkla geçinen insanlar, büyük sıkıntı ve mahrumiyetlerle karşılaştıklarından insanın biyolojik ve fizyolojik yapısı da değişmiş, gudde sistemindeki başkalaşmalar insanın iktidar arzusuna sahip olmasına yol açmıştır.

2. **Psikolojik Teori :** Psikolojik teoriye göre de, iktidar belirtileri, aslında, normal sayılacak güvenlik, arkadaşlık, yol göstericilik isteklerinin anormal koşullar altında, büründüğü patojenik (bozulmuş) şekillerdir. İktidar arzusu dıştan gelen tatminsizliklere karşı insan ruhunun gösterdiği tepkilerdir. İktidar, bu açıdan bakılınca, insan tabiatının doğuştan bir özelliği değildir. Sadece insanda belirli şartlar altında açığa vurulan, bunun dışında gizli kalan potansiyel bir yetenektir.

Aşırı İktidar, Liderlik Arzusu ve Telâfi Teorisi :

Şiddetli iktidar arzusu kişinin kendisini zayıf, horlanan, alay edilen, sevilmeyen bir insan olarak görmesinden ve bunları telâfi etmek istemesinden ileri gelir. (38) İktidar peşinde koşan kişi böylece aşağılık duygusunu yenmek, telâfi etmek istemektedir. Bir insanın kendisini aşağı görme derecesi çok fazla ise bu gibi kişilerde liderlik ve inisyatif kaybolur. Daha az derecede kendini küçük görme duygusu Hitler tipi liderlere yol açmaktadır. Normal derecede güvensizlik sınırlı ve demokratik bir liderlik için iyidir.

Çocuğun ailede yetiştirilmesinde onun otoriter davranışlar kazanmaktan çok demokratik bir tutum edinmesine çalışılmalıdır. Büyüyünce bu gibi kimseler devleti bir baba «iyi bir baba» imajıyla görürler.

3. Sosyal-Kültürel Çevre Teorisi :

Olağanüstü durumlarda iktidar daha çok kişisel biyolojik ve psişik yeteneklere bağlı kalmaktadır. Napolyon,

(38) Harold D. Lasswell : Power and Personality, sh. 221.

Atatürk, Lincoln, Lenin, Hitler gibi liderler daha çok kişisel yeteneklerine, maharetlerine dayanarak iktidarı ele geçirmişlerdir. Ancak normal zamanlarda, siyasal iktidar ve onun bağlı bulunduğu sosyal iktidarın kaynakları sosyal ve kültürel ortamdan doğmaktadır. Bu kaynaklar da başlıca sosyal statü, mevki, servet, eğitim v. b. dir.

İktidar Tipleri:

İktidar toplu ya da dağınık şekilde gözükebilir. Demokratik yönetimlerde iktidar çeşitli kurumlar ve gruplar arasında dağılmış olduğu halde, mutlak monarşilerde ve diktatörlüklerde, iktidar topludur. Bir kaç kişinin, tek partinin, bir şefin elinde birikmiştir. Ordularda iktidarın daha çok merkezleşmiş, toplu bir görünümü vardır.

İktidarın Yürütülmesi:

Yönetenlerin buyruklarına uyma nasıl sağlanmaktadır? Bir başka deyişle, iktidar nasıl yürütülmektedir? Bu konuda iki nokta önemlidir. I) Yönetenler iktidarlarını bir örgüt (teşkilât) aracılığıyla sağlarlar II) Yöneticiler iktidarlarını sağlamak için bazı kontrol tekniklerine başvururlar. Önce iktidar örgütleri üzerinde duralım:

İktidar Örgütleri: Bir toplumda çeşitli iktidar örgütleri bulunur. Devletten başka, siyasal partiler, sendikalar, ticaret ve sanayi odaları, öğrenci dernekleri, özel kulüpler, dernekler de birer iktidar örgütüdürler. Her iktidar örgütünde bir sıralanma, alt-üst, emretme-tâbi olma, yani liderlik ilişkisi vardır. Bütün iktidar örgütleri, belirli hallerde, derece derece siyasal iktidarı etkileyebilirler. Fakat siyasal iktidarın en güçlü örgütleri zamanımızda devlet ve siyasal partilerdir.

Örgütte Kontrolun Sağlanması:

İktidar örgütü içinde liderlik ve yöneticilik için daimî bir mücadele vardır. Bu mücadele bazen açık bazen gizli, demokrasilerde daha ılımlı, yumuşak ve esnek kalıplar içinde, diktatörlüklerde sert, kanlı yollardan ortaya çıkar. Elit grupları da örgütler içinde daima bir üstünlük ve iktidar savaşı içinde bulunurlar. Sartori'ye göre, iktidar için

mücadele eden liderlerin ve elitlerin seçilmesi, «ayıklanması» belirli kurallara göre olur. (39) İktidar örgütü içinde liderin ve elitin kontrolunu kurabilmesi elit gruplarının ve örgüt dışında kalan sempatizanların desteğinin kuvvetine bağlıdır. Bunların birleşik güçleri, bazen, lidere karşı olan (muhalif) grupların direnciyle karşılaşır. Liderin kendisine karşı olan direnci kırabilmesi ve kontrolunu sağlayabilmesi için, bu gruplarla geçici veya daimî koalisyonlar kurması veya belli başlı iktidar-ve-kontrol tekniklerine başvurması-gerekir. Lidere karşı olan gruplar, liderin başında bulunduğu güçlerden daha üstün bir güç sağladıkları takdirde, yönetimi ve liderliği ele geçirirler. İktidarı ele geçirmede mutlak sayı olarak çoğunluktan ziyade, etkili araçlar (para, disiplinli, plânlı, metodlu hareket, liderin üstün kişiliği, takipçilerin idealizmi ve çabası) önemli rol oynar. Bu sayede nisbeten küçük aktif grupların örgütler içerisinde iktidarı ele geçirmede başarılı oldukları görülür. Bir siyasal parti örgütünü ele geçiren liderlerin ve elitlerin amacı en büyük ve en kudretli siyasal örgüt olan devlete (hükümete) hâkim olmaktır. Demokrasilerde bunun yolu genel seçimlerdir. Diktatörlüğe dayanan sistemlerde ise, çokluk kuvvet darbeleri, suikastlar örgütü ele geçirme şansı verirler. Fakat her halde lider -iktidara nasıl gelirse gelsin- örgüt içinde iktidarını yürütmek, buyruklarının yerine getirilmesini sağlamak zorundadır. Uygulamada lidere ve yönetici kadroya uymayanlar, çeşitli yollardan, iktidar merkezinin dışına doğru itilirler. Demokrasilerde, siyasal partilerdeki tasfiyeler, ihraçlar ve istifalar sonucu parti içi iktidar savaşını kaybedenler partiden ayrılırlar. Diktatörlüklerde ise muhalifler çok defa «temizliklerle» işbaşından uzaklaştırılırlar.

İktidar ve Kontrol Teknikleri :

İktidarı ve kontrolu sağlama yolları, teknikleri pek çoktur. Ceza, mükâfat, dedikodu, ikna, hiciv, alay türlerini kapsayan çeşitli iktidar teknikleri vardır. Bertrand Russell bu teknikleri fizikî cebir, mükâfat-ceza ve fikirlere tesir

---

(39) G. Sartori : Democratic Theory, sh. 102 ve müt.

(propaganda) olarak üçe ayırmaktadır. (40) Bir başka açıdan bu teknikler dört büyük grup halinde gösterilebilir.

1. **Kuvvet :** Kuvvet yani zor kullanma siyasal iktidarı, kontrolu sağlamanın en önemli yoludur. Blaise Pascal «Dünyanın kraliçesinin kuvvet olduğunu» söylerken bu noktaya işaret etmektedir. Kuvvet, fizikî bir güç (süngü, silâh, atom, polis, jandarma, ordu gücü) olabileceği gibi tehdit, baskı, korkutma gibi - çok defa fizikî güçle ilgili - manevî cebir şeklinde de ortaya çıkabilir. Bir örgütte iktidarı, kontrolü ele geçirmek veya elde tutmak isteyenler bu araçlara başvururlar. Kuvvet sahibinin elindeki araçlar kişiler ya da gruplar üzerinde kontrol sağlamaya, üstünlük kurmaya yararlar. (41)

1. Kişilere karşı : Kişilere karşı iktidarın buyruklarını sağlamak isteyen güç sahipleri iki durumda gözükebilirler :

a. Gayrı kanunî, gayrı hukukî, gayrı meşrû kuvvet sahipleri :

Bazı insanların ellerinde kuvvet, silâh bulunabilir ve güçlerine dayanarak bu kimseler başkaları üzerinde fiilî bir kontrol -doğrudan doğruya bir üstünlük- kurabilirler. Verdikleri emirlere iktidar objelerinin uygulanmalarını sağlar. lar. Dağdaki eşkiyanın, şehirlerdeki gangsterlerin kudreti, kuvveti, iktidarı böyle bir iktidardır. Bu iktidar kanuna, hukuk ilkelerine ve meşruiyete dayanmadığı için haksız, kanunsuz, gayrı hukukî ve gayrı meşrûdur. İktidar objelerinin, eşkiyaya ya da çetenin emirlerine uyması sadece kuvvet sahibinin fiilî üstünlüğünden doğmaktadır. Bu türlü gayrı kanunî iktidar sahipleri iktidar objesinin hayatı, hürriyeti, vücudu (bedeni) üzerinde dilediği gibi tasarruf etmekte serbesttirler. İktidar objesinin kaçırılması, alıkonması, tutuklanması, işkence yapılması, kalabalık grupların bir kişiyi linç etmesi hep fiilî kuvvet kullanma durumuna örneklerdir. Fiilen çıplak kaba kuvvet kullananlar iktidar objelerinin sadece hayat ve hürriyetleriyle vücut tamlıklarına değil, aklî yetilerine (melekelerine) duygusal

(40) **R. Russell, Power : A New Social Analysis, Unwin Books, Barnes and** Noble, New York, 1962, sh. 25 ve müt.

(41) Kuvvetin özellikle çıplak kuvvetin iktidar sağlaması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. B. Russel, a. g. e., sh. 57 ve müt.

hayatlarına da kuvvet yoluyla hâkim olabilirler. Silâh tehdidi altında korkutma ya da baskı ile iktidar objelerinden bazı şeyleri vermesi (para, mal gibi) ve bazı şeyleri yapması ya da yapmaması istenebilir. (42) Burada cebre maruz kalan daha çok kişinin ruhsal, moral, fikrî ve duygusal hayatıdır. Çok defa fizikî cebir ile manevî cebir birlikte kullanılır.

b. Kanunî, Meşrû Kuvvet Kullanma :

Kişiler üzerinde fizikî kuvveti, kanunî, meşrû şekilde kullanabilen ancak devlettir. Yani devlet adına işgören organlar ve ajanlardır. Devlet fizikî kuvveti kullanmaya yetkili tek örgüttür. Devletin kuvvet, zor kullanması belli kanunlara ve usullere dayanır. Kanunlar, hangi hallerde, hangi organların ve ajanların, hangi esaslara göre, zor kullanacaklarını gösterirler. Örneğin borcunu ödemeyen, nafaka borcunu yerine getirmeyen kişiler devlet eliyle yükümlerini getirmeye zorlanırlar. Mahkeme polis ve icra daireleri bunun için vardırlar. Askerlik ödevini yapmak istemeyenler, yine devlet eliyle, -gerekirse zor kullanılarak- askere alınırlar. Vergisini ödemek istemeyenler devletin isteklerini yapmaya zorlanırlar. Bir suç işleyen kişi, suçunun derecesine göre, koğuşturulur, yargılanır ve ceza görür. Eğer adam öldürmüşse -belli kanunî şartların varlığı halinde- idam edilir. Böylece devlet, iktidar objelerinin hayatları, hürriyetleri, vücutları üzerinde tasarrufta bulunmaktadır. Ancak bu durum, kanuna dayandığı için, haklı, meşru, kanunî ve hukukîdir. Devlet sadece fizikî cebir değil manevî cebir de kullanabilir. İdam mahkumlarının idamının alenen halk önünde yapılması, bir savaş esnasında asker kaçaklarının vurulması iktidar objeleri üzerinde manevî bir etki (korkutma) yaratma amacına yönelmiştir.

Kanunilik ve Meşruiyet :

Ancak kanunîlik her zaman meşruluk ve hukukîlik anlamına gelmez. Diktatörlerin emirlerinin kanun yerine geçtiği ülkelerde, veya şeklen Cumhuriyet gibi gözüken rejimlerde, belirli küçük bir azınlık, kendi dileklerini «ka-

(42) Ossip K. Flechteim (ed.) : Fundamentals of Political Science, The Ronald Press Co. New York, 1952, sh. 34.

nun» şeklinde belirli organlardan geçirebilir. Veya bazı parlamanter sistemlerde meclis çoğunlukları hukuka aykırı, ve muhalefeti sindirici kanunlar çıkarabilirler. Bu halde ortada «şeklen» kanunî bir durum olduğu halde bu durumun hukuk ilkelerine, meşruiyete, hak ve adalete uygun olup olmadığı sorunu ortaya çıkar. (43) Özellikle siyasal suçların koğuşturulmasının ve cezalandırılmasının yarattığı tartışma; yani kimin haklı kimin haksız olduğu; pozıtif düzeni koruyanların mı, yoksa bu düzene karşı gelenlerin mi doğru yolda olduğu sorunu son derece karışık, çözülmesi güç bir problem teşkil eder. Genellikle, kuvvet ve iktidar sahipleri, buyruklarını yerine getirme olanaklarına sahip oldukça ve bir darbe ya da ihtilâlle devrilmedikçe veya bir savaş sonucu yenik düşmedikçe, yaptıkları tasarrufların «haklı», «kanuna uygun» ve «meşru» olduğu varsayılır. Demokrasilerin de savaş, isyan, ihtilâl gibi durumlarda başvurdukları bazı zorlama tedbirleri, çok defa kanuna dayansa bile, haklılık, meşruluk yönünden tartışılabilir. Ancak olağanüstü hallerde bu tasarrufların mazur görüleceği öne sürülmektedir. (44)

Kanunun Kişilere Tanıdığı Zor Kullanma Halleri:

Bu hallerin dışında pozitif hukuk, bazı hallerde, kişilerin fiili yollara başvurmalarına izin verir. Örneğin, para cüzdanını kapıp kaçan hırsızı yakalayıp elinden zorla çantayı geri almak sahibinin hakkıdır. Burada kullandığımız zor kanuna aykırı değildir. Şüphesiz, zor kullanma makul ölçüleri aşmamalıdır. Yani para çantasını geri alabilmek için hırsızı yaralamak ve öldürmek gibi aşırı zor tedbirlerine başvurmaya çalışmamak gerekir. Bir masumu silâhla tehdit eden bir hayduda, bir saldırgana karşı o kimsenin kendisini savunması bir meşrû müdafaa durumu yaratabilir. Ve bu kimse o yüzden ceza görmeyebilir.

---

(43) Anti-demokratik kanunlar meselesi hakkında bkz. Prof. Dr. Faruk Erem: Türk Ceza Hukuku, Cilt: I, Genel Hükümler, Altıncı Bası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1962, ss. 8-9

(44) Olağanüstü durumlar hakkında geniş bilgi için bkz. Dr. Bülent Dâver Fevkalâde Hal Rejimleri, S. B. F. Yayını, No. 130-132, Ankara, 1961, ss 20-22.

Gruplara Karşı Zor Kullanma :

Kuvvet, kişiler ve devlet tarafından insan topluluklarına ve gruplarına karşı da kullanılabilir. Genellikle diktatörlüklerde ve olağanüstü durumlarda demokrasilerde, etnik ve sosyal gruplara karşı devletlerin kanunî, gayrı kanunî, hukukî ya da gayrı hukukî tedbirler aldıkları ve bu gruplara karşı zor kullandıkları görülmektedir. Nazi Almanyasında Yahudilere karşı girişilen sürgün, imha hareketleri, Çarlık Rusyasındaki Pogromlar, bir çok ülkelerde azınlık gruplarının göçürülmesi (tehcir) etnik grupların imhası (jenosit) veya hırpalanması, savaş esnasında girişilen şiddet hareketleri yanında psikolojik baskı yolları, örneğin, «Beyin Yıkama» (Brain Washing) metotları da uygulanmaktadır. İnsanlık tarihi bize, azınlıklara, yabancı dil, ırk ve mezhep zümrelerine karşı iktidarı ellerinde tutan grupların şiddete, zora, kuvvete başvurduklarını ve bunu haklı göstermek için bazı gerekçeler ileri sürdüklerini (yurt savunması, güvenlik, ekonomik baskıyı kaldırmak vb.) anlatmaktadır. Bu gibi hareketler -bazen kanunlara ve özel mahkemelere dayandırılsa bile- toplum vicdanını ve insanlığın ortak vicdanını tam mânasıyla tatmin etmemekte, yapılan hareketin meşrûluğu ve hukukiliği her zaman ortaya atılmaktadır. Ayrıca bu türlü şiddet hareketlerinin karşı şiddet hareketlerini davet ettiğini de burada belirtelim.

Ekonomik Kaynaklar :

İktidarı sağlamanın en etkili yollarından biri de ekonomik kaynakların dağıtılmasıdır. İktidarı ellerinde bulunduranlar belirli kişilere, gruplara, zümrelere ya da sınıflara ekonomik kaynakların dağıtımında öncelik verirler. Eskiden krallar ve sultanlar sadık bendelerine, silâhşörlerine, şövalyelerine, kumandanlarına, sadakatlerinden veya yararlıklarından ötürü mükâfat olarak toprak ya da malikâne bağışlar, imtiyaz bahşeder, atiyeler, hediyeler dağıtırlardı. (Cülûs bahşişi, ülûfe Osmanlı İmparatorluğunda siyasal iktidarı sürdüren önemli iktidar teknikleridir.) Daha sonraları, iktidar sahipleri mevki vermek, yüksek maaşlı memuriyetlere, görevlere atamak suretiyle taraftarlarını mükâfatlandırmak yoluna gitmişlerdir. Diktatörlükler-

de şefin, liderin etrafında toplanmış olan elit tabaka mal, servet ve iyi yaşama bakımından geniş halk tabakalarından bir hayli ayrıdır ve özel muamele görür. Buna karşılık demokrasilerde de ekonomik, maddî kaynakların dağıtımında her zaman adalete uygun hareket edildiği söylenemez. Seçimlerde iktidarı kazanmak isteyen partilerin çeşitli kaynaklardan sağladığı paraları etrafa «serpmeleri», üzerinde önemle durulacak bir konudur. (45) Bir çok demokrasilerde seçimi kazanan partilerin taraftarlarını nimete garkettiklerini ve parti mensuplarının önemli malî avantajlara sahip kılındıklarını biliyoruz. Bu sisteme Amerika'da «Spoil System» (ganimet yağması) denilmektedir. İktidar sahipleri, böylece, demokratik, antidemokratik, liberal ya da sosyalist olsun, her düzende, kaynakların kullanılması yoluyla iktidarını sürdürmektedirler. Ne var ki, diktatörlüklerde bu dağıtım ve bölüşme şekline, kimse itiraz edemediği, sesini çıkaramadığı halde, demokrasilerde, kişiler ve baskı grupları seslerini zamanla duyurmak, millî gelirden, millî hasıladan, haklı ve âdil pay istemek ve sistemi eleştirmek haklarına sahiptirler.

Ekonomik-malî kaynakların dağıtılması gibi, kaynakların geri alınması da bir kontrol ve iktidar tekniğidir. Örneğin, monarkların kızdıkları kimselerin mal ve mülkünü geri almaları, Osmanlı İmparatorluğunda gazaba gelen padişahların bazı vezirlerin ve beylerin hazinelerini müsadere etmeleri gibi haller çok görülmüştür. Diktatörlüklerde ise, rejime karşı gelenlerin hem koğuşturmaya uğradıkları, hem de mevkilerini, işlerini -bazen hayatlarını- kaybettikleri bilinmektedir. Demokrasilerde durum, mutlak monarşilere ve diktatörlüklere nazaran, daha yumuşak olmakla beraber, bu düzende de bazı iktidar gruplarının, beğenilmeyen, istenilmeyen fikir sahiplerine, etnik gruplara karşı, çeşitli yollardan, ekonomik baskıda bulundukları bir gerçektir. Ancak bu haksızlıkların basın yoluyla, serbest tartışma kanalıyla kamu oyuna intikal ettirilmesi ve

(45) Paranın politikada, özellikle Amerikan politikasındaseçimlerde, oynadığı roı hakkında etraflı bir inceleme için bkz. Alexander Heard : The Cost of Democracy, A Doubleday anchor Book, Garden City, New York, 1962.

eleştirmelerin yapılabilmesi olanağı demokrasileri mutlak krallıklardan ve modern diktatörlüklerden ayırmaktadır.

Ünvan, Şeref ve Rütbe Vermek:

Bazı kişiler maddî kaynaklardan çok manevî rütbelere, şeref ve itibara, ünvana önem verirler. Bu gibi hallerde iktidar sahipleri, rütbe, nişan, madalya, fahrî doktora, fahrî hemşehrilik gibi daha çok manevî dereceler dağıtımı suretiyle iktidarlarını sağlarlar Bir çok hallerde, manevî rütbelerin dağıtımı ile birlikte maddî ekonomik olanaklar da sağlanır.

Sadece rütbe vermek değil, rütbenin, nişanın, madalyanın geri alınması suretiyle de iktidar objesine baskı yapılabilir. Kilisenin bir kimseyi aforoz etmesi, belirli bir suçtan hüküm giymiş kimsenin devlet memuriyetine alınmaması, bir subayın rütbesinin indirilmesi veya askerlikten çıkarılması gibi hallerde iktidar sujesinin amacı, iktidar objesini, baskı altında tutmak, onun toplumdaki itibar ve şerefini sarsmak, böylece iktidarını uygulamaktır (46).

Meşruiyet Fikri:

Fakat **iktidarı sağlama teknikleri arasında en devamlı, ve en etkili araç iktidarın meşrû olduğu hakkında halkta bir kanaat uyandırmaktır.** Çünkü kuvvet-ne kadar büyük olsa da-bir andan sonra zayıflayabilir. **Kamu vicdanında tutunmayan, saygı görmeyen, inanılmayan bir iktidar uzun süre kendisini, sırf fizikî kuvvetle, ayakta tutamaz.** Malî ekonomik kaynaklara gelince, bir devlet ne kadar zengin ve iktidar sahipleri ne kadar cömert olurlarsa olsunlar **ekonomik kaynaklar sınırlıdır.** Çabuk tükenirler. Üstelik bütün insanları para, mal, ünvan ile kandırmak ve oyalamak mümkün değildir (47). İşte bu nedenle, tarihin her dö-

(46) Millî Kurtuluş Savaşına girişen Mustafa Kemal Paşa'nın ve arkadaşlarının İstanbul hükûmeti tarafından rütbelerinin alınması ve ordudan çıkarılması buna bir örnek olabilir. Mustafa Kemal Sarayca girişilen teşebbüslerin etkisini azaltmak için, askerlikten istifa ettiğini millete ilân etmiştir.

(47) Siyasal iktidarı ele geçirmede ve elde tutmada değişik faktörlerin modern açıdan çok mükemmel ana-

neminde, iktidarı ele geçirenler ve bu durumlarını sürdürmek isteyenler meşrûiyet fikrine önem vermişler ve kendi iktidarlarının meşrû olduğuna halkı inandırmaya çalışmışlardır. Teokrasilerde ve mutlak monarşilerde iktidarın kaynağının ilâhî olduğu, hükümdarın bizzat tanrı iradesine dayandığı ve onu yansıttığı, hattâ bazen bizzat tanrı olduğu görüşü işlenmiştir. Özellikle din adamları, (Batıda Kilise) bu konuda büyük çaba göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğunda Şeyhülislamın ve ulemanın fetvaları iktidar sahibinin durumunu kuvvetlendirmek için kullanılmış ve halkta hükümdara saygı, itaat ve riayet duygusu yaratılmaya çalışılmıştır. Bu türlü dinî kaynakların yanında, iktidarını geleneklere, göreneklere dayandıran iktidar sahipleri de çıkmıştır. Bazı yöneticiler de modern diktatörlüklerde olduğu gibi otoritelerini, iktidarlarını karizmatik (olağanüstü) niteliklere dayandırmışlardır.

Propaganda ve Semboller:

Diktatörlüklerde Duçe'nin, Führer'in Şef'in, Caudillo'nun tabiat üstü, insan üstü niteliklere sahip bulunduğu, bu nedenle, en iyi, meşru yöneticiler olduğuna halk inandırılmak istenmiştir. **Demokrasilerde meşruiyetin kaynağı seçimlerdir. Seçimler beliren halk iradesi bir iktidarın meşruiyetini sağlar.** Bununla beraber, ister monaşilerde ister diktatörlüklerde, isterse demokrasilerde olsun, yöneticiler meşrû olduklarını ve halkın sevgisine, güvenine dayandıklarını sık sık belirtmeden edemezler. Halkı güdülecek bir sürü kendilerini «çoban» sayan mutlak monarklar ve diktatörler bile, çeşitli araçlarla, meşruiyetlerini destekleyecek fikirleri yayarlar; sembol, slogan ve mitleri (efsaneleri) kullanırlar. (48). Yöneticilerin iktidarlarını sürdürmek için başvurdukları yol propagandadır. Çok defa «doktrin aşılama» ile beraber yürüyen propaganda, iktidar objelerine mevcut düzenin haklı ve meşru bir düzen olduğunu, yöneticilerin

---

lizi ve özellikle meşruluk kavramı için Bkz. Robert A. Dahl, Modern Political Analysis, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice-Hal Inc. 1963, ss, 31-37

(48) İç ve dış politikada propaganda ve sembollerin yeri ve önemi hakkında bkz. L. Bryson et al., Symbols and Values, Harper, New York, 1954.

âdil ve meşru yöneticiler olarak sadece vatandaşların saadet ve refahını, iyiliğini düşündüğünü, bu uğurda gece gündüz çaba gösterdiğini yayarlar. Gerçek böyle olmasa bile, bu kanaat meşruiyetin temeli yapılır ve iktidar belirli grupların, yöneticilerin elinde tutulur(49).

Demokrasilerde iktidarların meşrûiyetleri konusu tartışılabilir. Seçimlerle iş başına gelen, bu itibarla meşru olan yöneticilerin bu durumlarını sürdürebilmeleri için meşrûiyeti gerçekten kabul etmeleri, davranış ve tutumlarını meşruiyet ve hukukilik çizgisinden saptırmamaya dikkat etmeleri gerekmektedir. Ancak meşruluk konusunda kuvvetin, fiilî durumun, zaferin, başarının önemli bir rol oynadığı da unutulmamalıdır. Ne kadar haklı olduğunu ileri sürse bile, devrilen bir iktidarın, savaşı kaybeden bir devletin, başarısızlığa uğrayan bir liderin haklı ve meşrû olduğunu kabul ettirmesi son derece güç bir iştir.

§ 3. SİYASAL MİTLER VE İDEOLOJİLER

Her toplumda kurulu düzeni meşrû ve âdil gösteren, kanunları, örf ve âdetleri, kurumları açıklayan ve bunların haklılığına, doğruluğuna bizi inandırmak isteyen veya tersine, bunları kabul etmeyen, reddeden bir takım siyasal formüller vardır. Siyasal bilim bu formüllere mit (efsane) adını vermektedir. Sosyal ve siyasal mitler değer doğurucu **inançlardır.** Mitlerin en eskileri, kollektif dinî mitlerdir (50). Mitler rasyonel açıdan, «doğru» ya da da «yanlış» olabilirler veya kısmen doğru kısmen yanlış olabilirler. Bazı mitleri ise rasyonel bir ölçüye (critère) vurma olanağı yoktur. Bunların doğru mu, yanlış mı olduğu söylenemez. Demokratik bir toplumda hürriyet temel bir mittir. Liberal demokratik bir toplumda siyasal hürriyet önde geldiği halde Marksist bir toplumda eşitlik miti ağırlık kazanır.

Basit ve Karmaşık Mitler:

Mitler basit veya karmaşık şekilde gözükebilirler. Basit mitlere örnek olarak ilkel toplumlardaki dinsel inanç-

(49) Propaganda hakkında bkz. Jacques Driencourt: La Propagande, Nouvelle Force Politique, Armand Colin, Paris, 1950.

(50) K. Mannheim: Ideology and Utopia, sh. 35.-36.

ları ve tabuları gösterebiliriz. Kabile şefinin tanrı soyundan geldiğine inanılması, bir şeyin yapılmasının ya da yapılmamasının kişiye ve kabileye uğursuzluk ve felâket getireceğine inanılması gibi mitler ilkel dinî mitlerdir. (51). Karmaşık mitlerin en iyi örneği ise ideolojilerdir. **İdeoloji, sosyolojik açıdan sistemli bir mitler bütünü olarak tanımlanabilir.** Ancak bütün ideolojilerin tutarlı bir mitler sistemi olduğunu söyleyemeyiz.

Mitlerin Görevi :

Mitlerin çeşitli görevleri vardır: 1. İktidarın kazanılmasında ve kaybedilmesinde mitler «savaşçı» bir rol oynarlar. 2. Mitler bireye ve topluma muhtaç oldukları psikolojik güvenlik duygusunu sağlarlar. Bu, insanlar ve toplum için temel bir ihtiyaçtır. 3. Mitler öteyandan, toplum için gerekli istikrar ve dengeyi kurmakta önemli bir iş görürler. Toplumsal düzene meşruiyet veren, onun devamını sağlayan siyasal ve sosyal mitlerdir. Bu türlü mitler genellikle muhafazakâr mitler adını alırlar. Muhafazakâr mitlerin karşısında toplumsal düzenin değişmesini isteyen reformcu, radikal ve devrimci mitler yer alırlar. Özellikle devrim öncelerinin sarsıntılı, çalkantılı fikir hayatı içinde reformcu ve devrimci mitler ön plâna geçerler. Düzenin değişmesini istemekte birleşen reformcu ve devrimci (ihtilâlci) mitler arasında şu fark vardır: **Reformcu mitler toplumsal ve ekonomik yapıda daha çok görevsel (fonksiyonel) değişmeleri, düzenlemeleri isterler ve bunu genel seçim gibi demokratik yollardan başarmaya çalışırlar. Devrimci mitlere gelince, burada toplumun temel yapısını, sosyal sınıfların durumunu kökten değiştirme eğilimi vardır.** İhtilâlci Sendikalist G. Sorel'in **Genel Grev Mit'i** (yani kapitalist sistemin bir genel grev hareketiyle devrileceği yolundaki efsanesi,) devrimci mitlere iyi bir örnektir (52) **Devrimci mitler düzenlemeye değil, temelden yıkma ve yeniden yapma**

---

(51) R. Pennock and D.G. Smith, a.g.e., sh. 64.

(52) Bkz. J. S. Schapiro: Çağdaş Düşüncede Toplumsal Tepki, Çev. M. Köksal - M. H. Ormancı, Köprü Yayınları, İstanbul, 1966, sh. 136-137; ayrıca bkz. C. E. M. Joad : Sosyalizm, Sendikalizm, Komünizm, Anarşizm, Çev. O Sencer, Hâbora Yayını, İstanbul, 1966, sh. 53.

oluşuna dayanırlar. Devrim «sosyal mühendislik»le uğraşır. Bu amaca varmak için gerektiğinde zor kullanmak devrimin bir diğer özelliğidir. Reaksiyoner, muhafazakâr, statükocu, liberal, evrimci, reformcu veya devrimci olsun, mitler her topluluk için vazgeçilmez bir nitelik taşırlar. Siyasal ve sosyal mitlerin toplum için önemini ilk kavrayanlardan biri Eflâtun olmuştur. Ünlü eseri Politeia (Devlet-Cumhuriyet) da Eflâtun (53) ideal, ütopik cumhuriyeti yaşatmak için devletin eğitimi tekeline almasını ve gençlere edebiyat ve mitoloji temeline dayanan bir öğretim sistemi uygulamasını salık veriyordu. Bu sistemin temel miti, cumhuriyetin dayandığı sınıf yapısını (yönetici bilgeler - askerler - halk) meşru ve haklı gösteren metaller (madenler) efsanesi idi. Buna göre, yöneticiler «altın ruhlu» sınıftır. Askerler «gümüş ruhlu»durlar. Sade halkın (köylü, işçi, tüccar) ruhları ise «demirden» yahut «tunçtan» yapılmıştır. Görülüyor ki, madenler arasındaki değer sıralaması sosyal sınıfların durumuna benzetilmiştir (54). Siyasal sistemi ayakta tutan asıl kuvvetin, dinamik gücün mitler ve ideolojiler olduğu gerçeği Machiavelli, Rousseau ve Montesquieu gibi büyük düşünürlerin de gözünden kaçmamıştır. Özellikle Montesquieu «Kanunların Ruhu» adlı eserinde mevcut inanç ve değer sistemleriyle uyuşmayan kanunların yaşamıyacağını öne sürmüştür. Daha çok muhafazakâr bir eğilimi yansıtan bu sözlerde sınırlı bir gerçek payının olduğunu kabul edebiliriz. Kurulu düzene başkaldırma akımının güçlü temsilcilerinden biri olan Rousseau ise, mutlu, erdemli bir toplumun kurulmasının vatandaşların siyasal eğitimi ile mümkün olacağını söylemektedir. Siyasal değerlerin, ideallerin ve fikirlerin siyasal kurumlardan oluşan siyasal yapı üzerindeki etkisini İtalyan siyaset bilimcisi G. Mosca siyasal formül-siyasal kurum ilişkisiyle açıklamaktadır. Buna göre, bir siyasal toplumda, inançlar, değerler, idealler, fikirler ve özlemlerden oluşan siyasal formül (Formula Politica) ile siyasal sistemi meydana getiren kurumlar (Siyasal Sınıflar) arasında sıkı bir bağıntı vardır.

---

(53) Eflâtun devleti iş bölümü esasına dayandırırken metaller mitini ortaya atmıştır. Bkz. Eflâtun: Devlet, çevirenler, S. Eyüboğlu, M. A. Cimcoz, sh. 92 ve müt.

(54) Plato's Republic: Jovett Translation, A Modern Library Book, Random House, Inc, New York, sh. 125.

Siyasal formüller yani (ideolojiler, mitler) rasyonel, deneysel gerçek durumlardan çok inançlara, doğmalara dayanmaktadır (55). Kralların (tanrıdan gelme) ilâhî hakları miti böyle olduğu gibi, seçimin de -hür, liberal, demokratik bir seçim olsa bile- çoğunluğun gerçek iradesini yansıttığı her zaman söylenemez. Bu daha çok inançlara dayanan fikrî bir inşa, bir yapıntı (fiction) dır. Mitler gerçeğe, ister uysunlar ister uymasınlar, insanlardaki ve toplumdaki bazı temel ihtiyaçlara cevap verirler. İnsanları yöneten, toplumları ayakta tutan kuvvet sadece zor ve kuvvet değil, belki daha ziyade, moral, ahlâkî değerler ve inanışlardır; yani mitlerdir.

Mitler ve Rasyonel Eleştiri :

Bir siyasal mitin ve ideolojinin her zaman rasyonel bir temele dayanmasının zorunlu olmadığını söyledik, Fakat bir mitin, bir ideolojinin uzun süre yaşaması, kalıcı olabilmesi için, rasyonel bir eleştiriye dayanabilmesi şarttır. Kralların ilâhî hakları miti ve Nazilerin Cermen ırkının, Aryan kanının üstünlüğü miti uzun ömürlü olmamıştır. Bunun gibi Rousseau'nun demokratik toplumsal sözleşme miti de tutunamamıştır (56). Çünkü tanrının krala yönetme yetkisi verdiğini, Beyaz ırkın, Cermen (Aryan) ırkının en üstün, en kaabiliyetli ırk olduğunu, insanların toplumu bir sözleşme ile kurduklarını rasyonel, bilimsel yönden ispatlamak mümkün değildir. Günümüzde az gelişmiş ya da bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerde, milliyetçi, anti-emperyalist, anti-kapitalist, sosyalist, marksist, radikal mitler hayli revaçtadır (57). Özellikle marksist mitler yeni kurulan devletlerde geleceğin rüyası, vadedilmiş ülkeye götüren sihirli bir formül olarak kabul edilmektedir. Kalkınmanın, gerçek demokrasinin ve gerçek özgürlüğün ancak emredici plânlı, kollektivist, marksist bir toplumda

(55) Max Weber tarihteki önemli bazı olayların kolayca mit haline getirildiğine ve bazı rejimlerin mitoloji alanına «kaymayı» önlemek istemediklerine dikkati çekmektedir. Bkz. Le Savant et le Politique, sh. 24.

(56) Bkz. J. J. Rousseau : Toplum Sözleşmesi, Çev. V. Günyol, Çan Yayınları, 2. Baskı, 1965, sh. 23 ve müt.

(57) Bkz. Doç Dr. Bülent Dâver : Az Gelişmiş Ülkelerde Siyasi Elitler (Seçkinler), S. B. F. Dergisi, Cilt XX, Yıl, 1965 Sayı 2, sh. 530 ve müt.

gerçekleşebileceğini, bunun bilimsel bir zorunluk olduğunu, tarihinin kaçınılmaz evriminin bu yolda ilerlediğini çoğu devrimci (ihtilâlci) olan bu mitler propagandada kanalıyla milyonlara telkin etmektedirler. (58) Buna karşılık klâsik liberal, kapitalist, parlömenter mitler az gelişmiş ülkeler aydınlarına aynı ölçüde tesir etmemektedir. (59) Bu neden böyledir? Çünkü marksizmin adetâ dinî inanç (credo) derecesine varan dogmatik yönü yanında, diyalektik materyalizme dayanan bilimsel-rasyonel yönleri bulunmaktadır. 1917 Rus, 1949 Çin tecrübesi ve bunları takip eden olaylar bu mitin realite alanına girdiğini göstermektedir. Rasyonel temelden tamamiyle yoksun, ve sırf ütopya niteliğinde olsaydı, marksizm miti bir asır içinde söner. kaybolurdu. Ancak yine rasyonel açıdan, bilimsel yönden üzerinde durulacak bazı önemli noktalar vardır: Marksist mitin bazı temel önermeleri doğru çıkmamıştır. Örneğin, ihtilâlin önce en gelişmiş kapitalist bir toplumda patlak vereceği yolundaki kehanet gerçekleşmemiştir. İhtilâl en gelişmiş kapitalist bir toplumda değil, nisbeten az gelişmiş bir toplum olan Çarlık Rusyası'nda patlak vermiştir (60) Öte yandan kısa süren sosyalist aşamadan sonra komünist topluma geçileceği ve o zaman sınıfların, devletle birlikte, ortadan kaybolacağı, herkese ihtiyacına göre pay verileceği ve bir bolluk toplumunun kurulacağı müjdesi rasyonel yönden şimdiye kadar gerçekleşmemiş ve gerçekleşeceği de hayli şüpheli olan bir vaad olarak kalmakta-

---

(58) Az Gelişmiş ülkelerde belli başlı mitler, Marksizm, Komünizm, millî kurtuluş hareketleri hakkında bkz. Henri Chambre: From Kral Marx to Mao Tse-Tung, Translated by J. Olsen, P. J. Kenedy Sons, New York 1963, sh. 201 ve müt.; Carrère d'Encausse ve diğerleri; Asyada Marksizm ve Milliyetçilik, Çevirenler: S. Avcıoğlu, A. Aşcıoğlu, Yön Yayını, İstanbul, 1966.

(59) Bkz. R. L. Walker: «Students, Intellectualls and the Chinese Revolution» in The Strategy of Deception, edit by Jeane J. Kirkpatrick, Farrar Straus and Company, New York, 1963, sh. 87-88; Edward Shills: «The Intellectuals in the **Political Development of the** New States, World Politics, Vol, 12, No. 3. April, 1960, sh. 329 ve müt., sh. 364 ve müt.

(60) Lenin bu durumu, kapitalist - emperyalist zincirin «en zayıf halkasının» Rusya olduğu ve zincirin önce buradan koptuğu yolunda yorumlamaktadır.

dır. Bununla beraber devrimci mitlerin siyasal yöneticilere öğrettiği temel bir gerçek vardır : Siyasal ve sosyal mitler kitleler için umutsuz, güç durumlarda başvurulan, bir cankurtaran simidi, gözlerin ister istemez çevrildiği «çıkış kapıları» olmaktadır. Yaşadığı âlemde maddî ve manevî varlığının ve geleceğinin güvencesini (garantisini) bulamıyacağına inanan insanlar mitlere doğru koşmaktadır. Özellikle, radikal ve devrimci mitler için durum böyledir. Şu halde siyasal, sosyal ve ekonomik şartları iyileştirerek ihtilâlci mitlerin doğmasına imkân vermiyecek bir ortam, dengeli âdil bir düzen yaratma demokratik yöneticilerin temel ödevi olarak gözükmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinin mutlu beyaz vatandaşları arasında ihtilâlci mitlerin doğmamasına karşılık varlıksız, horgörülen zenci vatandaşları arasında patlama potansiyeli taşıyan mitlerin ortaya çıkışı sebepsiz değildir (61). İtalya'da faşist mitin, Hitler Almanyasındaki Nasyonal Sosyalist mitlerin birden belirmesi de bir savaş sonu toplumunun içine düştüğü, bunalım, kuşku, güvensizlik ve huzursuzlukla açıklanabilir (62). Siyasal sosyal ve ekonomik düzenin belirli bir güvenceye kavuştuğu toplumlarda mitlere ve özellikle devrimci, radikal mitlere duyulan ihtiyaç azalmaktadır.

§ 4. OTORİTE

Siyasal bilimin dinamik odak noktası olan iktidarı şimdi de hukukîlik görünümü içinde inceleyelim. Böyle bir inceleme otorite kavramı üzerinde durmamızı gerektirir.

Otoritenin Tanımı : Otorite meşrû iktidar demektir. Eğer bir kimse bir yerden gelen buyrukları incelemeden, doğruluğunu, haklılığını tartışmadan kabul ediyor ve bunlara uyuyorsa, bir otorite karşısında bulunuyor demektir (63). Otoritenin gerektiğinde başvurduğu kuvvet çıplak, kaba kuvvet olmayıp, meşrûluğu kabul edilen bir kuvvettir.

---

(61) Siyah Müslümanlık (Black Muslim) hareketlerini kastediyoruz.

(62) Bkz. Louis L. Snyder : Basic History of Modern Germany, An Anvil Original, Publihed by Van Nostrand, New York, 1957, sh. 80.

(63) Bkz. C. J. Friedrich : Authority, Harvard University Press, Cambridge, 1958, sh. 17.

Otorite Tipleri :

Otorite formel ya da informel olabilir. Devletin, bakanlar kurulunun, polisin otoritesi formel (resmî) bir otoritedir. Buna karşılık bir doktorun, ya da profesörün otoritesi informel (gayrı resmî) otoritedir. Max Weber otorite tiplerini başlıca üç gruba ayırmaktadır : (64)

1. Karizmatik Otorite : Kişinin olağanüstü yeteneklerine, tanrı vergisi niteliklerine dayanan otoritedir. Gerçekte böyle bir niteliğin olup olmaması önemli değildir. Halkın buna inanması, inandırılması kâfidir. Peygamberler ve diktatörlerin çoğu karizmatik otoriteyi temsil ederler.

2. Geleneksel Otorite : Örf ve âdetlere dayanan otoritedir. Geleneksel otoriteye örnek patriarkal (ata erkil) otoritedir. Kralların çoğunun otoritesi geleneksel otoritedir.

3. Hukukî Otorite : Hukukî kaynaklara, Anayasaya, kanunlara dayanan otoritedir. Modern demokrasilerde otoritenin ana temeli budur.

Otoriteye Niçin Saygı Gösterilir ?

Otoriteye insanların uymalarının nedeni hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

FREUD ve Temel, Öz Tutumlar Teorisi :

Freud'a göre, doğru, yanlış, haklı, haksız, âdil ve gayrı âdil konusundaki tutumlarımız küçüklükte (çocuklukta) edindiğimiz alışkanlıkların bir tekrarı ve devamıdır. Baba ve anneye karşı küçüklükte takınılan tutumları, büyüdükten sonra, devlet ve hükümet otoritesine karşı da devam ettiririz.

Freud bu olayı açıklamak için ruhsal yapıda (psyche) 3 elemanı ayırmaktadır :

1. İd yahut Güdülerin olduğu bölüm. Güdüler, kısmen rasyonel yönümüzle kontrol edilir ve değiştirilirler. En önemli güdü cinsiyet güdüsüdür.

---

(64) Gerth and Mills (eds.). From Max Weber : Essays in Sociology, A Galaxy Book, New York, Oxford University Press, 1958, sh. 295 ve müt.

2. Ego: Ego kişiliğin yüzeyde olan kısmıdır. Ego'nun dış realiteyle ilgili olan kısmı bilinçlidir. Ve duyular yardımıyla dış âlemle temas kurar; ego'nun bilinç öncesi kısmı ise anılar (hatıralar) la doludur. Bireysel kişiliğin akıl yoluyla realiteye kendisini uydurması, adapte etmesi ego kanalından olur.

3. Süper ego yahut «vicdan» dediğimiz nesne, anne ve babadan, aileden edinilen, öğrenilen değerleri gösterir. Bu değerler otoriteye, adalete, ahlâkiliğe, sosyal normlara uymayı bize emrederler (65).

Sosyal ilişkilerde, devlete ve onun otoritesine karşı tutumlarımız ve davranışlarımız küçüklükte edindiğimiz, «temel öz tutumları» yansıtırlar. Otoriter bir ailede yetişmiş bir kimse, büyüdüğü zaman, devlet ve hükümetten otoriter tavırlar bekleyecek, kendisi de bu yolda hareket edecektir (66). Buna karşılık, anne ve babalarına isteklerini açıklayan ve yapılacak, yapılmayacak şeyleri öğrenen çocuklar büyüdükleri zaman âmirlerinden, partilerden, liderlerden açıklamalar isteyecek ve sorular soracaklardır. (67).

Kişiliğin oluşumunda özellikle ilk beş yılın önemli olduğu anlaşılmıştır. Şüphesiz kişiliğin gelişmesi bundan sonraki yıllarda da devam etmektedir. Fakat bu yaştan sonra kişilikte radikal değişmeler olmamaktadır. Bu yargıyı doğrulayan hipnotizma ve psikanaliz denemeleri vardır. (Deneye tâbi tutulan insanlar bir çok problemlerinin köklerini ilk çocukluk yıllarına kadar uzatmaktadırlar.)

Aile içinde çocuğun deneyleri daha çok ilkel güdülerini kontrol etme ve kendini frenleme yönünde gelişmektedir. Çocuk başkasını öldürmemek, temiz kalmak, bazı yerlere gitmemek, bazı şeylere dokunmamak gereğini, annesine olan

---

(65) Bkz. Calvin S. Hall, A Primer of Freudian Pschology, A Mentor Book, The New American Library, 9th print, New York, 1961, sh. 22 ve müt.

(66) Otoriter kişilik ve özellikleri konusunda, vardığı sonuçlar eleştirilmekle beraber. Theodore Adorno ve arkadaşlarının eserini, The Authoritarian Personality, John Wiley and Sons, Inc. New York, 1964, salık vermek isteriz.

(67) Otoriter ve demokratik kişilik konusunda kz. Herbert Hyman, Political Socialization, A Study in the Psychology of Political Behavior, The Free Press, Glencoe, Illinois, 1959, sh. 40 ve müt.

sevgisini babası ve kardeşleriyle paylaşmak gereğini öğrenir (68). Bütün bunları öğrenmek ve yapmak bazan güçtür ve çocuk bazı ilkel güdülerini saklamaya devam edebilir. Babasına karşı hınç besleyen kimse siyasal otoriteye ve onu temsil edenlere karşı da hınç duyabilir. Ve bunun nedenini bilmez çok defa.

İd'deki Arzuları, Dilekleri Tatmin Yönünde Tutumlar:

1. İstenilmeyen, tasvip görmeyen arzuları yerine getirmek (Başkanı, lideri, yöneticileri eleştirmek, yermek, böylece babaya karşı duyulan hıncı boşaltmak).
2. İstenilen arzuları yerine getirmek (Lideri alkışlamak, övmek ve babaya duyulan sevgiyi açıklamak).

Süper Ego'yu Tatmin Yönünde Reaksiyon Davranışları:

Kendini dünya milletlerinin kardeşliği ülküsüne adayan bir politikacı psikanalize tâbi tutulmuş, sonuçta kendisinin çocuklukta kardeşiyle şiddetli bir çatışma halinde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kimse kardeşlik sembolünü kullanmakla, bilinçsiz kin ve nefret duygularını önlemek dileğindedir. (Harold D. Lasswell) Bu yoldan kendisini kardeşini sevdiğine inandırmak istemekte ve süper ego'sunu tatmin etmektedir. Politikada aktif bazı kişilerin aşırı faaliyetleri bir bakıma - süper egolarıyla kontrol etmek istedikleri - günah doğurucu eğilimlerini bastırmak içindir diyebiliriz. Bu kimseler kendilerine bir iş, uğraş (meşgale) bulmak, ve duygularını uyuşturmak çabasındadırlar.

Freud'un Teorisinin Eleştirilmesi:

Freud'un kişiliğimiz ve davranışlarımız konusunda vardığı bu sonuçlar itirazlara uğramakla beraber, bir çok sosyal bilimciler bugün de, Freud'un temel önermesinden hareket etmektedirler. Fakat bu bilginler arasında vardıkları sonuçlar bakımından Freud'dan ayrılanlar vardır. Freud teorisine yöneltilen eleştiriler şu noktalarda toplanmaktadır:

---

(68) Ailesinin çocuğun «Sosyalleşmesinde» ve özellikle siyasal tutumlar edinmesindeki rolü için bkz. H. H. Hyman, a. g. e., sh. 69.

1. Özellikle ortodoks Freudçular ilk beş yıla çok önem vermektedirler. Oysa yetişkin dönemde de önemli kişilik değişmeleri olmaktadır.

2. Ortodoks Freudçular aile üzerinde ısrarla durmakta, onun dışındaki kültür çevresini eğitim (okul), iş ve çalışma yerini, arkadaş çevrelerini, kulüpleri, dernekleri, partileri vb. ihmal etmektedirler. Oysa bu faktörlerin kişiliğin oluşumunda azımsanmıyacak rolleri bulunmaktadır.

Siyasal Davranışta Sosyal Çevre, Milliyet Farkları : Çeşitli Toplumlarda, iktidar, otorite, liderlik konusundaki tutumlar başka başkadır.

Amerikan toplumu genellikle iktidarı ve liderliği öven, benimseyen bir toplumdur. Bu toplumda liderler başarılı sayılmakta, takipçiler ise başarısız olarak gösterilmektedirler.

Kızılderili Zuni kabilesinde durum tamamen farklıdır. Burada lider olmaya çalışmak en büyük ayıp, kusur sayılmaktadır. Zuniler aşırı tutkulu, iktidar düşkünü kimseleri cezalandırmaktadırlar. Zuni üzerinde aile otoritesi ve baskısı pek azdır. Bu durumda çocuk büyüyünce liderlik, otorite ve üstünlük için pek çalışmamaktadır.

Komanço kızılderililere gelince, Komançolarda rekabete girişmek, harp oyunlarında ve savaşta üstünlük göstermek, liderlik için şarttır. Bu yüzden, komançolar lider lik için çalışmaktadırlar. Komançolarda daimî lider yoktur. Kazanılan üstün bir durum yeni bir savaşta yeniden kazanmakla elde tutulabilir. Yani savaşta bütün komançolar eşit başlangıç esasından rekabete başlamaktadırlar. Amerikan toplumunda ise başarı «toplamsal» ve yığınsaldır.

Bir Balkan toplumunu ele alalım :

Yugoslavya'da iki tip aile vardır. Daha çok dağlarda yaşayan Dinariklerde patriarkal (ata erkil = pederşahî) aile tipi hâkimdir. Oysa ovada yaşayan ve çiftçi olan Zadruga'larda otoriteye, iktidara, liderliğe karşı kayıtsız teslimiyet vardır. Dinarik politikacılar zâlim, kan dökücü, savaşçı oldukları halde, Zadruga ailesinden yetişenler yumuşak huylu, liderlik peşinde koşmayan, siyasal tutkuları az kişilerdir.

Sonuç : Otoriteye uyma nedenleri konusunda tek bir faktöre büyük ağırlık tanımak ve bunu kişiliği oluşturan tek neden saymak mümkün değildir. Sosyal-siyasal fenomenler çok karmaşık, çok yönlü olaylardır. Bunların oluşumunda tek neden değil, çeşitli nedenler vardır. Hitler'in Almanya'da iktidara gelişini örnek alalım : Eğer Almanya yenilmeseydi, Versay Andlaşması daha az ağır olsaydı, Rusya'da Bolşevik rejim başarısızlığa uğrasaydı, Almanya'da kuvvetli bir demokrasi geleneği bulunsaydı ve Alman aile yapısı daha az otoriter olsaydı acaba Hitler yine iktidara gelebilecek miydi? Bu, pek şüphelidir.

Demokratik Liderliğin Şartları :

Demokrasilerde vatandaşların aktif olmaları gerekir. Bir başka deyişle, Demokrasinin vatandaşları, inisyatif (teşebbüs) sahibi olmalıdırlar. Fakat «iktidar delisi» olmaları arzu edilmez. Liderler ve elitler sıradan adamlara, kitleye, takipçilere karşı üstünlük gösterilerinde bulunmamalıdırlar. Halk liderler ve otorite karşısında boynu bükük durmamalıdır. Demokrasinin vatandaşları devleti «kendilerinin devleti» olarak görmelidirler. Devletten, yöneticilerden korkmamalı, onları benimsemeye çalışmalıdırlar.

Demokratik lider yetiştirmede şu esaslara dikkat olunması gerekir :

1. Çocukta ölçülü rekabet arzusunun uyandırılması (bu rekabet kıran kırana olmayacaktır),

2. Çok korunan, her istedikleri yapılan, şımartılan çocuklar liderlik ve inisyatif konusunda yetersiz kalırlar.

3. Çok himayesiz, yardımsız kalan çocuklar da, büyüdüklerinde, güvensizlik, kendilerine itimatsızlık görülmektedir. Bu gibi kimseler kuşku içindedirler. Demokratik liderlik için bu da zararlıdır.

§ 5. YÖNETİCİ SINIF TEORİSİ

Bazı siyasal bilimciler siyaseti grup - kurum temeline dayayan görüşün ikinci derecede önem taşıdığını, siyasetin asıl yöneten ve yönetilen (idare eden - edilen) ilişkisinde

ortaya çıkacağını söylemektedirler (69). Yine bu ana görüşten hareketle, seçkinler (elit) ve kitle (masse) probleminin siyasetin asıl konusu olduğu da ileri sürülmektedir. Bunlara göre asıl **araştırılacak nokta, «kimin yönettiği», «siyasal kararları kimin aldığı» sorusudur** (70). Bir toplumda kimin sözü geçiyor, kimler buyuruyor, kimler itaat ediyor, buna dikkat edilmelidir; asıl soru budur denilmektedir (71). Yönetici sınıf teorisi belli bir sınıfın, bir toplumda yönelinecek amaçları tesbit ettiğini, değerleri paylaştırdığını ve nihaî olarak bunların sözlerinin geçtiğini kabul etmektedir.

Yönetici sınıf teorisini sistemli bir şekilde işleyen İtalyan siyasal bilimcisi Gaetano Mosca olmuştur. Mosca şöyle demektedir : **Tek bir güdüyle, tek bir itici güçle harekete geçen organize (örgütlenmiş) bir azınlığın (siyasal sınıfın) dağınık, örgütlenmemiş çoğunluğu yönetmesi ve onu hükmü altına alması kaçınılmazdır** (72).

Eflâtun'dan bu yana, bir çok düşünür, her toplumda yönetenler ve yönetilenler şeklinde bir ayırım olduğunu, olması da gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Çeşitli dönemler-

---

(69) Siyasette grup esasının kuvvetli bir savunma ve açıklanması için bkz. David Truman : The Governmental Process, Knopf, New York, 1951, sh. 46 ve müt.; Bu alandaki öncü eser hiç şüphesiz A. F. Bentley'in klâsik, satandart eseri, The Process of Government'dır. (1908); Siyasette grup esasının eleştirisi için de Peter Odegard, «A Group Basis of Politics, A New Name for an Ancient Myth», Western Political Quarterly, Vol. XI, No : 3, 1958, ss. 690 - 700.

(70) Siyasal karar ve süreci hakkında özellikle bkz. D. Marwick : (ed.), Political Decision Makers, New York, The Free Press of Glencoe, 1961; Lasswell and Lerner (eds.) : World Revolutionary Elites, The M. I. T. Press, Cambridge Massachussets, 1965.

(71) Bkz. Robert A. Dahl, Who Governs,? Democracy and Power in an American City, New Haven, Yale University Press, 1961, sh. 85.

(76) G. Mosca : The Ruling Class, McGraw Hill, New York, 1937, sh. 53; Yönetici sınıf teorisinin eleştirisi için şu eserlere de bakılmalıdır. James H. Meisel : The Myth of the Ruling Class : G. Mosca and The «Elite», Ann Arbor, University of Michigan Press 1958; R. Soreno : The Rulers, New York, Praeger, 1962

de, çeşitli topluluklarda soyluların(aristokrasi) toprak sahiplerinin, din adamlarının, ordunun iş ve ticaret çevrelerinin, teknokratların v.b. yönetici sınıfı teşkil ettikleri görülmektedir. Yönetici sınıf, çok defa, tek ve tamamen türdeş bir sınıf olmayıp çeşitli gruplardan oluşmaktadır. Ayrıca resmen iş başında bulunanlarla, geriden duruma hâkim olan ve kontrolü elde tutan «asıl yönetici sınıf» ayrımına dikkat çekilmektedir (73). «Resmen» iş başında bulunanlar gerçek yönetici sınıfın menfaatlerine, eğilimlerine uygun hareket etmek zorundadırlar, denilmektedir. Yere ve zamana göre, servet, ırk, soy, doğuş, aile, askerî başarılar, eğitim gibi faktörler yönetici sınıfa girmekte önemli rol oynamaktadırlar. Pareto'ya göre, toplumları bazen «arslanlar» bazan da «tilkiler» yönetmektedirler (74). Kargaşalık zamanlarında, olağanüstü dönemlerde askerî nitelikler ön plâna geçmekte, buna karşılık normal zamanlarda servet, zenginlik eğitim gibi faktörler ağırlık kazanmaktadır. Soyluların (aristokrasi) hâkim olduğu feodal dönemde servetin ve siyasal yönetimin kaynağı büyük topraklar iken, endüstriyel, ticarî ve malî kapitalizmin ortaya çıkmasıyla beraber siyasal yönetimde yeni sınıflar (burjuvazi) önem kazandılar. Karl Marx burjuvazi döneminde ekonomik gücü yani üretim araçlarını elde tutan sınıfın, burjuvazinin (kapitalist sınıfın) siyasal yönetici sınıfı teşkil ettiğini söylemektedir. Ona göre, Fransız Devrimi bir burjuva devrimi olup siyasal iktidarı toprak sahibi aristokrasiden alıp burjuva sınıfına geçirmiştir. Endüstriyel devrimin ortaya çıkardığı proleterya (emekçi sınıfı) sosyal devrim sonucu, siyasal yönetime el koyacaktır (75).

(73) Yönetici sınıf teorisini ,elit problemi açısından inceleyen Vilfredo Pareto, toplumu alt ve üst tabaka olarak ikiye ayırmakta, üst sınıfı (tabakayı da) kendi arasında yönetici sınıf ve yönetici olmayan yüksek sınıf olarak bölmektedir. Bkz. Vilfredo Pareto, Sociological Writings, Translated by Derick Mirfin, Pall Mall Press, London, 1966, sh. 51 ve müt.

(74) Pareto, a. g. e., sh. 84 ve 256.
Makyavel'e göre, Hüküdar'ın rolüne bürüneceği hayvanlar tilkiyle aslandır: Prens tilkiden kurnaz, aslandan güçlü olmayı öğrenecektir. Tilki rolüne dudak bükenler, mesleklerini hiç kavrayamıyanlardır. Bkz. Hükümdar, çev. V. Hatay, sh. 68.

(75) Bkz. A. Deschamps, Marksizm. Çeviren Suut K. Yetkin, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1965 sh. 21 ve müt.

Yönetici Sınıf Teorisinin Eleştirilmesi:

Mosca'nın yönetici sınıf teorisi örgütlenmiş bir azınlığın dağınık bir çoğunluğa hâkim olacağı yolundaki yargısıyla gerçekten bir çok durumlar için doğru olan bir gerçeği tesbit etmektedir. Fakat bu teorinin zayıf yönleri yok değildir. Örneğin yönetici sınıfın tek bir itici güçle hareket ettiği önermesini ele alalım: Aslında yönetici sınıf tek bir güdüyle hareket eden, bölünmez bir bütün, yekpare bir blok olmayıp içinde çeşitli eğilimlerin, türlü itici güçlerin bulunduğu oldukça dağılmış, bölünmüş gruplar ve sınıflardan oluşmaktadır. Varılacak siyasal amaçlar konusunda olduğu gibi kullanılacak araçlar konusunda da yönetici sınıfı teşkil eden gruplar arasında her zaman anlaşma olmamaktadır. Kısacası, tek bir bütün halinde, türdeş bir yönetici sınıf bulunmamaktadır. Çok çeşitli grup ve sınıfların birleşmesinden, ittifaklarından (koalisyonlarından) meydana gelmiş yönetici sınıflar ve gruplardan söz edilmesi daha doğrudur.

Açık ve Kapalı Yönetici Sınıf:

Yönetici sınıf konusunda belirtilmesi gereken bir başka nokta da, yönetici sınıfın bileşiminin zaman içinde değişmesi ve bazı grupların üstünlüklerini kaybetmelerine karşılık, yeni grupların ve sınıfların ön plâna geçmeleridir. Değişen şartlara kendilerini uydurabilen grup ve sınıflar siyasal yönetimde ağırlıklarını ve yerlerini muhafaza etmektedirler. Buna önem vermeyen grup ve sınıfların kısa bir süre daha durumlarını koruyabildikleri, fakat meydana çıkan sert sürtüşmeler sonucu - çok defa sert bir patlamayla, bir ihtilâlle - yerlerini kaybettikleri görülmektedir (76). Şu halde, yönetici sınıf veya sınıflar kapalı değil, açık; katı değil elâstiki olmalı ve sınıflar arasında «dolaşım» (circulation) imkânı sağlanmalıdır (77). Bir başka

(76) Trotsky «İhtilâllerin nedeni halkın çok radikal olması değil, çok muhafazakâr oluşudur» derken bu noktaya işaret etmektedir. Bkz. L. Trotsky, The History of the Russian Revolution, New York, 1936, sh. XVIII.

(77) Pareto «elit dolaşımı» teorisiyle yönetici sınıftaki iç değişmelerin zorunluğu üzerinde durmaktadır. Bkz. V. Pareto, Sociological Writings, sh. 155 ve müt.

deyişle, vücuda taze kanın, yeni kanın girmesine engel olunmamalıdır. Demokratik bir düzende yeni grupların, sınıfların, tabakaların siyasal yönetime katılmaları seçim (oy) mekanizması ile sağlanmaktadır. Bu nedenle, oy hakkını genişleten, ayrıcalıklı bazı sınıflara (soylular, toprak sahipleri, servet sahipleri, okumuşlar vb.) değil, cins ve sosyal statü ayrımı gözetilmeksizin, bütün sınıflara ve gruplara siyasal sürece ve siyasal kararlara katılma hakkı veren demokratik rejimler yaşama, devam etme şansına sahiptirler. Yönetici sınıf teorisinde üzerinde durulması gereken bir husus da şudur: Yönetenler ve yönetilenler arasında çok defa bir orta grup, orta sınıf bulunmaktadır. Orta sınıfın hangi hallerde yöneticiler, hangi hallerde yönetilenler grubuna girdiğini tespit etmek güç bir iştir.

Marksist Toplumlarda Yönetici Sınıf Sorunu:

Marksist öğretiye göre sosyalist bir toplumda burjuva (kapitalistler) sınıfı tasfiye edildiği için bütün halk (emekçiler) yekpare bir bütün halinde yönetime katılmakta ve herkese eşit imkânlar tanınmaktadır. Yani sosyalist toplumda sosyal sınıflar ve sınıf ayırımı yoktur. Resmi terminoloji ile, sadece grup ve tabakalar vardır ve her türlü imkân bütün halk katlarına açıktır (78). Bu durum «gerçek demokrasi», «gerçek özgürlük» ve «özgürleştirme» kavramlarıyla ifade olunmaktadır. Bununla beraber sosyalist düzenlerde de bazı kişilerin ve grupların, diğerlerine nispetle, daha fazla siyasal ve ekonomik güce kavuştukları, örneğin parti liderlerinin, komünist partisi üyelerinin, bilginlerin, yüksek bürokratların, artistlerin hayat tarzlarının, maddî ve sosyal olanaklarının diğerlerinden bir hayli farklı olduğu görülmektedir (79).

---

(78) Bkz. Andrei Y. Vyshinsky: The Law of the Soviet State, Translated by J. N. Hazard, The Macmillan Company, New York, 1954, ss. 135-140; Sovyet Rusya'da sınıf ve sınıfsız toplum sorunu üzerine değişik bir bakış için bkz. Raymond A. Bauer and Alex Inkless, How Soviet System Works? Vintage Russian Library, Random House, New York, 1961, sh. 29.

(79) Pierre Laroque Sovyet Rusya'da ücretler arasındaki farklılıkların endüstriyel kapitalist - liberal toplumlardan daha fazla olduğuna dikkati çekmektedir. Ba-

Milovan Djilas'ın «Yeni Sınıf» adlı eserinde (80) bu durum açıklanmakta ve sınıfı teorik olarak reddeden sosyalist bir toplumda, pratikte, yeni ayrıcalıklı sınıfların doğmaya başladığına işaret edilmektedir. Ayrıca modern toplumu, ve modern politikayı iyi anlamak için sadece iktidar, yöneten ve yönetilen sorunu üzerinde durmak yeterli değildir. Bunun yanında, etki kavramını da tetkik etmek gerekmektedir. Modern demokratik toplumlarda, siyasal iktidar grupları çok ve dağınık oldukları gibi iktidarı etkileyen çeşitli kurumlar bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak, yönetici sınıfların bileşimi değişmekte ve sınıflar arası farklar - nispeten - azalmaya yüz tuttukları gibi «yönetme» kavramı da anlam değiştirmektedir. Mutlak iktidar, mutlak yönetme, siyasal karar tekeli, modern demokratik toplumlarda, siyasal çarkın işleyişine bir hayli yabancı, onu tamamiyle açıklayamıyan kavramlar olarak belirmektedir. Hatta mutlak monarşilerde, otokratik toplumlarda, diktatörlük yönetimlerinde bile, vatandaşların -asgarî derece de olsa- siyasal etki gücü taşıdıklarını söyliyebiliriz. Modern devlette çeşitli sosyal grupların etkileri zamanla artmakta ve bu durum siyasal hayatın oluşumuna, gelişmesine ve işleyişine daha karmaşık bir görünüm kazanmaktadır.

Değişik Bir Görüş :

Siyasal bilimcilerin çoğunluğunun birleştiği bu konuda tamamiyle farklı görüşler ileri sürenler de vardır. Örneğin, Amerikan toplumundaki yönetici sınıf ve elit sorunlarını inceleyen C. Wright Mills «İktidar Eliti» adlı eserinde (81) Amerikan toplumunda yüksek iktidar sınıfının (Wall Street, Pentagon ve Capitol'da toplanan siyasal elitler) gitgide birleştiğini, türdeş hale geldiğini ve daha düzenli bir bileşim kazandığını; buna karşılık toplumun ta-

---

zen en az ücret ile en fazla ücret arasındaki oran 1'e karşı 50'ye çıkabilmektedir. Bkz. Pierre Laroque : Les Classes Sociales, P. U. P., Que - Sais - Je, No : 341, Paris, 1959, sh. 114.

(80) Milovan Djilas, The New Class, New York, Praeger, 1957.

(81) C. Wright Mills : The Power Elite, sh. 324 Mills'in eleştirisi için bkz. Daniel Bell : The End of Ideology, Glencoe İllinois, Free Press 1960 sh. 43 ve müt.

ban katlarında ayrılma, çözülme, dağılma ve parçalanma olduğunu, temelin gitgide «İktidar kaybettiğini» ileri sürmektedir. Orta sınıf ve tabakalara gelince, bunlar Mills'e göre, yüksek iktidar sınıfı ile taban arasında bir bağ olmaktan ziyade durgun, hareketsizleştirilmiş bir toplum katı görünümü içindedirler (82).

§ 6. ELİT (SEÇKİNLER) TEORİSİ

Yönetici sınıf (sınıflar) konusuyla çok yakından ilgili bir teori de elit teorisidir. Batıda elit problemine değinen çalışmalar son zamanlarda bir hayli yoğunluk ve zenginlik kazanmıştır. Özellikle davranışçı siyasal okulun sosyolojik ve psikolojik açıdan probleme yaklaşması ve sosyal yapısal ve psikolojik faktörlerle, siyasal elit arasındaki ilgiyi araştırması, henüz genç bir disiplin olan siyasal bilime yeni gelişme ufukları açmıştır.

Elit Terimi:

Bugün Türkçede de bir siyasal bilim terimi olarak tutunmuş bulunan elit kelimesi Fransızcadan alınmıştır. Kelime aslında Lâtince «eligere-seçmek» fiilinden türemektedir. Elit terimini Türkçeye «seçkinler» olarak çevirmek mümkündür. Ancak «seçkinler» her zaman bu kelimenin batı dilindeki kullanılış mânasını vermemektedir. Bu sebeple biz de elit terimini kullanacağız.

Elit sözcüğüne muhtelif çağlarda, muhtelif ülkelerde değişik mânalar verildiğini görüyoruz. Örneğin büyük din kitaplarından Tevrat'da «seçkin bir kavim»den, Tanrının seçilmiş, sevgili kulları İsrail oğullarından söz edilmektedir. İncil'de de muhtelif yerlerde «seçkin» din ululara, «cennete gidecek seçilmiş»lere atıflar yapılmaktadır. 1789 Fransız İhtilâlinden önce Ruhban ve Aristokrasi «elit sınıf» sayılıyordu. İsviçre'nin bazı kantonlarında elit sözcüğü se-

---

(82) Amerikan toplumunda sınıf sorunları için şu eserlere bakılabilir: W. Lloyd Warner, Social Class in America: The Evaluation of Status, New York, Harper, Torchbooks, 1960; Floyd Hunter, Top Leadership, U. S. A. Chapell Hill, University of North Carolina Press, 1959

çilmiş, üstün nitelikte bir malı anlatmak için kullanılmıştır. Sovyet Rusya'da da Komünist Partisi «elit parti» sayılmaktadır. Günlük dilde de elit kimse denilince, üstün nitelikli, maddî ya da manevî değerlere sahip kişiler akla gelmektedir. Görülüyor ki elit kelimesinin bütün bu değişik kullanılış şekillerinde bile ortak bir nokta vardır. O da elit teriminin üstün nitelikleri ve seçkin bir kudreti akla getirmesidir.

Elit Tanımları:

Siyasal bilime elit terimini ilk sokanlardan biri olan Vilfredo PARETO elit kavramını teorik çalışmalarda bir araştırma âleti olarak kullanmış ve bir elit modeli kurmağa çalışırken eliti şu şekilde tanımlamıştır: (83)

«Farzedelim ki bütün beşerî faaliyet dallarında her kişiye ehliyetine göre bir derece takdir edilmektedir. Tıpkı okul imtihanlarında çeşitli konularda notların verilmesi gibi. Meselâ en üstün bir hukukçuya 10 verilecektir. Müşteri bulamayan avukata da 1. «O» numara tam bir aptal için ayrılmıştır. Milyonlar kazanana -ister dürüst ister dolambaçlı yollardan olsun- 10 vereceğiz. Binlerce lira kazanana da 6. Düşkünler yurduna düşmemekle beraber güç halle geçinene 1, tam mânasıyla muhtaç ve düşkünlere sıfır vereceğiz. Perikles'in Aspasia'sı, 14. Louis'in Maintenon'u, 15. Louis'nin Pompadour'u gibi, iktidar sahibi erkeği kendine bağlamış ve onun hayatında rol oynamış ve siyasete karışmış kadınlara 8 ya da 9 gibi yüksekçe bir numara vereceğiz. Alelâde bir fahişeye ise sıfır vereceğiz. İnsanların nasıl aldatıldığını bilen ve gene de hapishaneye düşmemeyi başaran zeki bir dolandırıcıya, budalalarının sayısına ve elde ettiği paranın miktarına göre 8, ya da 9 numara vereceğiz. Buna mukabil, bir lokanta masasından bir gümüş parçayı kapıp kaçarken yakalanan ve polis eline düşen alelâde bir hırsıza 1 vereceğiz. Carducci gibi bir şaire zevkimize göre 8 ya da 9 vereceğiz. Yazdığı şiirlerle dinleyenleri kaçıran bir sokak şairine ise sıfır vereceğiz. Santraç oyuncuları için kaç maç yaptıklarını ve ne kadarını kazandıklarını tesbit ederek çok kati ölçüler elde edebiliriz, ve

(83) Deniz Baykal: Siyasî Elit Kuramı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1963, sh. 24.

beşerî faaliyetin bütün dalları için de bu böyle yapılır». Eliti bu şekilde tanımlıyan Pareto'ya göre, bütün beşerî faaliyet dallarında en yüksek numaraları, puanları almış olan kimselerden bir araya gelen elit, en becerikli, en mahir, en kurnaz, en güçlü, en güzel, en zeki, en ince duyuşlu kimseleri kavramaktadır. Kısacası elit bir toplumun üst tabakası -bu tâbiri kullanmağa cevaz varsa- kreması, kaymağı sayılmaktadır.

Yine bu tanımdan anlıyoruz ki, bir toplumda tek bir elit değil, muhtelif elitler vardır. Siyasal iktidarı elinde tutan ve devlet otoritesini kullanan siyasal elit'in yanı başında askerî bir elitten, memur elitten, din adamları elitinden, iş adamları elitinden, menacer elitten (teknokratlar) ve aydın bir elitten yahut bilgi elitinden (intelligentzia) bahsolunmaktadır. Derhal ilâve edelim ki, çeşitli elit grupları arasında bıçakla kesilmiş gibi kesin bir ayrılık yoktur. Belki bütün bu elit grupları adeta birbirini kesen daireler gibi iç içe geçmiş durumdadırlar. Bir elit grubunda yer alan kimse başka bir elit grubuna geçebileceği gibi, böyle bir geçiş olmadan da etkide bulunabilir. (Örneğin, bir generalin siyasal hayata atılması veya fiilen karışması yahut bilgi eliti, (aydın elit) içinde yer alan bir profesörün, yazarın siyasal elite doğrudan doğruya katılması, yazıları ve eserleriyle siyasal elite etkide bulunması).

Siyasal Elitin Tanımı Ve Özelliği:

Fakat biz burada daha çok siyasal elit üzerinde duracağız. Diğer elit gruplarıyla, siyasal elite katıldığı ya da ona tesir ettiği ölçü ve derecede, meşgul olacağız. Siyasal elit nasıl tanımlanabilir? Siyasal Elit'i LASSWELLL'le birlikte «yüksek iktidar sınıfı» olarak tanımlayabiliriz (84). Siyasal elitin özelliği, siyasal iktidarı az çok devamlı şekilde elinde tutan, onu kontrol eden türdeş (mütecanis) bir grup oluşudur. Ayrıca siyasal elit kendi üstün durumu hakkında bir değer yargısına varmış bir gruptur. Fakat siyasal elitin üstün durumu halk tarafından da kabul edil-

(84) Bkz. H. D. Lasswell and D. Lerner: The Comparative Study of Elites, An Introduction and Bibliyography, Hoover Institute Studies, Stanford University Press, 1952, sh. 13.

miş, bir başka deyişle, siyasal elitin yönetme hususundaki iddiası sosyal bir destek bulmuş olmalıdır.

Siyasal Elitin Siyasal İktidarı Kullanma Bakımından Durumu :

Siyasal Elit yani iktidarı kullanan grup, siyasal iktidarı kullanma ve siyasal karar alma bakımından aynı durumda değildir. Elit içindeki bir grubun bu konuda diğerlerine nisbetle daha çok sivrildiği, belirli şekilde ortaya çıktığı ve siyasal iktidarı kullanmada yahut siyasal karara katılmada daha fazla payı olduğu görülmektedir. Bu bakımdan siyasal elit, asıl siyasal elit ve yardımcı siyasal elit olarak ikiye ayrılabilir. Siyasal liderler daha çok birinci kategorideki elit içinden çıkmaktadırlar. Önemli bir nokta da şudur : Teorik olarak siyasal elit içinde yer alan kişilerin gerçekte siyasal karar sürecine katılmaması ve siyasal iktidarın fiilî yönetici kadrosuna girmemesi de mümkündür. Örneğin İngiltere'de 1800-1900 yılları arasında yaşamış 100 aristokrat aileden 31 inin siyasetle ilgilenmediği yapılan araştırmalardan anlaşılmış bulunmaktadır. Bu durum da gösteriyor ki, hukuken siyasal elit durumunda olanlarla, fiilen siyasal elite dahil olanlar arasında bir ayrım yapmak gerekmektedir.

Potansiyel Siyasal Elit :

Siyasal elit grupları arasında bir diğer ayrım şudur :

Belirli bir anda siyasal iktidarı hukuken ve fiilen kullanan elitin yani başında, henüz böyle bir duruma, muhtelif sebeplerden ötürü, gelememiş, yani siyasal iktidara katılma ve siyasal karar almaya etki yönünden önemli bir varlık gösterememiş siyasal elit grupları bulunabilir. Ancak siyasal ve sosyal yapıdaki değişiklikler ve değer yargılarının içten içe devam eden gelişmeleri bu gruplara bir süre sonra hız kazandırabilir ve diğer elit grupları arasında adeta sönük kalmış gibi gözüken bu elitin siyasal iktidara birden katıldığı görülür. Bilhassa ihtilâl öncesi devirlerde durum böyledir. İşte bu tür bir elite «potansiyel elit» denilebilir. Henüz varlığı ve tesiri hissedilmemiş olmakla beraber bir süre sonra bu «uyku» halindeki siyasal

elit grupları canlılık kazanacak, fiilen ya da hukuken, iktidara sahip çıkacaklardır.

Siyasal Elit Olayı ve Siyasal Bilim:

En eski çağlardan beri toplumlarda idare edenler ve edilenler şeklinde bir ayrımlaşma olduğu, zekâca, bilgice, servetçe silâh ve kuvvetçe diğerlerinden üstün olan kimselerin hâkim duruma geçtikleri, buna karşılık çoğunluğu teşkil eden grup üyelerinin bu durumu kabullendikleri ya da rıza gösterdikleri ve idare edilmeye ses çıkarmadıkları tarih ve kültür antropolojisinin tetkikleri sonucu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bir başka deyişle, toplumda siyasal karar alanlarla karara uyanlar; yönetenlerle yönetilenler başka başkadırlar. İşte siyasal iktidarı kullanma bakımından devlet içinde üstün bir yer tutan gruba siyasal elit denilmektedir. Yönetici durumunda olan siyasal elit küçük, nisbeten türdeş bir gruptur.

Adı ister monarşi, ister oligarşi, isterse cumhuriyet veya demokrasi olsun, bütün hükümet şekillerinde idarenin aslında işte böyle küçük, dar bir grup elinde toplandığı, ve siyasal iktidarın ve devlet otoritesinin başlıca bu sınırlı grup tarafından kullanıldığı düşünürlerin, filozofların, siyasal bilimle uğraşanların gözünden kaçmamıştır. Niccolo Machiavelli, «silâhlı peygamberlerin zafer kazandığı» yolundaki meşhur sözü bize naklederken, siyasal yöneticilerin «kuvvete dayanan» durumlarıyla meşgul olmuş ve toplumların içindeki bir azınlığın çoğunluğa nasıl hükmedebildiği olayı üzerine dikkatimizi çekmiştir. «Siyasal partilerin Tunç Kanunu»nu ortaya koyan R. MICHELS de bütün partilerde siyasal iktidarın küçük bir grup elinde toplandığını belirtmiş ve böylesine oligarşik bir yönsemeyi doğuran sebepleri araştırmıştır (85) MOSCA da «Siyasal Yöneticisi Sınıf» formülüyle aslında bu durumu bir başka şekilde ifade etmiştir.

Elitizm (Elitist Teoriler):

Elit olayının siyasal bilim bakımından doğurduğu sonuç elitist teorilerin ortaya atılmasıdır. Elitizm adı altın-

(85) R. Michels: Political Parties, A Sociological Study of the Oligarcihal Tendencies of Modern Democracy, Collier Books, New York, Paperback, 1962, sh. 342.

da toplanan görüşlerin birleştiği ortak nokta, siyasal iktidarın belirli küçük bir grup tarafından kullanılması gerektiğidir. Yani böyle ufak bir grubun yönetici durumunda olması en iyi idare şekli olarak takdim edilmektedir. Elit olayı ile elitizm arasındaki fark: Elit teorisinin olanı açıklamasına karşılık elitizmin olması lâzım gelen hakkında değer yargısına varmasıdır.

Elitist teorilerin ortaya çıkışı siyasal bilim bakımından yeni bir olay sayılmaz. EFLATUN «Politeia» (Devlet Yahut Cumhuriyet) adlı eserinde filozof -hüküdarların ya da hükümdar- filozofların hüküm sürecekleri ideal bir toplum düzenini anlatmış ve böyle bir elite dayanan sistemin «en iyi» yönetim şekli olduğunu savunmuştur. Ütopyacı bir karakter taşıyan bu eser çağlar boyunca başka elitist teorilere de modellik etmiştir.

NIETZSCHE, toplulukların ancak «üstün insan» (UBERMENCH) tarafından idare edilmesinin aydınlık ve mutluluk yaratacağını öne sürmüştür. Bunun gibi T. CARLYLE'da «Kahramanlar»ın övgüsünü yapmış ve aslında bütün tarihin kahramanların biografilerinden ibaret bulunduğunu söylemiştir. Elitist bir yönetim tarzı olan faşizmin kurucu B. MUSSOLİNİ, halkın hiç bir zaman egemen olmadığını belirttikten sonra «halka verilen egemen sıfatı acı bir şakadır» demiştir. Çağımızda elitist teoricilerin en önemlilerinden biri sayılan Jose ORTEGA Y. GASSET «Kütlelerin İsyanı» adlı eserinde, seçkinler yönetimini çağımızın sosyal politik dertlerine bir deva olarak sunmuştur.

İlâve edelim ki diktatoriyal bir idareyi savunan elitist görüşlerin yanı başında «demokratik» elitizm görüşleri de bulunmaktadır.

Yeni Bir Demokrasi Teorisi:

Siyasal iktidarın, devlet ve partilerde, ufak bir grup tarafından kullanılması gerçeğinin ortaya çıkması, siyasal bilim yönünden bir başka önemli sonuç doğurmuştur. Bu da klâsik demokrasi teorisinin, elit olayı karşısında, gerçeklere uyan yeni bir yorumunun yapılması zorunluluğunun ortaya çıkmış bulunmasıdır. Artık anlaşılmıştır ki «halkın halk tarafından halk için idaresi» diye tarif edilen demokraside, halkın halk tarafından idare edildiği tam mânasıy-

la doğru değildir. Demokrasilerde halk idare etmemekte, belki idare edecek ajanları, temsilcileri seçmektedir. Halk siyasal kararlar almamakta ve siyasal tercihler yapmamakta, fakat bu siyasal kararları alacak ve tercihleri yapacak ekibi, liderleri iş başına getirmektedir. Özellikle, devlet idaresinin son derece ince bir uzmanlık işi halini aldığı, siyasal kararların çoğunun —teknik bilgiye dayanan— karmaşık bir niteliğe büründüğü modern demokrasilerde «halkın idare etmesi» tasavvuru realitelere uymamaktadır. Demokrasiyi diktatörlük rejimlerinden ayıran ölçü, birinde halkın diğerinde küçük bir grubun hâkim, yönetici olması değil, — aslında her iki rejimde de idare ediciler küçük, sınırlı bir gruptur — fakat demokrasilerde idare edenlerin yani siyasal elitin halka sorumlu olmasında, ona hesap verme mecburiyetinde bulunmasındadır. Özet olarak diyebiliriz ki, yeni demokrasi teorisine göre, demokrasi, çoğunluğun hükûmet edecek azınlığı seçtiği ve desteklediği idare tarzıdır. Yeni demokrasi elitin ve liderlerin seçimi ve sorumluluğu esasına dayanmaktadır. Robert DAHL'ın ifadesiyle demokrasiler bugün seçilmiş «Polyarchy»lerdir. Yahut SARTORİ'nin dediği gibi, demokrasi hem seçilmiş elit poliarşisi hem de birbirleriyle rekabet halinde bulunan elitlerin ayıklanma sistemidir. (86).

§. 7. LİDERLER VE SİYASAL BOZULMA

Her siyasal örgütün başında bir yönetici bulunur. Bu liderdir. **Lideri, etkilenmekten çok etkileyen kişi olarak tanımlayabiliriz.** İslâm düşünürlerinden Farabî lideri (reisi evvel) başkasından emir almıyan kişi olarak nitelemiştir. Farabî'ye göre liderin üstünde başkası olamaz. Eğer olsaydı lider o olurdu. (87)

Birey Olarak Lider : Lider usulüne göre gelmiş, seçilmiş, atanmış resmî bir kişi olabilir. Cumhurbaşkanı, kral,

---

(86) Sartori demokrasinin «seçilmiş elit poliarşisi» sistemi olduğu noktasında Robert Dahl'ın kanaatını paylaşmakla beraber bu poliarşi'nin Dahl'ın söylediği gibi eşitçi bir poliarşi olmadığını ileri sürmektedir. Sartori, Democratic Theory, sh. 124 - 126.

(87) Bkz. H. Şirvanı : İslâmda Siyasî Düşünce ve İdare. Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1965, sh. 59.

vali, gibi. Veya lider iktidarı zorla ele geçirmiş, «gaspetmiş» bulunabilir. Öte yandan bir liderin mutlaka resmî (formel) lider olması gerekmez. En önemli mevkii işgal etmesi de şart değildir. İnformel (gayrı resmî) liderlere siyasal hayatta çok rastlanır. Stalin uzun süre sadece Komünist Partisi'nin genel sekreteri olarak kalmıştır. Mediciler Floransanın gerçek yöneticileri oldukları halde hükümette önemsiz postları işgal etmişlerdi. William Mc Kinley (1897 - 1901) yılları arasında A. B. D. leri Cumhurbaşkanı olduğu halde, gerçek lider, perde arkasındaki «kuvvetli adam» Cumhuriyetçi Partinin etkili siması Boss Mark Hanna idi. (Mısır İhtilâlinde Necib'in durumunu da buna benzetebiliriz. Gerçek kudret genç subaylarda ve onların sivrilmiş elemanı Cemal Nâsır'da idi. Ama resmen Necip lider, Başkan olarak gözüküyordu). Siyasal partilerde de lider grubun «görünüşte» başı olabilir.

Lider İktidarı Nasıl Ele Geçirir ?: En eski liderler, örneğin krallar, iktidarı askerî başarıları veya dinî yahut bağısal (majik) nitelikleri yüzünden ele geçirmişlerdir. (Osmanlıların devlet kurması, Hassan Sabbah'ın ve Hz. Muhammedin liderlikleri). Zamanla devlet büyüdükçe, toplum gelişip evrimlendikçe liderler yönetimde üstünlükleri ile sivrilmiş kimseler arasından seçilmeye başlanmıştır. Daha sonraları sosyal ve ekonomik alanlardaki başarıları bazı kişileri lider olarak ortaya çıkarmıştır. Lider başarılı bir ihtilâl, darbe sonunda iş başına gelebilir. (Lenin gibi). Yahut demokratik hür seçimler sonucunda liderlik durumuna yükselebilir. Bir çok gözlemcilere göre, değişik zamanlarda liderliğe elverişli ayrı bir kişilik tipi bulunmaktadır. (Örneğin olağanüstü anlarda, kuvvetli karakterli, soğuk kanlı, sert liderlere ihtiyaç vardır).

Liderin Görevi :

Liderin görevi takipçilere gidecekleri yolu göstermektir. İki veya daha fazla kişiden kurulu bir grubun, başında yön verecek bir kimse, bir lider olmadıkça, ortak amaç gerçekleşemez. Siyasal örgütün niteliğine göre, lider bazen yakın danışmanları (müşavirleri) ile, arkadaşları ile konuşur, durumu yorumlar ve takipçilerinin eğilimlerine göre hareket eder. Bazen de lider bunların hiç birini yapma-

dan grubu kendi istediği yöne doğru sürükler. Lider başında bulunduğu grubu (devleti, hükümeti, partiyi, derneği) diğer sosyal gruplara karşı temsil eder. Liderler çok çeşitlidir. Adolf Hitler'in Führerprinzip'inden veya Eflâtun'un kral-filozof tipinden, bir Amerikan topluluğunun belediye başkanına kadar değişen çeşitli liderler olabilir.

Liderlerin ve Elitlerin Amaçtan Sapması :

Demokratik teoride olsun, demokratik olmayan teorilerde olsun, liderlerin ve elitlerin görevi, kitleye, yönetilenlere hizmet etmektir. Oysa uygulamada liderlerin ve elitlerin, çok defa, kendi çıkarlarına çalıştıkları görülmektedir. Bunun sonucu yozlaşmış, soysuzlaşmış toplum ve siyasal bozulmadır. Yozlaşmış, soysuzlaşmış devlet kavramı üzerinde ilk duranlardan biri Eflâtun'dur. Eflâtun'un yozlaşmış devletine ya fizik güç (kuvvet) ya sayı gücü, ya para gücü ya da karizma hâkimdir (88). Genellikle yozlaşmış toplum, özel menfaatlerin kamu menfaatlerinden üstün tutulduğu ve siyasal kurumların zayıf olduğu bir toplumdur. Robert Michels siyasal partiler üzerine olan klâsik çalışmasında liderlerin kendilerini kitleden, halktan ayırma ve daha çok kendi yararlarına çalışma eğilimlerini açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır. Michels bu temel yargısını Alman Sosyal Demokrat Partisinin incelemesinden çıkarmıştır. Michels görmüştür ki, parti bürokrasisi zamanla parti ideallerinden uzaklaşmakta ve partiye hâkim grupların yararlarını gözeten bir yönseme içine girmektedir. Bu yönsemeye Michels Siyasal Partilerde «Oligarşik Yönsemenin Tunç Kanunu» diyor. (89) Michels böyle bir yönsemenin sadece siyasal partilerde değil bütün siyasal kurumlarda görüldüğünü belirtmektedir. (90)

Sapmanın nedenleri : Liderler çok tecrübe geçirmiş oldukları için —takipçilerin inandıkları değerlere ve ideallere bağlı gözükmekte beraber— zamanla bu değerlere, ide-

(88) Huntington, Siyasal gelişme ve Siyasal Bozulma çev. E. Özbudun, ss. 91 - 92.
(89) R. Michels : Political Parties : A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy, Collier Books, New York, 1962, Paperback Edition, sh. 342 ve müt.
(90) R. Michels, a. g. e., sh. 205 ve müt

allere inançlarını yitirmeye başlamaktadırlar. (Ücretlerin artırılmasını ister gözüken fakat bunun gerçekleşmiyeceğini bilen sendika lideri örneği). Liderlerle takipçileri kesin şekilde ayıran bir başka faktör, liderlerin yüksek bilgi, uzmanlık ve maharet sahibi kişiler olmalarıdır. Örneğin bir çiftçi yahut işçi örgütünün yönetimi sıradan işçi ve çiftçiler eline bırakılamaz. İşte bu gibi nedenler yüzünden, takipçiler arasından çıkıp liderliğe yükselenler, az süre sonra, takipçilerin sade hayatından daha başka, «şatafatlı» bir hayat yaşamaya başlamaktadırlar. Özellikle sosyal demokrat partiler bunu önlemek için bazı yollar aramışlardır. Liderlerin görev süresinin kısaltılması ve yeniden eski çevrelerine dönmeleri usulü, yüksek ücretlerin indirilmesi vb. gibi çareler düşünülmüştür. Fakat bu tedbirler liderliğin câzibesini azaltmakta ve lider yeteneğinde olanlar başka kurumlara kaçmaktadırlar. Aslında liderlerin sosyal çevre değiştirmeleri —biraz da— yeni görevlerinden ötürüdür. Örneğin, bir işçi ya da çiftçi liderinin yeni çevresinde gazeteciler, diplomatlar, politikacılar yer alır. Lider eski arkadaşları çiftçi ve işçilerle hemen artık hiç görüşmez. Görüşse bile bu sembolik, göstermelik olmaktan öteye geçmez.

Bir grubu temsil eden lider görevini sürdürebilmek, liderliğin avantajlarını elden kaçırmamak için, çok defa, temsil ettiği grubun menfaatlerini hâkim grupların yararlarıyla uzlaştırmaya çalışır. Tâvizler verir. Bütün bunlar lideri, temsil ettiği grupların görüş ve tutumlarından uzaklaştırır. Örneğin bir siyasal partiye mensup kişi, o grubun ya da partinin iktidardan uzaklaşması üzerine, iktidar partisine yanaşabilir. Kısacası Lord Acton'un şu sözünde büyük bir gerçek payı vardır: «Her iktidar insanı bozar, fakat mutlak iktidar mutlaka bozar.»

İktidarın liderliğin ahlâkî yönden kötülenmesi problemin sadece bir yönüdür. Realist açıdan bakılınca, liderliğin takipçilikten farklı olduğunu kabul etmek gerekir. Yani bu konuda doğru bir yargıya varmak için, iktidar sahibinin, liderin tutum ve davranışlarını bir bütün olarak ele almak daha doğru olur. Lider görevinin ve mevkiinin icaplarını ne dereceye kadar kendi çıkarları için kullanmaktadır? Bir başka deyişle, lider ne alıp ne vermektedir? Bunlar arasındaki oran nedir? Sorulacak soru budur. Tem-

silcinin, asilin her zaman aynı olduğu söylenemez ve beklenemez de. Siyasal bozulma en çok politikacıların rüşvet almaları ve görevlerini kötüye kullanmalarıyla ortaya çıkar.

Rüşvet (Yiyicilik) : Örneğin, 19. asırda rüşvet Amerikan politikasının ayrılmaz bir parçası olmuştu. Devlet hayatında rüşvet özellikle, siyasal ve ekonomik elitlerin biribirinden tamamen ayrı olduğu hallerde belirgin şekilde gözükmektedir. Buna karşılık siyasal ve ekonomik elitler aynı çevreye mensup olunca rüşvet azlmaktadır. (91) Amerika Birleşik Devletlerinin bağımsız hale gelmesinden sonra iktidara gelen ve A. Hamilton'un liderliğini yaptığı Federalistler geniş ölçüde iş ve ticaret çevrelerinden çıktıkları için bu çevrelerin yararlarını gözeten bir politika izlemişler ve rüşvet almamışlardı. İngiliz İşçi Partisi iktidara gelinceye kadar, İngiliz iş ve ticaret elitleri muhafazakâr hükümetlerden daima destek görmüşler ve bunun için de rüşvet verme lüzumunu duymamışlardı. Çünkü Muhafazakâr Parti elitleriyle İngiliz iş ve ticaret çevreleri aşağı yukarı aynı sosyal çevrelerden gelmekteydi. II. Dünya Savaşından önce Avam Kamarası üyelerinin % 44'ü (181 kişi) büyük şirket direktörü idi. Üyelerin çoğu zengindi ve milletvekilliği ödeneği yılda sadece 2.000 dolardı. İngiltere'de 1886'dan 1948'e kadar iş başına geçen kabine üyelerinin % 25'i (4 kişide biri) Eton Kolejine gitmişti. Kabine üyelerinin % 40'ı Eton, Harrow ve Rugby gibi pahalı özel okullarda okumuşlardı. Aynı çevreden çıkan siyasal elitler ekonomik elitlerin yararına uygun bir politika izlemeyi ödev saymışlardı. Buna karşılık siyasal elitle ekonomik elitin kesin olarak ayrıldığı sistemlerde ekonomik elit, çıkarlarını yürütmek için, siyasal eliti para ile doyurmak yoluna sapmaktadır. Siyasal bozulma bundan doğmaktadır. Örneğin, Jefferson ve Jackson'un Cumhurbaşkanlıkları Amerika'da yeni bir devri, liberal demokratik devri açtı. Bu devrin özelliği fakir kişilerin servete, Wall Street'e karşı cephe alışıydı. Bu yüzden ticarî çevrelerin ve zenginlerin partisi olan Whigs'ler 1840 yılndan itibaren, fakir halkı temsil eder görünen Demokrat Partiye karşı onların silâhlarını ve sloganlarını kullanmak zorunda kaldılar. Bu taktik pek az başarı kazandı ve servet (zenginlik) adayla-

(91) Flechteim, a. g. e., sh. 147.

rın seçimine yine bir engel teşkil etti. Bunun üzerine iş ve ticaret elitleri **«siyasal makineyi»** yardıma çağırdılar.

Siyasal makine «ağaları» (boss) iş çevreleri ile seçmenler arasında aracılık yapmaya, oy karşılığında seçmenlerte menfaat sağlamaya başladılar. (Para yardımı, iş bulma, yiyecek, yakacak sağlama vb.) Siyasal makinenin personeli —siyasal elit— fakir ve mütevazi sosyal çevrelerden gelen insanlardı. Sosyal güvenliğin olmadığı o dönemde siyasal makine bir çeşit sosyal güvenlik teşkilâtı gibi çalışıyordu. Bunun karşılığında istediği tek şey oydu, seçmenin oyu. «Siyasal makine» giderek oylara hâkim olmaya başlayınca çalışma alanını büyüttü. Tramvay işletme ruhsatnameleri dağıtmada, maden, şirket imtiyazları vermede ve hükümet ihâlelerini alıp satmada aracı olmaya başladı. Büyük şirketler bu uğurda milyonlarca lira döküyor ve yasama organlarının üyelerini, belediye görevlilerini, idare âmirlerini para ile satın alıyorlardı. Bu «pahalı bir politika» idi. Çok geçmeden Amerika'da siyasal makinelere ve siyasal makine ağalarına karşı bir hareket başladı. Nitekim zamanla iş ve ticaret çevrelerinin prestiji artmaya başlayınca ekonomik elitin yeniden siyasal görevler almaya başladığını görüyoruz. 19. asrın sonraları ve 20. asrın başlarında Amerika Birleşik Devletlerinde büyük şirket avukatları, korporasyon müdürleri (executives) Kongreye gelmeye başladılar. Bu durumda artık iş ve ticaret çevrelerinin, idareye, siyasal makineye «para yedirmesine» lüzum kalmıyordu. «Ahlâkçıların» yönettiği bir reform hareketi sonucu «sağlam iş idareleri» her şehirde siyasal yönetimi ellerine geçirmeye başladılar. Bugün Amerika'da siyasal makinelerin önemi azalmaya yüz tutmuştur. «Makineler» halâ vardır fakat 19. asır ortalarının ünlü Büyük Patron Tweed günlerinden ve yiyiciliğinden uzaktır. 1870 yıllarının Şehir Ağası **(City Boss)** tipi kaybolmaya başlamıştır. (92) Gerçekte, siyasal makine ağaları sadece 1870 lerin Amerikasına has bir olay değildir. Eski çağın mültezimleri (vergi toplayıcıları) Ortaçağın «hırsız baronları» ve bir çok devletlerde politikacılar siyasal kudretlerini zenginleşme yolunda kullanmışlardır.

---

(92) Flechteım, a. g. e., sh 148

Lider ve Elitlerde İdeal:

Bu örneklere bakarak bütün liderleri ve elitleri sırf iktidar ve servet edinme arzusuyla hareket eder sanmak hatalıdır. Politikada ekonomik unsurlar kadar mitlerin, ideallerin ve ideolojilerin değeri ve önemi vardır. Bazı baskı grupları maddî menfaattan çok manevî değerler için çalışırlar. (93). Bir hükümeti ayakta, iktidarda uzun süre tutan unsur maddî menfaatler değil, inanç ve ideallerdir, kısaca ideolojilerdir. (94).

Kitle Toplumunda ve Pretoryen Devlette Yozlaşma:

Klâsik soysuzlaşmış toplumun çağımızdaki karşılıkları Kornhauser'in kitle toplumu (94) ve Rapoport'un pretoryen devlet kavramıdır. (95) Kütle toplumunda kurumlar mevcut olmadığından, kütlelerin elit tabakalarını etkilemesi, elitin de kendi amaçları için kütleleri seferber etmesi kolaylaşır. Pretoryen devlette işe, özel tutkuları sınırlayacak bir kamu otoritesi duygusuna pek az rastlanır. Bu toplumlarda fizik güç azamî derecede rol oynar. Soysuzlaşmış, pretoryen veya kütle toplumlarının tipik özelliği, aşırı demokrasiyle istibdat arasında hızla gidip gelmeleridir. Aristo ve Eflâtun yığın yönetiminin aşırı ucundan despotluğun doğduğunu görmüşlerdi. Rapoport'a göre de, Gibbon, pretoryen devletin anayasal ritmini çok doğru özetlemiştir: Bu devlet tipi mutlak monarşiyle çılgın demokrasi arasında yüzmektedir. (96) Gibbon'un yargısını günümüzde hızla modernleşme isteyen az gelişmiş toplumlar için şu şekilde ifade edebiliriz. (97) Pretoryen devlet, az ge-

---

(93) Flechteim, a. g. e., sh. 149.

(94) Kitle toplumu hakkında bkz. Kornhauser: Politics of Mass Society, Glencoe, 1959.

(95) Pretoryen devlet günümüzde daha çok askerlerin hâkim olduğu yönetim kavramını karşılamaktadır. Pretoryen diktatörlüğün mekanizması için bkz. M. Duverger: Diktatörlük Üstüne, Çeviren: Bülent Tanör, Dönem Yayınları, İstanbul, 1965, sh. 51 ve müt. ayrıca, Huntigton'un zikrettiği, D. C. Rapoport'un eseri: Praetorianism: Government Without Consensus, (Ph. D. Dissertation) University of California, Berkeley, 1959.

(96) Huntington: Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma, sh. 92.

(97) Bağımsızlığına yeni kavuşmuş devletlerde (eski kolonilerde) demokrasinin yozlaşması konusunda bkz.

lişmiş ülkelerde diktatörlüklerle frensiz demokrasi arasında gidip gelmektedir.

§ 8. SOSYAL EĞİLİMLER VE SİYASAL SİSTEM

İnsan toplulukları evrimlenen, gelişen, daimî olarak değişen dinamik bir karakter taşımaktadır. Hükümet ve devlet zamanımızda artık geleneksel anlamıyla «yöneten,» (idare eden) bir kurum olmaktan çıkmış, siyasal ve sosyal değişmeyi tahmin eden, ona biçim veren, kontrol eden, toplumdaki yönsemeleri, eğilimleri tespit ederek bunları siyasal kararlar, eylemler haline dönüştüren bir mekanizma halini almıştır. Bu ilişkiyi şu şekilde ifade edebiliriz.

1. Sosyal eğilim → Hükümet → Politika → Siyasal Karar → Kanun.

2. İhtiyaç → Talep → Siyasal Sistem → Hasıla (Hizmet ve Menfaatler.

Bu şema hükümetin (devletin) toplumdan gelen birtakım taleplere siyasal faaliyetlerle (kararlarla) cevap veren bir araç, makina olduğunu göstermektedir. Toplumdaki modernleşme ve bütünleşme (intégration) hareketlerinde; hükümetler toplumu, siyasal kararlar yoluyla, siyasal sisteme uydurmaya çalışmaktadırlar. Bazan da siyasal sistemi topluma göre düzenleme durumu ortaya çıkar. Devrimci eğilimler ve bunlara cevap veren devrimci —reformcu hükümetler birinci kategoriye, muhafazakâr— gelenekçi eğilimler ve tutumlar de ikinci kategoriye girerler. Acaba bütün toplumlara özgü, ortak, bazı yönsemeler ve eğilimler bulunabilir mi? 19 asırda Hegel ve Marx, 20. asırda da Oswald Spengler ve Arnold Toynbee gibi düşünürler toplumların genel evrim çizgisi, tarihî gelişme, sosyal ilerleme ve dönüş prensiplerini bulma, yolunda sentetik bazı denemelere girişmişlerdi. Daha eskiden Vico, Condorcet, Montesquieu gibi düşünürler de tarihin anlamı, insanın geleceği gibi geniş tarih, sosyoloji, felsefe bilgisi gerek-

---

Rupert Emerson: From Empire to Nation, Harvard University Press, Cambridge, 1960, ss. 276-290.

tiren çalışmalar yapmışlardı. Günümüzde sosyal ve siyasal bilim daha mütevazı sorunlara cevap aramaktadır. Toplumlardaki genel sosyolojik yönsemeleri belli başlı 3 grup içinde toplamak mümkündür :

Toplumlarda Hürriyet Eğilimi :

Hegel, tarihî akış içinde ,toplumların gitgide daha fazla kişisel hürriyet sağlayacak kurumlar yaratmaya doğru yöneldiklerini söylemektedir. Bu, geniş ölçüde, doğru bir yargıdır. Bunu doğrulamak için, ilkel bir toplumla modern bir toplumu karşılaştıralım. İlkel bir toplumda kişi toplum normlarına, örf ve âdetlerine, dini törelere sıkı sıkıya bağlıdır. (98) Oysa modern toplumlarda düşünce ve kurumlardaki lâikleşme akımı insan aklının katı doğmalardan kurtularak daha hür olmasını sağlamıştır. Bu yönden bakılınca, kilisenin mutlak otoritesine baş kaldırmak demek olan Reform hareketinin hürriyet alanının genişlemesinde önemli rol oynadığını söyliyebiliriz. Öte yandan Rönesansla birlikte feodal düzenin çökmesi de kişiyi adeta sımsıkı sarıp sarmalamış olan bağların gevşemesi ve hürriyet ufkunun açılması sonucunu doğurmuştur. Çağımızda kadınların hak eşitliği konusunda hemen her ülkede katettikleri mesafeler, A.B.D. lerinde zencilerin —siyasal haklar da dahil olmak üzere— sosyal ve ekonomik alanda —eskiye nisbetle— kavuştukları yeni statü bu görüşü ispatlıyacak kanıtlar (deliller) dir. Ayrıca maddî refahın artması, kişi başına düşen ortalama gelirin (millî gelir) yükselmesi hürriyetleri sadece soyut bir imkân olmaktan çıkarmış gerçek (reel) somut bir hale getirmeye başlamıştır. Profesör Pitirim Sorokin, hürriyetlerin toplumlarda zamanla arttığı, alanının genişlediği yolundaki iyimser görüşe katılmamaktadır (99). Gerçi toplum hayatında hürriyetlerin gerilediği sönmeye yüz tuttuğu anlar olmuştur. Çağımız-

(98) Vera Micheles Dean'in ilkel Afrika toplumları üzerindeki gözlemleri katı dinî normların, tabuların kişiye pek az hürriyet alanı bıraktığını ortaya koymaktadır. Bkz. Vera Micheles Dean : The Nature of the Non-Western World, A Mentor Book, The New American Library, Sixth Print, New York, 1962, sh. 154 ve müt.

(99) P.A. Sorokin : The Crisis of Our Age, A Dutton Everyman Paperback, New York, sh. 172, 256.

da modern diktatörlükler de hürriyet alanını son derece sınırlamışlardır. (100)

Ayrıca bazı düşünürler modern teknolojinin yarattığı şartların hürriyetleri geliştirmediğini bilâkis kıstığını ileri sürmektedirler. Bunlara göre, kitle haberleşme araçlarıyla yapılan yoğun reklâm ve propaganda, kitle kültürü ve eğitimi ve kitle üretimi toplumda konformizm, yani belli standartlara, kalıplara uyma alışkanlığını kuvvetlendirmekte ve hürriyetlerin gelişmesine olumsuz yönde etki yapmaktadır. (101) Endüstriyel toplum insanı hürriyet değil topluma uyma (intibak) peşindedir. (102) Endüstriyel toplumun belli ölçüde bir konformizm yarattığı ve sonuçta hürriyet alanının daraldığını kabul etsek bile (103) bu olayı geçmiş dönemlerdeki **konformizm** ile —örneğin ilkel toplumlardaki konformizm— karşılaştırmak çağımızın hürriyet yönünde mesafe aldığını göstermek bakımından faydalı olacaktır.

Adalet Eğilimi :

Hürriyet gibi adalet kavramı da, çağlar içinde, farklı toplumlarda değişik mânalar almıştır. Fakat bütün toplumda —kapsamı ne olursa olsun— bir adalet duygusunun ve kurumunun var olduğu kesinlikle söylenebilir. (104) İslâ-

---

(100) Totaliter sistemlerde kamu hürriyetlerinin sınırlanması için bkz. Prof. Dr. Münci Kapani, Kamu Hürriyetleri, Ajans Türk Matbaası, 1964(sh. 107 ve müt.

(101) Pitirim Sorokin, Society, Culture and Personality, New York, Harper and Row, 1947, sh. 414.

(102) Bkz. David Riesman, The Lonely Crowd. New Haven, Yale U. P., 1950.

(103) Erich Fromm, modern toplumda, insanın inziva ve yallnızlıktan doğan güçsüzlüğüne işaret ederek; bireyin kendi dışında ve onun gücünü çok aşan kuvvetlerin esiri ve aleti haline girdiğini belirtmektedir. Bkz. Erich Fromm : Escape from Freedom, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1941, ss. 118-123; Franz Kafka'nın bir çok eserlerinde de modern insanın yabancılaşması ve güçsüzlüğü teması işlenmektedir.

(104) Adalet kurumunun geçirdiği tarihi evreler, ilkel adalet ve modern adalet kavramları hakkında bkz. Marcel Rousselet : Adalet Tarihi, Çeviren : Adnan Cemgil, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, sh. 5 ve müt.

mî düşüncede «Adalet mülkün temelidir» denmekle bir toplumda adaletin ne kadar önemli bir yer tuttuğu anlatılmıştır. (105) Adalet nedir? Romalılardan kalma ünlü adalet tanımına göre: «Adalet herkese kendi payına düşeni vermektir...» Yani duruma göre mükâfat ve cezaların dağıtılmasıdır. Çağımızda artık adaletin sadece ceza verici özelliği değil, eşitçi niteliği üzerinde de durulmaktadır. Adaletin eşitçi yönü, sosyal adalet ilkesinin ortaya çıkışı ile daha da hızlanmıştır. İlkel toplumlarda ekonomik ve sosyal farklılaşma fazla olmadığı halde, M. Ö. 3000 yıllarından itibaren Babil, Mısır, Mezopotamya ve Çin'de, ilk büyük medeniyetlerin doğmaya başlamasıyla birlikte, servet ve iktidar farklılaşmaları da ortaya çıkmaya başlamış ve sosyal organizasyonun —daha sonra feodal düzene yol açacak— kast birçimi kurulmuştur. Antik çağın Yunan ve Roma dönemlerinde de bu oluşuma uygun olarak imtiyazlı ve imtiyazsız, varlıklı ve varlıksız, efendi ve köle, hür ve esir, vatandaş ve barbar sınıfları belirmiştir. (106) İmtiyazlılar, efendiler, hürler, vatandaşlar, sayıca çok az oldukları halde, büyük yoksul tabakaları kontrolleri altında tutabilmişlerdir.

Sosyal, siyasal ve ekonomik organizasyon biçimi onlara bu olanağı kazandırmıştır. Büyük imparatorlukların çözülmesinden sonra ortaya çıkan feodal düzenlerde de bu keskin ayrımlaşma genel çizgileriyle devam etmiştir. Bütün bu dönemlerde büyük toprak sahipliği servetin ve siyasal iktidarın kaynağını teşkil ediyordu. Demokratik akımların yayılmağa, özellikle hürriyetçi hareketlerin yoğunlaşmağa başlaması üzerine sosyal, ekonomik ve siyasal organizasyon biçimlerinde de de değişmeler ortaya çıkmıştır. Teknolojik ve ekonomik gelişme, 18. asırdan itibaren, yeni sınıfların (önce burjuvazi ve daha sonra işçi sınıflarının) doğmasına ve bunların siyasal iktidara katılma

---

(105) Burada «mülk» ülke, devlet anlamına gelmektedir.

(106) Adalet ve adaletsizlik konuları Eski Yunanda Sofist Protagorası ve Sokrat ile Eflâtun gibi, sofistlere karşı olan büyük filozofları çok düşündürmüştür. Eflâtun'un Politeia (Devlet) sında adalet üzerine Sokrat ve Trasymachos'un ünlü diyaloğu ilginçtir. Bkz. Prof. Dr. Yavuz Abadan ve arkadaşları, Devlet Felsefesi, Seçilmiş Okuma Parçaları, S. B. F. Yayını, No: 98 - 80, Ankara, 1959, sh. 15.

taleplerini ortaya çıkarmıştır. **Alexis de Tocqueville eşitlik ilkesinin giderek (tedricen) gelişmesinin evrensel, devamlı bir hareket olduğunu söylemektedir.** (107) Eşitlik yönsemesi bazen toplumlarda zıt bir kuvvetle çatışmaktadır. Yetenekliler ve imtiyazlılar eşitliğin özellikle mutlak bir eşitliğin, karşısına çıkmaktadırlar. Aristo bu olayı görmüş ve mutlak eşitlik düşüncesiyle göreli (izafî) eşitlik düşüncesinin daimî bir çatışma halinde olduğunu söylemiştir. Devrimler ona göre, eşit olmayanların eşit, eşit olanların da daha yüksek bir duruma geçmek istemelerinden doğmaktadır. (108)

Adalet ve eşitlik konusunda söylenecek son söz çağımızda mutlak eşitsizliğin hemen hemen kalmadığı, (109) daha doğrusu, kimsenin mutlak bir eşitsizliği artık savunamadığıdır. Kültürel gelişmeler ve kitle eğitiminin yayılması bu hususta önemli rol oynamıştır. Demokratik mekanizma geniş kitlelerin daah iyi durumlara geçebilmeleri için —Anayasa ve kanunlarla— «fırsat eşitliğini» yaratmıştır. Fakat günümüzün sosyal adalet anlayışı içinde, bu da yeterli değildir. Maddî olanakları (imkânları) varlıksızlara vermeyen siyasal ve sosyal düzenlerin dayanma ve yaşama güçleri zayıftır. Demokratik sosyal devlet anlayışı hem fır-

---

(107) Alexis de Tocqueville, Democracy in America, Edited by P. Bradley, New York, Knopf, 1945, Vol: 1 sh. 6.

(108) Aristo'ya göre, «Devrimci duygunun ... evrensel ve başlıca nedeni: ... İnsanlar, kendilerinden daha çok malı olanlarla eşit olduklarını sandıkları zaman, eşitlik isteği; ya da kendilerini başkalarından üstün sandıkları zaman, aşağılarıyla aynı derecede ya da daha az mala sahip oldukları düşüncesiyle, eşitsizlik ve üstünlük isteğidir: ... Oligarşilerde, kütleler, kendilerine adalete uygun muameleye yapılmadığı inancıyla, daha önce söylediğim gibi, eşit oldukları ama eşit pay almadıkları için devrim yaparlar; demokrasilerde ise ileri gelenler, eşit olmadıkları ama eşit pay aldıkları için baş kaldırırlar.» Bkz. S. M. Lipset: Siyasî İnsan, Çev.: M. Tuncay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, Ankara 1964, sh. VIII.

(109) Robert Lane sanıldığının aksine modern sınıf toplumlarında ne ticari sınıfların ne de işçi sınıfının eşitlik idealine bir bağlılık duymadığını ileri sürmektedir. Bkz. «The Fear of Equality», The American Political Science Review, 53, (1959), ss. 35-51.

sat eşitliğini (hukukî eşitliği) sağlamakta hem de maddî

olanakları geniş kitlelere yayarak toplumda sert patlamaları önlemektedir. **Demokratik toplumlarda sosyal adalet ilkesinin gerçekleşmesi için seçmenin oyu en büyük kuvvettir.** (110)

Gruplara Bağlılık Yönsemesi :

İnsan sadece sosyal bir hayvan değildir. Yani toplum halinde yaşamaz; Aynı zamanda belirli sosyal gruplara, kurumlara kuvvetli duygu bağları ile bağlanmak eğilimindedir. Buna sosyolojide **«etnosantrizm»** (etnocentrism) denilmektedir. (111) Antik çağda vatandaş Siteye bağlı idi. Orta çağda insanlar loncalara, feodal beylere, tarikatlere, Kiliseye bağlanmışlardı. Mutlak krallıkların doğuşu ile, sadakat duygusu hanedana çevrilmiş, milliyetçilik akımlarının gelişmesiyle de millet bireyler için çok kuvvetli bir bağlanma noktası olmuştur. Hegel, Milliyetçiliğin toplumları geliştirici ve hürriyete kavuşturucu rolüne önemle işaret etmiştir. Fakat aşırı uçlara doğru kayan şoven milliyetçilik, Faşist İtalya'da ve Nasyonal Sosyalist Almanya'da görüldüğü gibi, savaşçı ve saldırgan bir nitelik kazanmakta, eşitliği ve hürriyeti tehlikeye sokmaktadır.

Sonuç : Sosyal Gelişmenin Karakteri :

Modern insan eskiye oranla daha hür ve daha eşittir. Çağımızda ortalama ömür artmakta ve maddî olanaklar çoğalmaktadır. İnsanlık bütünüyle bir gelişme, değişme, ve ilerleme doğrultusu üzerindedir. Ancak insan toplumlarında değişme ve gelişme düz ve kesiksiz bir hat (continuum) üzerinde olmamaktadır. Sosyal ve siyasal oluşum daha çok bir git-gel, ileri atılma ve dönme, dairevî (cylique) veya spiral (sarmal) hareket içindedir. Devletler görünüp, kaybolmakta; medeniyetler doğmakta ve batmaktadır. (112)

---

(110) J. Rolland Pennock and D. G. Smith, a. g. e., sh. 82.

(111) Etnosantrizm bazen giderek bir ırkın yahut kültürün diğer ırk ve kültürlere üstünlüğünü iddiaya ve diğer grupları hor görmeye kadar varabilir. Bkz. Henry Pratt Fairchild, (ed.) Dictionary of Sociology, Littlefield, Adams and Co, Peterson, New Jersey, 1961.

(112) Bkz. Arnold J. Toynbee : A. Study of History, Volume, I, Introduction, A Galaxy Book, Oxford University Press, New York, 1962, sh. III ve müt.

Bunun gibi iktidar grupları değişmekte ve yeni sosyal sınıflar ortaya çıkmaktadır. Diktatörlükler ve demokrasiler arasında karşılıklı dönüşümler olmaktadır. (113) Ayrıca insanlığın bütün bölümlerinde ilerleme ve gelişme temposu aynı değildir. Örneğin, az gelişmiş toplumlarla çok gelişmiş endüstriyel toplumlar arasındaki mesafe, zamanla kapanacağı yerde, büyümektedir. (114) Sosyal, siyasal ve ekonomik oluşumun git-gel özelliğini tespit eden bazı düşünürler bu durumu açıklamak için, Aristo'dan bu yana, «devrevî gelişme», sarkaç kanunu», «spiral evrim» ve «diyalektik gelişme» gibi teoriler ortaya atmışlardır. Acaba medeniyetin, siyasal rejimlerin ve insanlığın gelişmesinde görülen bu zıt hareketlerin sebebi nedir? Bunun nedenlerinden birini insan oğlunun iki yönlü, karmaşık tabiatında buluyoruz. Örneğin güvenlik ve macera, barış ve savaş, yalnız ve toplu yaşama, başkalarına yardım ve bencillik eğilimleri gibi zıt eğilimler insan ruhunda ve kişiliğinde saklı bulunmaktadır. İnsan bazan aklıyla, menfaatlerine göre hareket etmekte, bazan da, duygularının, tutkularının etkisi altında irrasyonel davranışlarda bulunmaktadır. Ayrı-

---

(113) İnsanlığın gelişmesine ait teorilerin en eskisi Eflâtun ve Aristo'nun siyasal rejimlerin zamanla soysuzlaşıp bozulmasına ait «dönüşsel» teorilerdir. 18. asırda Vico ve Condorcet gibi düşünürler de insanlığın evrimine ait tablo taslakları hazırlamışlardır. Yalnız Vico insanlığın gelişmesi hususunda kötümser olduğu halde Condercet iyimserdir. Son asırlarda O. Spengler'in batı medeniyeti ve insanlığın evrimine ait eseri (Batı Medeniyetinin Çöküşü, 1920) önemlidir. Spengler'e göre, her kültürün kendine özgü bir medeniyeti vardır. Her kültür ve medeniyet canlı bir organizma gibi şu evrelerden geçer; doğunu, çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık, Çöküş dış bir bozulma değil, içten bir yıkılmadır. Belli başlı üç kültür tipi vardır. Apoloniyen (Eski çağ Yunan kültürü) 2. Faust kültürü (Batı kültürü) 3. Majik (büyü ve bağıya dayanan kültür, Arap kültürü), Faust kültürünü vaşayan Almanya'nın çöküntüden kurtulması için kuvvete dayanan, eski Prusya geleneklerinden esinlenen bir yola girmesi şarttır. Bkz. J. Touchard: Histoire des Idees Politiques, Tome II, P. U. F., Paris, 1959, ss. 680-681.

(114) Yves Lacoste: Les Pays Sous - Développés, P. U. F., Paris, 1962, ss. 12-13.

ca bazı kavramlar bir yandan birbirini tamamlar ve bütünlerken öte yandan çatışma ve çelişme halinde bulunmaktadırlar. Hürriyet ve eşitlik yahut hürriyet ve güvenlik gibi. (115)

Teknolojideki gelişmeler bir yandan olumlu sonuçlar sağlar ve bolluk toplumuna gidişi hızlandırırken, öte yandan, yeni sosyal problemler ortaya çıkarmaktadır. Örneğin otomasyon işsizliği doğurmakta, işsizlikte suçların artmasına sebep olmaktadır. (116) Özetle diyebiliriz ki; toplumdaki gelişme ve değişmeler çok karmaşık bir oluşum görünümü içindedirler. Siyasal gelişme ve değişmeler de böyledir, **Talepleri ve ihtiyaçları çok artan geçiş ya da gelişme halindeki toplumlarda yöneticiler için temel sorun zıt menfaatleri bağdaştıracak, güvenliği, adaleti, hürriyeti ve refahı sağlıyacak dengeli, kararlı bir siyasal sistem yaratmaktır.**

(115) G. E. G. Catlin, Systematic Politics, University of Toronto Press, sh. XIV, XV.

(116) Otomasyonun yarattığı olanaklar ve sosyal sonuçları hakkında bkz. Morris Philipson (ed.) : Automation, A Vintage Original Random House, New York, 1962.

ÜÇÜNCÜ KESİM

EKONOMİK TEMELLER

§ 1. GENEL KAVRAMLAR:

Siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkiler siyasal düşünce tarihinde uzun süren bir tartışma ve çekişme konususu olmuştur. Bu tartışma halen de devam etmektedir. Tartışmanın belli başlı odak noktaları şunlardır: Siyasal değişmenin sınırları nelerdir, siyasal kurumları ve kararları etkileyen kuvvetler hangileridir, siyasal tercihlerin rasyonellik derecesi vb. Biz bu kesimde önce ekonomik kuvvetlerin ve menfaatlerin siyasal sürece ve siyasal davranışa olan etkisini inceleyeceğiz. Daha sonra ekonomik sistemlere ait iki ana model şeması üzerinde duracak ve bu sistemlerin siyasal düzenle ilişkilerini ortaya koyacağız. (117)

Siyasete Etki Edici Bir Kuvvet Olarak Ekonomi:

Toplum ve siyaset kanunları üzerinde araştırmalar yapan düşünürler —özellikle Marksist öğreti taraftarları— maddî ekonomik faktörlerin, temel ekonomik kaynakların ve üretim biçimlerinin (tekniklerinin) diğer faktörlerden daha önemli olduğunu ve siyaseti belirlediğini ileri sürmüşlerdir. Bunun karşısında yer alan görüş ise (Faşizm) siyasal düzen biçiminin ve siyasal iktidar yapısının ekonomik koşulları etkilediğini, ona biçim ve yön verdiğini savunmaktadır.

Bu iki çelişik görüşün taşıdıkları gerçek payını ortaya koyabilmek için önce amprik araştırmalar yapılması gerekmektedir.

---

(117) Siyasal iktidar ve ekonomik iktidar ilişkileri hakkında derli toplu bir fikir edinmek için bkz. Dr. Esat Çam: Batı Demokrasilerinde Siyasî İktidar ile İktisadî İktidar, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, No.: 191, İstanbul, 1966.

Bazı Klâsik Teoriler :

Marksizm : Ekonomik faktörlerin siyasal kurumları ve kararları etkileyen en önemli kuvvet olduğu görüşü, ilk defa sistemli bir bütün halinde, Karl Marx tarafından ortaya atılmıştır. Marks'a göre siyaset, devlet hükümet, siyasal iktidar, hukuk, bilim,, sanat felsefe ve fikirler üst yapıyı teşkil ederler. Üst yapıyı belirliyen kuvvet, toplumsal üretim teknikleridir. Yani maddî ekonomik faktörlerdir. Tarihe dinamiğini veren, toplumları oluşturan, değiştiren ve geliştiren şey, içinde sınıf mücadelesinin tohumlarını taşıyan üretim tekniklerinin değişmesi olayıdır. Tarih, üretim araçlarına sahip çıkan ve çıkmak isteyen sınıfların mücadelesinden ibarettir. Örneğin üretim tekniği rüzgâr değirmeninden buharlı makinaya geçince yani ekonomik alt yapı değişince bütün üst yapı-siyasal iktidar ve kurumlar, davranışlar— buna uygun olarak değişmektedir. Ancak bu değişme — üretim ilişkileri yüzünden — dolaylı bir biçimde olmaktadır. (118)

Üretim ilişkileri hem fiilî hem de hukukî bir durumu ifade etmektedir. Her üretim tekniğinin kendisine uygun bir üretim ilişkileri sistemi vardır. Bu sistem içinde, bir sosyal sınıf üretim araçlarını elinde bulundurmakta ve bu yüzden çalışanlar (emekçiler) aleyhine servet ve ayrıcalıklar kazanılmaktadır. Teknoloji ilerdikçe üretim kuvvetleri değişmekte, buna karşılık, üretim ilişkileri —üretim araçlarına sahip olan sınıfın direnmesi yüzünden— «kemikleşmektedir». Bunun sonucunda, her ekonomik sistem olgunlaştıkça karşıtlarını (zıtlarını) ortaya çıkarmaktadır. (119) Böylece üretim kuvvetleri ile üretim ilişkileri arasında giderilmez bir çelişme doğmaktadır. Bu oluşum, süreç, gi-

---

(118) Marx bu konudaki görüşlerini, Ekonomi Politikasının Eleştirisi (1859) adlı eserinde açıklıkla ortaya koymuştur. Buna ait seçilmiş parçalar için bkz. Albert Fried and Ronald Sanders, eds), Socialist Thought, A Doubleday Anchor Original, Garden City, New York, 1964, sh. 295 ve müt.

(119) Bkz. Max Beer : Sosyalizm Tarihi, Çeviren, A. Cerrahoğlu, İstanbul, 1965, ss. 99 - 100 Diyalektik - maddeci gelişmenin açıklanması ve yorumu için bkz. Selâhattin Hilâv, Diyalektik Düşüncenin Tarihi, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1966, sh. 165 ve müt.

derek (tedricen) bir devrime (ihtilâle) yol açmakta ve yönetici sınıf devrim sonunda üstün durumunu kaybetmekte, ekonomik ve siyasal gücünü tamamen yitirmektedir. (120) Kapitalist sistemin yıkılmasından sonra üretim araçlarında özel mülkiyet son bulur. Sosyalist dönemden sonra gelen komünist düzende ise sosyal sınıflar ortadan kalkar, sınıfsız bir topluma varılır.

Marks'a göre sınıfsız toplum yani komünist düzen kurulunca devlete ve onun cebir gücüne lüzum kalmıyacaktır. (121) Bu düzende bütün insanlar «gerçek», tam bir özgürlük ve eşitlik içinde yaşayacaklardır. (122)

Siyasal Liderlik ve Duygular:

Niccolo Machiavelli ekonomik faktörlerin toplumda ve onun gelişmesinde önemli bir rol olduğunu kabul etmekle beraber, asıl önemli unsurun, siyasal liderlik yani halkın rejime olan desteği ve prense bağlılığı olduğunu ileri sürer. «Vatanseverlik gerçek bir ordu ve büyük bir kuvvettir» der. Görülüyor ki Machiavelli maddî ekonomik faktörlerin değil, siyasal etkenlerin ağır bastığı kanısındadır.

Aristo ve Ekonomik Kuvvetler: Aristo siyasal rejimleri inceler ve sınıflandırırken siyasal sistemi belirliyen asıl unsurun zenginlik ve fakirlik olduğunu ileri sürmektedir. Demokrasi ona göre, fakirlerin yönetimidir. İhtilâllerin nedeni zengin ve fakirler arasındaki çatışmadır. Aristo ihtilâlleri önlemek ve siyasal düzende kararlılık yaratabilmek için orta sınıfların kuvvetlendirilmesini salık vermektedir. Ekonomik unsurların önemine işaret etmekle beraber, Aristo ekonomik determinizmin (gerekircilik) savunucusu değildir. Çünkü Aristo insanların, belirli bir ölçüde, servet ve mülkiyetin dağılışı biçimine müdahale edebilecekleri fikrindedir. Ayrıca Aristo, ekonomik faktörlerden zi-

---

(120) Marksist düşüncenin temel önermelerinden olan tarihsel maddecilik ve sınıf kavgası için bkz. René Maublanc, Sosyalizmin Felsefesi, Çeviren, Asım Bezirci, Oluş Yayınevi, İstanbul, 1966, sh. 80 ve müt.

(121) Bkz. C. Wright Mills, Marksistler, I, Çeviren T. Hasan, Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul, 1966, sh. 62.

(122) Marksizmin özgürlük anlayışı için bkz. Prof. Dr. Münci Kapani, Kamu Hürriyetleri, sh. 114 ve müt.

yade insanların bu faktörler hakkındaki düşünce ve duygularının önemli olduğuna işaret etmektedir.

Modern bir görüş: Karl Polanyi ve Serbest Piyasa Ekonomisi:

Karl Polanyi «Büyük Dönüşüm» adlı eserinde, çağımız toplumunun siyasal ve ekonomik kaynaklarını araştırırken, ekonomik sistemlerin sosyal ve ekonomik alanda doğurduğu sonuçlara dikkati çekmektedir. Polanyi ekonomik determinizme ianmamakta fakat ekonomik sistemlerdeki değişme ve gelişmelerin büyük siyasal ve sosyal dönüşmelere yol açtığını ileri sürmektedir. (123)

Bunu göstermek için de 19. asra hâkim serbest piyasa ekonomi sistemini bir model olarak kullanılmaktadır. (124) Polonyi milletlerarası altın standardının ve özellikle serbest piyasa ekonomisinin toplumların oluş ve gelişme çizgisini belirlediğini ifade etmektedir. Liberal devlet ve milletlerarası kuvvet dengesi sistemleri bu temel faktöre dayanmaktadır.

Ekonomik Determinizm:

Sosyal, siyasal gelişmede ekonomik faktörlerin önemini belirten ekonomik determinizm çeşitli bakımlardan ele alınabilir:

1. Doğal Kaynaklar: Doğal kaynakların başında iklim gelir. Montesquieu iklimin siyasal rejimlere ve insan tabiatına olan tesirine özenle işaret etmiştir. (Çevre teorisi) Aslında fizikî coğrafya ile ilgili olan bu faktör sonuçta ekonomik bir nitelik kazanmaktadır. (İklimin mahsule dolayısıyla ekonomik hayata tesiri şüphe götürmez). Ayrıca günümüzde petrol, maden, su (elektrik enerjisi) gibi doğal-ekonomik faktörler de bir devletin ekonomik gücünü son derece artırmaktadır. Bununla beraber sadece ekono-

---

(123) Bkz. Karl Polanyi: The Great Transformation, The Political and Economic Origins of Our Time, Beacon Press, Beacon Hills, Boston Paperback Edition, 1962. sh. 43 ve müt.

(124) Liberal Kapitalizm ve düzenleyici kapitalizm modelleri için bkz. Joseph Lajugie, Les Systemes Economiques, P. U. F. Paris, sh. 41 ve müt.

mik-doğal kaynaklar siyasal rejimleri ve niteliklerini açıklayamamaktadır.

2. Ekonomik İhtiyaçlar: Barınma, yiyecek, konfor ve lüks ihtiyacı gibi, insan tabiatına bağlı maddî, ekonomik güdüler insan davranışlarını biçimlendirmekte ve ona yön vermektedir. Siyasal alanda maddî ekonomik güdülerin önemi inkâr edilemez. Ancak sadece bu güdülerle siyasal ve toplumsal gelişmeyi açıklamak mümkün değildir. İnsanlar sadece ekmek için değil başka şeyler ve değerler (hürriyet, vatan sevgisi, şeref) için de çalışırlar. (125)

Nasyonal Sosyalist ve Faşist sistemlerin kitleler üzerindeki etkisi, ekonomik vaatlerden çok, ekonomik olmıyan değerlere dayanmasından doğuyordu. (Kırılan Alman gururunu tamir, eski Roma İmparatorluğunun şerefli anılarını canlandırma vb...) Faşist sistemler siyasal faktörün ekonomiye hâkim oluşu üzerinde uzun boylu dururlar.

3. Ekonomik gücü (üretim araçlarının mülkiyetini) ellerinde tutanlar siyasal iktidara da sahip olurlar. Marx sınıf mücadelesi tezi ile birlikte bu önermeyi Marksist sistemin kilit taşı yapmıştı. (126) Bazı teorisyenler ise (Aristo, Harrington) siyasal güç yardımı ile toplumdaki mülkiyet sisteminin, dolayısıyla ekonomik gücün de değiştirilebileceğini öne sürmüşlerdir. Modern demokrasilerde oy mekanizması sayesinde mülkiyet düzeninde devamlı değişiklikler yapılmaktadır. Örneğin İngilterede ağır veraset vergileri ve A. B. D. lerinde müterakki vergi sisteminin uygulanması yoluyla servetin dağılışında önemli düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca ekonomik gücün her zaman siyasal kudret doğurması kesin değildir. Öyle olsaydı A.B.D. lerindeki varlıklı sınıfları temsil eden Cumhuriyetçi partinin iktidarı daima elinde tutabilmesi gerekirdi. Üstelik çağımızda üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmıyan işçi birliklerinin (sendikaların) sadece siyasal, sosyal değil,

---

(125) Tarihte Manevî değerlerin önemi ve moral-ekonomik kuvvetler ilişkisi için bkz. Edwin R. A. Seligman: The Economic Interpretatıon of History, Columbia University Press. Second edition revised, Paperback, New York, 1961, sh. 112 ve müt.

(126) Seligman, a. g. e., sh. 48, (Marx'ın bu görüşünün orijinal metni Das Kapital, III, 2, ss. 324-325 de yer almaktadır).

aynı zamanda belli ölçüde, ekonomik güç haline geldiklerini görüyoruz.

4. **Grup menfaatleri-Sınıf menfaatleri:** Marks sosyal sınıf menfaatlerinin bütün siyasal davranışları biçimlendirdiğini ve açıkladığını ileri sürmektedir. (127) Federalistlerden James Madison da (128) mülkiyetin eşit olmıyan biçimde dağılmasının faksiyonları (zümre sınıf, grup klik) ortaya çıkardığını söylemekle beraber, ekonomik grup ve sınıf menfaatleri dışında, başka faktörlerin, örneğin dinî, etnik, mahallî (yöresel) ve geleneksel unsurların önemini belirtmiştir. Bir başka deyişle, siyasal kültür ve siyasal organizasyon biçimleri siyasal iktidar sahiplerinin kim olduğunu belirtmekte rol oynarlar.

5. **Teknoloji ve Politika:** Teknolojik gelişmelerin ve bunu hazırlayan bilgilerin (know-how) siyaset üzerindeki etkisi sadece Marx değil John Dewey ve Thorstein Veblen gibi (129) Marxsist olmayan düşünürler tarafından da kabul edilmektedir. Dewey eski ve yeni tutumlar ve davranışlar arasındaki farkın teknolojik gelişmelerin üretimde yaptığı devrimden ileri geldiğini geldiğini söylemektedir. İlkel bir teknoloji, az üretim, donmuş ve sabit bir gelir dağılışı demektir. Oysa gelişmiş bir teknoloji üretimi arttırır. İnsanın, tâbiatı değiştererek ona hâkim olmasını sağlar. Topluma canlılık ve dinamizm kazandırır. Bolluk toplumunda-teknolojiinn geri olduğu ilkel tarım toplumuna nispetle— daha fazla sosyal akıcılık (yatay ve dikey) vardır (130) Marxs'ın iddia ettiği biçimde teknik gelişme ile bütün siyasal ve sosyal olayları açıklamak mümkün değildir. Örneğin anonim şirketler teknolojinin yarattığı bir ürün değildir. Ve teknoloji ile açıklanamaz.

Sonuç: Ekonomi mi siyasete yoksa siyaset mi ekono-

---

(127) Bkz. K. Marx and F. Engels: «The Communist Manifesto»,in Political Institutions, Readings in Political Science, edit by Howard A. Hamilton, Houghton Mifflin Company, Boston, 1962, ss. 57-60.

(128) Bkz. Le Fédéraliste: A. Hamilton, J. Jay et G. Madison, Nouveau Tirage, Librairie Génerale de Droit et de Jurisprudence, Paris, 1957, sh. sh. 67 ve müt.

(129) Bkz. The Portable Veblen, Edited by Max Lerner, The Viking Press New York, 1958, sh. 438 ve müt.

(130) J. Dewey, Liberalism and Social Action, New York G. P. Putnam's Sons 1935 sh. 6-7.

miye hâkimdir şeklinde kesin, genel bir yargıya varılamaz. Bir toplumda ekonomik, kültürel, dinî, siyasal, ideolojik faktörler hep birlikte bulunur ve birbirlerini karşılıklı olarak etkilerler. Montesquieu'nun dediği gibi, topluma göre, bu faktörlerden biri veya diğeri daha fazla ağırlık kazanır.

§ 2. İKİ EKONOMİ MODELİ:

I. Geleneksel Tarım Toplumu:

18. asra gelinceye kadar, toplumlar ekonomik yönden, özellikle tarımsal bir nitelik taşıyor ve bu ekonomi geniş ölçüde tabiata, iklime dayanıyordu. Şüphesiz bugün de tarıma dayanan toplumlar vardır. Fakat tarıma dayanan toplulukların hepsi aynı düzeyde değildir. (131) Tarımda uygulanan metodlar, bilgi derecesi, kullanılan araçlar ve sosyal tutumlar bakımından, tarımsal toplumlar arasında farklar vardır. Saf, ilkel, geleneksel tarım toplumlarında tabiata bağlılık ve aile reisinin (kocanın) hâkimiyeti belirgindir. Teknoloji ya yoktur ya da pek az gelişmiştir. Mülkiyet, haklar, ödevler ve kültürel kurumlar, genellikle, «ortaklaşma» esasına daaynırlar. İhtiyaçlar basit ve sınırlı olduğu gibi ürünler de sınırlıdır ve yerinde tüketim yaygındır. Mal mübadelesi pek azdır. O da değiş tokuş yani trampadan ibarettir. Geleneksel tarım toplumları her türlü ilerlemeye bu arada teknolojik yeniliklere karşı büyük direnç gösterirler. Değişme yavaştır. Bütün bu toplumların ortak özelliği son derece fakir oluşlarıdır. Ancak günlük ihtiyaçlarını güçlükle karşılıyabilirler. (132) Bu itibarla kalkınma için gerekli tasarruf ve yatırım kavramları da yoktur, yahut yerleşmemiştir. Birikmiş kapitalden de söz edilemez. (133)

---

(131) Bkz. Yves Lacoste, Les pays sous-développés, sh. 10-11.

(132) Bkz. Robert Theobald: The Rich and Poor, A Study of the Economics of Rising Expectations. A Mentor Book, The New American Library, New York, 1961, sh. 21.

(133) Kapital birikimi şeması hakkında bkz. Albert O. Hirschman, The Strategy of Economic Development, Yale University Press, Second. Print, Yale, University Press, 1962, sh. 109 ve 113.

Siyasal ve Sosyal Alanda Etkiler:

Tarımsal ülkelerde toprağa ve hayvancılığa bağlılık bu işlerle uğraşanların bütün zamanlarını alır. Başka işlerle (kamusal, politik, sosyal) pek uğraşacak vakitleri yoktur. Para nadir olduğu için çok defa aynî ödeme youlna baş vurulur. Hükümet ajanları, devlet memurları ücretlerinin (maaşlarının) hiç olmazsa bir kısmını bu yoldan sağlar. Devlet görevlerinin ve kamusal işlerin bir kısmı özel kişilere bırakılmıştır. Örneğin, vergi toplanması (bizde eskiden yürürlükte olan iltizam usulü gibi) kişilerin eline verilmiştir. Adalet dağıtımı bile bazan kişiler, özel heyetler tarafından yapılmaktadır. Kamusal, resmî işler az olmakla beraber, bu işleri görenler (idareciler, memurlar) çalışmalarının karşılığında en büyük payı almaktadır. Eğitim yayılmamıştır, okumuş kişiler pek azdır. (134) Nüfus artışı pek hızlı ve dengesizdir .(135) Siyasal kontrolü sağlamak için sık sık cebre (fizikî kuvvete) ve kanunlara başvurulur. Çünku başka sosyal kontrol teknikleri yoktur. Bu ülkeler, sosyal yapı itibariyle, feodal yahut yarı feodal ülkelerdir. (135) Monopolü, imtiyazı, görevi üstüne alanlar, işleri yürütmek için, zora (dayak, işkence) başvururlar. Resmî ve gayriresmî, kamusal ve özel alanlar birbirine karıştığı için siyasal bozulma ve yiyicilik (corruption) belirgindir. Rüşvet karşılığı iş yapılması, devlet gelirlerinden, hazinesinden, kaynaklarından özel ve ailevî çıkarlar için çeşitli yollardan «sızdırmalar» bu sistemin —tarımsal yönetimin— temel karakteridir. Tarımsal toplumlarda yönetenler ve yönetilenler birbirlerinden kesin olarak ayrılmışlardır. Yaşama tarzları da çok farklıdır. Siyasal güç yöneticiler için bir

---

(134) «Obstacles to Economic Development» in The Underdeveloped Lands, A Dilemma of The International Economy, Edited by De Vere E. Pentony, Chandler Publishing Company, San Fransisco, 1960. sh. 106 ve yine aynı kitapta Warren S. Thompson'un yazısı. «The Population Barrier.» Sh. 113 ve müt.

(135) Marx'ın daha çok Asya tipi üretim tarzı içinde incelediği bu gibi toplumların ekonomik ve sosyal yapısı, Kapitalizm Öncesi Ekonomi Şekilleri, adlı eserinde diyalektik tarihî materyalizm açısından analize tabi tutulmaktadır.

zenginleşme, servet edinme aracıdır. Tarımsal toplumun yapı değişikliğine uğraması ekonomik ve ekonomik olmayan bir takım faktörlerin ortaya çıkmasına bağlıdır. Savaşlar, büyük salgın hastaalıklar, yeni keşifler, icatlar, teknolojik gelişme, sosyal ve ekonomik reformlar, yabancı kültür sistemleriyle temas sonucu geleneksel tarım toplumunun yapısının değiştiğini görüyoruz. (136)

II. Serbest Piyasa (Pazar) Ekonomisi:

Tarımsal toplum tipinin karşısında yer alan toplum tipi endüstriyel toplumdur. Batıda bu toplum, ekonomik yönden, piyasa ekonomisi adını taşır. Geniş ölçüde kapitalist ya da liberal toplum adlarıyla anılır. Batıda bugün —bazı düzeltme ve düzenlemelere rağmen— hâkim olan ekonomik sistem esas itibariyle budur. (137)

Sistemin fikrî temelleri 18. asırda Adam Smith'in (Milletlerin Zenginliği) (138) ve David Ricardo'nun (Siyasal Ekonominin ve Vergilemenin İlkeleri) adlı eserleri ile atılmıştır. Bu düşünürler ekonomik hayatın doğal kanunları ve doğal bir düzeni olduğunu, sınırsız denecek kadar kişisel hürriyetin bu mekanizmanın işlemesi için gerekli olduğunu ileri sürüyorlardı «Bırak yapsın —bırak geçsin» formülü klâsik liberalizmin alfabesi idi. Devletin bu düzende yerine ve rolüne gelince, liberalistlere göre devlet sadece hürriyetlerin ve doğal düzenin savunmasını ve korunmasını üzerine almalı ve ekonomik işlere karışmamalıdır. Yani devlet «Jandarma Devlet» olmalıdır. **Teşebbüs (girişim) özgürlüğü, kâr saiki,, rekabet esası bu toplumun temel özeliklerini teşkil etmektedir.** Serbest piyasa ekonomisine dayanan toplum düzeni ve siyasal organizasyon biçimi, tarımsal toplumların siyasal yapısından çok farklıdır. Burada siyasal güç dağıtılmakta ve devlet makinası

---

(136) Bkz. Manfred Halpern: The Politics of Social Change in the Middle East and North Africa, Princeton University Press, New Jersey, 1963, sh. 97 ve müt.

(137) Joseph Lajugie, Les Systèmes Sconomiques, sh. 39.

(138) Adam Smith'in ünlü eseri dilimize Millî Eğitim Bakanlığı Klâsik Yayınlar Serisinden çevrilmiştir. Adam Smith: Milletlerin Zenginliği, Çeviren Haldun Derin 2. cilt, İstanbul, 1948 (Millî Eğitim Basımevî).

nötr, kişisel olmayan bir hale getirilmektedir. Serbest piyasa (pazar) ekonomisi büyük üretim gücüne sahip, dinamik, yaratıcı bir sistemdir.

Pazar ekonomisi sistemi, özel tarihsel koşulların ortaya çıkardığı bir model olup merkantilist sisteme karşı bir alternatif olarak düşünülmüştür. 18. asırda her iki sistem de yanyana yaşamışlar ve rekabet halinde bulunmuşlardır. Pazar ekonomisini savunanlar herkesin toprak, işgücü ve kapital gibi elemanları en faydalı ve rasyonel şekilde kullanmakta serbest bırakılmaları gerektiğini söylemektedirler. Böyle bir sistemin, «en büyük sayının en büyük refahını» sağlayacağı görüşü sistem taraftarlarına hâkimdir. Adam Smith bu düzenin doğadaki (tabiattaki) ahenge benzer bir ahenk içinde işleyebileceği, ve âdeta «görünmez bir elin» toplum için en yararlı sonucu sağlayacağını söylüyordu.

Pazar ekonomisi teoricileri devleti, hükümeti, kanunları ekonomik faaliyetler ve prensipler içinde «eritiyorlardı.» Bunlara göre, insanın rasyonel materyalizmi, egoist bireyciliği, faydacılığı değişme ve yenilik arzusu, otomatik biçimde, en büyük faydayı doğuracaktı. «Homo Economicus» (ekonomik insan) günahkâr bir yaratık değil, doğal kişi, faydalı vatandaştır. Etik (ahlâki) yönden bakılınca, pazar ekonomisinin ilk prensibi hedonizm (hazcılık) olmuştur. Jaremy Bentham doğanın (tabiatın) insana iki büyük kuvvet verdiğini, bunların da acı ve haz duyguları olduğunu söylemektedir. «İnsanlar rasyonel biçimde acıdan kaçarlar ve hazza yönelirler» önermesi ile bu durum anlatılmaktadır. (140)

---

(139) Bkz. J. Salwyn Schapiro: Liberalism, Its Meaning and History, An Anvil Original, Published by Van Nostrand, New Yorh,, 1958, sh. 143.

(140) J. Bentham'ın bu görüşleri Schumpeter tarafından esaslı şekilde eleştirilmiştir. Schumpeter. Kapitalism, Sosyalizm. Demokrasi adlı eserinde sadece Bentham'ın klâsik liberalizmini değil Marx'ın Kapital'ini de bazı yönlerinden eleştirmiş ve yeni bir ekonomi ve demokrasi teorisi kurmaya çalışmıştır. Schumpeter, a. g. e., sh. 11 ve müt. Schumpeter'in bu eleştirilerinin bir yorumu hakkında bkz. Allen M. Sievers: Revolution, Evolution and the Economic Order, Prentice-Hall, Inc. Englewod Cliffs, N. J. 1962, ss. 35-42.

Siyasal Alanda Etki: Devletin Görevi:

Tarım ekonomisinde ve Merkantilist sistemde ideal, kuvvetli ve faal devlettir. Pazar ekonomisinin taraftarları ise devlet ekonomik hayata karışmazsa, ekonominin doğal kanunlarının genel faydayı sağlayacağını söylüyorlardı. Onların gözünde devlet «kısır» bir kurumdu. Devlet serveti tüketir, ceza verir fakat yaratıcı bir faaliyette bulunamazdı. Devletin asıl görevi sadece içte barışı ve güvenliği sağlamak, bağıtların (akitlerin) yerine getirilmesini gözetmekti.

Serbest piyasa ekonomisi ile onun siyasal alanda ifadesi olan liberal devleti böylece bağdaştıran İngiliz faydacısı Jeremy Bentham için siyasetin amacı, ne millî şan ve şerefi korumak ne de sosyal sınıfların dengesini sağlamaktır. Siyasetin ilk prensibi, devletin arka plânda kalması ve ekonomik hayata hiç karışmamasıdır. Bu şekilde rasyonel olarak maksimum (azamî) faydaya yönelecek ekonomik ajanlar tercihlerinde tamamen serbest hareket edeceklerdir. «Serbest seçiş ilkesi» sadece ekonomik hayatta, bağıtlarda değil, sosyal hayatta (evlenmelerde), dış siyasette (ittifaklara girmede) din, mezhep, felsefe tercihlerinde de hâkim prensip olacaktır. (141) Bu düzende, adaletin yerine getirilmesi ve maddî servetin artırılması için, devlet evvelce edinilmiş, kazanılmış hakları —özellikle mülkiyet hakkını— korumak ve güvenlik altında bulundurmak zorundadır. Liberal devletin bir başka ödevi, hukukî eşitliktir. Yani bütün menfaatlerin ve tarafların kanunla eşit olarak korunmasıdır. Devletin en yüksek prodüktiviteyi (verimliliği) teşvik etmesi asıldır. Herşeyin üstünde de, hükümet (devlet) sunî bir eşitlik siyaseti ile fakirlerin, güçsüzlerin durumunu iyileştirmeye çalışmamalıdır. Fakirlikten kurtulmanın yolu eğitim ve fırsat eşitliğidir. Aksine hareket, yoksulların durumunu kısa bir süre için iyileşirse bile, zamanla doğal şartlar en az yetenekli olan bu kişilerin eski kötü durumlarına dönmelerine yol açacaktır.

---

(141) Klâsik Liberalizm ve Kapitalizmin çeşitli yönlerden eleştirilmesi için bkz. Jean Baby, Kapitalist Ekonominin Tenkidi, Çeviren Adil Onural, İstanbul, 1963, (Sosyal Yayınlar).

Klâsik Liberalizmin Eleştirilmesi:

Klâsik liberalizm bu görüşleriyle gerçekten, katı, sert anti-sosyal, adeta doğmatik bir inanç görünümündedir (142) Fakat klasik liberal teoriciler siyaset-ekonomi ilişkisi konusunda kuvvetli açıklamalar ve analizler yapmışlardır. Örneğin dinamik ve «genişleyen» bir ekonomik sisteminin önemini pazar ekonomicileri iyi kavramışlardı. Tarımsal bir ekonomi düzeninde hükümet ancak geleneksel düzeni, müktesep hakları korumak için müdahale eder. Tarımsal ve feodal bir düzenden, ticaretin ve endüstrinin yaygın olduğu bir sisteme geçebilmek için ise kuvvetli bir devlet müdahalesine ihtiyaç vardır. Oysa piyasa ekonomisi sistemi bir kere kurulunca devletin ekonomik rolü asgariye iner; hemen hemen hiç kalmaz. Sosyal adalete gelince, sosyal hasıla hızla çoğalır ve herkese fırsat eşitliği yaratılırsa bu problemin de önemi azalır. Bentham'a göre devlete ışık tutan, yol gösteren yıldızlar gelecekte daha iyi olma, ilerleme umududur. Piyasa ekonomisinin hürriyet felsefesi ve devlet anlayışı tarımsal toplumdan oldukça farklıdır. Tarımsal toplumda hürriyetler, bağıtlar ve imtiyazlar, statü (kanun) sisteminin bir parçasıdır ve kamusal görevler sınıf esasına göre dağıtılmaktadır. Piyasa eko-

(142) Klâsik kapitalizmin yeni şartlara göre düzenlenmesi konusunda en önemli adımı atanlardan birinin John Maynard Keynes olduğunu kesinlikle söyleyebiliriz. Büyük Bunalımın (1929-1931) dünya ekonomisini ve özellikle kapitalist ekonomik sistemitemellerinden sarsması üzerine Keynes'in, Tam Çalıştırma, Faiz ve Para teorisiyle getirdiği yeni bakış ona Reformcu Kapitalizmin babası ününü kazandırmıştır. Bkz. John Maynard Keynes, The General Theory of Employement, Interest and Money, Harcourt, Brace and World, Inc, 1936. Kapitalizmin yaşama şansı üzerine çok mükemmel bir yorum ve analiz için de şu esere bakılmalıdır. Joseph A. Schumpeter: Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi, Varlık Yayınları, Çev. Dr. Tunay Akoğlu, İstanbul, 1966, sh. 91 ve müt. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerde klâsik liberalizm, kapitalizm, serbest piyasa ekonomisi gibi sistemler pek rağbet görmemekte daha çok ılımlı devletçi, milliyetçi-müdahaleci sistemlerden başlıyarak emredici, merkezi plânlamaya dayanan kollektivist, sosyalist sistemlere kadar uzanan ekonomik sistem alternatifleri üzerinde durulmaktadır.

nomisinde ve onun siyasal ifadesi olan liberal devlette ise herkese çalışma, ekonomik faaliyette bulunma ve siyasal faaliyete katılma için eşit hak ve hürriyetler tanınmaktadır. Bu sistemde hak ve hürriyetler statülerin değil, pazarlığın, serbest tartışmanın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. (Karl Marx piyasa ekonomisinin endüstriyel ve ticarî hayattaki bağları, zincirleri kaldırmakla ekonomik gelişme yolunda önemli bir adım attığını söylemektedir.) Pazar ekonomisi hürriyet kavramına yeni bir boyut kazandırdığı gibi, demokrasi anlayışına da katkıda bulunmuştur. Pazar ekonomisi kamu işleriyle görevli özel, ayrıcalıklı bir bürokrat (memur) sınıfı tanımaz. Bu bakımdan tarımsal ya da Merkantilist sistemlerden ayrılır. Genel ve özel menfaat gruplarının etkisi altında işleyen devlet mekanizması burada kararlı bir düzen içinde çalışır. Esasen liberallere göre, genel menfaat özel menfaatlerin toplamından ibaret olduğu için siyasal makine kamu oyunun aynasıdır. **Pazar ekonomisi ve siyasal demokrasi böylece birbirlerini tamamlayan iki sistem olarak gözükürler.** Bu sistemde siyasal kudret ve askerî fetih yolu ile zenginleşme değil; ekonomik faaliyetle servet yapılır. Ancak bu sistem doğal gelişmesi sonucında —kendi ilkesinin aksine— ölçüsüz derecede zenginleşen bir azınlığın sadece serveti değil, siyasal gücü de ele geçirmesine yol açmış ve hürriyetleri tehlikeye sokmuştur. Batı toplumları bugün klâsik serbest piyasa ekonomisinden ve sınırsız, başı boş özel teşebbüs düzeninden bir hayli uzaklaşmışlardır. Devletin ekonomik hayata müdahalesi ve bizzat ekonomik teşebbüsler kurup işletmesi gibi durumlar kaçınılmaz bir hal almıştır. Ekonomik bakımdan güçsüz sınıf ve grupları korumak, sosyal adalet ilkelerini gerçekleştirmek ve bu yolda gerekli tedbirleri almak modern sosyal refah devletinin başlıca kaygısı olmuştur. **Klâsik liberalizm ve kapitalizm, olayların zoruyla, neo-liberalizm, sosyal kapitalizm ve halk kapitalizmi biçimine dönüşmüştür** (143).

Sonuç : Siyasal ve Ekonomik Kararlar İlişkisi :

Nedensellik bağıntısı yönünden siyaset ve ekonomik ilişkilerini tetkik ettik. Ve iki ana toplum modeli üzerinde siyasal ve ekonomik kuvvetlerin karşılıklı «oyunu»nu gördük. Bu konu başka bir açıdan, Aristo'nun deyimiyle,

siyasal bilimin «mimarsal» yani «düzenleyici» temel bir bilim oluşu açısından ele alınabilir. **Siyaset toplum hayatını ilgilendiren temel kararların alındığı bir alandır.** Siyasette karar daima bir tercih şeklinde belirir. Top mu, tereyağ mı? Çok eşitlik mi, az eşitlik mi? vb. **Bu kararlar, belirli ölçüde, ekonomiyi ve ekonomik hesapları ilgilendirir. Fakat aym zamanda bu kararlar, gidilecek hedefler ve yön konusunda seçilen değerlere, ideallere ve inançlara dayanan bir önem sıralamasını gerektirir.** Örneğin bir toplumda özel mülkiyetin korunması yolundaki karar siyasal bir karardır. Ve bu karar hukuk düzeninin buna göre kurulmasını ve siyasal çarkın buna göre işlemesini zorunlu kılar. Aksine özel mülkiyeti kaldıran siyasal karar da buna uygun ekonomik ve siyasal yapıyı gerektirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL KURUMLAR

Bu bölümde siyasal kurumlar üzerinde kısaca duracak ve konuyu iki kesimde niceliyeceğiz :

1. Siyasal bir kurum olarak hukuk düzeni, özellikle Anayasa ve «Kurumların kurumu» diye anılan Devlet.
2. Devlet Teşkilâtı (Hükümet ve İdare).

BİRİNCİ KESİM

HUKUK VE DEVLET

§ 1. HUKUK ALANI:

Hukuk ve kanunlar siyasal toplum düzenini sağlıyan normlar, kurallardır. Hukuk normlarını diğer sosyal normlardan (ahlâk, din vb.) ayıran ölçü (kıstas) hukuk normlarının maddî yaptırım gücüne (sanction) dayanmasıdır. Gerektiğinde bu yaptırım devlet ve onun yetkili ajanları tarafından cebren yerine getirilir. Yani kanunlara uymayanlar cezalandırılır; veya yapılması istenen şey cebren yaptırılır. (Borcun icra yoluyla ödetilmesi gibi.) Hukukun ve kanunun görevleri şunlardır : 1. Hakları ve ödevleri belirtmek, sosyal düzeni sağlamak ve davranışları zorunlu birtakım hareket kurallarına uydurmak. 2. Menfaat çatışmalarını barışçı yoldan çözümlemek. 3. Hukuk normları, (kanunlar) toplumun yeni şartlara uymasına gelişmesine hizmet eden teknik bir araç olarak da kullanılabilir. Örneğin endüstrileşen bir toplumda işçilerin durumları kanunlarla, hak ve adalet ölçülerine göre yeniden ele alınır ve düzenlenir.

Kanun ve İktidar İlişkisi (Devletin Hukukî ve Siyasal Görünümü) :

Devlet bir bakıma kanunların yapılması ve uygulanması yahut hukuk düzeninin kurulması ve sürdürülmesi için meydana gelmiştir. (1) Kanun dış görünüşü itibariyle hukukî bir normdur. Fakat her kanun aynı zamanda bir siyasal iktidar ilişkisidir.

Kanun ve siyasal iktidar arasında bazı benzerlikler ve ayrılıklar vardır. Kanunda da bir cebir (zor) unsuru gözükür. Fakat kanunda aynı zamanda bir hürriyet, yani yapıp yapmama, uyup uymama serbestliği vardır. Örneğin çalmak ya da çalmamak insanın elindedir. Bu serbestliğin hiç olmadığı yerde siyasal iktidardan bahsolunur. **Siyasal iktidar insanlara seçme hakkı vermez.** Bu anlamda devlet faaliyetlerinin çoğu siyasal iktidarın ve kararların uygulanmasıdır. Savaş yapan, isyan bastıran, vergi yükünü dağıtan, askere çağıran devlet kararları - bunlar kanunî şekillere, hukukî formüllere uydurulsalar bile - siyasal iktidar belirtileridir. **Şu halde Anayasa ve kanun kurumu olarak devlet, devletin hukukî kişiliğini; bir iktidar kurumu olarak devlet, de devletin siyasal görünüşünü meydana getirir.** (2)

Anayasa :

Anayasa, devletin en yüksek kademedeki organlarının kuruluş ve işleyişi ile ilgili temel hukukî normlar bütünüdür. Anayasa sadece hukukî bir eser, normatif, bir kurum değil, aynı zamanda siyasal bir eser, siyasal bir kurumdur. Ve bir toplumdaki siyasal kuvvet dengesini gösterir. Ferdinand Lasselle, «Bir Anayasa yapmak mevcut iktidar durumunu bir kâğıda geçirmektir» demekle bu noktaya işaret etmiştir. Şu halde bir devletin gerçek siyasal yapısını sadece anayasa maddelerinin hukukî analiz ve yorumlan-

(1) Karl Marx için devlet, burjuva sınıfının bir sömürme aracından ibarettir. Hegel ise hürriyet fikrinin gerçekleşmesini devlet olgusuna bağlamaktadır.

(2) Hukukî kişilik olarak devletin faaliyetleri şunlardır : Okul, yol, baraj, sağlık tesisleri yapmak, para basmak, posta işlerini yürütmek, hukukî işlemler ve eylemlerde bulunmak. İktidar kurumu olarak devletin faaliyetleri : Savaş, isyan bastırma, propaganda, vergi alma, askere alma, vb. siyasal işlemler ve eylemlerdir.

ması ile bilmemize imkân yoktur. Bunu anlayabilmek için, bu normları doğuran ortamı, tarihî, siyasal, sosyal ve ekonomik şartları, fikir akımlarını da tetkik etmek zorunluğu vardır. Çünkü hukuk kuralları bir toplumda, «olan» şeylerden ziyade «olması gereken» şeyleri gösterirler. Sırf bunlara bakarak, siyasal, sosyal realiteyi, «olan»ı kavramamız imkânsızdır.

Anayasanın 3 Büyük Sorunu : Her anayasa başlıca şu sorulara cevap vermelidir :

1 — Bir toplumda siyasal iktidarı kullananlar iş başına nasıl gelirler ? (Soya çekim, seçim, atama vb.)

2 — Siyasal iktidarı kullanacak yüksek organlar, kurumlar hangileridir. bunların kuruluşu, işleyişi, görevleri, yetkileri ve sorumlulukları nelerdir?

3 — Siyasal iktidar karşısında vatandaşların ve genel olarak kişilerin hak ve yetkileri nelerdir ? Siyasal iktidarın sınırsız gibi gözüken yetkilerini sınırlamak anayasa tekniğinin en önemli ve en nâzik sorunlarından biri olmuştur. Federalist yazarlarının «Anayasa bir haklar demecidir» sözü anayasanın hak ve hürriyetleri kapsayan bir belge olduğunu anlatır.

Hukuk Devleti :

Devlet içinde siyasal iktidarın yürütülmesi bir takım usullere, prensiplere, kurallara göre olmaktadır. Günümüzde, modern devlette, bu kuralların çoğu hukukîdir. (3) Yani devlet faaliyetleri hukuk normları (anayasa ve kanunlar) içinde cereyan etmektedir. Hukuk devletinin anlamı da budur. Mutlak devletler, totaliter - otoriter sistemler, modern diktatörlükler geniş ölçüde hukuk alanı dışına taştıkları halde, **hukuk devletinde, siyasal iktidarların eylem ve işlemleri hukukla sınırlıdır. anayasa ve kanunlarla bağlıdır.** Bununla beraber, pratikte, bir devlet ne saf halde bir Hukuk ve Anayasa Devleti ne de saf bir kanunsuzluk devletidir. Aslında her devlette bu iki saf modelin bazı çizgileri vardır. Yani Anayasa düzeni bakımından dev-

(3) Hukukî alan, Anayasa ve Kanun konularında derin ve formalist bir inceleme için bkz. H. L. A. Hart : The Concept of Law, Oxford, Clarendon, 1961.

letler çoğunlukla karma (melez) bir yapı özelliği gösterirler. Bu konuda doğru bir yargıya varmak için araştırılması gereken nokta, hangi unsurun daha ağır bastığıdır.

§ 2. DEVLET:

Devletin Tanımı:

Devlet bütün siyasal kurumların en büyüğüdür. Devlete onun için «kurumların kurumu» denilir. Devlet amacı, toplumsal düzenin, adaletin ve toplumun iyiliğinin sağlanması olan; belli bir toprak parçasi (ülke) üzerinde yerleşmiş bir insan topluluğuna (halka) dayanan ve bu topraklar üzerinde bulunan herşey üzerinde nihaî meşrû kontrola (otoriteye) sahip; siyasal bir örgütle (hükümet) donanmış sosyal bir organizasyondur. (4) **Devleti ona benzer kuruluşlardan ayıran, egemen ve bağımsız olma niteliğidir.** Yani dışarı ve içe karşı en yüksek buyurma gücüne sahip olması ve devlet kudretinin üstünde başka bir kuvvetin bulunmayışıdır. Hemen söyleyelim ki, böyle bir tanım devletin ve egemenliğin klâsik, geleneksel anlayışına uygun olup milletlerarası yeni gelişmelerin ortaya çıkardığı durumların, örneğin (Birleşmiş Milletler Teşkilâtı içinde devletlerin durumları yahut karşılıklı anlaşmalarla devletlerin bazı yetkilerinden vazgeçmeleri ve egemenlik kısıtlamaları gibi konuların) tartışılmasına burada girişilmiyecektir. (5)

Devlet ve Diğer İktidar Kurumları Arasındaki Farklar:

Devleti kendisine benzeyen diğer örgütlerden ve iktidar kurumlarından ayıran bir başka özellik vatandaşın devlete mecburî üyelik niteliğidir. Devlet ülkesinde bulunanlar kendi istekleriyle, istedikleri zaman, bu örgütü terke-

(4) Max Weber, Devleti belli bir ülke üzerinde, yöneticilerin fizikî kuvvete dayanarak hüküm sürdükleri sosyal ve siyasal organizasyon biçimi olarak tanımlamaktadır. The Theory of Social and Economic Organization, sh. 154.

(5) Milletlerarası hukukta egemenlik ve kısıtlamaları konusunda geniş bilgi için: Prof. Dr. Edip F. Çelik: Milletlerarası Hukuk, Birinci Cilt (Gözden geçirilmiş bası), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 205, İstanbul, 1965, sh. 258 ve müt.

demezler, onun emirlerine, yükümlerine uymamazlılık edemezler. Oysa siyasal partilere veya kiliseye üye olmak ya da olmamak kişilerin elindedir. Keza derneklere, sendikalara istenildiği zaman girilir ve çıkılabilir. Devletin diğer iktidar kurumlarından ayrıldığı bir başka nokta: Kanunî, meşrû şekilde ceza verme yetkisinin devletin tekelinde olmasıdır.

Devlet İktidarının Sınırları:

Her iktidar kurumu gibi devlet iktidarının da iç ve dış sınırları vardır. İç politikada devlet çok kere kuvvetli ekonomik, askerî ve dinî örgütlerin, menfaat gruplarının istediklerini yapmak zorunda kalır. Dış politika alanında, milletlerarası ilişkilerde de en kudretli devlet bile, iktidarının siyasal, doğal, kültürel ve hukukî sınırları olduğunu bilir. Ve politikasını buna göre yürütür.

Devlet Tipleri:

Devletler büyük, küçük; az nüfuslu, çok nüfuslu; sosyalist, kapitalist; otokratik, demokratik; barışçı, savaşçı, türdeş (homojen) ve türdeş olmayan (heterojen) olabilirler. Sosyal yönden az veya çok entegrasyona (bütünlüğe, kaynaşmaya) sahip olabilecekleri gibi, devlet şekli bakımından basit veya bileşik (konfederasyon, federasyon vb.) devlet şeklinde gözükebilirler. (6)

Devletler, devletler hukuku açısından, «tüm-yetkili devletler» ve «yetkileri sınırlı» devletler olarak ikiye ayrılabilirler. (7) Bu iki kategori dışında devlet sayılmayan veya özel statü altında bulunan topluluklar ve teşekküller vardır (8).

Devletin Amacı ve Görevleri:

Devlet niçin vardır? En eski çağlardan beri bir çok düşünürler devletin amacının ortak iyiliği ve toplumun genel

(6) Devlet şekilleri hakkında bkz. Prof. Dr Edip Çelik: Milletlerarası Hukuk, sh. 283 ve müt.
(7) Prof. Seha Meray. Devletler Hukukuna Giriş, sh. 125 ve müt.
(8) Seha Meray: a. g. e., sh. 163 ve müt.

yararını sağlamak olduğunu, olması da gerektiğini ileri sürmüşlerdir. «Toplumun genel yararı» yahut «ortak iyiliği» denilince akla önce, dışta ve içte güvenliğin sağlanması yani dışardan gelecek saldırılara karış toplumun korunması; içeride huzur ve sükûnun, güvenlik ve dirliğin sağlanması gelmektedir. Bundan başka, adaletin yerine getirilmesi, toplum içindeki uyuşmazlıklarda ve çatışmalarda, haklının ve haksızın ayrılması devletin en başta gelen ödevleri arasındadır. Saint-Augustinus devletin bu temel görevine işaret ederek, adaletsiz bir imparatorluğun bir haydut çetesinden farksız olduğunu söylemiştir. (9) Son asırlarda devletin bu iki temel klâsik görevi dışında ona yeni görevlerin de düştüğünü görüyoruz. Günümüzde devlet vatandaşların yararlanması için bir takım hizmetleri «kamu hizmeti» şeklinde teşkilâtlandırmakta ve vatandaşların yararına sunmaktadır. (10) Parasız ya da çok az bir ücretle eğitim imkânları sağlamakta, sağlık işlerini üzerine almakta, barajlar, yollar, köprüler, limanlar inşa etmektedir. Nihayet 19 uncu asırdan başlıyarak devletin yavaş yavaş iktisadî ve ticarî alana girdiğini, ve bazı müdahalelerde bulunduğunu, bizzat iktisadî teşebbüsler kurup işlettiğini görüyoruz. Kısacası devletin ödevleri bugün, 18 inci asra nazaran çok artmıştır. Modern demokrasilerde bu devlete bazen «Sosyal Refah Devleti» (Welfare State), yahut «Sosyal Devlet» denilmektedir.

Devlet ve Plânlama :

Devlet içinde yapılan hizmetlerden kimlerin ne derecede istifade edeceği, yükümlerin (mükellefiyetlerin) ne şekilde dağılacağı her devlette temel soru olarak ortaya çıkmaktadır. Endüstri, tarım ve ticaretle uğraşanlar; işverenler ve işçiler; köylüler ve memurlar; üreticiler ve tüketiciler; kısaca, **toplum sınıf ve tabaklarını teşkil eden bütün gruplar, devletin niteliğine ve bu grupların siyasal kuvvetine göre, yapılan hizmetlerden yararlanmakta ve yüküm-**

(9) The Political Writings of St. Augustine, sh. 29.
(10) Bkz. Ord. Prof. Sıddık Sami Onar: İdare Hukukunun Umumi Esasları I. Cilt, 3. Bası, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, sh. 13 ve müt.

lere katılmaktadır. (11) Devlet politikası bu grupların kuvvetine göre şekil almaktadır. Modern devlet çelişen menfaatleri belli bir plâna göre çözmeye, gidermeye çalışmaktadır. Ancak diktatörlüklerdeki plân demokratik ülkelerdeki plândan farklıdır. Sosyalist plânlama, sistemin mantığı icabı, emredici ve merkezî bir karakter taşıdığı halde, liberal demokratik plânlama, özel sektör için emredici değil yol göstericidir. Kamu sektörü için ise bağlayıcıdır.

§ 3. DEVLETİN KAYNAĞI VE NİTELİĞİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER:

Devletin kaynağı ve niteliği hakkında muhtelif çağlarda filozof ve yazarlar birbirinden farklı görüşler öne sürmüşlerdir. (12)

İlâhi Hukuk Teorisi: Bu teori devletin kaynağını ve niteliğini açıklamak için ileri sürülmüş görüşlerin belki de en eskisidir. İlâhi hukuk teorisine göre, Devlet Tanrı tarafından yaratılmıştır. Ve Tanrı insanları yönetme yetkisini belirli kişilere yahut gruplara vermiştir. İlk çağda din adamları siyasal iktidarın kaynağının ilâhi olduğunu belirtmişler ve bu iktidarın kullanılmasında -dinî görevleri icabı- rolleri olduğunu ileri sürmüşlerdir. Örneğin Eski Mısır ve Babil'de din adamları devlet yönetiminde önemli roller oynamışlardır. Orta Çağda da devletin Tanrı iradesi eseri olduğu ve yeryüzü devletinin Tanrı buyruklarına uygun şekilde yönetilmesi gerektiği kilise hukukçuları tarafından söylenmiştir. Kilise babalarından St. PAUL «Her iktidar Allahtan gelir» (Omnis Potestas a Deo) demek suretiyle siyasal iktidarı dinî temele dayandırmış; diğer bir din büyüğü olan St. AUGUSTINUS (354-430) da «De Civitate Dei» (Tanrı Devleti) adlı eserinde, «dünya devletinin» (civitas terrana), «gök devleti» (civitas caelestis) ilkelerine

---

(11) Bkz. Harold Laski: Introduction to Politics, Unwin Books, Barnes and Noble, New York, 1962, sh. 23.

(12) Devletin kaynağı hakkında çeşitli görüşlerin sistemli ve toplu bir açıklaması ve eleştirisi için özellikle bkz. Ord. Prof. Recai Galip Okandan, Umumî Âmme Hukuku, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No. 250, İstanbul 1966, sh. 28 ve müt.

uydurulması zorunluğunu savunmuştur. (13) St. Augustinus'a göre, devlet idaresine ait bütün ilkeler İncil'de bulunmaktadır. Yeni çağlarda da siyasal iktidarı ilâhi bir prensibe dayandırma çabaları görülmüştür. BOSSUET «Kutsal Kitaptan çıkarılan siyaset» (Politique Tirée de l'Ecriture Sainte) adlı eserinde kralların mutlak iktidarını savunurken bu iktidarın Tanrı iradesine dayandığını belirtmişti. İslâmi devlette de siyasal iktidarın ve devletin Allahın iradesinin bir yansıması olduğu ve iktidarlarını Tanrıdan alan sultanların Şeriat yani İslâmî Hukuk esaslarına uygun hareket etmeleri gerektiği görüşü önem kazanmıştır. (Geleneksel İslâm sadece ibâdet ve itikada ait esasları değil, aileye, hukuka, devlet idaresine, ekonomiye kısaca bütün hayat ilişkilerine ait ilkeleri de kapsayan geniş bir kurallar bütünüdür.)

İlâhî hukuk görüşünün en önemli sonucu şu olmuştur: Madem ki devlet Tanrı iradesinin bir eseridir ve madem ki Tanrı devlet içindeki iktidara belirli kişilere ve gruplara bizzat vermiştir, şu halde bu otoriteyi temsil edenlere ve kullananlara karşı gelinemez. Bir başka deyimle, hükümdara, sultana karşı, kötü yönetimlerinden dolayı da olsa, isyan edilemez; uyrukların ihtilâl hakkı yoktur. Hükümdar buyruklarına mutlak uyma ve saygı asıldır. (Zâlim Emirlere ve Sultanlara karşı «huruç» (direnme) hakkı görüşleri islâm düşünürleri arasında çok yayılmamıştır.)

İçgüdüsel Görüş: Aristo, insanın içgüdülerinin Devlet fenomenine (olayına) sebebiyet verdiğini ileri sürmektedir. Aristo'ya göre, insan sosyal yahut siyasal bir hayvandır. (Zoon Politikon); topluluk halinde, devlet düzeni içinde yaşama hususunda insanların doğal (tabiî) bir eğilimleri vardır. Bu eğilim içgüdülere dayanmaktadır. (14) İnsanlar daima topluluk halinde yaşamaktadırlar. Yalnız yaşayan insan, hiçbir zaman görülmemiştir. «Yalnız yaşama ya Tanrılara ya da vahşi hayvanlara özgü bir şeydir». Devleti içgüdü esasına bağlayan bu görüşün zayıf ta-

(13) Henry Paolucci, (ed.): The Political Writings of St. Augustine, A Gateway Edition, Heny Regnery Co. Chicago, 1962, sh. 15 ve müt.

(14) The Politics of Aristotle; Jowett Translation, with an Introduction by Max Lerner, The Modern Library, Random House, Inc. 1943, sh. 54.

rafı şuradadır: Topluluk halinde, birlikte yaşama insanların tekelinde değildir. Arılar ve karıncalar gibi bir takım hayvanlar da içgüdülerine uyarak topluluk halinde yaşamaktadırlar.

Aileyi Devletin Temeli Sayan Görüş: Din efsanelerine göre toplum ve devlet Adem ile Havva'nın teşkil ettiği aileye dayanmaktadır. Devlet, aile teorisine göre, ataerkil (pederşahî) bir ailenin zamanla büyümesinden, dal budak salmasından doğmuştur. Devlet kudretinin ve siyasal iktidarın çekirdeği de ataerkil ailede babanın aile üyeleri üzerinde sahip olduğu otoritenin gelişmesinden oluşmuştur. Aile teorisinin en kudretli temsilcisi İngiliz filozofu Robert FILMER'dır. Filmer ilk kralın Âdem olduğunu ve kralların iktidarlarını veraset yoluyla Âdem'den aldıklarını söylemektedir.

Kritik: Aile teorisi çok karmaşık olan devletin kuruluşunu tamamiyle açıklayamamaktadır. Siyasal topluluğun unsurlarına (siyasal iktidar, teşkilât, fonksiyon) ailede rastlanmamaktadır. Üstelik ailenin amacı devletin amaçlarına nazaran çok dardır. Devlet tek bir aileden değil, birbirinden farklı pek çok aileden kurulu bir varlıktır. Bu nedenlerle aile teorisini, devletin kaynağı bakımından yeter bir açıklama sayamayız.

Çatışan ve Uzlaşan Menfaatler:

F. Engels sınıf mücadelesini devletin doğuşunda temel faktör olarak göstermektedir. (15) Devletin doğuşunda sınıf mücadelesinin önemli rolü olmakla ve her devlette diğer sınıfları kontrolları altına alan bir yönetici sınıf bulunmakla beraber, bir toplumda sınıf mücadelesinden başka rekabet ve çatışma şekilleri de bulunmaktadır.

Bir devletin doğması için toplumda yoğun bir sosyal ilişkiler örgüsünün bulunması gerekir. Zıt menfaatlar yanında işbirliği, sevgi ve anlayış lâzımdır. Eğer çatışan zıt menfaatler bir arada tutulamaz, bağdaştırılamazsa devlet çöker, parçalanır. İç savaş, isyan doğar. «Federalist» yazarları toplumda çatışma nedeni olarak mülkiyetin gayrı

---

(15) F. Engels: The Origin of the Family, Private Property and State, New York, sh. 241 - 242.

âdil dağıtımına dikkati çekmektedirler. O halde devletin görevi, toplumdaki adaletsizlikleri, eşitsizlikleri törpülemek, bunları asgariye indirerek bir kompromi, anlaşma ve denge yaratmaktır.

Toplumsal Sözleşme: Devletin kaynağını açıklamaya yaran görüşler arasında en önemlisi ve en çok yankı uyandıranı Toplumsal Sözleşme görüşü olmuştur denilebilir. Bu görüş insanların tabiat hali» ile «toplum halini» birbirinden ayırmaktadır. Tabiat halinden toplum haline geçiş bir sözleşme ile olmuştur. (Toplumsal sözleşme) İkinci bir sözleşme ile de insanlar devleti kurmuşlar ve sahip oldukları hak ve hürriyetlerin hemen hepsini yahut bir kısmını devlete terketmişlerdir. (Siyasal Sözleşme). Toplumsal sözleşme teorisi, özellikle sonuçları bakımından, çeşitli düşünürler tarafından farklı şekilde anlaşılmıştır. Örneğin bir İngiliz filozofu olan HOBBES (1588 - 1679) tabiat halinde insanların birbirine düşman olduklarını, daimî bir savaş halinde yaşadıklarını öne sürmektedir. Hobbes'e göre «İnsan insanın kurdudur» (Homo homini lupus). Savaşa son vermek için insanların tabiat halinde yaşarken sahip oldukları her şey üzerinde hudutsuz hâkimiyetlerinden karşılıklı olarak vazgeçmeleri, haklarının ve yetkilerinin önemli bir kısmını mutlak olarak, devlet denilen otoriteye terketmeleri gerekmektedir. Hobbes, devlete dev, ejderha, kudretli varlık anlamına gelen «LEVIATHAN» demektedir. (Önemli bir eseri de bu ismi taşımaktadır). (16) Bu suretle iradelerini daha üstün bir varlığa itaat hususunda birleştiren ve bu konuda bir anlaşma, sözleşme yapan insanlar barış ve esenliğe kavuşurlar ve güvenlik içinde yaşıyabilirler.

Buna karşılık diğer bir İngiliz filozofu olan J. LOCKE (1632 - 1704) devleti toplum sözleşmesine dayandırmakta ve «tabiat hali»ni kabul etmekle beraber, tabiat halinde insanların birbirleriyle savaş halinde olduklarını kabul etmemektedir. (17) 1660 yılında yayınlanan «Essasys on Civil Government» adlı eserde LOCKE şu fikirleri öne sürmektedir: Tabiat hali sade kuvvetin hüküm sürdüğü bir kanunsuzluk devri değildir. Tabiat hali, insanların akla da-

(16) Thomas Hobbes: Leviathan, Everyman's Library. E. P. Dutton and Co. Inc. New York, sh. 106 ve müt.
(17) John Locke: Of Civil Goverment, A Gateway Edition, Henry Regnery Co. Chicago, 1955, sh. 14 ve müt.

yandıkları ve bir devlet otoritesine tâbi olmadan yaşadıkları bir durumu anlatmaktadır. Tabiat halinde insanların hayat, hürriyet, mülkiyet gibi temel hakları vardır. Toplum haline geçmek için insanlar bu hak ve hürriyetlerinin tamamını yahut önemli bir kısmını değil, sadece cezalandırmak ve kendi kendine hak aramak yetkilerini devlete treketmişlerdir. Şu halde sözleşme ile vücut bulan devletin iktidarı Hobbes'un ileri sürdüğü gibi mutlak bir iktidar değildir. Devlet sahip olduğu otoriteyi ancak vatandaşların haklarını ve hürriyetlerini korumak için kullanabilir.

Diğer çok önemli bir toplum sözleşmecisi J. J. ROUSSEAU'dur. (1712 - 1778). Rousseau «Contrat Social» (Toplum Sözleşmesi) adlı eserinde şu görüşleri öne sürmüştür: Prensip itibariyle insanları hürriyetlerinden kendi rızalarıyla dahi olsa mahrum etmek imkânsızdır. Öte yandan tabiat halindeki mücadeleye son verip toplum hayatının ve düzenin doğması için hâkim bir otoriteye insanların tabi olmaları yani hürriyetlerinden fedakârlıkta bulunmaları şarttır. Bu amaca yönelen bireysel (ferdî) iradelerin birleşmesinden doğan irade, bireylerin iradesinden ayrı genel bir iradedir ve toplumun, devletin temeli bu genel iradeye ve ona dayanak teşkil eden sözleşmeye bağlıdır. Doğal (tabiî) haklarını devlete terkeden insanlara devlet medenî ve siyasal haklar tanımaktadır. (18)

Kiritik : Toplum sözleşmesi tarihî bir olay değildir. Bu bir fiksiyon (yapıntı) yahut aklî bir tasavvurdur. Tarihte böyle bir sözleşmenin yahut sözleşmelerin yapıldığını gösteren hiç bir belge mevcut değildir. Bununla beraber özellikle J. LOCKE ve ROUSSEAU'nun fikirleri siyasal hayatı ve belgeleri etkilemiş ve pozitif hukuk yapıtlarında bu görüşün izleri görülmüştür (örneğin 1776 Amerikan Bağımsızlık Demeci, 1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci).

Metafizik Temel : Devleti hukuk dışı, metafizik bir temele oturtan görüşlerin en önemlisi Alman filozofu HEGEL

(18) Toplum sözleşmesinin güzel bir çevrisi Vedat Günyol tarafından yapılmıştır. J. J. Rousseau : Toplum Sözleşmesi, Çan Yayınları, 1965 (Bu kitabın birinci baskısı 1956 de M. E. Bakanlığı klâsikleri arasında yayınlanmıştır).

(1770 - 1831) tarafından ortaya atılmıştır. Hegel'e göre, devlet metafizik bir kavramdır. İdeal ve ebedî bir varlıktır. Devlet en üstün değerdir yahut en üstün değerler sistemidir. Ebedî ve mutlak bir varlık olan devlet iradesinin karşısında bireysel iradeler zaruret halinde silinmelidir. Bu görüşü işleyen Alman okulu, özellikle JHERING, otolimitasyon (kendi kendini sınırlama) teorisini yani devlet iktidarının kendi kendini sınırlayacağını, zaruret halinde, hukuka bağlı kalamayacağını savunmuştur. Çünkü hukuk bile en üstün metafizik cevher olan devletin eseridir. Devleti sınırsız bir metafizik esasa bağlayan bu görüş, XX. asırda faşist ve nasyonal - sosyalist doktrinlere temel teşkil etmiştir.

Devleti Hukukî Açıdan Gören Görüş : Devleti hukukî açıdan gören görüşlerin en önemlisi Viyana okulu yahut «Normativist» diye adlandırılan okulun kurucusu KELSEN tarafından öne sürülmüştür. Kelsen'e göre devlet bir normlar (kaideler) sistemidir. Norm olanı değil, olması lâzım geleni (sollen) gösteren bir kavramdır. Saf hukuk normları sisteminin dış görünüşü devleti ifade etmektedir. Yani Kelsen devletle hukuk (saf normlar sistemi) arasında bir eşlik, aynılık münasebeti bulmaktadır. Hukukî normları, genellik ve değer itibariyle, bir piramide benzeten Kelsen, tepede, zirvede Anayasaların bulunduğunu ve Anayasanın da «temel norm» (Grundgesetz) dediği hipotetik (farazi) bir esasa, kesin bir buyruğa göre şekillendiğini kabul etmektedir. Devletin devamını, geçerliğini sağlayan da işte bu temel normdur. Temel norm, pozitif hukukun dışında, farazî, aklî bir tasavvurdur.

Kritik : Devleti sadece bir hukuk sistemi, normlar bütünü yahut emir ve yasaklar, haklar ve borçlar kataloğu olarak kabul etmek mümkün değildir. Devlet hukukî görünüşü de olan siyasal, ekonomik ve sosyal bir fenomendir. Olması lâzım geleni gösteren normlar, her zaman «olan»ı yani devletin çok değişik ilişkilerini ve belirtilerini açıklayamamaktadır.

Devleti Kuvvete Dayandıran Görüş : Bir kısım görüşler de devletin kaynağını kuvvet ve mücadelede bulmaktadır. Kuvvet teoricilerine göre, devlet kuvvetlinin zayıfa üstünlüğü sonucu doğmuştur ve bu tabiî bir olaydır. Bir başka deyişle kuvvetlilerin zayıfları boyundurukları altına

almaları genel bir fenomendir. Bu mânada devlet bir zapt, ve fetih eseridir. İnsanlık tarihi de, devletlerin tarihi de bu daimî savaşların bir tarihinden ibarettir. Sofistler için devlet, kuvvetlilerin çıkarlarını gözleyen, onların emellerine hizmet eden bir siyasal kuruluştur. Romalı POLIBIUS (M. Ö. 210-213) ve SENECA'da (M. S. 2-66) kuvvet teorisinin temsilcileri arasında yer almışlardır.

Arap filozofu İBNİ HALDUN (1332-1402)'a göre, cengâver ve enerjik göçebe kabilelerin ekseriya tarımla meşgul, sakin ruhlu çiftçilere ve şehirlere hücumları sonucu devlet doğmuştur.

Çağımızda kuvvet teorisini, en gelişmiş şekliyle, açıklayan sosyolog OPPENHEIMER olmuştur. Oppenheimer bu hususta şöyle demektedir: Her zaman, her yerde, nefsini korumak içgüdüdüyle hareket eden insan, ihtiyaçlarını gidermek için iki araca sahiptir. Çalışmak ve yağma etmek. Çalışmak ekonomik bir araç olduğu halde, yağma siyasal bir araçtır. İşte devlet, bu siyasal aracın örgütlenmesinden ibarettir. Devlet, kaynağı itibariyle, galiplerin mağluplara zorla, silâh gücüyle kabul ettirdikleri bir düzen şeklidir.

Modern kuvvet teorisi bazen sosyal bir Darwinizm şekline bürünmektedir. Bilindiği üzere Darwin, insan ırklarının ve hayvan türlerinin daimî bir tabiî ayıklanmaya (selection) uğradığını ve sadece en kuvvetli ve en güçlü olanın yaşayabildiğini öne sürmüştü. Darwinizme göre, sadece en kuvvetli hayat hakkına sahiptir. Zayıflar, tabiat şartlarına uymazlarsa, tabiat onları ayıklamaktadır. Bu teorinin sosyal alana taşırılması en kuvvetli devletin yaşayabileceğini, zayıf güçsüz devletlerin çözülüp, son bulacağını kabul etmek sonucunu doğurur.

Kritik: Devletin kayanağını kuvvet ve savaşta bulan görüşün bir gerçek payı taşıdığı muhakkaktır. Ancak bu rolü büyütmemek gerekir. Tek başına kuvvet hiç bir zaman toplumu, siyasal teşkilâtı, devleti kuramaz. Devletin ifade ettiği iktidar fizikî bir kuvvet olmaktan çok psikolojiktir. Yani devlet otoritesine tâbi kimselerin bu otoriteye tâbi olmaları lüzumu hakkındaki bilinçli bir rıza ve kabul (consensus) keyfiyedir.

Organizmacı Görüş: Organizmacı görüş, devleti yaşayan bir canlıya, organizmaya benzetmektedir. Nasıl canlı

bir organizma hücrelerin bir araya gelmesinden kurulmuşsa, devlet de öylece hücrelere benzetilebilecek olan insanların bir araya gelmesinden kurulmuştur. İnsanlar gibi devletler de doğar, büyür ve ölürler. Bu itibarla insan hayatı ve devlet düzeni aynı doğal, kanunlara, biyolojik esaslara tâbi bulunmaktadır. İnsan nasıl organlardan kurulu ise, öylece devletin de yaşamasına yardım eden bazı temel organları vardır. Organizmacı görüşün belli başlı temsilcileri arasında Herbert SPENCER (1820-1903) ve Fransız sosyologu ESPINAS (1844-1922) en önemlileridir.

Kritik: Sosyal organizma teorisinin devletin hücreleri ile canlı varlığın hücreleri arasında kurmak istediği bağlılık ve eşlik ilişkisi realitelere uymamaktadır. Devlet üyeleri arasında daha çok ruhsal ve sosyal bir bağlılık bahis konusu olduğu halde, canlı varlığın hücreleri arasında sırf biyolojik ve organik bir ilişki mevcuttur. Üstelik devletin hücreleri sayılan insanlar bilinç ve iradeye sahip oldukları halde, canlı hücrelerde aynı nitelikler gözükmemektedir.

SONUÇ: Devleti ve siyasal iktidar fenomenini tek bir açıdan (organizmacı, hukukçu, iş bölümcü, kuvvetçi vb.) tetkik etmek ve açıklamak yerine, bütün bu bakışların ışığı altında çok yöncü bakışla incelemek, realitelere ve devletin gelişmesine daha çok uymaktadır. **Devlet çok çeşitli yönleri olan karmaşık bir yapı olduğu için devletin kaynağı ve niteliği hakkındaki açıklama metodununun tek taraflı olmamasında ve bütün bu görüşlerdeki gerçek payların bir sistem halinde uzlaştıran ve bütünleştiren bir açıklama yoluna gidilmesinde isabet vardır.**

§ 4. DEVLETİN UNSURLARI

Devletin Coğrafî Unsuru: Ülke:

Bir devletin doğabilmesi için önce «coğrafi yer», «mekân» lâzımdır. (19) Bu yer ne son derece dar, ufak ve sonuç olarak, toplumsal ilişkilerin çok sıkı ve bir devlete ihtiyaç göstermiyecek şekilde yoğun; ne de son derece ge-

(19) Devletin ülke unsuru hakkında geniş bilgi için Bkz. Dr. Ayferi Göze: Devletin Ülke Unsuru, Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi yayınları No: 818, İstanbul 1959.

niş, ulaşım imkânlarının az ve sosyal ilişkilerin -hemen yok denecek derecede- az olduğu bir ülkedir. Bir devlet geliştikçe kontrolu, iktidarı ve kumandası sadece kişilere, vatandaşlara ve yabancılara değil, ülkede bulunan bütün kurumlara, örgütlere yayılır. **Yani devletin kontrolu sadece gerçek kişilere değil tüzel kişilere de yaygındır.**

Devletin kontrolu, yargı alanı, (Jurisdiction) altına aldığı kişiler ve kurumlar bu kontrolu kabul etmek ona uymak zorundadırlar. Bunun sonucu olarak vatandaşlar devletin gösterdiği haklara ve ödevlere (vergi, askerlik v.b.) sahiptirler. Uyruklar prensip olarak vatandaşlıktan kendi istekleriyle çıkamazlar. Hattâ devlet gerektiğinde, vatandaşların yurt dışına çıkmasını da yasaklayabilir. Ülkede yaşayan yabancılar da -vatandaşlar kadar olmamakla beraber- bir takım hak ve yükümlere (mükellefiyetlere) sahiptirler. Devletin iktidarı bir devlet ülkesi üzerinde bulunan herkese, her kuruma, her örgüte kanunlar yoluyla uygulanır.

Devletin Beşeri Unsuru: Halk :

Devletin kurucu unsurları arasında en önemlilerinden birinin o ülkede yaşıyan insan topluluğu yani halk olduğu söyliyebiliriz. Ülke sınırları içinde yaşıyan halka çağımızda, genel olarak, millet denilmektedir. Milleti teşkil eden bireyler Kamu hukuku yönünden vatandaştırlar. Vatandaş olarak bireylerin devlete karşı bir takım hak ve yetkileri, hürriyetleri bulunduğu gibi ödevleri ve yükümleri (mükellefiyetleri) de vardır. (20). **Siyaset, bu anlamda, devlet ve vatandaşlar arasındaki ilişkilerin yürütülmesidir.** Şu halde devletin-tabir caizse-beşerî birimleri, atomları olan vatandaşlar ve bunların hukukî statüsünü gösteren vatandaşlık kavramı üzerinde biraz duralım.

Vatandaşlık : Vatandaşlık bağı nasıl doğar? Bu konuda devletler başlıca iki yolu izlemektedirler:

1. Kan esası (Jus sanguinus) : Bazı devletler, birey nerede doğarsa doğsun, tabiiyeti (uyrukluk) belirten şeyin

(20) Bir ülkede yaşıyan «yabancıların» durumu ayrı bir konudur. Anayasaya göre (m. 13) Anayasada gösterilen hak ve hürriyetler yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak, kanunla sınırlanabilir.

kan esası olduğunu kabul etmektedirler. Türk Anayasası da vatandaşlığın doğuşunu, temel ilke olarak, kan esasına bağlamıştır. (21)

2. Toprak esası (Jus soli) : Bazı devletler de vatandaşlığın doğuşunda toprak esasını temel ilke saymaktadırlar. Örneğin A. B. D. leri ülkesinde doğan herkes Amerikan vatandaşı sayılmaktadır. (22) Pratikte, vatandaşlığın doğumu hususunda, devletlerin çoğu karma bir sisteme (kan ve toprak) dayanmaktadırlar. Ayrıca Bazı devletlerde kan esası önde geldiği halde bazılarında toprak ilkesi temel ölçü kabul edilmektedir. Bu nedenle, yani devletlerin vatandaşlık sistemlerinin uyuşmaması yüzünden, bir kimsenin birden ziyade tabiiyete (uyrukluğa) sahip olması veya uyruksuz (tabiiyetsiz) kalması sonucu doğmaktadır. Uyruksuzlara milletlerarası dilde (heimatlos) denilmektedir.

Yabancı Gruplar, Azınlıklar ve Kültür Kaynaşması, (Assimilation) :

Bir ülkede yaşıyan yabancı grupların ve azınlıkların (yani başka ülkelerden gelmiş veya ülkede eskidenberi yaşayıp da ırk, din, dil, renk vb. özellikleri itibariyle o ülkedeki hâkim topluluktan farklı nitelikler taşıyan ve farklı muamele gören grupların) içinde yaşadıkları devlete sadakatları, bağlılıkları ve ana toplulukla kaynaşmaları ortaya son derece önemli bazı sorunlar çıkarmaktadır. **Yabancıların veya azınlıkların ana toplulukla kaynaşmaları ve devlete sadakatları konusu iki farklı kültür çevresinin düzeyiyle (seviyesiyle) ilgilidir.** İki kültür sınırı arasında yaşıyan bu gibi kişilere sosyologlar marjinal adam denilmektedirler. «Marjinal adam» yeni kültür çevresini eskisinden üstün bulduğu takdirde yeni kültür içinde erimekte, aksi halde, eski kültürüne ve onun bağlı olduğu siyasal sisteme sadakatini -mümkünse resmen, değilse gayri resmî olarak- devam ettirmektedir. Özellikle kolonilerde veya yarı kolonilerde yaşıyan Avrupalı yabancılar eski kültürlerine ve devletlerine bağlı kalmaktadır (23).

---

(21) Türk babanın ve Türk ananın çocuğu Türktür : Anayasa M. 54/2.
(22) Amerikan Anayasası, XIV. Değişiklik.
(23) Bkz. Louis L. Snyder : The Idea of Racialism, D. Van Nostrand Company, Inc. Princeton, New Jersey, 1962.

Irk Kavramı : Irk, esas itibariyle, biolojik bir kavramdır. Bir milleti meydana getiren öğeler (unsurlar) arasında fizikî, fizyolojik ve biolojik özelliklerin, yani ırkî niteliklerin önemi, modern millet anlayış karşısında, azalmaya başlamıştır. Şoven milliyetçi görüşler ırkçî niteliklere olağanüstü önem vermekte, saf kan teorisi, beyaz ırkın üstünlüğü, Aryan ırkının yahut Cermen ırkının başka ulusları yönetme hakkı gibi teoriler ileri sürülmektedir. Oysa bilimsel esaslara göre Germen, Fransız, İtalyan vb. ırkı bulunmadığı gibi **saf, karışmamış ırk da hemen hemen yok gibidir.** Öte yandan **ırkî niteliklerin bir üstünlük veya aşağılık nedeni olabileceği bilginler tarafından kabul edilmemektedir.** Irkların veya tâli (ikincil) ırk gruplarının üstünlüğü gibi gözüken şey, aslında, kültür ve teknoloji üstünlüğünden ibarettir.

Etnik-Kültürel Çeşitlilik ve Millet Kavramı :

Bir ülke içinde bulunan çeşitli gruplar arasında dil, din, renk, mezhep bakımından ve etnik yönden farklılıklar bulunabilir. Örneğin İsviçre'de 4 dil; Kanada'da İngilizce ve Fransızca; Belçika'da Flamanca ve Fransızca konuşulmaktadır. Çin Hindistan, Yugoslavya ve Sovyet Rusya'da çeşitli etnik ve dil grupları vardır. İngiltere'de, Fransa'da, Almanya'da Amerika Birleşik Devletlerinde protestanlar ve katolikler gibi ayrı din-mezhep kategorileri bulunmaktadır. Yine A. B. D. lerinde nüfusun % 10 nu renkli ırklar-özellikle zenciler-teşkil etmektedir (24). Etnik grupların bazen ayrı gelenekleri, yaşayışta, giyinmede, müzik, sanat ve sporda farklı özellikleri bulunmaktadır. Özet olarak diyebiliriz ki, tam bir türdeşlik hemen hiç bir devlette gerçekleşmemiştir. Şu halde bir ülkedeki halkı birlikte, bir arada tutan asıl faktör nedir ? Bu soruya **bir milleti meyda-**

---

sh. 20 ve müt, Ayrıca : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organizaton (UNESCO) yayını, The Race in Modern Science, New York, 1956; M. F. Ashley : Man's Most Dangerous Myth : The Fallacy of Race, New York, 1946.

(24) A. B. D. lerinde zencilerin durumu için klâsik standart eser, G. Myrdal'in. An American Dilemma : The Negro Problem and Modern Democracy, New York, Harper, 1944.

na getiren en önemli unsurun psikolojik ve ekonomik faktörler yani duygu ve hâtıralarda, ideallerde, inançlarda birlik ve menfaatlerde ortaklık olduğu şeklinde cevap verebiliriz (25).

Siyasal Unsur : Hükümet :

Devletin kurucu unsurlarından olan ülke ve insan topluluğu yanında, örgütlenmiş bir siyasal iktidarın ve bu siyasal iktidarı kullanan organların, kurumların; bir hukuk düzeninin, geniş anlamda bir hükûmetin bulunması gerekir. Böyle bir örgüte (teşkilâta) (hükümete) sahip olmayan bir topluluğun -diğer unsurları tamam olsa bile- devlet niteliği başka devletler tarafından kabul edilmemektedir. Bir ülkede yerleşmiş bir insan topluluğunnun teşkilâtlanmasında bu unsura sahip olup olmadığı, yani devlet niteliğini kazanacak bir duruma gelip gelmediği konusunda kesin, genel ölçüler (kıstaslar) konulamaz. Bu, her olayda, ayrıca karara bağlanması gereken fiilî bir problemdir. Bununla beraber 1931 yılında Mandalar Daimî Komisyonu tarafından Milletler Cemiyetine verilen bir raporda bir siyasal topluluğun devlet niteliğini kazanabilmesi için gerekli şartlar arasında şunlar gösterilmiştir : a) Ana hizmetleri düzenli bir şekilde sağlıyacak hâkimiyet ve idareye sahip olması, b) Ülke bütünlüğünü ve siyasal bağımsızlığını sürdürmeye yeterli olması, c) Ülkesinde iç güvenliğini ve kamu düzenini sağlıyabilmesi, d) Gerekli malî kaynaklara sahip olması, e) Kanun yapacak bir organın (yasama organının) varlığı, f) Herkese eşit ve usulüne uygun bir biçimde adalet dağıtacak kanunların ve mahkemelerin bulunması (26).

---

(25) Milliyetçilik hakkında kısa, toplu, sistemli bir fikir edinmek için bkz. Hanz Kohn : Nationalism, Its Meaning and History, An Anvil Original Published by Van Nostrand, 1955 Millet ve milliyetçilik hakkında Karl W. Deutsch : Nationalism and Social Communication, Cambridge Technology Press, 1953; H. C. D'Encausse ve arkadaşları : Milliyetçilik : Köprü Yayınları, 1967.

(26) Tafsilât için bkz. Prof. Seha Meray, Devletler Hukukuna Giriş, sh. 120 - 121.

Devlet Ve Hükümet İlişkisi :

Devlet, bir hukuk kurumu olarak, soyut bir kavramdır. Hükümet, devlet adına siyasal iktidarı, kontrolu, otoriteyi kullanan daha somut bir varlıktır. Hükümet devletin organıdır. Devlet hükümetin diliyle konuşur ve iradesini belli eder. Devlet ile hükümet arasındaki bir başka fark, devletin daha devamlı oluşu buna karşılık hükümetin değişebilir niteliğidir. Bir devlet evrim ya da devrim yoluyla hükümet şeklini değiştirebilir. Monarşiden Cumhuriyete Cumhuriyetten Monarşiye dönüşebilir. Fakat devlet prensip itibariyle devam eder (27).

Hükümetin Tanımı :

Bir siyasal sistem içinde resmî yöneticiler, liderler, kamu görevlileri, memurlar, yargıçlar, silâhlı kuvvetler mensupları hükümetin ajanları olarak, belirli mevkilerde belirli yetkiler kullanırlar. Bütün bu ajanlar ve işgal ettikleri görevler bütün olarak geniş anlamda hükümeti meydana getirirler. Daha teknik, daha dar anlamda hükûmet sadece yürütme (icra) kuvvetidir. Bu da iki kısımdan meydana gelir. Cumhurbaşkanı ve Bakanlar kurulu (kabine) Türkiye'de hükümet denilince daha çok bakanlar kurulu «kabine» anlaşılmaktadır. Hükümetle idare arasındaki fark, hükümetin daha ziyade siyasal bir kurum olmasına karşılık idarenin teknik bir örgüt ve bir uygulama aracı oluşudur.

Devletin en önemli Kıstası (kriteri) : Egemenlik :

Devleti ona benzer kurumlardan ayırdeden en önemli unsurun ne ülke ne insan topluluğu ve hatta ne de siyasal teşkilât (hükümet) olmadığını söyliyebiliriz. Bu üç unsura da sahip olduğu halde «devlet» olamıyan, bu niteliği başka devletlerce kabul edilmeyen bazı siyasal-sosyal birimler, ülkeler, topluluklar vardır. Şu halde devleti ona benzer topluluklardan ayıran en önemli ölçü (kıstas) nedir? **Klâsik doktrin devleti ona benzeyen kuruluşlardan, topluluk-**

(27) Bazen devletin ve hükümetin eş anlamda kullanıldığı görülmektedir. Hatta yöneticiler kendilerini devlet yerine de koyabilirler. 14. Louis gibi.

lardan ayıran en önemli niteliğin egemenlik olduğunu kabul etmiştir.

Egemenlik kavramını ilk kullanan Bodin'dir. Bodin Ortaçadaki «superanus» terimini almış ve egemenliği kişiler, vatandaşlar ve uyruklar «tebaa» üzerinde, kanunların kısıtlamadığı biçimde, en yüksek iktidar olarak tanımlamıştı. Egemenlik kavramı, tarihî gelişmesi içinde, çok değişmiş ve çeşitli anlamlara bürünmüştür. Hukukî egemenlik ve siyasal egemenlik kavramları yanında, devletin egemenliğinden, halkın veya milletin egemenliğinden bahsolunmuştur. Faydası kadar faydasızlığı ileri sürülmüştür.

Modern egemen devlet hiç bir devletin ve örgütün kontroluna tâbi değildir. Bir başka devletin ve örgütün egemenliği altında değildir. Kısaca, **egemen devlet içe ve dışa karşı bağımsız olan devlettir. Ancak devlet, kendi iradesiyle, bu egemenliğini belirli ölçüde kısıtlayabilir.** Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, «Lâhey Adalet Divanı» gibi milletlerarası kurumlar devletin kendi iradesiyle egemenliğini sınırlamayı kabul etmesi sonucu doğmuştur (28). Fakat devletin egemen olarak teorik üstünlüğü gerçek fiilî üstünlüğü anlamına gelmiyebilir. Etik, moral üstünlüğü ise ayrı bir konudur.

Egemenliğin Eleştirilmesi :

Egemenlik kavramı son zamanlarda bir hayli eleştirilmiştir. Devletler hukuku alanında olduğu gibi iç hukukta da klâsik egemenlik görüşü hücumlara uğramıştır. Örneğin Plüralistler (özellikle (Laski), Bodin'den Austin'e kadar gelen şekliyle, geleneksel egemenlik teorisine itiraz etmişlerdir (29). Plüralistlere göre, devlet «egemen» olarak ifade edilen bir otoriteyi kullanmamaktadır. Devlet bütün alt grupları, örneğin sendikaları, kiliseyi, dernekleri, kurumları kapsayan yüce, esrarengiz bir birlik değildir. Şüphesiz devletin bütün bu gruplarla derin bir iç ilişkisi var-

(28) Egemenlik konusunda bkz. İlhan Lütem Egemenlik Kavramı ve Devletlerarası Hukuk, Sakarya Basımevi, Ankara, 1947 : Egemenliğin değişik yorumları için bkz. L. Duguit, Souveraineté et Liberté, Paris, 1922.

(29) Bkz. Harold J. Laski : A Grammar of Politics, G. Allen and Unwin Ltd. London, First Published in 1925, sh. 44 ve müt.

dır. Ama **bireyin bağlılığı sadece devlete karşı değil aym zamanda bu alt gruplaradır. Ve çok defa bu gruplarla devletin iradesi çatışma halinde bulunur.** Bazı hallerde devlet bu kurumlara ve gruplara sözünü geçiremez. Sendikaların genel greve başvurmaları ve Quaker'lerin askere gitmeyi reddetmelerinde bu durum açıkça görülür. Yani devletin buyruklarına, sanıldığı gibi, her zaman uyulmaz ve uyulacağına dair bir garanti de verilemez. Aslında birçok buyruklar vardır ki devlet bunlara uyulmayacağını, direnme ile karşılaşacağını bildiği için veremez. Kanun, bu itibarla, kesim nihaî bir buyruk olmaktan çok, rızaya dayanan bir «uygunluk kuralıdır». Şu halde klâsik egemenlik teorisi taraftarlarının öne sürdükleri gibi, tek, bölünmez, devredilmez, mutlak, en üstün nitelikte egemen kudret yoktur.

§ 5. HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Klâsik Sınıflandırma ve Yetersizliği :

Heredot ve Aristo'dan beri hükümet şekillerinin monarşi, aristokrasi ve demokrasi olarak üçe ayrılması âdet olmuştu. (30). Fakat I. Dünya Savaşından sonra hükümetlerin monarşi, aristokrasi ve cumhuriyet şeklinde üçlü klâsik sınıflandırılması anlamsız hale gelmiştir. Çünkü cumhuriyet şeklinde gözüktükleri halde uygulamada diktatörlük olanlar; monarşi biçiminde gözüktükleri halde, demokratik hükümetler görülmüştür. Aristokratik hükümete ise çağımızda rastlanmamaktadır. Bu nedenle James BRYCE, 1921 de «Modern Demokrasiler» adlı eserinde, siyasal «reali-

---

(30) Heredot ünlü tarihinde eski İranda geçen hayalî bir olayı anlatır. İran kralının ölmesi üzerine tahta namzet 3 kişi (Darius, Otanes ve Megabise) en iyi hükümet şeklinin hangisi olduğunu tartışırlar. Konuşmayı dinleyen, fakat tartışmalara katılmayan 4 hakem monarşiyi savunan Darius'a hak verirler. Demokrasiyi isteyen fakat azınlıkta kalan Otanes, eski fikrinde ısrar etmekle beraber, yine demokratik prensip icabı, çoğunluğun kararına saygı göstereceğini söyler. (Herodot'un İran için monarşiyi Atina için de demokrasiyi en iyi rejim olarak kabul ettiğini burada belirtelim.)

teye» göre, hükümetleri yeniden sınıflandırdı (31). Bryce, batı ülkelerindeki 21 cumhuriyetten sadece ikisinin demokrasi olduğunu, 9 Avrupa monarşisinin ve 3 İngiliz dominyonunun -monarşi ile yönetildikleri halde- «demokratik» olduklarını, çünkü buralarda hükümetlerin seçmen çoğunluklarına karşı sorumlu bulunduklarını belirtiyordu. Siyasal bilimciler, bu eleştiriler üzerine, hükümetleri demokrasi ve diktatörlük şeklinde ikili bir sınıflandırma yoluna gittiler.

Demokrasi :

1789 Fransız devrimi demokrasinin temel ilkelerini koymuştu : Hürriyet, eşitlilik ve kardeşlik. Fakat gerçek hürriyetin doğması eşitsizliğin giderilmesine bağlı bulunmaktadır. Öte yandan mutlak bir eşitliğin uygulanması da kişi hürriyetini ve yaratıcı gücü boğmak olur. Bu nedenlerle modern demokrasi üç kavramın ahenkli bir şekilde birbirleri ile bağdaştırılmasından oluşmaktadır. (32)

Demokrasi, bir bakıma, genel politikayı uygulamak için siyasal iktidara katılma eşitliği demektir. (33) Bunun yolu genel seçimlerdir. Fakat genel oy sistemi, gizli oyla, adaylar ve alternatifler arasında gerçek bir tercih yapılma olanağını veremiyorsa, anlamsızdır. Sağlam bir seçme, seçme-

---

(31) J. Bryce : Modern Democracies, London, 1929, Macmillan, sh. 8 ve müt.

(32) Modern Demokrasinin kuruluşu ve işleyişi özellikle poliarşik demokrasi hakkında, Robert A. Dahl : A Preface to Democratic Theory, The University of Chicago Press. Phoenix Edition, 1963.

(33) Demokrasi kavramına atfolunan çeşitli mânalar hakkında bkz. Prof. Dr. İlhan Arsel : Anayasa Hukuku (Demokrasi), Doğuş Matbaacılık Limited Şirketi, Ankara, 1964, ss. 46-48; Prof. Bahri Savcı, Demokrasimiz Üzerine Düşünceler, S. B. F. yayını No. 155-137, Ankara, 1963; Henry B. Mayo : Demokratik Teoriye Giriş, çeviren E. Kongar, Türk Siyasî İlimler Derneği Yayınları No. 6, Ankara, 1964; Yves R. Simon : Philosophy of Democratic Government, Phoenix, The University of Chicago Press, First Phoenix Edition, 1961; G. Burdeau : Demokrasi, Sentetik Deneme, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, çeviren, Prof. Dr. Bülent Nuri Esen, Ankara, 1964.

nin haber ve bilgi kaynaklarından yararlanmasına, söz, basın, dilekçe ve toplanma haklarına sahip olmasına, siyasal kanaatleri yüzünden koğuşturulmamasına bağlıdır. Ayrıca tek kişi günümüzde siyasal iktidarı pek az etkileyebilir. Onun için demokrasi siyasal partilerin serbestçe teşkilâtlanabilmesine imkân vermelidir. Demokrasilerde muhalif partilerin hükümeti denetleme ve tenkit hakları vardır. İktidara geçmek için partiler değişik alternatifler, programlar ve adaylar ileri sürerler. Demokrasi, belli dönemlerde yapılan hür seçimlere ve çoğunluğun kararına saygı göstermeyi gerektirir. Bu hürriyetler olmadan sadece eşit olarak seçime katılma bir aldatmacadan başka bir şey değildir. Ayrıca yasama organının ve temsilcilerin de hür olmaları gerekir.

Demokratik Rejimlerin Özellikleri :

Demokratik rejimlerde iktidarın yetkilerini sınırlayan bir anayasa vardır. Anayasanın yazılı veya yazısız olmasının önemi yoktur. Önemli olan, yürütmenin, anayasasının koyduğu sınırlamalara yasama organı (İngiltere ve Fransa) veya mahkemeler (A. B. D.) tarafından riayet ettirilmesidir. Bazı devletlerde yasama organının işlemlerine karşı ayrı bir mahkeme (Anayasa Mahkemesi) kurulması yoluna gidilmiştir. (34)

Demokratik rejim kanun önünde eşitlik ilkesini gerektirir Ayrıca hürriyetlerin kanun teminatı yoluyla korun-

(34) Bir çok ülkelerde demokrasinin yerleştirilmesi ve Hukuk - Kanun devletinin gerçekleştirilmesinde Anayasa yargısı önemli bir rol oynamaktadır : Genel olarak dünyada ve Türkiyede Anayasa yargısı (norm denetim) hakkında etraflı fikir edinmek için : Dr. Metin Kıratlı : Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi (itiraz yolu), S. B. F. Yayını, No. 212 - 194 Ankara, 1966; Dr. Servet Armağan : Anayasa Mahkememizde Kazaî Murakebe Sistemi, Doktora Tezi, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayını, No : 263, İstanbul, 1967; Prof. Dr. Feyzioğlunun eseri, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazaî Murakabesi, Ankara, 1951. Bu eser, 1961 Anayasasından önceki devrede, yani Türkiye'de Anayasa Mahkemesi bulunmadığı bir dönemde yazılmış olmakla beraber, kendi alanında «öncü» çalışma olarak kabul edilmektedir.

ması lâzımdır. Yani ferdin hakları idarenin keyfî tasarruflarına karşı korunmalıdır. Fransa'da ve Türkiye'de bunu idarî mahkemeler sağlar. Hukuk devletinin gereği budur. (35) İngiltere'de bu prensibe «Rule of Law» (Kanunun hâkimiyeti) denir. (36). Demokrasinin temel felsefesine göre birey, vatandaş bir amaç; hükümet ve devlet fertlerin gelişmesini sağlayan bir araçtır.

Bu tanımlara herkes katılmayabilir. Bazıları «ekonomik» ve «sosyal demokrasi» (4) üzerinde durulmasını, bunlardan bahsedilmesini istiyeceklerdir. Soyut değil somut, maddî fırsat ve imkân eşitliği üzerinde duracaklardır.

«Marksist Demokrasiler» yahut «Halk Demokrasileri» demokrasiyi eşitlik yönünden ele almakta ve gerçek demokrasinin eşitliği sağlayan demokrasi olduğunu ileri sürmektedirler. Öte yandan kabul etmek gerekir ki, demokrasinin bütün ilkeleri, demokratik ülkelerde uygulanamamaktadır. Ne sefalet ve fakirlik tam manasıyla ortadan kaldırılabilmekte ve ne de ceza kanunları tastamam uygulanabilmektedir. Demokrasileri tehdit eden bir başka tehlike de demagojinin ve demagogların hâkimiyetidir. Bütün bu sakıncalarına rağmen, demokrasi, insan oğlunun binlerce yıl içerisinde bulabildiği en az kötü rejimdir diyebiliriz. Demokrasi kabul etmek gerekir ki, güç bir rejimdir. Ancak demokrasinin kusurları sistemin kendisinden çok, yöneticilerle ve halkın siyasal eğitimiyle ilgili bir sorundur. En çok hücum edilen ve kendisini en az savunan rejim olmasına rağmen, demokrasinin halâ yaşayabilmesi üzerinde durulacak bir fenomendir.

Diktatörlük:

Olağanüstü durumlarda eski Romalılar, sınırlı bir süre için diktatörlüğe başvurmuşlardı. Aristo diktatörü «Tİ-

(35) Bkz. Prof. Dr. T. Bekir Balta: «Administrative Law». Introduction to Turkish Law, T. Ansay and D. Wallace, Jr. «(eds.) Society of Comparative Law. Turkey and METU, Faculty of Administrative Sciences, Ankara, 1966, ss. 52-72.

(36) Genel olarak ve Türkiye'de Hukuk Devleti kavramı için bkz. Prof. Dr. İlhan Arsel: Türk Anayasa Hukukunun Umumî Esasları, Birinci Kitap, Cumhuriyetin Temel Kuruluşu, Mars Matbaası, Ankara, 1965, sh. 165 ve müt.

RAN» olarak nitelemişti. Tiran iktidara ulaşma yolları ve iktidarı kullanma metodları ile kendini belli eder. Yani dürüst seçimle gelmez. İktidarı kullanmada hukuk kuralları ile bağlı değildir. Modern diktatörlük, Romadaki «kanunî», «geçici» diktatörlükten bir hayli farklıdır (37) Metotları itibariyle modern diktatörlükler ayrı bir hükümet şekli olarak incelenmelidir. Çağımızda kendi kendine diktatör ilân eden kişi, işi bitince Romalı Cincinnatus'un yaptığı gibi, köyüne sabanının başına dönmemektedir. Bazı yazarlar, modern diktatörleri XX. asır örneği «mutlak bir hükümdar» sayarlar. Gerçekte ise diktatör -monarşilerde olduğu gibi- veraset yoluyla iktidara gelmemiştir. Ve hükümdar kral sıfatını da almak istememektedir. Bütün bunlara rağmen, modern diktatörlükleri eski mutlak hükümdarlara benzeten bazı yönler vardır.

Diktatörlük Rejimlerinin Temel Çizgileri :

Modern diktatörlükler insan aklını, duygularını etkilemek için modern psikolojinin bütün buluşlarını ustaca kullanmaktadırlar. (38) Diktatör kendini halkla bir göstermek için «lider», «şef» ünvanını kabullenmektedir. Renkli, müzikli, sembolizm dolu sahneler hazırlamakta, büyüleyici, çekici telkinlerde bulunmaktadır. Gerçek veya «muhtemel» muhalifler yaratmakta, «büyük yalanları» bıkıp usanmadan tekrarlamakta, yakın tehlikeler, düşmanlar, «öcüler» icat etmekte ve diğer propaganda yollarına başvurmaktadır. Fakat diktatörler için kuvvet, zor kullanma asıldır. Mussolini: «Politikada şiddet bazan gerekli, çok defa zorunludur» diyordu. Diktatör halkın zihnini çelmek için parlak geleceklerden bahseder; ödev, hizmet, vatan, eşitlik, hatta demokrasi terimlerini - sırası geldikçe ve kendi anlayışına göre - kullanmayı ihmal etmez. Diktatörlükler bazan par-

(37) Modern diktatörlüklerle eski diktatörlükler arasında farklar için bkz. M. Duverger: Diktatörlük Üstüne, Çev.. B. Tanör, Dönem Yayınları, Istanbul, sh. 17 ve müt.

(38) C. Friedrich ve Z. Brzezinski: Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi, Türk Siyasî İlimler Derneği Yayını, No: 7, Ankara, 1964, sh. 95 ve müt. Modern Totaliter diktatörlüklerin tipleri ve yapısı bu eserde çok etraflı şekilde incelenmiştir.

lâmentoyu, seçimleri ve anayasayı -göstermelik olarak- muhafaza ederler. Bunlara görünüşte ilişmezler. Fakat «rejim», «devlet», «halk düşmanları» -aslında bunlar diktatörün muhalifleridir- «işi azıtınca» bu kurumlara son vermekten ve onları baskı altına almaktan çekinmezler. Bu sistemlerde, demokrasilerde olduğu gibi, belli dönemlerde seçimler yapılır. Oy hakkı herkese tanınır, fakat gerçekte hür, gizli oy verilmez. Aday gösterme belli bir partinin, -son analizde Şefin- tekeli altındadır. Seçmene partiler ve adaylar arasında gerçek bir tercih imkânı tanımaz. Resmî liste sandığa atılır. Bu şartlar altında seçim, boş bir kalıp olup, seçmenin rejime sadakatini teyid eden bir süs ve merasimden öteye geçmemektedir. Seçimlere -bazan şaşırtıcı ölçüde- yüksek katılma oranı halkın rejimi tuttuğu, Şefi desteklediği yolunda yorumlanır. Gerçekte ise yasama organları şefin iradesini yansıtan organlardan ibarettirler ve memurlar gibi yargıçlar da hükümetin ve partinin kontrolu altındadırlar. (39)

Marksist - Leninist Diktatörlük :

Sayılan hususlar sadece faşist ve nazi diktatörlükleri için değil, temel çizgileri itibariyle, bütün diktatörlükler için doğrudur. Komünist diktatörlüğü de otoriter ve totaliterdir. Sovyet Rusya'da gerçek iktidar komünist partisinin ve onun bir organı olan Politbüronun yahut Parti Prezidyumunun elindedir. Komünist partisi resmî programı, doğmayı tesbit eder ve bütün hükümeti, idareyi kontrol altında bulundurur. İç Güvenlik Bakanlığı (M. V. D. yahut M. K. V. D.) münhasıran bir polis teşkilâtıdır.

1936 Sovyet Anayasası teorik olarak hemen her türlü hürriyetlere ve haklara yer vermektedir. (Sadece grev ve lokavt hakkı bulunmamakta ve başka parti kurulması yasaklanmaktadır.) Ama bu hakların bir kısmı propaganda amacına yönelmiş olup, bir kısmı da çıkarılan kararnamelerle değiştirilmiştir. Kişi devlet karşısında zayıftır. İnsanın değeri mensup olduğu «tabakaya» göre ölçülmektedir. Kişi hürriyeti, komünist doktrine göre, şimdi değil

(39) Demokrasi ve diktatörlüğün daha başka açılardan karşılaştırılması için bkz. Raymond Aron : Démocratie et Totalitarisme, Gallimard, Paris, 1965.

fakat gelecekte- komünizme karşı her türlü fikir ve hareket sona erince- ortaya çıkacaktır. Uygulamada doğum, soy mülkiyet esası üzerine kurulu ayrıcalıklar kaldırılmıştır.

Rusya'da her türlü endüstri devletin elindedir. Merkezî bir plânlama sistemiyle ekonomik hayat düzenlenir. Plân «emredici» olup üretimi, dağıtımı ve mübadeleyi düzenler. İşçi Sendikalarının rolü pek azdır. İş değiştirmek güçtür. Ücretler ve fiatlar devlet tarafından tesbit olunur. Ücretler arasında eşitlik yoktur.

Stalin'in ölümünden sonra rejim bir çok sınırlamaları kaldırmış ve bir çeşit «liberalleşme» başlamıştır. Ama «geçici proleterya diktatörlüğü» nün sona ereceğine dair ufukta henüz bir işaret yoktur.

Kararsız Rejimler:

Demokrasilerle diktatörlükler arasında yer alan bir kategoriyi de «kararsız rejimler» teşkil etmektedir. Bu rejimler genellikle «Cumhuriyet» adını taşırlar. Fakat istikrarsızdırlar. Temel karakteristikleri hükümet değişmelerini normal, düzenli şekilde yapamamalarıdır. Peşpeşe gelen darbeler ve ihtilâllerle rejim sarsılır; bir türlü tabiî mecrasına giremez. Ordu subaylarının ve hırslı politikacıların iş ve el birliği ile zayıf iktidarlar devrilir. İş başında olanlar da hatâlı tutum ve davranışlarıyla darbeler için «gerekçe» hazırlarlar. İdare verimsiz ve battaldır. Ağır bir bürokrasi vardır. Yolsuzluklar çoktur ve bunlara karşı ses de çıkarılamaz. Basın özgürlüğü kısılmıştır. Enflâsyon ve fiyat artışları sık sık görülür. Ekonomik çöküntü elle tutulur haldedir. Vatandaş hakları ve hürriyetleri güvence altında değildir. Az gelişmiş ya da bağımsızlığına yeni kavuşmuş ülkelerdeki rejimler genellikle bu kategori içine sokulabilirler. (39a)

(39 a) Bağımsızlığına yeni kavuşmuş ya da az gelişmiş ülkelerdeki kararsız durum hakkında bibliyografya bir hayli zengindir. Bazılarına işaret edelim: William Kornhauser, The Politics of Mass Society, Glencoe Free Press, 1963. John J. Johnson, The Role of the Military in Underdeveloped Countries, Princeton University Press, 1962; J. Te Paske, and S. N. Fisher (eds,) Explosive Forces in Latin America, Columbus, Ohio University Press, 1964; Edwin Lieu-

İKİNCİ KESİM

DEVLET TEŞKİLÂTI

§ 1. DEVLETİN TEMEL ORGANLARI VE KUVVETLERİ

Kuvvetler ve Organlar Ayrılığı :

Her devlette iktidarın göreceği işler ve bu işlerin gerektirdiği faaliyetler üç türlüdür. 1) Genel kararların alınması (Yasama). 2) Genel kararların uygulanması (Yürütme). 3) Hukukî anlaşmazlıkların çözümü (Yargı). Bu faaliyetlere ve fonksiyonlara uygun olarak, kuvvetlerin ve organların birbirinden ayrılması gerektiğini ilk ileri sürenlerden biri Aristo'dur. Yalnız asırlar boyunca Aristo'nun bu bilgece öğüdüne pek kulak asan olmamıştır. Mutlak monarşiler ve diktatörlükler kuvvet, yetki ve organ ayırımı yerine, kuvvet, yetki ve organ birliğini temel ilke olarak uygulamışlardır. Ancak hürriyetçi ve demokratik fikirlerin 18. asırdan itibaren, yoğunlaşması üzerine **modern demok-**

---

wen, Arms and Politics in Latin America, New York, Praeger, 1960; John J. Johnson, The Military and Society in Latin America, Stanford University Press, 1964; Walter F. Weiker, The Turkish Revolution 1960-1961; The Brookings Institution Washington, D. C. 1963; S. N. Fisher (ed.) The Military in the Middle East, Columbus, Ohio State University Press; 1963; Dankward A. Rustow, The Military in the Middle Eastern Society and Politics, The Brookings Institution, Washington, 1963; Moris Janowitz, The Military in the Political Developments of New States, Chicago, Chicago University Press, 1964; S. E. Finer, The Man on Horseback London, Pall Mall Press, 1962; S. P. Huntington (ed.), Changing Patterns of Military Politics, New York, Free Press, 1962; Macid Hadduri, Orta Doğu Politikasında Ordunun Rolü çev. T. Karamustafaoğlu, A. Ü. Huk. Fak. Der. C. XXII, Ayrı, bası, 1967.

rasiler temel kuvvetleri ve organları ayırma yoluna gitmişlerdir. (40) John Locke tarafından savunulan kuvvetler ve organlar ayrılığı ilkesi, Montesquieu'nün elinde, modern demokratik devletin temel bir ilkesi olma şerefine ulaşmıştır. Federalistlere göre, bir devlette zulmün sebebi yasama, yürütme ve yargının tek elde toplanmasıdır. Uygulanan hükümet şekli - isterse Cumhuriyet olsun - eğer kuvvetler ve organlar ayrılığı yoksa o siyasal rejimde despotizm ve keyfî yönetim var demektir. Gerçi bugün kuvvetler ayrılığı, mutlak, tam anlamıyla, fonksiyonlar ve organlar ayrılığı anlamına gelmemektedir. Ayrıca klâsik kuvvetler ayrılığı prensibi bir çokları tarafından eleştirilmekte, organların ayrılığından fakat kuvvetlerin işbirliği prensibinden bahsolunmaktadır. Gerçekten, iktidarın çeşitli fonksiyonları arasında da tam bir ayrılıktan çok, birbirini tamamlama ve bütünleme vardır. Bununla beraber, prensip itibariyle, kuvvetlerin ve organların ayrılığından bahsetmek demokrasilerde âdet olmuştur.

Yürütme ve Yasama Organları :

Yasama ve yürütme arasındaki ilişkiler hükümetlere göre değişir. (41) Monarşilerde yürütme kuvveti önde geldiği halde demokrasilerde yasama ön plâna geçmiştir. Klâsik demokrasi teorisine göre, politikayı tayin eden demokrasilerde halktır. Yahut halk adına seçilmiş kişilerden ku-

---

(40) Kuvvetler Ayrılığı ilkesi ve uygulamadaki durumlar hakkında geniş bilgi için bkz. Prof. Dr. Selçuk Özçelik : Esas Teşkilât Hukuku, Birinci cilt, Umumî Esaslar, İstanbul Hukuk Fakültesi Yayını, No : 188, İstanbul, 1961, ss. 205 - 245.

(41) Yürütme ve Yasama arasındaki ilişkiler ve Parlâmanter rejimlerde Parlâmentonun hükümeti denetlemesi için bkz. Dr. Ergun Özbudun : Parlâmanter Rejimde Parlâmentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları, A. Ü. H. F. Yayını, Ankara, 1962.
Türkiye'de 1960 yılından önceki devrede Yürütme ve Yasama organları ve fonksiyonları ve işleyişi hakkında bkz. Prof. Tahsin Bekir Balta : Türkiye'de Yürütme Kudreti, S. B.F. Yayını 114 - 96, İdarî İlimler Enstitüsü Yayını, No : 10, Ankara 1960.
Yasama. Yürütme ilişkileri hakkında : Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta, Türkiye'de Yasama - Yürütme Münasebeti, Ankara 1960, (Ajans Türk Matbaası).

rulu organlardır. Fakat günümüzde politikanın ve idarenin son derece uzmanlaşması bir çok kararların yasama organları (meclisler) tarafından değil yürütme (hükümet) tarafından alınmasını gerektirmektedir. (42) Yasama organı olan meclisler sadece genel politika direktiflerini, prensiplerini, kararlarını almakta ve bu genel prensipler içinde bir çok siyasal eylem ve işlemler hükûmet «yürütme» tarafından yapılmaktadır. Hatta bazı ülkelerde hükümetler kanun niteliğinde olan ve aslında yasama organının yetki alanı içinde bulunması gereken objektif kurallar da koyabilmektedirler. Olağanüstü durumlarda, kalkınma ve plân konularında, devletler arası andlaşmaların yapılmasında ve onaylanmasında hükümetler, bir çok ülkelerde, eskiden meclislerin yaptıkları işleri yapmaktadırlar. (43)

Yargı Kuvveti ve Organı :

Klâsik kuvvetler ayrılığı teorisine göre, yasamayı parlâmento, yürütmeyi hükümet ve idare, yargıyı da mahkemeler temsil ederler; bu kuvvetlere ait yetkileri kullanır ve görevleri yerine getirirler. Türk Anayasa sistemi de II. Meşrutiyet devri Kanunu Esasilerinden başlıyarak 1961 Anayasasına değin Millî Kurtuluş savaşı ve sonrasındaki bazı önemli istisnalar dışında, bu klâsik esası kabul etmiş bulunmaktadır. (44) Ancak son zamanlarda klâsik kuvvetler ayrılığı prensibi gibi, üçlü ayırım da eleştirilmektedir. Bazıları yargının yürütmeden ayrı bir faaliyet

---

(42) Yürütmenin ve yasama fonksiyonlarının ayrımı ve özellikle yürütmenin düzenlevici işlemleri hakkında : Prof. Dr. Turan Güneş : Türk Pozitif Hukukunda Yürütme organının Düzenleyici İşlemleri. S. B. F. Yayını No : 191 - 173, Ankara 1965.

(43) Bkz. Dr. Bülent Dâver : İcra Organının İstisnaî Yetkileri Bakımından Fevkalâde Hal Rejimleri, S. B. F. Yayını, No : 130 - 112, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, sh. 19 ve müt. : Yabancı ülkelerdeki durum hakkında bkz. Münci Kapani : Les Pouvoirs Extraordinaires de l'Executif en Temps de Guerre et de Crise Nationale, Genève, 1949, Imprimerie Genèvoise.

(44) Bkz. Anayasa, Mad. 7 : «Yargı yetkisi Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.» Ayrıca bkz. Anayasanın «Yargı» başlığını taşıyan Üçüncü Bölümü, Mad. 132 - 152.

olmadığını, blâkis yürütme içinde ve bunun bir parçası ve bölümü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu türlü düşünenlere göre, yargı organı bir kanunun nasıl uygulanması gerektiği konusunda bir anlaşmazlık olduğu ve bir hakkın yerine getirilmesinin gerektiği anlarda harekete geçer. Böylece yargının faaliyeti, kanunların uygulanmasıyla ilgili bir yürütme faaliyeti sayılmaktadır. Bazı hukukçular da yargıyı yürütmeye bağlamak şöyle dursun, kuvvetler ve organlar ayrılığı alanının tamamen dışında tutmaktadırlar. **Hauriou'ya göre, kuvvetler ayrılığı siyasal bir prensip olup ancak siyasal faaliyetlerde uygulanabilir. Yargı kuvveti ve fonksiyonu ise siyasal faaliyetlerin tamamen dışında bir nitelik taşımaktadır.** Şu halde yargıyı yasama ve yürütme gibi siyasal kuvvet ve organlar alanında incelemek ve bir üçüncü kuvvet saymak, yargının siyasal olmıyan niteliğini inkâr etmektir. (45)

Yine Hauriou'ya göre, yargının, yasama ve yürütmeden ayrı bir kuvvet teşkil etmesinin tarihî nedeni vardır. O da Montesquieu zamanında Fransada mahkemelerin kralın otoritesine direnen tek kuvvet olmasıydı. Bu gün siyasal nitelikte organlara ve kuvvetlere (Parlâmentoya ve hükümete) karşı yeni bir siyasal kuvvet ortaya çıkmıştır. Bu **yeni siyasal kuvvet seçmenler heyetidir.**

Fikrimizce klâsik kuvvetler ayrılığının bu şekilde eleştirilmesinde haklı ve doğru bazı noktalar bulunmakla beraber, klâsik üçlü ayırıma, esas itibariyle, dokunmamak gerekir. Çünkü yargı, niteliği itibariyle, yürütmeden ayrı bir istir. Yargı bir düşünce işlemi yahut soyut bir kuralın somut bir duruma uygulanması faaliyetidir. Yürütme ise iş ve harekettir. Yürütmenin amacı kamu işlerinin iyi yürütülmesini sağlamaktır. Yargının amacı, inkâr edilen veya tecavüze uğrayan bir hakkı ortaya çıkarmaktır. Üstelik, kişisel hürriyetleri koruma bakımından, bu gün de, yasama ve yürütme karşısında ayrı ve bağımsız bir kuvvet ve organ olarak, yargıyı ve bunu temsil eden bağımsız mahkemeleri düşünmek zararlı değil faydalı, hattâ zorunludur.

---

(45) Bkz. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, Türkive Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri. Birinci cilt, Fasikül, 1, Baha Matbaası, İstanbul, 1957, sh. 247 ve müt.

§ 2. HÜKÜMET VE İDARE

Merkezî Hükümet ve Mahallî Hükümet (İdare):

Evvelce de söylediğimiz gibi, geniş anlamıyla hükümet denilince devletin temel organları anlaşılır. (Yasama, yürütme ve yargı). Dar anlamda da hükümet sadece yürütme (icra) organıdır. En dar anlamda hükümet yalnız bakanlar kurulu (kabine) dur.

Hükümet, bir başka açıdan, iki şekilde ele alınabilir.

1) Merkezî Hükümet: Otoritesi ülkenin bütününe yaygın ve nihaî yetkiye sahip olan siyasal teşkilât demektir. (46)

2) Mahallî Hükümet (idareler): Mahallî hükümet deyimi genellikle federal devletlerde kullanılır. Federal devlette olsun tekçi basit devlette olsun, mahallî idarelerin yetkileri sadece kendi bölgelerine aittir. Mahallî idareler merkezî hükümete tâbi olup daha sınırlı yetkilere sahiptirler. Çok defa merkezin gözetimi ve vesayeti altında iş görürler. Mahallî idareler halkın siyasal hayata katılması yönünden de ayrı bir özellik taşırlar. Belediye seçimleri, il genel meclisi seçimleri, muhtar seçimleri bu katılmayı gösterir. Mahallî idare halkın ihtiyaçlarının yerinden görülmesi fikrine dayanmaktadır. (47)

---

(46) Türkiye'de Merkezî Hükümet Teşkilâtı kuruluş ve görevleri için şu esere bakılmalıdır. Merkezî Hükümet Teşkilâtı Kuruluş ve Görevleri: Merkezî Hükümet Teşkilâtı Araştırma Projesi Yönetim Kurulu Raporu, TODAİE Yayını, Ankara 1966.
Ayrıca Bkz. T. C. Devlet Teşkilât Rehberi, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1963; Merkezî İdarenin taşra teşkilâtı için bkz. A. T. Payaslıoğlu: Merkezî İdarenin Taşra Teşkilâtı üzerinde bir inceleme, TODAİE ve Devlet Plânlama Teşkilâtı Ortak Yayını, Ankara, 1966.

(47) Türkiye'de mahallî idareler hakkında etraflı bilgi için bkz. Prof. Dr. Şeref Gözübüyük: Türkiye'de Mahallî İdareler, Ankara, 1967, TODAİE Yayını; Ayrıca Prof. Fehmi Yavuz: Türk Mahallî İdarelerinin Yeniden Düzenlenmesi üzerine bir Araştırma, TODAİE ve Devlet Plânlama Teşkilâtı Ortak Yayını, Ankara 1966.

İdare :

Yürütmenin bir bölümü olan idare hükümetin, rutin, günlük işleridir. İdarî faaliyetler, siyasal işlem ve eylemler değil, teknik faaliyetlerdir. Profesör Schuman «politikanın bittiği yerde idare başlar» demekle bu noktaya işaret etmektedir. Hükümet siyasal kararlar aldığı ve büyük siyasa (policy) kararlarını hiç olmazsa başlattığı veya bu sürece çeşitli şekillerde katıldığı halde idare, eksperler, uzmanlar, teknik adamlar ve bürokratlar kadrosu olarak yasama ve yürütmenin aldığı temel siyasal kararları uygulamak durumundadır. Fakat idare ile politika arasındaki sınırı çizmek zamanımızda da o kadar kolay değildir. Tanınmış bir devlet adamı «100 idari dosya bir politikadır» denmiştir. Aslında bir çok siyasal kararların alınmasında, kanunların hazırlanmasında idare ön çalışmalar yapmakta hükümete ve meclislere yani siyasal organlara yardımcı olmaktadır. Bu yardımcı oluş bazı hallerde siyasal organlar üzerinde sonderece etkili bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Fakat unutmıyalım, siyasal organlar yani meclisler ve hükümetler için idarenin teklifleri «danışma» niteliğindedir. Son sözü söyleyecek, kesin siyasal kararı alacak olan idare değil, hükümet ve meclislerdir.

Âmme İdaresi (Kamu Yönetimi) :

Âmme idaresi siyasal iktidarın hizmet teşkilâtının teknik işleyişini, faaliyetlerini kapsamaktadır. (48) **Modern devlet** büyük bir **hizmet devletidir.** Vatandaşların çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için büyük malî kaynaklara, personele, binalara, makinalara, araçlara, gereçlere (malzeme) lüzum vardır. Bu geniş teşkilâtı organize etmek, kaynakları en verimli şekilde kullanmak özel bir bilgiye uzmanlığa ihtiyaç göstermektedir (49) Âmme İdaresi bunu sağlar.

---

(48) H. A. Simon ve Diğerleri : Kamu Yönetimi, Çev. Prof. Dr. Cemal Mıhçıoğlu, TODAİE Yayını, Ankara 1966.

(49) Âmme İdaresi Teşkilâtı ve personeli konularında etraflı bilgi için Prof. İsmet Giritli, Âmme İdaresi Teşkilâtı ve Personeli İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No : 212, İstanbul, 1963.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİYASAL HAYAT ve DAVRANIŞLAR

Bu bölümde siyasal olayları, siyasal davranışları ve siyasal süreç içinde rol oynıyan belli başlı siyasal kuvvetleri inceliyeceğiz. Önce genel olarak bazı temel kavramlar üzerinde duracak siyaset, siyasal hayat ve siyasal sistemin dinamik açıdan tanımlarını ve analizlerini yapacağız. Siyasal hayatın davranışçı açıdan incelenmesi ve metodolojisi ve siyasetin yeni odak noktaları, özellikle siyasal katılma ve siyasal etki olayı bu bölümün ilk kesimlerini teşkil edecektir. **Siyasal dinamik kendini en çok kollektif siyasal kuvvetlerin «iktidar ve etki oyunlarında»** göstermektedir. Bu itibarla modern siyasetin, siyasal kararların oluşumuna katkıda bulunan önemli siyasal kuvvetler diğer kesimlerde inceliyeceğimiz konular arasındadır. Siyasal Partiler, Baskı ve Menfaat grupları, Kamu Oyu, Kitle Haberleşme Araçları, İdeoloji ve Propaganda gibi hem siyasal tutum ve davranışları hem de siyasal iktidarı, etkiyi ve siyasal katılmayı ilgilendiren temel konuların ve kavramların karşılıklı ilişkisini göz önüne sermek ve siyasetin çok karışık dokusunu çözümlemeye çalışmak bu bölümde güttüğümüz amaçtır.

BİRİNCİ KESİM

GENEL BİLGİLER

Siyaset :

Geniş anlamda siyaset, birbirlerine karşılıklı bağlarla bağlı bulunan insanların, birlikte yaşama amacıyla bulundukları topluma, gruba kendilerini uydurma çabaları ve faaliyetleridir. Böyle geniş bir tanım, insan topluluğu olan

her yerde; ilkel topluluklarda, devlet içinde, sendikalarda, derneklerde, ticarî ve kültürel kurumlarda, sivil, askerî, dinî ve lâyik organizasyonlarda siyasetin olduğunu gösterir. Yani siyaset sadece «resmî» kurumlara has bir fenomen olmayıp özel kurum ve gruplarda da görülen bir olaydır. Ancak **bizim burada ilgilendiğimiz siyaset biraz daha dar anlamda olup, devletteki siyasal iktidarı (kamusal alanı) etkileyen faaliyetleri kapsamaktadır.**

Siyasal Hayat ve Siyasal Sistem :

Siyasal hayat, bilindiği gibi yüksek kumanda, (buyurma) mekanizmasının, iktidar örgütünün işleyişini sağlıyacak ve yönünü belirtecek eylemlerden oluşmaktadır. Siyasal toplum âdeta kadro, çerçeve olduğu halde, siyaşal hayat, bu kadro içindeki eylemlerden, faaliyetlerden ibarettir. Yani özdür, ve siyasal toplumdaki çeşitli insan ilişkilerinden (ekonomik, dinî, ailevî v.b) sadece **siyasal iktidarla ilgili faaliyetler ve eylemler siyasal ilişkilerdir.**

Siyasal sisteme gelince, **Siyasal sistem (Polity) önemli ölçüde iktidara, otoriteye, etkiye ilişkin devamlı bir insan ilişkileri örgüsüdür.**

Siyasal sistem sadece formel (resmî) hükümeti, devlet içindeki iktidarı değil, meclis ve hükümet kararlarını önemli ölçüde etkileyen sosyal ve siyasal iktidar kurumlarını, grupları ve faaliyetleri kapsayan bir alandır. (1)

§ 1. SİYASAL DAVRANIŞÇILIK

19. Asır sonlarında A.B.D. lerinde önce felsefî bir hareket olarak beliren davranışçı çalışmalar siyasal bilimin pozitif bir bilim haline gelmeye başlamasında önemli rol oynamıştır. Davranışçı okul genellikle sosyal bilim anlayışına ve bunun sonucu olarak siyasal bilimdeki araştırmalara yeni bir bakış getirmiştir. Davranışçı okul dikkatini **insan davranışlarındaki gözlenebilir olaylara çevirmiş bulunmaktadır.** Sadece somatik (beden-ruh ilişkisine ait) olayların incelenmesi değil, içe bakış (introspection) metoduyla, insan düşüncesinin ve bazı ruhsal olayların da gözlenebileceği tezi davranışçı okul tarafından ileri sürülmek-

(1) L. W. Milbrath : Political Participation, sh. 1.

tedir. Davranışçılar «olması gereken»i bir tarafa iterek «var olan», gözlenebilen olayların tetkikiyle meşgul olmaktadırlar.

Davranış bilimleri terimi biribirleriyle yakın ilgili disiplinleri kapsayan bir kavramdır. Davranış bilimleri içine psikoloji, sosyoloji, antropoloji ve siyasal bilim girmektedir. Davranışçılar, çalışmalarında ayrıca matematikçilerle, klinik psikoloji uzmanlarıyla, coğrafyacılarla, iktisatçılarla, bioloji uzmanlarıyla, hattâ zoologlarla işbirliği yapmaktadırlar. **Davranışçılar, siyasal davranışlar dahil, bütün insan davranışlarını çalışma alanı olarak kabul etmektedirler.**

Yeni Bakış Açısı : Siyasal davranışçılık, siyasal fenomenlere davranışçı bir açıdan bakılmasıdır. Bu anlamda davranışçı siyasal bilim yeni bir bilim, ya da bir bilim dalı değil, siyasal fenomene yeni bir açıdan yaklaşılması, yani yeni bir bakış yolu (approach) dur. Davranışçı siyasal bilim siyasal bilimin geleneksel ve modern konularına, insan davranışları yönünden eğilmektedir. Davranışçı bilimciler, formel (resmî) kurumlardan daha çok gayrı resmî liderleri ve takipçileri, elitleri ve kitleyi, baskı ve menfaat gruplarını, lobbyistleri (kanun simsarlarını), propagandayı, siyasal partileri sürükleyenleri, ideolojileri v.b. incelemektedirler. Kısacası, insanlar arasında iktidar ve etki ile ilgili olarak ortaya çıkan bütün davranışlar, kuvvetler, dinamikler davranışçı siyasal bilimin çalışma alanı içine girmektedir.

Davranışçı Siyasal Bilimde Metot :

Davranışçı siyasal bilim **«siyasal yönetim süreci içinde insan davranışlarında göze çarpan yeknesaklığı, sebep - sonuç ilişkisini ya da sapmaları araştırır.** Siyasal davranış teorisi iki temel ilke üzerine kuruludur :

1. Ampirik metodun uygulanması, yani olması gerekenin değil olanın, reelin araştırılması ve siyasal araştırmada normatif bakışın reddi.

2. Sistematik araştırma metodu. Bu iki yoldan gözlenebilen insan davranışları davranışçı siyasal bilimin temel alanını meydana getirmektedir. Fakat insan davranışları ancak tarihî çerçeve içinde bir anlam taşırlar. Bu yüzden

tarihî analiz, ampirik davranışçı siyasal bilim çalışmalarında tamamlayıcı bir rol oynar. Sistematik araştırmaya gelince, bu denenmesi ve doğruluğunun saptanması gerekli hipotezler kurmak ve sistemli şekilde varılan sonuçların geçerliğinin yoklanması şeklinde anlaşılmalıdır. Davranışçı siyasal bilim vardığı sonuçları hem kalitatif (niteliksel) hem de kantitatif (niceliksel) ölçme teknikleriyle ifadeye çalışmaktadır.

Davranışçı Siyasal Bilimin Alanı :

Özellikle kamu oyu, oy verme, seçmen davranışı gibi konular davranışçı siyasal bilimin en çok çalıştığı alanlardır. Bunun yanında ,siyasal partiler, baskı grupları, milletlerarası ilişkiler, ve âmme idaresi davranışçı siyasal bilimin araştırma konusu içine girmektedir. Hukuk ve jürisprüdans (mahkeme içtihatları) konusunda da son zamanlarda davranışçı açıdan yapılmış bazı çalışmalar vardır. (2)

§ 2. DAVRANIŞÇI SİYASAL BİLİMİN ODAK NOKTALARI

Davranışçı siyasal bilim araştırma ve çalışmalarını bazı temel odak noktaları üzerinde toplamıştır.

1 — Odak noktası olarak siyasal iktidar : Siyasal iktidarın siyasal çalışmada odak noktası olarak seçilmesi sadece davranışçı siyasal bilimlere özgü bir bakış değildir. Catlin ve Bertrand de Jouvenel siyasal iktidarı siyasetin merkez realitesi olarak kabul eden araştırmalar yapmışlardır. (3)

Eskiden Machiavelli ve Hobbes gibi düşünürler de siyaset teorisinin temel problemi olarak iktidarı seçmişlerdi. Ama bu düşünürler tümevarım (deney, gözlem) metodlarından ziyade, tümden gelim metodlarıyla çalışmışlardır. Buna mukabil yeni Amerikan siyasal bilimcilerinin en önemli iki temsilcisi olan Charles E. Merriam ve H. D.

(2) Bkz. Schubert, Glendon. A.: Quantitative Analysis of Judicial Behavior, Glencoe, 1959.

(3) Bkz. Catlin, G. E. G.: Systematic Politics, Toronto, 1962 University of Toronto Press, Jouvenel, Bertrand de: Du Pouvoir, Histoire de sa Croissance, Gene-ve, 1945.

Lasswell siyasal iktidar olgusunu pozitif siyasal bilim metodlarıyla inceleme yolunu izlemişler ve davranışçı siyasal bilime geniş ufuklar açmışlardır. (4)

2 — Odak Noktası Olarak Etki:

İktidar, tanımlanması ve sınırlarının belirtilmesi güç bir kavramdır. Davranışçı siyasal bilimciler bu itibarla iktidar yerine bazen etki (influence) kavramını odak noktası olarak seçmekte ve çok defa iktidar ve etki kavramlarını birlikte kullanmaktadırlar. Bazı davranışçı siyasal bilimcilere göre, iktidar aslî, birinci derecede bir fenomen olmayıp ikinci derecede, türetme (dérivé) bir kavramdır. Bunlara göre, iktidar daha derindeki sosyal ve moral faktörlerin bir görüntüsüdür. Gerçekten siyasal iktidarın ampirik genel bir teorisinin kurulması yolundaki çalışmaların pek fazla ilerleyememesi bu eleştirmeleri haklı gösterir gibidir; fakat siyasal iktidarın siyasal bilimde temel merkez noktası seçilmesi çok tutunmuş ve iyice yerleşmiş olduğu için davranışçı siyasal bilimcilerın büyük bir çoğunluğu siyasal iktidar üzerindeki çalışmalarına bugün de devam etmektedirler.

3 — Siyasal Bilimde Odak Noktası Olarak Grup:

Davranışçı siyasal bilimin diğer bir odak noktası gruplardır.Grup deyimi şunu anlatır; gruplar aile ve devlet ya da toplum arasında yer alan aracı (mutavassıt) insan kümeleridir. Modern toplum ve devlet pek çok gruplardan ve kurumlardan oluşmuş bir varlıktır. Buna **plüralistik (çok merkezli) toplum** diyoruz. Bu gruplar ve kurumlar arasında siyasal partiler ve baskı grupları en önemlileridir. Davranışçı siyasal bilimcilere göre, gruplar üzerinde yapılan araştırmalar «operasyoneldir». Yani siyasal eylemi ve toplumu soyut kavramlar olarak değil, sosyal çevre içinde

(4) Bkz. Merriam, Charles E.: Systematic Politics, Chicago, 1954, University of Chicago Press; Lasswell, H. D. and Kaplan: Power and Society, A Fremework for Political Inquiry, New Haven, 1951 Yale University Press; Ayrıca Lasswell'in Power and Personality, Narton 1948 adlı eserleri bu alandaki önemli çalışmalardır.

anlam kazanan, hareket halinde kuvvetler olarak kabul etmek gerekir.

Gruplar hakkında davranışçı siyasal bilim açısından yapılmış çalışmalar son zamanlarda çok artmıştır. (5)

4 — Odak Noktası Olarak Siyasal Karar :

Siyasal kararı odak noktası olarak seçen siyasal bilim çalışmalarında üzerinde önemle durulan husus, kararın geçerli olup olmadığı değil, **kararın kimler tarafından, nasıl alındığı, siyasal kararın başlangıçtan itibaren nasıl oluştuğudur.** Siyasal karar bu açıdan bakılınca, bütün siyasal hayatın ortak paydası olmaktadır. Siyasal kararları alanların kimlikleri ve sosyal çevreleri nasıldır? Siyasal kararı etkileyen beşerî ve fizikî unsurlar nelerdir? Siyasal kararda bunlar araştırılmaktadır. (6)

5 — Odak Noktası Olarak Siyasal Katılma :

Bu türlü davranışçı çalışmalarda odak noktası olarak, siyasal atom yani kişi, birey ele alınmakta ve kişinin siyasal hayat ve sistem karşısındaki davranışları incelenmektedir. Oy verme olaylarının sebepleri, seçim tahminleri,

---

(5) Gruplar ve siyaset konusunda özellikle şu eserlere bakılmalıdır : John Dewey : The Public and its Problems : New York, Holt, 1927; Peter Odegard : The Story of the Anti - Saloon Leagues, New York, Columbia University Press; Oliver Garceau : The Political Life of the American Medical Association, Harvard University Press, 1941; Earl Latham : The Group Basis of Politics : Cornell University Press, 1951 : Arthur Bentley : The Process of Government : University of Chicago Press, 1908; Michael S. Olmstead : The Small Group, New York, 1952.

(6) Siyasal karar üzerine yapılmış bazı önemli çalışmalar arasında S. Bailey'in, Congress Makes a Law, New York, 1950 ve D. R. Matthews'un siyasal karar sahiplerinin sosyal ve ekonomik statülerini, aile menşelerini inceleyen, The Social Background of Political Decision Makers, New York, Doubleday, 1954 adlı eserleri önemlidir. Ayrıca içinde W. Buchanan ve arkadaşlarının yazıları bulunan, Political Decision Makers, New York, 1961, Glencoe, adlı eser (Editör : D. Marwick) bu konuda zikredilebilir.

kitle haberleşme araçlarının seçim sonuçları üzerine olan etkisi ve baskı-menfaat gruplarında kişilerin rolleri v.b araştırılmaktadır. (7) Siyasal bilimin en yeni ve gözde konuları arasında yer alan siyasal katılmayı etraflıca inceliyelim.

İKİNCİ KESİM

SİYASAL KATILMA

§ 1. GENEL BİLGİLER

Tanım :

Siyasal katılma, bireyin (vatandaşın) siyasal sistem karşısındaki durumunu, tutumunu ve davranışlarını gösteren bir kavramdır. Vatandaşların siyasal sistem karşısındaki tutumları, davranışları çok çeşitlidir. Bazı insanlar siyasal sistemi olduğu gibi kabul eder ve davranışlarını siyasal sistemin icaplarına göre ayarlamağa çalışırlar. Bazıları da sistemi düzeltmek, değiştirmek için çaba harcarlar. Bir başka deyişle, insanların bir kısmı siyasal sistemle yakından ilgilenir ve ona faal olarak katılırlar, **(aktif vatandaşlar);** bazılarının ise siyasal sisteme karşı ilgileri azdır. Bunlar siyasal sisteme pek az katılırlar **(pasif vatandaşlar).** Nihayet siyasal sistemle hiç ilgilenmeyen, siyasal faaliyetlere katılmayan bir grup vatandaşlar daha vardır ki bunlara **apatetik** yahut **parokial** (hareketsiz vatandaşlar) denir. (8) Fakat gerçekte böyle bir durum pek nadirdir. İnsanlar, genellikle, az da olsa, siyasal hayata katılırlar. (9)

---

(7) Bu konuda yapılmış olan önemli çalışmalar arasında Paul F. Lazarsfeld'in ve Berelson'un, Voting : A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign. University of Chicago Press, adlı eseri özellikle kayda değer, Ayrıca Lester N. Milbrath, Political Participation, How and Why Do People Get Involved in Politics? Rand Mc Nally Company, Chicago. 1965.

(8) L. W. Milbrath, Political Participation, sh. 3.

(9) Robert Dahl, insanları siyasetle ilgileri yönünden önce siyasal tabaka ve siyasal olmıyan tabaka diye ikiye ayırmakta; siyasal tabakaya dahil olanları da a)

Siyasetten Uzaklaşma : «Dépolitisation» :

Bazan siyasal otoriteler vatandaşın siyasal işlerle fazla ilgilenmemesini isterler. Hattâ siyasal katılmayı önleyecek, sınırlayacak yasaklar koyabilirler. Yahut vatandaşların çeşitli nedenler yüzünden siyasetle ilgileri azalır. Bu halde «dépolitisation» (siyasetten uzaklaşma, siyasal alandan çekilme» olayından bahsolunur. Bununla beraber, ne kadar çalışılırsa çalışılsın, siyaseti kamusal alandan tamamen çıkarmak mümkün değildir. (10).

Hukukî ve Siyasal Katılma :

Siyasal katılmayı hukukî katılma imkânlarıyla (örneğin seçimlerde seçmen olabilme ve seçilebilme yetenekleriyle) karıştırmamak lâzımdır. **Bir kategori vatandaşın siyasal hayattan uzak tutulmasını öngören kanunlar, zorunlu olarak, bu vatandaşların siyasal hayattan tamamen ayrı kalmaları sonucunu doğurmaz.** Örneğin kadınlara oy hakkının verilmediği ülkelerde kadınlar kocalarına etki yoluyla siyasal hayata —dolaylı şekilde— katılabilmektedirler. Öte yandan —teorik olarak— kanunlar bütün vatandaşlara siyasal hayata katılma imkânını verdiği halde uygulamada, —A.B.D. lerinin güney eyâletlerinde görüldüğü üzere— bir kısım vatandaşların —zencilerin— siyasal hayata çeşitli engeller yüzünden katılamadıkları görülmektedir. (11)

§ 2. SİYASAL DAVRANİŞ VE KARARLAR ANALİZİ

Siyasal katılmada merkez noktası olan birey siyasal davranışa dayanak teşkil eden kararlarını nasıl alır ? Bireyin siyasal bir davranışa (harekete) girişmesi için genellikle iki karara ihtiyaç vardır :

---

iktidar sahipleri, b) iktidar peşinde koşanlar, c) siyasetle ilgileri az olanlar diye tasnif etmektedir. Bkz. R. Dahl, Modern Political Analysis, sh. 56 ve müt.

(10) Meynaud et Lancelot : La Participation des Français à la Politique, sh. 6.

(11) Meynaud et Lancelot : a. g. e., sh. 7.

1 — Harekete geçmeye karar vermek.

2 — Hareketin yönünü belirtmek.

Örneğin bir seçimde önce, oy vermeli mi, vermemeli mi diye düşünülür ve bir karara varılır. Cevap olumlu ise, bu defa kime, hangi partiye oy vermenin uygun olacağına karar verilir. Fakat kararlar her zaman bu sırayı izlemez. Bazen bir adayı, partiyi tuttuğumuz, kazanmasını istediğimiz için seçime katılmaya karar veririz. Ayrıca siyasal katılmada, bazı hallerde, üçüncü bir karara daha ihtiyaç vardır. Bu da katılmanın şiddeti ve devamlılığı konusundaki karardır, yani bir partiyi ya da adayı destekleme az kuvvetli, geçici veya devamlı olabilir. İlgili kimse bu konuda da karar verir. (12)

Siyasal Eylemin Yönü :

Siyasal eylemin yönünü belirleyen faktörler nelerdir ? Örneğin «liberal» eğilimli bir tutum ve davaranışla «muhafazakâr» bir tutum ve davranışın temelleri nelerdir ?

a) **Kişiye bağlı rasyonel tercihler :** Siyasal davranışta sanıldığı kadar önemli rol oynamaz. Bir konuda uzun uzun düşünüp hesaplı - kitaplı hareket etmek nadir hallerde görülür. Bu iş için gerekli zaman, bilgi, imkânı, uslamlama yeteneği (muhakeme kabiliyeti) herkeste aynı derecede bulunmaz.

b) **Sosyal statüden gelen etkiler :** Genellikle toplumun alt tabakalarından liberal eğilimli (13) (statükonun değişmesine taraftar) kişiler yetişir. Toplumun üst tabakalarından ise çok defa muhafazakâr (statükoya taraftarlar) çıkar. Fakat bu kesin bir ölçü değildir. Aynı çevreden, ortak sosyal statü ve tabakadan gelen insanlar tamamiyle farklı tutum ve davranışlar gösterebilirler.

c) **İrsiyet :** İrsiyetin yani doğuştan gelen özelliklerin tutum ve eğilimler üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Bireysel - çevresel ve irsî faktörler karmaşık şekilde insan kişiliğini ve eğilimlerini etkilerler.

---

(12) L. W. Milbrath : a.g.e., sh. 6.

(13) Burada kullanılan «liberal» sözcüğü, ekonomik liberalizm taraftarlığını değil, toplumda değişmeden yana olanlara A.B.D. lerinde verilen adı göstermektedir.

d) **Aile ve arkadaşların etkisi :** Siyasal eylemin yönünü belirtme bakımından önemli bir unsurdur. Ancak bu konuda unutulmaması gereken husus şudur. «Liberal» eğilimli bir kimse, bütün konularda liberal davranmıyabilir. Bunun gibi muhafazakâr sayılan bir kişi de zaman zaman liberal sayılabilecek tutum ve davranışlar gösterebilir. (14)

Siyasal Davranışın Boyutları :

Siyasal tutumlar ve davranışlar çeşitli yönlerden sınıflandırılabilir :

1 — Aktif - pasif tutumlar : Bir siyasal toplumda kişilerin siyasal sistem karşısındaki tutumlarının değişik olduğunu söyledik; siyasal sisteme aktif (faal) olarak katılanlar yanında pasif davrananlar, siyasetle az ilgilenenler bulunabilir. Bir bakıma, kişiler siyasal sisteme karşı çıkmamakla ,mevcut düzeni kabul etmiş ve onu pasif şekilde desteklemiş olurlar. Almond ve Verba siyasal katılma yönünden 3 tipi ayırmaktadırlar : 1 - Katılanlar. 2 - Uyanlar (itaat edenler) 3 - Parokialler (hareketsizler, durgunlar). Aktif kişiler ya düzenden yana olurlar ve onu bütün güçleriyle desteklerler, ya da düzene karşı çıkarlar. Düzeni değiştirmeye, gerekirse yıkmaya çalışırlar. Askere gitmemek, vergi ödememek vb. gibi tutum ve davranışlarıyla siyasal sisteme karşı muhalefetlerini canlı bir şekilde açıklarlar. Pasif kişiler, kanunlara itaat eden, vergi ödeyen, askere giden, fakat bunun dışında siyasal sistem ve sorunlarla ilgisi az olan kimselerdir. Hareketsizlik ise oy vermemek, siyasal toplantılara ve gösterilere hiç katılmamak vb. şekillerde belirir. Ancak tam hareketsizlik hipotetik (farazî) bir haldir. Az da olsa hemen herkes siyasal sistemle ve sorunlarla ilgilenmektedir. (15)

2 — Açık - Kapalı tutum ve davranışlar : Açık siyasal davranış ve tutumlar, alenî olan, herkesin önünde açıkca yapılan hareketlerdir. Gazetelerde yazı yazmak, konferans vermek, radyo ve TV'de konuşmak vb... Açık tutum ve davranışların «maliyeti» yüksek olduğu gibi mükâfatı da fazladır. Kapalı tutum ve davranışlara gelince, bu aile toplantılarında, dostlar meclisinde, özel toplantılarda konuşmak

---

(14) L. W. Milbrath : a.g.e., sh. 8.
(15) L. W. Milbrath, a.g.e., sh. 10.

(yakınmak, söylenmek, fışıldaşmak) şekillerinde olur. Maliyeti az olduğu gibi mükâfatı da azdır. (16)

3 — Özerk - İstek (uyarım) üzerine Tutum ve Davranışlar :

Bazı siyasal davranışlar özerktir. Yani hareketi yapan, kendiliğinden, isteyerek, açık bir taleple karşılaşmadan bu hareketleri yapar. Bu eylemin masrafı fazla, mükâfatı azdır. Buna karşılık bir istek (talep) üzerine yapılan hareketlerin maliyeti az, mükâfatı yüksektir.

4 — Yaklaşan - Kaçınan Tutum ve Davranışlar :

Yaklaşan davranışlarda hareketin süjesi (faili) ile objesi (konusu) arasında pozitif bir valans (çekme) ilişkisi vardır. Kaçınan tutum ve davranışlarda ise negatif bir valans (itme) bulunmaktadır. Yaklaşan tutum ve davranışlarda süje daha çok mükâfatı düşünmekte, kaçınan tutum ve davranışlarda işin maliyetini, masrafını bilinçli şekilde hesaplamaktadır. (17)

5 — Geçici - Devamlı Tutum ve Davranışlar :

Siyasal katılma bazı hallerde geçici (arızîdir). Bazen de devamlıdır. Uzun zaman devam eder. Mükâfat ikinci halde daha fazladır. (18)

6 — Yatırım - Sonuç İlişkisi :

Oy vermek, propaganda yapmak, gösterilere katılmak, yazı yazmak, konuşmak vb. suretiyle siyasal sisteme katılanlar bir nevi yatırım yapmakta, bazı istihsal faktörleri (in-put) kullanmaktadırlar. Bunun karşılığında bu kişiler siyasal sistemden bir takım sonuçlar, hasılalar, mükâfatlar, hizmetler (güvenlik, mevki, kredi, vb.) beklerler. Yatırım - Sonuç ilişkisine, masraf - kâr ilişkisi de diyebiliriz. (19).

---

(16) L. W. Milbrath, a.g.e., sh. 10.
(17) Milbrath, a.g.e., sh. 10.
(18) Milbrath, a.g.e., sh. 11 - 12.
(19) Milbrath, a.g.e., sh. 12.

7 — Açıklayıcı - Âletsel Tutum ve Davranışlar :

Açıklayıcı tutum ve davranışlara örnek : Siyasal sembollerin kullanılması, mitinglere katılma, protesto etmek vb. hareketlerdir. Âletsel tutum ve davranışlar, araçların kullanılması ve değiştirilmesiyle ilgili eylem ve faaliyetlerdir. Lider seçimi, siyasal bir konuda bilgi toplama, seçim kampanyasına gönüllü olarak katılma gibi durumlar buna örnektir. (4. No. lu tabloya bakınız).

8 — Sözlü ve Sözlü Olmayan Tutum ve Davranışlar :

Sözlü tutum ve davranışlar, konuşarak tutum ve davranışı belli etmektir. Buna karşılık, mitinglerde sadece bulunmak, propaganda broşürleri göndermek sözlü olmıyan hareketlerdir.

9 — Sosyal - Sosyallikle ilgili olmıyan tutum ve davranışlar :

Parti için para yardımı yapılmasını istemek ve toplamak sosyal nitelikte bir tutum ve davaranıştır. Oy verme ise, bu anlamdaki «sosyal» davranışla ilgili olmıyan bir davranıştır. (20)

(20) Milbrath, a.g.e., sh. 13.

SONUÇ

BİREY VE SİYASAL SİSTEM İLİŞKİSİNE AİT HİPOTETİK TABLO (21)

No: 4

		Bireylerin Siyasal Sisteme Verdikleri (İnput) —1—	Bireylerin Siyasal Sistemden Aldıkları (Outtake) —2—
AKTİF KATILMA	Âletsel	Lider seçimi (oylama) Parti içi faaliyetleri Para Yardımında Bulunma Gönüllü işe Koşma İtaatsizlik	Mevki sağlama Haberleşme imkânları Hizmetler, menfaatler Menfaat çatışmasının çözümü Adalet
	Açıklayıcı	Sadakat (bağlılık) bildirisi Gösteri Protesto (oy ile) Siyasal tartışma ve ikna etme	
PASİF KATILMA		İtaat Rıza (Muvafakat) Askere gitme Vergi ödeme Kayıtsızlık	

(21) Bu tabloda bireyin siyasal sisteme katılma dereceleri hipotetik (varsayımlı) bir bireye göre düzenlenmiştir. Başka bireyler için 1 ve 2 numaralı tablo bölümlerindeki durumlar kendi kolonlarında yer değiştirebilirler.

SİYASAL KATILMA PİRAMİDİ (22)

— Kamusal bir görev ya da partide görev sahibi olmak — Bir görev için aday olmak — Siyasal amaçlarla para istemek — Önemli bir parti toplantısına katılma a. Caucus (aday belirtme toplantısı) b. Strateji toplantısı — Siyasal bir partide aktif ve üye olmak — Zamanını siyasal bir kampanyada sarf etmek	1. *Yukarı Kademe «Gladyatör Faaliyetler»* (çok küçük grup) % 1-2
— Bir mitinge veya toplantıya katılma (23) — Bir partiye ya da adaya para yardımında bulunma — Kamusal bir görevliyle ya da siyasal bir liderle temas etme	2. *Orta Kademe Faaliyetler* (Geçici Faaliyetler) % 8-9
— Göğsünde bir adayın resmini, partinin işaretini taşıma, arabasına partiyle, adayla ilgili etiket, pankart asmak — Bir başkası ile onun belirli bir yönde oy vermesini sağlamak için konuşmak — Bir siyasal tartışmaya girişmek — Oylamaya katılmak — Kendini siyasal uyarımlara karşı açık tutmak	3. *Aşağı Kademe* (Temaşa Faaliyetleri) Büyük Grup. % 60
Tablo No. 5	4. Apatetikler (Parokial) (Hareketsizler, - Kayıtsızlar) % 30

(22) Bu tabloda belirtilen siyasal faaliyetler, temel ihtiyaçların iyice (beslenme, barınma vb.) giderildiği

§ 3. SİYASAL KATILMA PİRAMİDİ

5 No'lu tabloda siyasal katılma piramidi ile ilgili bazı genellemeleri şöyle sıralıyabiliriz:

1 — Siyasal Katılmanın Maliyeti:

Siyasal katılma hiyerarşisi (piramidin tabakaları) aynı zamanda katılmanın maliyetini, masrafını da göstermektedir. Yukarı kademedeki siyasal faaliyetlerin maliyeti, (zaman, enerji, para vb.) aşağı kademelerdeki siyasal faaliyetlerin maliyetlerinden daha yüksektir.

2 — Faaliyetlerin Değer Sırası:

Tabloda yer alan faaliyetlerin değer sırası seçimden seçime, memleketten memlekete ve zamana göre değişir. Ayrıca siyasal faaliyetlerin anlamı ve önemi de ülkelere göre farklıdır. Örneğin A. B. D. lerinde bir siyasal partiye girmenin psikolojik ve sosyal anlamı, Norveç'den çok farklıdır. (24)

---

toplumlarda olmaktadır. (Örneğin A.B.D. leri). İnsanlar ihtiyaçlarını giderdikleri taktirde, politika ile meşgul olmaktadırlar. Günlük hayat uğraşına iyice gömülmüş kişiler ve toplumlarda siyasal katılma oranı genellikle azdır.

Yine tabloda gösterilen yukarı kademe siyasal faaliyetlere katılanların aynı zamanda aşağı kademedeki faaliyetlere de katılmaları çok kuvvetle muhtemeldir. Fakat aksi pek söylenemez. Milbrath, Political Participation, sh. 18.

(23) A.B.D. de siyasal gösterilere sadece bir kısım tabakalar tarafından girişilmektedir. (Gösteri yürüyüşü, protesto mitingi gibi) faaliyetler bir demokraside siyasal duyguların meşru bir açıklama şekli olarak kabul edildiği halde Amerika'da pek çok kimse bu türlü gösterilerden hoşlanmamakta ve bunlara katılmamaktadır. (Milbrath'ın bu gözleminin A. B. D. lerinde son zamanlarda başlıyan protesto hareketleri; öğrenci yürüyüşleri, ırk ayrımını protesto yürüyüşleri gibi olaylar karşısında yeniden gözden geçirilmesi gerekir).

(24) Milbrath, a.g.e., sh. 19

3 — Rollerin Kararlılığı :

Bu üç kademede rol alanlar (gladyatörler, seyirciler ve hareketsizler) normal olarak rollerini pek sık değiştirmezler. (25)

4 — Rol Değiştirme :

Rol değiştirme yeni hareketsizlikten seyirciliğe veya gladyatörlüğe geçme çevreden gelen istek ve baskılar üzerine, ya da arkadaş dost gruplarının teşviki, ricası ile olur. Seyirciler için siyaset genellikle bir boş zaman faaliyetidir. Gladyatörlerin bir kısmı siyaseti bir boş zaman faaliyeti olarak kabul ederken bir kısmı da devamlı bir iş, meslek edinir. Bunlar profesyonel politikacılardır. Her toplumda gladyatörlerin, seyircilerin ve hareketsizlerin oranları değişik olmakla beraber **seyircilerin —genellikle— her ülkede büyük çoğunluğu teşkil ettiği söylenebilir.** Hiç katılmayanlar yani hareketsiz ikinci sırayı, çok faaller yani gladyatörler de üçüncü sırayı işgal ederler, Ayrıca seyirci ve hareketsizler oranı mahallî seçimlerde ve eyalet seçimlerinde yükselmekte, aktiflerin, gladyatörlerin oranı düşmektedir. (26)

5 — Sosyo - Ekonomik Statü ve Katılma :

Yukarı sosyo - ekonomik statüde bulunanların çeşitli alanlarda siyasal katılma oranlarının yüksek olduğu söylenebilir. Bu gibi kimselerin oy verme, siyasal toplantılara katılma, para yardımı yapma gibi konularda, siyasal katılma yönünden, bir hayli aktif kişiler oldukları yapılan araştırmalarla ortaya çıkmaktadır. (27)

6 — Toplumsal ve Siyasal Katılma İlişkisi :

Araştırmalara göre **toplumsal işlerde (hayır ve yardım derneklerinde, sosyal klüplerde) aktif olan kişilerin siyasal hayata katılma oranı; sosyal alanda aktif olmayanlara**

(25) Milbrath, a.g.e., sh. 20.
(26) L. W. Milbrath : a.g.e., sh. 21.
(27) Bkz. R. E. Lane : Political Life : Why People Get Involved in Politics? Glencoe, Illinois, The Free Press.

nazaran, daha yüksektir. (28) Almanya, İtalya ve Meksika'ya nazaran siyasal katılma oranının daha yüksek olduğu A. B. D. ve İngiltere gibi ülkelerde sosyal ve organize faaliyetlerin oranının yüksek olması yukardaki genellemeyi doğrulamaktadır. (29)

7 — Katılmanın Toplamsal Niteliği :

Siyasal olmıyan örgütlerde örneğin, sosyal ,ticarî ve kültürel organizasyonlarda katılma toplamsal yahut birikimseldir. (Cumulative). Yani bir örgütte, organizasyonda, kurumda alınan kararlara katılanlar, genellikle başka kurum, örgüt ve organizasyonlarda da kararlara katılmaktadırlar. Şüphesiz sosyal alanda aktif olan herkesin siyasal alanda da mutlak ve zorunlu şekilde aktif olacağı söylenemez. Fakat sosyal faaliyetlerden hoşlanan kişilerin politikaya girmeleri ihtimali sosyal faaliyetlerden kaçınan, pasif kimselere göre daha fazladır. (30)

Siyasal katılma da, sosyal katılma gibi, toplamsal yahut birikimseldir. Yani bir siyasal faaliyete katılanın normal olarak, başka siyasal faaliyetlere de giriştiği görülmektedir, (31)

§ 4. SİYASAL REJİMLER VE SİYASAL KATILMA

Demokrasilerde Siyasal Tercih Hürriyeti :

Demokrasilerde, siyasal hayata katılma yönünden, siyasal tercih hürriyeti temel bir prensiptir. Vatandaş demokrasilerde dilediği siyasal partiye katılmakta, istediği adaya oy vermekte, arzu ettiği gibi düşünmekte serbesttir. Bu özellik demokrasileri otoriter ve totaliter sistemlerden

---

(28) Mattei Dogan : «Political Ascent in a Class Society French Deputies, 1870 - 1958» in Dwaine Marvick, Ed. Political Decision Makers, Glencoe, Illinois, The Free Press, 1961, sh. 57 ve müt.

(29) Almond and Verba : The Civic Culture, Princeton University Press, 1963 Chap. X.

(30) L. W. Milbrath and Klein : «Personality Correlates in Political Participation», Acta Sociologica, VI, Fasc. 1 - 2; sh. 53 ve müt.

(31) Milbrath : Political Participation, sh. 17.

ayırmaktadır. Fakat demokratik siyasal hayatta bu prensip gerçekten bütünüyle, tastamam uygulanabiliyor mu? Vatandaşlar siyasal tercihlerinde, gerçekten hür müdürler? Bu soruya cevap vermeden önce, ekonomik ve ticarî alana bir göz atalım. Klâsik ekonomi teoricileri «rasyonel-menfaatini bilen insan» (homo economicus) modeline göre hareket eden müşterinin ekonomik tercihlerinde hür olduğunu ileri sürmüşlerdi. Bir malı satın alıp almamak, işine en uygun geleni almak konusunda tüketicilerin serbest hareket ettikleri söylenir. **Oysa günümüzde, kitle üretimine dayanan kitle toplumunda, kitle haberleşme araçları ve yoğun propaganda, ekonomik tercih hürriyetini bir efsane haline getirmiştir.** Psikolojik alandaki çalışmalar, araştırmalar sonucu elde edilen buluşlar, sürümü daha çok artırmak ve müşteriye belirli malları satmak suretiyle ekonomik tercih hürriyetinin son derece sınırlandığını ortaya koymaktadır. **Ticarî-ekonomik hayattaki bu gözlemin siyasal hayat için de doğru olduğunu söylemek zorundayız.** Ticarî alanda uygulanan «sürüm teknikleri» belirli siyasal fikirleri kitleye kabul ettirmek, «satmak» için de kullanılmaktadır. Kamusal ilişkiler büroları, propaganda servisleri bu amaçla —açık veya gizli şekilde— hükümetler ve kurumların emrinde çalışmaktadır. Ayrıca «özel» alanda çalışan büyük kurumlar, gruplar da «siyasal» nitelikte fikirleri yaymakta, vatandaşların kafalarına iyice «yerleştirmektedirler.» Bu durumda, serbest siyasal tercih ve hür siyasal katılma demokrasilerde de sanıldığı kadar büyük değildir. Bu olay demokrasiye inananları karamsarlığa düşmeye, demokrasiden umudu kesmeye değil, fakat bu sakıncaları giderecek olumlu tedbirler almağa itmelidir. Plüralist demokrasinin temel direği olan siyasal hürriyeti ve tercih hürriyetini vatandaşlar kıskançlıkla korumaya çalışmalıdırlar. Siyasal hürriyeti korumanın en etkili yolu, siyasal işlere ilgi göstermek, araştırma, aydınlanma, aydınlatma ve tarafsız bir eğitimdir. (32)

Diktatörlüklerde Siyasal Katılma:

Otoriter rejimlerde ve diktatoriyal sistemlerde de —demokrasilerden biraz farklı biçimde— fakat muhakkak si-

(32) Meynaud et Lancelot: a.g.e., sh. 121-122.

yasal hayata katılma vardır. Kısacası **siyasal katılma az veya çok, aktif veya pasif, yoğun veya gevşek, şiddetli veya zayıf, geçici veya devamlı olarak her siyasal toplumda gö ze çarpan bir olaydır.**

Gizli Siyasal Hayat :

Her siyasal sistemde açıkta, alenen oluşan hukukî, kanunî «meşru» siyasal hayatın yanı başında bir de gizli siyasal hayat türü bulunmaktadır. Kanun dışı, yasaklanmış partilerin, gizli derneklerin çalışmaları buna örnektir. Gizli kuruluşlar kurulu rejimi devirebildikleri zaman «meşruiyet» ve kanunilik kazanmaktadırlar. Fiiliyatta yabancı boyunduruğuna ya da despotik bir yönetime karşı çıkan hareketler, halkın tümüne, çoğunluğuna değil, ama etkili ve genişçe bir bölümüne kendilerini kabul ettirebildikleri takdirde başarıya ulaşmaktadırlar. Aksi halde yani başarıya ulaşamadıkları zaman bu gibi hareketlere girişenler meşrû düzene, devlete, siyasal iktidara karşı suç işleyen kimseler olarak cezalandırılmaktadırlar. (33)

(33) Siyasal iktidar düzeni ve fonksiyonları aleyhindeki suçlar için bkz. Çetin Özek : Siyasî İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1967.

ÜÇÜNCÜ KESİM

SİYASAL ETKİ

§ 1. GENEL BİLGİLER

Etkinin Tanımı:

Son zamanlarda siyasal bilimcilerin bir kısmı siyasal katılma, iktidar, otorite, liderlik gibi kavramların kökleri derinde yatan başka bir takım sosyal kuvvetlerin ve fenomenlerin görüntüsü olduğunu ileri sürmekte ve siyasal fenomenin aydınlanması için etki üzerinde durulmasını istemektedir. Siyasal bilimin konusu, bu açıdan bakanlar için, etki fenomeninin ve etkili kişilerin incelenmesidir. (34) **«Etki» başkalarını bir kimsenin istediği şekilde hareket etmeye, düşünmeğe ve duymaya sürükleme yeteneğidir.** Bir kanunu meclisten çıkarmak, siyasal, idarî bir karar aldırmak ya da herhangi bir işin yapılmasını sağlamak için çok kere etkiye ihtiyaç vardır. Etki iktidarla yakın ilişiği olan bir kavramdır. Fakat aralarında bazı farklar vardır. Etki, iktidara nisbetle, daha az devamlı ve sınırlıdır. Üstelik karşılıklıdır. İktidarda ise devamlılık ve tek taraflı keyfî buyurma vardır. G. Washington onun için «etki hükümet değildir» demiştir. **İşbirliğine lüzum gösteren her beşerî faaliyet; formel veya informel, geçici ya da devamlı herhangi bir organizasyon bir etki sistemi olarak kabul edilebilir. Bu açıdan bakılınca hükümet, devlet, siyasal hayat, siyasal karar, süreç vb. karşılıklı etkiler ilişkisi, örgüsü olarak gözükürler.** Etki, iktidar gibi, çeşitli kaynaklardan doğabilir. Etki kaynakları arasında özellikle sosyal statü, (mevki, servet, eğitim, aile durumu) ve yaş faktörleri önemlidir. Ayrıca toplum hayatında artistik kabiliyet, gü-

(34) H. D. Lasswell, The Analysis of Political Behavior, An Empirical Approach, London, Kegan, 1948, 1949; sh. 7.

zel konuşma da etkinin kaynakları arasında sayılabilir. Etki konusunda şu noktaların ayırımı önemlidir:

1 — Kim, kimi, hangi konuda etkiler?

2 — Etki mekanizması nasıl işler?

Etkinin Temelleri ve Biçimleri:

Etki ya bir görev ve ödev duygusuna (otoriteye itaat, saygı) yahut etkileyen kişinin bir iyilik yapma istemesi, arkadaş desteklemek gibi beşerî bir duyguya dayanır. Yani bir kişiyi memnun etmek, minnettar bırakmak da etkinin işleme nedenlerinden biridir. Kişisel ve grup menfaatleri de bu arada düşünülmelidir. Etkileyen kişi bir kimseyi rasyonel yönde ikna etmek, bazı inandırıcı deliller ileri sürmek suretiyle etkileyebilir. Etki bunun dışında insanlara yanlış bilgi verme, onları kandırma, aldatma, oyalama, kuvvetli telkin altında bulundurma, tehdit gibi tekniklerle de sağlanır. (35)

Nihayet bazı durumlarda etkileyen kimse etkileneni kendisinin istemediği bir şeyi yapmamaya yahut istediği bir şeyi yapmaya zorlayacak tedbirleri (ceza ve mükâfat verme yoluyla) alır. **Etki bu derece büyük olursa siyasal iktidar haline gelmiş demektir.** Ve artık etkiden değil siyasal iktidardan söz edilir. (Aslında bu ayırım soyut, analitik bir ayırımdır. Bir etki ilişkisinde bu durumların çoğuna karmaşık olarak rastlanmaktadır.)

Etkinin Kullanılması:

Bir kimsenin etkisinden bahsolunduğu zaman genellikle anlatılmak istenen şey onun ne yaptığı, ya da ne yapmış olduğu değil, **«ne yapabileceğidir».** Bir konuda etkisini kullanmayan C. Başkanı, başbakan, senatör, vali vb. etkilerini kullanmadıkları için etkisiz sayılamazlar. Bu gibi kişiler bazan, çeşitli nedenlerle, etkilerini hiç kullanmamak ya ya da kısmen kullanmak youlnu seçerler. Şu halde etkinin kullanılması konusunda sorulması gereken iki temel soru vardır:

---

(35) Politikada davranışçı ikna için özellikle bkz. Heinz Eulau, The Behavioral Persuasion in Politics, Random House, New York, 1963.

a) Bir kimsenin ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirebilme yeteneği, gücü nedir ?

b) Bu işi gerçekleştirmenin maliyeti (bedeli) ne olacaktır ? Bir başka deyişle ortaya çıkacak olumsuz sonuçların derecesi, çapı ne olacaktır ? Şayet bu «maliyet» etkisini kullanacak kimseye «yüksek» görünürse o kişi etkisini kullanmaktan vazgeçebilir. Örneğin bir kanunun meclisten geçirilmesi için etkisini gayrı meşru şekilde kullanan bir parlâmenter (milletvekili, senatör) doğacak kötü sonuçları (mahkemeye verilmek, tekrar seçilmemek, kamu oyundan, basından tepki görmek) düşünmek zorundadır. Yahut kanunî, hukukî yoldan gitse bile bu iş için harcıyacağı zaman ve enerjiyi hesaba katacaktır.

Etki ve Eylemin Birleşmesi : Siyasal Durum :

Siyasal durum etkileme amacıyla yapılan bir önerinin (teklifin) kabul edilip edilmeyeceğinin bahis konusu olduğu durumdur. Bu açıdan bakılınca etkinin işlediği siyasal durumda şu noktaların araştırılması gerekir :

a) Teklifin (önerinin) kabul edilmesi için gerekli olan şartlar nelerdir ?

b) Bu işte (yani kabul veya redde) rol sahibi olanlar, hangi şartlarda, nasıl etkileneceklerdir ?

c) Bu şartlar hangi mekanizma yardımı ile hazırlanacaktır ?

Gizli Siyasal Etki : (Dış Etkiler) :

Siyasal kararlarda açık etkileme yanında gizli etki mekanizması da önemli rol oynar.

Fikrimizi Açıklıyalım :

Bir devletin, şehrin, üniversitenin, belediyenin, anayasa, kanun ve tüzüklere göre nasıl idare edilmesi gerektiği konusu başka, gerçekte nasıl yönetildiği konusu yine başkadır. Şayet bu iki alan birbirlerine uyuyorsa sadece resmî otoriteyi, açık etkiyi incelemek yetecek ve gizli etki üzerinde durmaya pek lüzum kalmayacaktır. Oysa bir çok ülkelerde resmî kararların, resmî otoritelerin, hukukî görünüşün, hukukî kararların altında, kaynağı özellikle servet ve statü olan «dış etkiler» göze çarpmaktadır. Bu olaya

işaret eden bazı siyasal bilimciler büyük siyasal kararların gerçekte formel (resmî) organlarda ve heyetlerde (meclis, hükümet, komisyon) değil, dışarda, çok defa resmî yetkisi, titri olmayan kişiler tarafından etkileme yoluyla alındığını; siyasal kararların özel klüp, ziyafet, kokteyl salonu, sinema gibi yerlerde oluştuğunu ileri sürmektedirler. Etkili kişiler çok defa gizli olarak kendi aralarında aldıkları kararları hükümete, devlet kurumlarına ve dairelerine kabul ettirmek için çeşitli yollardan etkide bulunurlar ve gizli yüksek etki sahibi olanların emirlerine uymayan, direnen kişiler icabında görevlerinden uzaklaştırılırlar. Bu görüş —mübalâğa edilmemek, diğer faktörler gözönüne alınmak ve büyük genellemelere gidilmemek şartıyla— siyasal kararların analizinde üstünde önemle durulması gereken bir noktayı ortaya koymaktadır. (36)

Etki Üzerine Araştırmalar ve Metodoloji:

Etki konusu üzerine yeni çalışmalar genellikle kamu oyu yoklamalarına dayanmaktadır. Mülâkat (inverview) yapılan kimselere şu gibi sorular yöneltilmektedir. Sizin bölgede en etkili, gözde (muteber) kişiler kimlerdir? Bu şekilde o bölgeye, topluluğa ait bir iktidar hiyerarşisi, liderlik şeması, iktidar yapısı yahut etki tablosu ortaya çıkarılmaktadır. Ancak uygulamada, soru sorulan kimselerin çok defa iktidar, etki, lider gibi terimlerin mânasını pek bilmedikleri ortaya çıkmaktadır. Ayrıca «burada yüksek etkiye sahip olan kişiler kimlerdir» ? şeklinde soru tertibi, önceden o kimseye, bu gibi kişilerin orada mutlaka bulunduğunu telkin anlamına gelir. Soru bazan «burada, bu bölgede, şehirde, köyde isteğini başkalarına yaptırabilen kişiler kimlerdir ?» şeklinde sorulmaktadır ki bu da hipotetik bir sorudur. Verilen cevaplar da çok defa baştan savma olmaktadır. Banfield bu durum karşısında hipotetik ya da anlamı belirsiz bazı sorular yerine (yani fikir sormaktan kanaat yoklamaktan çok) olgular ve belgelerle ortaya çıkan objektif, gerçek durumlara ait somut hallere önem verilmesini tavsiye etmektedir. (37) (Örneğin bir üniversi-

(36) Edward C. Banfield, Political Influence, sh. 9.
(37) Banfield. a.g.e., sh. 8.

te senatosunun bir kanun teklifini meclisten geçirtmesi olayı etki yönünden olaylara dayanan somut bir durum olarak incelenmelidir.)

Etki araştırmalarında dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da etkiyi statik halde değil dinamik halde, «işlerken» tespit etmektir. Yani etki konusunda **«operasyonel»** bir araştırma yapmak gerektir.

§ 2. ETKİ PİRAMİDİ

Etki Gruplarının Sıralanması: (Etki Piramidi):

Siyasal kanaat edinme, fikir, bilgi iletme (communication) ve siyasal davranışlarda etkili olma bakımından bir toplumda çeşitli tipler, insanlar bulunabilir. Ve bu tiplere göre toplumlar bazı tabakalara ayrılabilir:

1 — «Büyük düşünürler»: Konfiçyüs, Aristo, Machiavelli, Hegel, Marx, Adam Smith, Einstein gibi fikirleriyle bütün insanlığı etkilemiş olanlar birinci tabakaya girerler. Bunların sayısı her toplumda çok azdır.

2 — «Büyük izleyiciler ve uygulayıcılar»: Bunların birinci kategoride olanlardan farkı, yeni ve büyük fikir sistemleri ortaya koymak değil, konmuş olanlardan orijinal sonuçlar çıkarmak ve başarılı uygulamalara, eylemlere geçmektir. Politikada Atatürk, Lincoln, Bismarck gibi liderler, felsefede Spinoza, siyasal teoride Montesquieu gibi düşünürler bu kategoriye girerler.

3 — Üçüncü bir tip «büyük fikir taşıyıcılarıdır»: Walter Lippmann, M. Duverger, Ziya Gökalp, Namık Kemal, Mustafa Reşit Paşa gibi kimseleri bu kategoriye koyabiliriz. Bunlar da kendi çağlarında kendi toplumları üzerinde etkili olmuşlardır.

4 — Dördüncü grupta yöresel (mahallî) etkili kişiler yer alır. Bunların sayısı bir ülkede —diğer üç gruba nazaran— daha fazladır. Çevrelerinde, bölgelerinde sevilmiş, sayılmış, ün ya da varlık sahibi kişiler —büyük fikir taşıyıcıları (yayıcıları) kadar etkili olamamakla beraber— etki yönünden önemli kişiler olarak kabul edilebilirler.

5 — Bundan sonra gelen tabaka «aktif (faal) vatandaşlar» grubudur. Aktiflerin sayıları oldukça fazladır. Özellikle seçimlerde ve propaganda işlerinde bir hayli etkilidirler. Parti toplantılarına katılırlar, seçimlerde ve

propaganda işlerinde faaldirler. Gerekirse ve güçleri yeterse malî yardım da yaparlar. Aktiflerin bir kısmı iyi eğitim görmüş, dünya ve yurt sorunlarıyla çok yakından ilgilenen kişiler olup «uzman» olarak çalışırlar ve siyasal alanda özellikle etkili olurlar.

6 — Son tabaka en büyük grubu —bir toplumun aşağı yukarı 3/4 ünü teşkil eder— siyasal yönden pasif (durgun) vatandaşlar grubudur. Az etkili olan bu gibi kişiler siyasal ve kamusal işlerde nadiren çalışırlar. Durumlarını, fikirlerini, tutumlarını genellikle pek belli etmezler. Daha çok tarafsız (nötr) olurlar. Fakat yine de **demokratik bir toplumdaki sosyal, siyasal ve ekonomik rengi, davranışı sonuçta bu grup belli eder. Onun için partiler, propaganda araçları ve ideolojiler özellikle bu grup üzerinde önemle dururlar. Ve tarafsızları kazanmaya çalışırlar.**

Hemen söyliyelim ki **etki grupları birbirlerinden kesin şekilde ayrılmış olmayıp birbirine geçiş imkânı olan tabakalardır.** Fakat bir tabakayı en çok etkileyen grup kendisine en yakın olan tabakadır. Ayrıca her tabaka içerisinde özellikle komşular, daima birlikte bulunanlar biribirleri üzerinde etkili olmaktadırlar. (Bir üniversitede öğrencilerin, bir iş çevresinde işçilerin etkilenmesi olayı buna iyi bir örnektir.)

ETKİ TİPOLOJİSİ

Kişisel Etki (Moleküler Liderler):

A.B.D. 1940 Başkanlık seçim kampanyasında yapılan bir araştırma şu gerçeği ortaya koymuştur: Seçimde (oy verme davranışları üzerinde) **kitle haberleşme araçlarının** etkisi sanıldığı kadar çok değildi. Seçmenleri kararlarında özellikle etkileyen kimseler seçmenlerin yakın çevreleri (komşular, iş, kahve, kulüp arkadaşları) idi. Yani günlük hayatlarında sık sık karşılaştıkları kimselerdi. Kişisel etkileri yüksek olan bu gibi kişilere «moleküler liderler» denilmektedir. (38)

---

(38) Elihu Katz and Paul F. Lazarsfeld, Personal Influence, sh. 3.

Dikey ve Yatay Etki :

Yine bu araştırmanın etkileme yönünden ortaya çıkardığı önemli bir gerçek de şu idi : O zamana kadar, bir toplumda hâkim fikir ve kanaatlerin toplum elitleri tarafından hazırlandığı, yayıldığı ve diğer tabakalara dikey biçimde aktarıldığı sanılıyordu. Yani en üstteki tabaka alt tabakaları etkiliyordu. Oysa bu çalışma yatay liderliğin (etkilemenin) önemini belirtti. Her sosyal tabaka (grup) kendi fikir liderlerini (etkili kişileri) kendi içinden çıkarıyordu. Ayrıca her sosyal tabakadaki «moleküler liderlerin» okudukları dergiler, gazeteler ve izledikleri yayınlar (radyo TV) kendi eğitim, zevk ve seviyelerine uygundu. Şu halde kitle haberleşme araçlarının programlarını, başkalarını etkileme yeteneğinde olan bu kişileri etkileyecek şekilde düzenlemek gerekiyordu.

Genellikle Etkili Kişi - Özellikle Etkili Kişi :

Gnellikle etkili kişi (uzman) itimada şayan olan bir birçok konularda fikirlerine, bilgilerine, tecrübelerine değer verilen kişilerdir. Bunlar bazı hallerde toplumun, şehrin, köyün en tanınmış, zengin, mevki sahibi kişileri değil, insanların günlük hayatta sık sık karşılaşatıkları, buluştukları kimselerdir. «Özel etkili» kişilere gelince, kadınlar arasında yapılan bir araştırmaya göre, evli kadınlar için etkili kişiler kocaları, evlenmemiş olanlar için de ana ve babalarıdır. Yani çoğunlukla, özel etkili tipler aile içindedir. Aile dışı ilişkilerde özel etkililer, bekâr kadınlar için, kız ya da erkek arkadaşlarıdır. (39)

(39) Elihu Katz and P. Lazarsfeld. a.g.e., sh. 142.

DÖRDÜNCÜ KESİM

SİYASAL PARTİLER

§ 1. GENEL BİLGİLER

Tanım :

Siyasal partisiz modern siyasal hayat düşünülemez. Siyasal hayatın adetâ motörü olan parti nasıl tamamlanabilir. Özellikleri nelerdir ? **Siyasal parti, programını uygulamak ve üyelerini iktidara getirmek amacıyla hükümetin kontrolunu sağlamaya çalışan organize bir insan topluluğudur.** (40) Bir siyasal parti nihaî amacı olan iktidara iki yoldan ulaşabilir. Seçimlere katılmak veya bir ihtilâl (hükümet darbesi) ile —kanun dışı, yeraltı faaliyetleriyle— iktidara geçmek. (41)

---

(40) Yakın zamanlara kadar dikkatini daha çok siyasal kurumlara, (devlet hükümet, idare vb.) çeviren ve bu kurumları statik (hukukî) açıdan inceleyen siyasal bilimciler, siyasal hayatın, dinamikleri ve kuvvetleri üzerinde durmaya başlayınca grupların ve siyasal partilerin siyasal hayattaki önemli yerini ve rolünü kavramışlar ve araştırmalarını bu yönde derinleştirmeye başlamışlardır. Batıda siyasal partiler alanında sosyolojik - dinamik açıdan yapılan ilk önemli çalışmalar hiç şüphesiz M. Ostrogorski'nin, La Démocratie et l'Organization des Partis Politiques, Paris, 1903, adlı eseridir. Bunu Robert Michels'in çok ünlü eseri, Political Parties, A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy (ingilizce çeviri) izlemiştir. Yakın zamanlarda siyasal partiler hakkında yazılmış çok kuvvetli bir eser, Maurice Duverger'in çalışmasıdır. Les Partis Politiques, Armand Colin, Paris 1951, 1954; Ayrıca, genel mahiyette, Sir Ivor, Jennings, Party Politics. Cambridge, 1960; Avery Leiserson, Parties and Politics, An Institutional and Behavioral Approach, New York, Knopf, 1958.

(41) Dilimizde Siyasal Partilerle ilgili yayınların sayısı pek azdır. Genel nitelikte olarak; Dr. Arif. T. Payas-

Siyasal Partilerin Doğuşu:

Bir klik (faksiyon) olarak siyasal partiler çok eski bir geçmişe dayanırlar. Partilerin prototipleri faksiyonlar ve kliklerdir. Bir hükümette faksiyonlar (klikler) birbiriyle üstünlük için yarışan, liderin, şefin gözüne girmek için çalışan yönetici memur gruplarıdır.

Modern anlamıyla siyasal partilerin ilk defa İngiltere'de meydana geldiğini söyleyebiliriz. Bununla beraber 1832 yılında çıkarılan Reform Kanununa kadar siyasal partilere İngiltere'de pek önem veren olmamıştır. Fransız ve Amerikan ihtilâllerinde siyasal partilerin rolü olduğunu söylemek lâzımdır. 19. asırda İngiliz, Amerikan ve Fransız örneklerine uyarak bütün medenî, demokratik ülkelerde siyasal partilerin kurulduğunu ve çoğaldığını görüyoruz. Bu gelişme modern siyasal hareketlerin çoğu gibi, demokratik fikirlerin yayılmasına, kitle eğitimine ve endüstriyel devrime bağlanmaktadır.

Siyasal Partilerin Temel Yapısı:

Siyasal Partiler, hemen her sosyal örgüt gibi, bir piramidi andırır. Dorukta, (zirvede) lider bulunur. Takipçiler, tabanı teşkil ederler. Liderler ve takipçiler arasında parti eliti yer alır. Parti elitinin görevi, liderin mesajlarını takipçilere, takipçilerin dileklerini lidere iletmek ve lidere danışmanlık yapmaktır. Takipçilerin hepsi parti içinde aynı önemde değildir. Bir kısım takipçiler son derece aktiftirler. Bunlara yerine göre **militan** ya da **partizan** denir. Parti liderlerine, ilkelerine sadakatle, imanla bağlıdırlar. Propagandacılar daha çok bunlar arasından çıkar. Takipçiler içinde son tabakayı pasif üyeler teşkil eder. Pasif üyeler parti toplantılarında bulunurlar, aidat öderler, parti gazetesi okurlar. Fakat faal olarak çalışmazlar. Siyasal par-

---

lıoğlu'nun eseri: Siyasî Partiler, S. B. F. Yayını, Ankara 1952 derli toplu bir çalışmadır. Niyazi Berkes, Siyasî Partiler, İstanbul, 1946; Rușen Keleș, Cevat Geray ve Şerif Mardin, Demokratik Memleketlerde Siyasal Partiler (Teşkilât, Doktrin ve Programları ile). TODAİE Yayını Ankara, 1962; Türkiye'de Siyasal Partilerle ilgili bibliyografya için bölüm sonuna bakılması.

tilerin kuvveti sadece kayıtlı üyelerinden gelmez. Partiler için, partiye hukuken kayıtlı olmıyan destekçilerin de büyük önemi vardır. Bunlara **sempatizan** denir. Sempatizanlar daha çok **«tarafsız»** denilen kütle arasında yer alır, ve partilerin başarısında önemli rol oynarlar. Amerikan (42) ve İngiliz partilerinde (43) otorite —teorik olarak— aşağıdan yukarıya doğrudur. Bu halk egemenliği ilkesinin bir sonucudur. **Fakat gerçekte, pratikte, otorite demokratik partilerde de yukarıdan aşağıya doğrudur. Lider ve elit partiye yön vermekte, onu yönetmektedir. Totaliter partiler ise bütün otoritenin liderde olduğuna inanırlar. Ve bunu samimiyetle ifade ederler.** (44) Bütün ülkelerde büyük siyasal partiler her siyasal kademede teşkilâtlanmışlardır. Mahallî seçimlerde örneğin Belediye seçimlerinde —mahallî dertler, konular dışında— Millî konulara değinilmesi dikkati çeken bir olaydır. Çünkü bu seçimlerde seçmenlerin millî plâtform ve adaylara olan ilgilerinin kaybolmamasına çalışılır. Bu yüzden mahallî politika genel politika için lüzumludur. Partiler bu noktayı önemle gözönünde tutarlar .

Siyasal Partiler ve Kanunî Düzenleme :

Demokrasilerde siyasal partiler, hükümetlerin dışında varlıklardır. Bu itibarla **bir çok devletlerin anayasalarında ve kanunlarında siyasal partilerden söz edilmez.** Çok defa özel bir kanun da yoktur. Siyasal partilerin kurulması ve işlemesi ekseriya genel kanunların, tüzüklerin ve yönetme-

---

(42) Amerikan partilerinin yapısı, işleyişi hakkında bkz. Clinton Rossiter, Parties and Politics in America, 1960; Sigmund Neumann, Modern Political Parties, Chicago, 1958; V. D. Key (Jr.), Politics, Parties and Pressure Groups, New York, 1953 Cromwell.

(43) İngiliz Siyasal partileri hakkında özellikle bkz.: R. J. Mackenzie, British Political Parties, London, 1958; İngiliz İşçi Partisi hakkında Henry Selling, A. Short History of Labor, Party, London, 1961; İngiliz Komünist Partisi hakkında aynı yazarın, bir eseri vardır. İngiliz Liberal Partisi Hakkında, A. Mobileau, Le Parti Libéral dans le Systeme Constitutionnel Britannique, Paris, 1953.

(44) Komünist Partileri Hakkında, A. Garosci, Communism in Western Europe, 1951.

liklerin hükümlerine ve geleneklere göre olur. A.B.D. de siyasal partilere dair Anayasada hüküm yoktur. Sadece bir kanun siyasal partilere yapılacak bağışları ve seçim masraflarını düzenlemektedir. Ama Anayasa ya da özel kanunlarda yer almasalar da siyasal partiler, bir iktidar kurumu olarak, hükümetle yakın ilişki halindedirler.

Siyasal Partilerin Anayasa ve Özel Kanunla Düzenlenmesi :

(Türkiye Örneği)

Türkiye'de 1924 Anayasası siyasal partiler hakkında hiç bir şey söylemiyordu. (45) Siyasal partilerin kuruluşları ve işleyişleri genel hükümlere —özellikle Cemiyetler Kanununa— tâbiydi. 1961 Anayasası siyasal partilerle ilgili ayrıntılı hükümler getirmiştir. Ayrıca 1965 yılında bir «Siyasî Partiler Kanunu» çıkarılmıştır. Türkiye siyasal partilerin kanunla düzenlenmesine iyi bir örnektir.

Parti Düzeni :

a) Parti kurma hakkı ve partilerin siyasal hayattaki yeri Anayasanın 56. maddesinde gösterilmiştir. Buna göre, «vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usûlüne göre partiye girme ve çıkma hakkına sahiptir.

---

(45) Türkiye'de siyasal partilerle ilgili çalışmalar diğer siyasal bilim konularında olduğu gibi azdır. Osmanlı Imparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde kurulan partiler, tüzükleri, programlar ve yapıları hakkında özellikle bkz. Prof. T. Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasî Partiler (1859-1952), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul, 1952; Ayrıca Prof. Dr. Kemal Karpat, Türkiye'de Demokrasi Tarihi, Bates Dağıtımı, 1968, Prof. Dr. Nermin Abadan, Anayasa ve Siyasî Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili, SBF. Yayını Ankara 1966; Prof. H. Ziya Ülken, Siyasî Partiler ve Sosyalizm, İstanbul 1963. Anıl Yayınevi; F. Hüsrev Tökin, Türk Tarihinde Siyasî Partiler ve Siyasî Düşüncenin Gelişmesi, İstanbul, 1965 Elif Yayınları; Tekin Erer, On Yılın Mücadelesi, (Türkiye'de Parti Kavgaları), İstanbul, 1963, Münir Süleyman, Capanoğlu, Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi, İstanbul, 1964, Doğan Kitabevi, Tahsin Demirağ, Türkiye'de Son 50 yıllık İç Politika, Gizli Cemiyetler Komiteler ve Partiler, İstanbul, 1955, Türkiye Basımevi.

Siyasî partiler önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunur.

Siyasî partiler, isiter iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır».

b) Partilerin uyacakları esaslar: Anayasamız siyasal partilerin uyacakları esasları da göstermiştir. 57. nci maddeye göre; Siyasal partilerin uyacakları esaslar şunlardır:

«Siyasî partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve lâik cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uymayan partiler temelli kapatılır.

Siyasî Partiler gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesine hesap verirler.

Partilerin; çalışmaları, faaliyetleri, Anayasa Mahkemesine ne suretle hesap verecekleri ve bu mahkemece malî denetimlerinin nasıl yapılacağı, demokrasi esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenir. (46)

Siyasî Partilerin kapatılması hakkındaki dâvalara Anayasa Mahkemesinde bakılır ve kapatma kararı ancak bu mahkemece verilir.»

§ 2. İNSANLAR NİÇİN SİYASAL PARTİLERE KATILIRLAR?

1 — Prensip (Doktrin): Bazı kimseler siyasal partiye prensip, fikir, doktrin yüzünden katılırlar. Özellikle Kıta Kıta Avrupası'nda durum böyledir. Avrupada partiler daha çok fikir, prensip, doktrin partileridir.

2 — Kişi (Lider): Bazı kimseler de bir partinin başında bulunan kişi (lider) nedeniyle bir partiye bağlanırlar. Avrupa'da bu türlü «lider partileri» de bir hayli fazladır.

3 — Ekonomik Sebep (Sınıf Çıkarları): Günümüzde siyasal partiler ekonomik konuları işlemeleri ve toplumdaki sosyal sınıfların çıkarlarını gözetmeleri bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Örneğin İngiltere'de işçi sı-

---

(46) Anayasamızın 57 inci maddesinde çıkarılacağı öngörülen kanun «Siyasî Partiler Kanunu» 13.7.1965 tarihinde Parlâmentoda kabul edilmiştir. Kanun No. 648, R. G. 16.7.1965 ve No. 12050.

nıfı daha çok bu sınıfın çıkarlarını savunan İşçi Partisine oy vermektedir. Buna karşılık endüstriciler, özel teşebbüs sahipleri, devletçiliğe daha az yer veren Muhafazakaâr Partiyi desteklemektedirler. (Mamafih son zamanlarda İngiliz partilerinin bu özellikleri törpülenmeye başlamıştır.)

4 — Siyasal İktidarı Etkileme Arzusu : Bazı kişiler de siyasal bir partiye, siyasal iktidarı etkilemek, kontrol etmek için katılırlar. Memur tabakası —genellikle— iktidarda olan partiyi tutar, yahut öyle gözükür. Çünkü partiye bağlılıkları sayesinde görevlerini devam ettirme imkânını bulurlar.

5 — Din : Avrupa'nın bir çok ülkelerinde bireyler inandıkları din, inanç, mezhep sebebiyle belli bir partiyi desteklemektedirler. Partilerin bir kısmı doğrudan doğruya bir din zümresinin ismini taşırlar. Nazilerin iktidara gelmesinden önce Almanya'daki Merkez Katolik Partisi buna iyi bir örnektir. Fransa'da sağ partiler katolik, sol partiler ise antiklerikaldirler. Türkiye'de ve Amerika'da din partileri yoktur. (47)

6 — Coğrafi Bölge : A.B.D.'de pek çok kimse, doğum yeri, yaşadığı yer itibariyle bir büyük partiye bağlanır. Örneğin bir güneyli çok defa Demokrat Partiye oy verir, bir Vermontlu de —muhtemelen— Cumhuriyetçidir.

7 — Aile Geleneği : Bir partiyi desteklemede ağır basan faktörlerden biri de hiç şüphesiz aile geleneğidir. Özellikle A. B. D. de durum böyledir. Aile reisinin siyasal kanaatı —bazan ekonomik kaygıların ve sosyal sınıf düşüncelerinin zıddına da olsa— aile üyelerinin siyasal tutum ve davranışlarını etkilemektedir.

§ 3. SİYASAL PARTİLERİN GÖREVİ

Siyasal partilerin yeni yeni doğmaya başladıkları 18. asırda siyasal partilere karşı genel bir güvensizlik vardı. Partiler daha çok üyelerinin faydasını, çıkarını gözeten ihtilâlci kuruluşlar olarak karşılanıyordu. Amerikan Anaya

(47) Batıda Din partileri hakkında bkz. Einaudi and F. Goguel, Christian Democracy in Italy and France, Notre Dame, Paris, 1952; M. P. Fogarty, Christian Democracy in Western Europe, (1820-1953). London 1957.

sasında siyasal partilerden bahis yoktu. G. Washington, Kongreye Veda Mesajında, Kongreyi siyasal partilere karşı uyarmak lüzumunu duymuştu. Oysa bugün siyasal partisiz temsilî demokrasi düşünmek imkânsızdır. Örneğin 1961 Türk Anayasası siyasal partilerin demokratik hayattaki yer ve rollerini özenle belirtmiştir.
Siyasal Partilerin belli başlı görevleri şunlardır:

1. Aday Gösterme:

Siyasal partilerin en başta gelen görevi seçimlerde aday göstermektir. Seçmenlerin yüzlerce, binlerce aday arasından en ehillerini seçmeleri —bir partinin yardımı olmaksızın— çok güçtür Biraz taraflıca olsa bile, seçmenin bir adayı daha yakından tanıyabilmesi, partinin verdiği bilgiler sayesinde mümkün olabilmektedir.

2. Kamu Oyunun Oluşmasına Yardım:

Seçim kampanyaları esnasında siyasal partilerin faaliyetleri, yaptıkları tartışmalar seçmenlerin ve kamu oyunun yurt ve dünya sorunları hakkında bilgi sahibi olmalarına ve fikir edinmelerine yardım eder.

3. Halkı Oy Vermeye Dâvet:

Siyasal partilerin teşvik ve telkinleri ve bu konuda yoğun çabaları olmazsa pek çok kişinin oyunu kullanmak için sandık başına gitmeyeceği anlaşılmaktadır. Bazan partiler bizzat sağladıkları vasıtalarla seçmenleri oy sandığının başına getirmekte ve oylarını kullanmalarına yardımcı olmaktadırlar.

4. Hükümeti Denetleme ve Tenkit:

Demokratik ülkelerde muhalefet partileri iktidar partisini ve onun hükümetini yaptığı işlerden dolayı tenkit eder, ve faaliyetlerini kontrol ederler. İngiltere'de muhalefet partisi «Hükümdarın sâdık muhalefet partisi» olarak adlandırılır. Muhalefet partilerinin yaptıkları tenkitler çok defa yerinde ve haklı olmayan, partizanca hücumlar şekline bürünmekle beraber bu tenkitlerin haklı, ölçülü, insaflı ve

doğru olan yönleri de vardır. Ve hükümete tutacağı yol hususunda yararlı olurlar. Somut çözüm yolları, alternatifler göstermek suretiyle halka, iktidara ehil ve işleri daha iyi yönetmeye hazır bir partinin mevcut olduğu fikrini aşılarlar.

5. Hükümetin Sorumluluğunu Taşıma :

Siyasal partiler hükümette olan üyelerinin yaptıkları işlerden dolayı sorumluluk taşırlar. Bu sorumluluk partinin hükümet üzerindeki kontrolunun derecesine göre değişir. İngiltere'de çoğunluk partisinin lideri başbakan olduğundan partisinin sorumluluğu büyüktür. A. B. D. lerinde bu sorumluluk nisbeten azdır.

6. Atanıma ile İşbaşına Gelen Yöneticileri Seçmeye ve Kontrola Etki :

Her hükümette atanma (tayin) ile işbaşına gelen yöneticilerin, memurların sayısı, seçimle gelenlerden daha fazladır. Bazı memurluklara adayları hukuken değilse bile fiilen siyasal partiler gösterirler. Genellikle üst ve alt kademede olan memurların seçiminde siyasal partilerin bu görevi bir «spoil system=yağma ve ganimet sistemi» haline getirdikleri görülmektedir. A. B. D.'de Başkan 300 kadar federal yargıcı atamaktadır. Bunların hepsini şahsen tanıması mümkün olmadığından çok defa partisinin tesiri altında kalmaktadır.

7. Hükümette Birlik ve Beraberlik Yaratma :

Özellikle Federal Devletlerde siyasal partiler hükümette birlik ve beraberliğin yaratılmasında yardımcı olurlar. Bir Demokrat Valinin, Demokrat bir Başkanın kararını kabul etmemesi ve buna karşı gelmesi mümkündür. O zaman siyasal parti yoluyla valinin kontrol altına alınabilmesi mümkün olmaktadır. Fransa gibi birlikçi devletlerde partiler, valilerin kendilerini atayan ve üstleri olan İçişleri Bakanına karşı gelmemelerini sağlarlar.

§ 4. SİYASAL PARTİ TİPOLOJİSİ

Şahış Partileri :

Şahıs partisi bir şahsa bağlı olan, doğumu gibi devamı da şahısla kaim olan partidir. Lider, böyle partilerin merke-

zi, can noktasıdır. Onun prensipleri ve amaçları partinin de prensipleri, amaçlarıdır. Bu türlü partiler genellikle ufak partilerdir. Çünkü pek çok kimseler bir kişiye körü körüne bağlanmak istemezler. Şahıs partileri geniş siyasal grupların, sınıfların doğmadığı, temsilî demokrasiye yeni geçmiş ülkelerde gözükmektedir.

Prensip (doktrin) Partileri :

Bir prensip partisi belli bir doktrine, ideolojiye bağlı bir partidir. Bu türlü partiler, dayandıkları prensipler canlı, ve halkı cezbeden prensipler olduğu sürece yaşarlar. Prensip partileri ekseriya şahıs partilerinden daha büyük partilerdir. Çünkü ilkeleri süratle yayılabilir. Tek adam hâkimiyetini kabul etmeyen kişilere prensip partileri daha câzip gelebilir. Komünist partilerinde olduğu gibi, bazı prensip partileri mevcut rejime, yerleşik düzene karşıdırlar. Kurulu düzeni kökünden değiştirmek —mümkünse zorla— yıkmak isterler. Fransa'da Radikal Sosyalist Partisi kurulu rejimin ana hatlarını kabul etmekle beraber bazı noktalarda köklü değişiklikler istemektedir. Avrupa'da prensip partileri bir hayli çoktur. Felsefî kanaatlerin, fikrî eğilimlerin zenginliği bu türlü partilerin sayısını çoğaltır. Bir bakıma İngiliz İşçi Partisi ve Muhafazakâr Parti de prensip (doktrin) partileridir.

«İktidar Partileri» :

Bir «İktidar partisi» amacı münhasıran iktidarı ele geçirmek olan partidir. İktidar için çalışan partilere en iyi örnek A B. D. deki Cumhuriyetçi ve Demokrat Parti'lerdir. Bu partiler rejimin temel, ana noktaları üzerinde anlaşmışlardır. Aradaki fark daha ziyade metod, uygulama farklarıdır. Prensip ve doktrin ayrılıkları pek yoktur. Bu türlü parti yöneticileri ve sözcüleri özellikle seçim kampanyası esnasında bol bol prensiplerden bahsederler. Fakat iktidara gelince de rakip partiden pek farklı hareket etmezler. İngiliz partileri de bugün «İktidar partileri» olma yoluna girmektedirler.

Kütle Partileri ve Kadro (Komite) Partileri :

Parti üyeleriyle sempatizanların, sayı olarak karşılaştırılması yönünden, siyasal partiler başlıca iki tipe ayrılabilirler.

1 — Kütle Partileri,

2 — Komite (Kadro) partileri.

Kütle partileri bütün seçmenlerini (sempatizanlarını) parti üyesi yapmaya ve mümkün olduğu kadar çok taraftar toplamaya; sempatizan (seçmen) sayısı ile üye sayısını eşit yapmağa çalışan partilerdir. Komite (kadro) partileri ise üye kaydetmekte çok, seçim zamanı oy toplama patansiyeli yüksek kişileri, elit tabakaları kazanmağa çalışırlar. Komite (kadro) partilerinde, üye ve sempatizan sayıları arasındaki nisbet oldukça büyüktür. Prof. Duverger'e göre dünyadaki genel gelişme çizgisi komite (kadro) partilerinden, kütle partilerine doğrudur. Komünist partileri gibi aslında komite (kadro) partileri olan partiler de zamanımızda kütle partisi olabilme yolunda bazı çabalar harcamaktadırlar. (48)

İlk Kademe Teşkilâtı (Örgüt) Yönünden Siyasal Partiler:

Parti teşkilâtı, özellikle partilerin ilk kademeleri yönünden, siyasal partiler başlıca 4 gruba ayrılmaktadır. (49)

a) **Komite partileri:** Komite partileri nicelikten (sayıdan) çok niteliğe önem verirler. Coğrafî yönden, büyük merkezlerde örgütlenirler. Daha çok seçim zamanı faaliyet gösterirler.

b) **Seksiyon partileri:** Seksiyon partileri, geniş bölgelerde değil dar bölgelerde kurulurlar. Köylere, mahallelere, en ufak yerleşme noktalarına kadar sokulurlar. Mümkün olduğu kadar çok taraftar toplamaya ve bunları bünyelerine katmaya uğraşırlar.

c) **Hücre partileri:** Hücre partileri komünist partiler tarafından icat edilmiş bir ilk kademe örgütlenme biçimidir. Coğrafî bölgelerden ziyade, işçilerin, öğrencilerin yoğun bulundukları belirli yerlerde kurulurlar. Üyeler arasında kaynaşma sıktır. Üyeler hemen her gün toplanırlar.

d) **Milis Partileri:** Milis partileri biçiminde ilk kademe örgütleri özellikle Nasyonel Sosyalist ve Faşist partilerinde görülmüştür. Milis partilerinde seçim fonksiyonu

(48) Dr. Arif. T. Payaslıoğlu; Siyasî Partiler, sh. 32 - 33.
(49) Payaslıoğlu; a.g.e., sh. 41.

bahis konusu değildir. Yahut azdır. Üyeler yarı askerî bir disipline tâbidirler. Askerî törenleri andırır törenler, özel giysiler, selâm şekilleri, bayraklar, marşlar, bandolar dış dekoru tamamlar. Milis partileri icabında kuvvet kullanmak için hazırlıklıdırlar. Alman Fırtına **(Hücum) tabur**ları ve İtalyan feçyoları (kara gömlekli, baltalılar) bunlara örnek olarak gösterilebilir. İkinci dünya savaşından sonra komünist partileri de işgal altındaki bölgelerde milis örgütleri kurma yoluna gitmişlerdir.

§ 5. SİYASAL PARTİ SİSTEMLERİ

Siyasal partiler sayıları yönünden incelendiği takdirde, ortaya 3 türlü parti sistemi çıkar:

1 — Tek Parti Sistemi:

Tek parti sistemi tipik bir diktatörlük sistemidir. Bu sistemde sadece bir parti vardır. Diğer partiler ya kapatılmış ya da kendi kendilerini feshe zorlanmışlardır. İstisnaî olarak müsaade edilen bazı partiler de önemsizdir. Tek partinin görevi, partinin politikasını devletin bütün vatandaşlarına kabul ettirmektir. Parti bazı polis yetkilerini elinde bulundurur. Özellikle parti görüşüne karşı olan fikirler siyasal suç (devlete karşı suç) olarak koğuşturulur. Devlete karşı suç diktatörlüklerde en ağır suçtur, sayıları da çoktur. Parti bazen hükümetle aynı anlama gelir. Faşist İtalya'da Büyük Faşist Konseyi bütün milletvekillerini seçerdi. (50) Büyük Faşist Konseyi'nin başında otomatik olarak hükümetin başı (başbakan) bulunmaktaydı. Rusya'da Komünist (51) İtalya'da Faşist, Almanya'da Nazi Partilerini iktidardan hukuken düşürmek mümkün değildir.

2 — İki Partili Sistem:

İki partili sistemde iki büyük parti ve ayrıca küçük partiler bulunur. Anglo-Amerikan ülkelerinde uygulanan

---

(50) İtalya'da Faşist Partisi ve diğer partiler hakkında geniş tafsilât C. Morandy'nin (İtalya Tarihinde Siyasal Partiler) adlı ünlü eserde bulunabilir. (İtalyanca) Firenze, 1957.

(51) Rus Komünist Partisi hakkında bkz. Leonard Schapiro, The Communist Party of the Soviet Union, Random House, New York, 1960.

iki partili sistem gelişmiş temsilî demokrasiler için en uygun parti sistemidir. Bu sistemde bir büyük parti Kongrede, parlâmentoda çoğunluktadır ve iktidarda bulunur. Diğer büyük parti ana muhalefet partisini teşkil eder. İki partili sistem seçimde çoğunluk sisteminin uygulandığı ülkelerde çok görülür. (A. B. D., İngiltere ve 1960 dan önce Türkiye). **Bu sistemde küçük partiler genellikle önemsizdirler.** Parlâmentodaki temsilci sayıları çok azdır. Fakat iktidar ve ana muhalefet partilerinin kuvvetçe birbirine yakın olduğu hallerde ufak partiler dengeyi değiştirici rol oynarlar. O zaman önemleri çok artar. Ufak partiler zamanla çabucak erirler. Fakat bazen 3. parti gelişir ve iki büyük partiden birinin yerini alabilir. İngiltere'de Liberal Parti zamanla erimiş, İşçi Partisi büyük parti olmuştur. Amerika'da Demokrat Parti'nin karşısında bulunan Whig'lerin yerini Cumhuriyetçi Parti almıştır. 3. Partiler çok defa ülke çapında başarı kazanamazlar, ve mahallî plânda faaliyet gösterirler. Parlâmenter sistemin uygulandığı ülkelerde yasama meclislerine hâkim olan parti, yürütmeyi de kontrolü altında tutar. Federal sistemle yönetilen A. B. D. lerinde durum her zaman böyle olmamaktadır. Cumhuriyetçi meclislerin karşısında Demokrat bir başkan bulunabilir, veya bunun tersi de olabilir. Bu durum Başkanlık sisteminin tabiî sonucudur. Fakat böyle olsa bile bu olay Amerika'da hükümetin çalışmasını belki geciktirebilir, ama durduramaz.

3 — Çok Partili Sistem:

Kuvvetleri biribirine az çok yakın pek çok partinin bulunduğu sistemdir. Kıta Avrupasına özgü olan bu sistem bazı temsilî rejimler için çok kere bir zaaf olup iç ve dış politika alanında devlet için gerçek sakıncalar yaratabilir. Bunun sebebi, çok partili sistemde partilerin daha çok lider ve prensip (doktrin) partileri olması ve hiç birinin sağlam bir çoğunluk sağlayamamasıdır. Hükümet kurabilmek için çok defa koalisyonlara gidilmek zorunluluğu doğar. Koalisyonlar da partilerin anlaşmazlığı yüzünden çabucak bozulabilir. Memleket günlerce kabine buhranı içersinde kalır. İş görülmez. (52) Partilerarası anlaşmazlıkların bir sebebi

(52) Fransa'nın özellikle 4. Cumhuriyette geçirdiği tecrübeler bunu ispatlıyacak niteliktedir. Bu konuda bkz.

de koalisyondaki bir partinin Anayasadan memnun olmaması ve kendi yararının gerektirdiği hallerde ve ölçüde koalisyonlarda rol oynamak istemesidir. **Çok parti sistemini yaratan temel faktörlerden biri de nisbî seçim sisteminin uygulanmasıdır.** Bu sistem, özellikle aşırı şekillerinde, küçük partilere —bazen kuvvetlerini aşan ölçüde— parlâmentoda temsil şansını verir.

J. Chapsal, Les Partis et la Vie Politique sous la Quatrième République, Paris, 1957. Üçüncü Cumhuriyette partiler için, F. Goguel, La Politique des Partis sous la Troisième République, Paris, 1958, 3e ed.; Fransız partilerinin genel yapısı hakkında, M. Duverger, Les Partis Politiques et les Classes Sociales en France, Paris, 1955; G. E. Laveau; Partis Politiques et Réalités Sociales, Contribution à une Etude Réaliste des Partis Politiques A. Colin Paris, 1953; Fransız Komünist partisi hakkında G. Walter, Histoire du Parti Communiste Français, Paris, 1948; Pujadizm hakkında, S. Hoffman, Le mouvement poujade, Paris, 1956.

BEŞİNCİ KESİM

BASKI VE MENFAAT GRUPLARI

§ 1. GENEL BİLGİLER

Menfaat Grupları :

Son zamanlarda siyasal bilimciler siyasal partileri derinden etkileyen çok defa organize bazı gruplara dikkatlerini çevirmeye başlamışlardır. Bunlar baskı ve menfaat gruplarıdır. **Siyasal bilimciler menfaat gruplarını maddî ya da manevî menfaatleri sağlamak için birlikte hareket eden gruplar olarak tanımlamaktadır.** Bir sosyal gruba ait menfaatleri teşhis ve sınıflandırmak kolay değildir. **Fakat genel bir gözlem üreticilerin ve işçilerin tüketicilere nazaran daha iyi örgütlendikleri ve menfaatlerini korudukları gerçeğini ortaya koymaktadır.** (53)

Baskı Grupları :

Menfaat grupları dileklerini gerçekleştirmek amacıyla hükümet ve idare üzerinde çeşitli yollardan etkili olmıya başladıkları zaman baskı grubu haline gelirler. Örneğin bir üreticiler sendikası müşterilerini kendi üyeleri arasında paylaştırdığı zaman sadece bir menfaat grubudur; Ama menfaat grubu hükümeti ve kamusal otoriteleri menfaat grubunun yararına bir kanun, yönetmelik, karar vb. çıkarmak için ikna etmiye çalışıyorsa ve bu amaçla bir takım faaliyetlerde bulunuyorsa baskı grubudur. Kısacası **baskı grupları, menfaat gruplarının özel bir türüdür.**

Bazı menfaat gruplarının hükümete tesir etmeğe çalışmaları arızîdir. (Avlanma resminin arttırılmasını protesto eden avcılar kulübünün belli bir parti ya da milletvekili

(53) J. Meynaud : Les Groupes de Pression, P. Ü. F. Paris 1962, sh. 9.

hakkında aleyhte propaganda yapması gibi). Buna karşılık amaçlarını gerçekleştirmek için münhasıran siyasal eyleme başvuran menfaat grupları da bulunmaktadır. Fransa'daki «Kuzey Kanalını Tamamlatma Derneği» ve İngiltere'de «Ceza Reformunu isteyenler ligi» gibi kuruluşlar da böyledir.

Baskı Grupları Tipolojisi:

Baskı gruplarının türleri incelenen ülkedeki sosyo-ekonomik yapıyı ve ideolojik bölünmeleri net bir şekilde yansıtmaktadır. Buna göre baskı grupları profesyonel ve ideolojik olmak üzere iki büyük kategoriye ayrılırlar:

1 — Profesyonel (Meslekî) Organizasyonlar: Profesyonel organizasyonların amacı üyelerinin özellikle maddî menfaatlerini gözetmektir.

Bu türlü organizasyonlar: 1. İşveren birlikleri, 2. Tarım sektöründe çalışanların dernekleri 3. İşçi Sendikaları olmak üzere üç büyük grupta toplanabilir. İşveren organizasyonlarının en ünlüleri Amerika'da «İmalâtçılar Millî Birliği» (54), İngiltere'de «Britanya Endüstrileri Federasyonu» (55), Fransa'da «Fransız İşverenler Millî Konseyi» (56), Almanya'da (Bundes Verband der Deutschen Industries B. D. I.) dir.

Tarım sektöründe çalışanların kurdukları baskı gruplarının en tanınmışları ise A. B. D. lerinde «Amerikan Tarım Büroları Federasyonu» (57), İngiltere'de «Çiftçiler Millî Birliği» (58), Fransa'da «Tarımsal Üreticiler Millî Federasyonu» (59) dur. İşçi Sendikalarına gelince: Amerika'da «Amerikan İşçi Federasyonu» (60), ve «Endüstriyel Kurumlar Kongresi» (61), İngiltere'de «İşçi Sendikaları Kong-

---

(54) National Association of Manufactures, kısaltılmış adıyla N. A. M.
(55) Federation of British Industries, F. B. I.
(56) Conseil National du Patronat Français, C.N.P.F.
(57) American Farm Bureau Federation, A. F. B. F.
(58) National Farmer's Union, N. F. U.
(59) Federation National des D'Exploitants Agricoles, F. N. S. E. A.
(60) American Federation of Labor, A. F. L.
(61) Congress of Industrial Organisations, C. I. O.

resi» (62), Fransa'da «İş Genel Federasyonu» (63) ve «Hristiyan İşçiler Fransız Federasyonu»dur.

Bu gruplarda yer alan organizasyonların yapıları çok değişiktir. Kimisi üye olarak sadece sendika ve dernekleri ya da birlikleri kabul etmekte kimisi bireyleri (fertleri) de üye kaydetmektedirler. Merkez ile üyeler arasındaki ilişkiler gibi yönetim de farklılıklar göstermektedir.

2 — İdeolojik Gruplar :

İdeolojik gruplar ekseriya (homojen) olmıyan gruplardır. Ve daha çok manevî menfaatler için çalışırlar. Hükümet ve idare üzerindeki etki dereceleri çok farklıdır. Bazıları —A. B. D. deki «İçki Salonları Aleyhtarları Ligi gibi— Kongreyi ürkütecek, yıldıracak derecede etkili olmuştur. Bazıları ise sadece ismen vardır. Faaliyetleri ve etkileri çok azdır. Fransa'da ideolojik baskı gruplarına örnek olmak üzere «Mareşal Pétain'in Anısını Savunma Derneği», «Atom Silâhlanmasına Karşı Fransız Federasyonu» gibi kuruluşları gösterebiliriz. Bazı ideolojik gruplar gizli, ya da «kapalı» çalışmayı tercih ederler. Mason dernekleri bir çok ülkelerde —çeşitli nedenlerle— «kapalı» çalışmaktadırlar. İngiltere'deki ideolojik baskı gruplarının en ünlüleri, Pazar günleri spor gösterileri, müzik toplantıları vb. dahil hiç bir işin yapılmayıp sadece ibâdetle meşgul olunmasını istiyenlerin kurdukları «Dinî Güne Saygı İstiyenler Derneği» ve buna karşı olanların kurdukları dernekler ile (64) «Hayvanlara Kötü Muamele Edilmesini Önleme Derneği»dir. (65)

Amerika'da ırk ayırımına taraftar olmıyanların kurduğu «Renkli Halkın İlerlemesi için Millî Dernek» (66), çalışmalarını hemen herkesin bildiği önemli bir ideolojik baskı grubudur.

---

(62) Trade - Union Congress, T. U. C.
(63) Confédération Fénérale du Travail, C. G. T.
(64) «The Lord's Day Observance Society» ve «Sunday Freedom Association».
(65) «Royal Society for the Prevention of Crualty to Animals».
(66) «National Association for the Advancement of Colored People, N. A. A. C. P.»

§ 2. BASKI METOTLARI

Baskı gruplarının amaçlarına ulaşmak için kullandıkları araçlar çok çeşitlidir; bunları beş kategori halinde gösterebiliriz :

1 — İkna Yolu : Baskı grubu yetkili otoriteyi taleplerinin «haklı» olduğu hususunda iknaya çalışır. Problemin objektif bir görünüş içinde ele alınması ve bu konuda uzmanlar tarafından ilgili makamlara dosyalar, raporlar sunulması, araştırmalar yapılması baskı grubunun «ciddî» ve «güvenilir» bir teşekkül olduğu izlemini yaratma amacını taşımaktadır.

2 — Tehdit : Yetkili makamlar baskı grubunun taleplerine yeter derecede kulak asmadıkları taktirde tehdit yoluna başvurulur. Milletvekilini ya da senatörü yeniden seçtirmemek için kampanya açmak, telefon, telgraf, mektup göndermek suretiyle kınamak, kapı kapı dolaşarak aleyhte imza toplamak, Meclise gelip aleyhte gösteri yapmak, vb. «İnatçı memurlara» baskı grupları —bazı ülkelerde— parti kanalıyla tesir etmeğe çalışırlar. Görevden çıkartmak, başka göreve tayin ettirmek, memurun yerini değiştirmek, «sürdürmek» gibi değişik metodlar kullanılır.

3 — Para : Baskı grupları parayı iki şekilde sarfederler :

a) Siyasal partilere ve adaylara para yardımı yapılması : Birçok ülkelerde işçi sendikaları sosyalist partilere para yardımında bulunmaktadırlar. Müteşebbisler, fabrikatör ve iş adamlarının da bağlı bulundukları veya sempati duydukları partiye —özellikle seçim zamanı— para verdikleri görülmektedir. Amerika'da bazı iş ve endüstri firmaları aday olan kişilere (bakan, senatör, vali vb.) seçim kampanyası masraflarını karşılamak için özel ödenekler ayırırlar.

b) Rüşvet Verilmesi : Yetkili, etkili kişilere (kamu görevlilerine) belli bir meblağ, «komisyon» «yüzde», «ondalık», «haraç» «aylık» şekillerinde gizlice para verilebilir. Para verme zararsız «masum» görünüşlü şekillerde de olabilir. «Yılbaşı, bayram, yaş günü hediyesi,» yemeğe davet, bazı hizmetleri parasız yapmak gibi tehlikesiz yollar denenir. Devlet memurlarının ve milletvekillerinin para ka-

bul etmeleri «yiyicilik» suçunu teşkil eder ve cezaî koğuşturmayı gerektirir.

4 — Hükümet faaliyetlerinin baltalanması (sabotaj):

Baltalama çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Örneğin hükümetlerle ve kamusal ajanlarla işbirliği yapmak reddolunur. İngiltere'de «Demir ve Çelik Federasyonu» (Iron and Steel Federation) 1950 yılında Sosyalist işçi hükümetinin demir ve çeliği millileştirmesine karşı direnmiş ve hükümete bu konuda yardımcı olmayı reddetmişti. Fransa'da 1957 yılında «Tarımsal Ürünler Millî Sendikalar Federasyonu» hükümet ve idare ile her türlü ilişiğini kesmişti. Bir başka baltalama yolu sun'î malî krizler yaratarak devlet hazinesi (Maliye Bakanlığı) üzerinde baskı yapmaktır. Nihayet baltalamanın önemli bir şekli vergi vermemektir. Fransa'da küçük esnafın vergi uygulamalarına karşı giriştiği protesto hareketini temsil eden Pujadizm, devlete vergi vermemek suretiyle «muslukların kapatılmasını» esnafa telkin etmiştir. Kiracıların oturdukları daireyi boşaltmaktan kaçınmaları, köylülerin hazine arazisini işgal etmeleri gibi durumlar baltalama hareketlerinin diğer örnekleridir.

5 — Doğrudan Hareket:

Burada kuvvet, giderek şiddet kullanılması da söz konusudur. Doğrudan hareketin en masum ve kanunî şekli grevdir. Grev kanunsuz olduğu veya millî ekonominin önemli kesimlerini tehdit ettiği zaman hükümetlerin müdahale ettiği görülür. Sadece işçiler değil başka gruplar örneğin öğrenciler de «greve» (boykota) başvurabilirler. (Yönetmelik değişikliği istemek vb. gibi hallerde) Esnafın dükkânlarını kapayıp satış yapmaması, köylülerin şehirlere mal göndermemesi kamu otoritelerine karşı başka direnme yollarıdır.

Bazı hallerde belediyeler (Fransa'da bağ bölgelerinde görüldüğü üzere) seçim grevi yapmakta yahut «idarî greve» girişmektedir. Yani belediyeler gerekli seçim hazırlıklarını ve belediye başkanları idarî görevlerini yapmamaktadırlar.

Bütün bu hallerde zararın büyüğünü şüphesiz halk çekmektedir. Köylülerin yolları kapamaları ve trafiği dur-

durmaları (özellikle pazar günleri) Fransa'da sık sık rastlanan hallerdendir. IV. Cumhuriyette, doğrudan hareketin şiddet şekline döküldüğü de görülmüştür. Eczacıların, Sağlık bakanının eczacıların menfaatlerine dokunan bazı projeleri karşısında, ümitsiz çarelere» başvuracaklarını ifade etmeleri tehdit ve baskı aracının nerelere kadar götürüldüğünü gözler önüne sermektedir. (67)

§ 3. BASKI GRUPLARININ KUVVETİ

Baskı gruplarının kuvveti bir takım temel unsurlara dayanır. Bu temel unsurlar :

1 — Üyelerin sayısı,
2 — Malî kaynaklar,
3 — Organizasyon,
4 — Sosyal statüdür.

1 — Üye sayısı : İngiltere'de «Trade Union Congress» (İşçi Sendikaları Federasyonu) gücünü sayıları 8,5 milyonu bulan üyelerinden almaktadır. Kısaltılmış adıyla T. U. C. bütün İngiliz işçilerinin yarısına yakın bir kısmını (% 45) temsil etmektedir. İngiliz «National Farmer's Union» Çiftçiler Birliği) bütün İngiliz çiftçilerinin % 90 nını sinesinde toplamaktadır. Bazı hallerde baskı grubunun, dâvalarını desteklemeleri için üyelerinin dışında kalan gruplara çağrıda bulundukları ve onların da desteğini sağladıkları görülmektedir.

2 — Malî Kaynaklar : Baskı gruplarının malî kaynakları çeşitlidir. Başta üyelerin normal aidatları gelir. Bunun yanında, baskı grupları üyelerinden ve sempatizanlarından ek malî yardım talebinde bulunurlar. Amerika'da 1946 yılında çıkarılan bir kanunla baskı gruplarının gelirleri ve giderleri düzenlenmiştir. Yardım alan baskı grupları bu yardımı kimlerden aldıklarını, yardım miktarını ve parayı nerelere sarfettiklerini göstermek zorundadırlar.

Baskı grupları devletten de yardım alabilirler. (Türkiye'de çeşitli dernek ve kurumlara bütçeden para yardımı yapılmaktadır.)

---

(67) Tafsilât için bkz. J. Meynaud : Les Groupes de Pression. P. U. F. Paris 1962, sh. 53 - 62.

3 — Organizasyon: Baskı gruplarının organizasyonu mükemmel olduğu takdirde hükümet ve idare üzerinde etkileri artmaktadır. Özellikle yöneticilerin (liderlerin) niteliği ve halkla ilişkiler servislerinin iyi işlemesi (parlâmentoyla, basınla, halkla iyi ilişkiler kurulması) baskı grubunun başarısında önemli bir faktördür. Baskı gruplarında —görünüşte— demokratik bir yönetim biçimi mevcuttur. Aslında uygulamada küçük klik ve grupların (oligarşik zümrelerin) baskı grubu içinde iktidarı, kontrolu elde tuttuklarını söyliyebiliriz.

4 — Sosyal Statü: Baskı grubunun kuvveti —biraz da— temsil ettiği grubun kamu oyundaki prestijinden, baskı grubu hakkında toplumda mevcut kanaat ve yargılardan ileri gelmektedir. Fransa'da «Pancar Ekicileri Konfederasyonu», üye sayısı, malî kaynakları ve organizasyonu itibarı ile güçlü bir baskı grubu sayılabileceği halde basının aleyhinde açmış olduğu kampanya yüzünden prestijini oldukça yitirmiştir. Prestij (itibar) zaman içinde değişebilir. Örneğin büyük bunalımdan bu yana Amerika'da işçi sendikalarının prestijinde önemli bir artış olmuştur. Dünyadaki genel eğilim de bu yöndedir. Baskı grubunun prestijinin yüksek olması işverenle giriştiği ücret pazarlıklarında, kollektif sözleşmelerde ve başka konularda olumlu sonuçlar alınmasına yardım etmektedir (68)

Ferdî ve kollektif hareket: Baskı grupları bir grup olarak harekete geçebilecekleri gibi, ferdî hareketlerle de amaçlarına ulaşmıya çalışırlar. Devlet dairelerinde kilit mevkilerde bulunan önemli kişiler yanında, mevkii yüksek olmamakla beraber, dairenin faal bazı elemanlarını, kişisel temaslarla elde edebilirler.

§ 4. BASKI GRUPLARI VE SİYASET

Baskı Grupları ve Siyasal Kararlar:

Baskı grupları, çok defa, politika yapmadıklarını, politika dışında kaldıklarını yahut «politikanın üstünde» olduklarını iddia ederler. Oysa **baskı gruplarının amaca ulaş-**

(68) Bu bahiste toplu tafsilât için Bkz. J. Maynaud: Les Groupes de Pression, P. U. F. Paris, 1962, sh. 21-29.

mak için çok kere çeşitli siyasal araçlar kullanması ve si yasal kararlara etkide bulunmaları gerekmektedir. Devletin sosyal ve ekonomik görevlerinin çoğalması günümüzde baskı gruplarının faaliyetlerini ve siyasal ağırlıklarını dadaha da artırmış bulunuyor. (69)

Modern demokrasilerde ara gruplarının, yan tabakaların olmadığı ve bu tabakaların siyasete karışmadıkları bir toplum yaratmak, gerçeklerin ışığında, bir hayal (ütopya) dır. Siyasal rejimi kökten değiştirmedikçe bu mümkün değildir.

Baskı Grupları ve Partiler

Baskı grupları için «politika yapmamak» demek dileklerini hükümete, dış görünüşü itibariyle, tamamen «teknik biçimde» sunmak anlamına gelmektedir. Gerçekten, bazı baskı gruplarının siyasal partilerle ve siyasal kişilerle resmen bir ilişiği yoktur. Ve bu tutumlarını da açıklamaktadırlar. Örneğin İngiltere'de «Çiftçiler Millî Birliği» (National Farmer's Union) seçimlerde tarafsızlığını korumakta, her hangi bir parti lehinde ya da aleyhinde tavır takınmamaktadır. Fakat bu gibi durumlar pek nadirdir. (70) Aslında bazı baskı grupları tarafsızlık ya da «partiler üstü» olmak etiketi altında, dolaylı biçimde siyasete karışmakta ve üyelerinden baskı grupları yararına çalışacak partiyi ya da adayı desteklemelerini, bazen gizlice, istemektedir. Amerikan işçi sendikaları —özellikle A. F. L.— seçimlerde bu tutumu benimsemekte daima progressist (terakkici) aday-

---

(69) Baskı gruplarının siyasetle ilgili hakkında genel bilgi için şu eserlere bakılabilir. V. O. Key Jr. Politics, Parties and Pressure Groups 4th ed. New York, 1960, Earl Latham, The Group Basis of Politics, Ithaca, 1952; Arthur Benthley, The Process of Government, New ed. Evanston, 1949; E. E. Schattschneider, Politics, Pressures and the Tariff, New York, 1935.

(70) İngiltere'deki baskı grupları, çeşitli yönleriyle, S. E. Finer'in standart çalışması, Anonymus Empire, London, 1966, Pall Mall Press, adlı eserde incelemektedir. Ayrıca İngiltere'deki baskı grupları için şu esere bakılmalıdır. James Steward, British Pressure Groups, Oxford, 1958; Allen Poter, Organized Groups in British National Politics, London, 1961.

ları desteklemelerini üyelerinden istemektedir. Yani A. F. L. partiden çok aday üzerinde durmaktadır.

Fransada baskı grupları seçimlerde adaylardan baskı grubunu ilgilendiren bazı konularda açıklamalar yapmalarını, hatta yazılı taahhüt vermelerini bile şart koşmaktadır. (Örneğin din okullarına yardım, Avrupa Birliği gibi konularda adaylardan kesin söz alınmaktadır.)

Siyasal partileri etkilemek için baskı gruplarının en çok başvurdukları usul parti içindeki gruplar ve kişilerle özel ilişkiler kurmaktır. İki partili sistemlerde bu sorun basit bir şekilde çözülmekte ise çok partili sistemlerde durum biraz karışıktır. Görüşleri birbirine yakın olan partilerin belirli bir baskı grubunun desteğini sağlamak için rekabete girişmeleri sonucu, baskı grubunun ağırlığı ve önemi de artmaktadır. Baskı gruplarının siyasal partilerle açıkça işbirliğine girmelerine bir örnek olarak «İngiliz Endüstriler Federasyonunun» (Federation of British Industries) Muhafazakâr Parti ile yaptığı işbirliğini gösterebiliriz. Bazı baskı grupları da parti programlarının hazırlanmasına katılmaktadırlar. (71)

İngiltere'de İşçi Partisi, İsveç Sosyal-Demokrat İşçi Partisi seçimlerdeki oyların önemli bir kısmını, kendileriyle işbirliğini yapan sendikalardan almaktadırlar.

Siyasal partilerle baskı gruplarının arasındaki ilişkinin bir başka şekli partilerin, Duverger'in deyimiyle, «yardımcı kuruluşlar» (organisations annexes) yaratmalarıdır. Parti, yarattığı yardımcı baskı grubunun kontrolünü elinde tutmakta ve onu kendi amaçları için kullanmaktadır. Bu işte en çok başarı kazanan partilerin Komünist partiler olduğu söylenebilir. Komünist Partisinin kurduğu «Fransız Kadınlar Birliği», «Cumhuriyetçi Gençler Birliği», «Barış Savaşçıları Derneği» gibi kuruluşlar komünist partisini seçimlerde ve diğer siyasal faaliyetlerde desteklemektedirler.

Görülüyorki **baskı gruplarının politika dışı olmak iddiaları çok defa bir efsanedir. Baskı grupları doğrudan açıkça veya dolaylı biçimde politikaya karışmaktadırlar.** Sorulması gereken soru, bu karışmanın şiddeti ve yoğunluğudur.

---

(71) J. Meynaud, Les Groupes de Pression, sh. 45.

Yasama Organına Baskı (Lobbying - Kanun Simsarlığı)

Baskı gruplarının amaçlarına varmak için Kongrede, parlâmentoda yaptıkları çalışmalar Lobbying (kanun simsarlığı) adını taşır. Bir kanun simsarının cebine koyduğu birkaç bin dolar veya hisse senedi diye bütün bir yasama organını satın alabileceği günler artık uzaktadır. Eski lobi'nin modası geçmiştir. Bugün moda olan «sosyal lobby» **(sosyal kanun simsarlığı)** dır. Sosyal lobide bir baskı grubunun görüşü ve elindeki bilgiler yasama organının temsilcilerine informel (gayri resmî) olarak (yemekte, ziyafette, kokteyl partide) açıklanmaktadır. Ve yasama organının temsilcisi baskı grubunun haklı bir dâva peşinde olduğuna ikna edilmektedir. Bunun yanında baskı grupları, temsil ettiği grubun yararına, özel olarak, kanun tasarı taslakları hazırlamakta, bunu teklif edecek Kongre üyeleri bulmakta ve parlâmanterleri daimî şekilde sıkıştırmaktadırlar. Ayrıca baskı grupları propaganda yolu ile kamu oyunda ve hükümette elverişli bir hava yaratmaya çalışmaktadırlar. Bazan Kongre Komiteleri huzuruna çıkmakta ve görüşlerini savunmaktadırlar. Şayet Kongre üyesi baskı grubunun isteklerine karşı direnecek olursa tehdit yoluna da gidebilmektedirler. Bunun en hafif şekli senatör ya da milletvekiline —seçimlerde yeniden adaylığını koyduğu takdirde— desteklenmeyeceğinin ihsas edilmesi, hattâ açıkça söylenmesidir.

Yürütmeye ve Yargıya Baskı :

Baskı grupları sadece yasama organını etkilemekle kalmazlar, yürütme organını, idare âmirlerini de etkilerler. Kendisiyle ilgili kanun çıktıktan sonra da bu kanunun uygulanmasında rol sahibi olan kişilerin atanmasında rol oynarlar. Kanunun lehlerinde uygulanmasına çalışırlar. Örneğin bir mesleği icra edenlerin sayısını sınırlayan bir kanunun en iyi bu meslek tarafından takdir edileceğini söylerler. **İdare âmirlerine ve yargıçlara yapılan baskı, bazan, yasama organına yapılandan daha etkili ve tehlikeli olabilir.** Çünkü bu baskı çok gizli, dolambaçlı yollardan yapılmaktadır.

İngiltere'de Baskı Grupları :

Avrupada başkı gruplarının her biri kendi başlarına siyasal bir parti kuracak derecede gelişmişlerdir. İngilte-

re'de baskı grupları yasama organından ziyade, yürütme organı (kabine) üzerinde faaliyetlerini yoğunlaştırırlar. Parlâmentoda sıkı bir parti disiplini bulunduğundan, parlâmenterler üzerinde çalışmak çok defa olumlu sonuç vermez. Hükümet parti programına dayandığı için program dışına çıkılması partinin seçimlerde iktidarı kaybetmesine sebep olur. Bu sebeple **İngiltere'de baskı gruplarından çok kamu oyu daha önemlidir.** Hükümetler ve Parlâmento resmen tanınmış baskı grupları dışında kalan baskı ve menfaat gruplarının baskılarına —Amerikaya nisbetle— daha kolaylıkla direnebilir.

Sovyet Rusya'da Baskı Grupları :

Diktatörlükler, genel olarak, baskı gruplarına yer vermezler. Kişinin ve kurumların menfaatleri bu ülkelerde devletin menfaatına sıkı sıkıya bağlıdır. Sosyalist ülkelerde şüphesiz kapitalist ülkelerde olduğu gibi özel baskı grupları yoktur. Sovyet Rusya'da Anayasa (md. 126), baskı grubu deyimini kullanmamakla beraber, grup ve derneklerin kurulmasından bahsetmektedir. (72) İşçi Sendikaları işçiler arasında disiplini ve partiye bağlılığı sağlamanın bir mekanizması olarak yüksek parti yöneticileri tarafından «manipüle» edilir. (İşçi sendikalarının sosyalist ülkelerde grev hakkı yoktur; ve bu sendikalara üye olmak işçiler için mecburidir.) Gençlik örgütleri (KOMSOMOL),

(72) Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Anayasasının 126 ncı maddesi aynen şöyle demektedir : «Çalışanların menfaatlerine uygun olarak ve halk kitlelerinin örgütlenme konusundaki girişimlerini desteklemek ve siyasal faaliyetleri geliştırmek amacıyla, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği vatandaşlarına sosyal örgütlerde toplanma hakkı tanınmıştır. Meslek Sendikaları, kooperatif birlikleri, gençlik kuruluşları, spor ve savunma örgütleri, kültürel, sosyal ve bilimsel dernekler kurulabilir. İşçi sınıfının, çalışan köylülerin, entellektüellerin en aktif ve en bilinçli kısmı olan vatandaşlar, komünist toplumun kurulması için savaşın öncüsü, ve sosyal nitelikteki ya da devlet kurumlarındaki bütün örgütlerin yönetici çekirdeği olan Sovyetler Birliği Komünist Partisine serbestçe katılırlar.

Bkz. Constitution : Loi Fondamentale de l'Union des Républiques Socialistes Sovietiques, Editions en Langues Etrangers, 1960

meslek dernekleri gibi kuruluşlarda da hükümete baskı yapmaktan ziyade, partinin ve hükümetin etkisi altında kalırlar. Bunu olağan saymak gerekir. Çünkü **ekonomik, kültürel ve sosyal hayat sosyalist ülkelerde devlet ve tek parti tarafından düzenlenir ve plânlanır. Bu ülkelerde «baskı gruplarının» görevi parti ya da hükümet politikasını izlemekten ibarettir.** Bununla beraber sosyalist ülkelerde —sınırlı biçimde de olsa— «baskı gruplarının» hükümeti ve partiyi etkileyemediğini söylemek güçtür. Devlet tröstleri, devlet bankaları, devlet iktisadî teşebbüsleri ve Ticarî ofislerden herbiri özel imtiyazlı bir duruma geçmek için çalışmakta ve sosyalist ülkeye özgü bir «lobbying» faaliyetinde bulunmaktadırlar. Bu lobbying'in amacı partinin ve devletin ilgisini çekmek ve desteğini kazanmaktır.

Baskı Grupları ve Kamu Oyu:

Baskı grupları hükümete, kamusal otoritelere ve partilere etkide bulundukları gibi kamu oyunu de etkilemeye çalışırlar. Amerikada büyük korporasyonlar ve endüstri birlikleri, özel teşebbüsün faydasını halka anlatmayı konu edinen yayınlar, (TV, radyo konuşmaları) yaptırmakta, hattâ üniversitelerde bu amaçlara yönelen seminerler, konferanslar düzenlenmesine ve kurlar açılmasına çalışmaktadırlar.

Fransa'da büyük özel teşebbüse, özellikle radikal sol kanattan, şiddetli hücumlar yapılmakta ve özel teşebbüsün «kokuştuğu» Hitler'e teslim olduğu, paraları dışarı kaçırdığı gibi ithamlar yöneltilmektedir. Buna karşı iş ve ticaret çevreleri çeşitli yollardan kendilerini ve özel teşebbüsü savunmaya çalışmaktadırlar. (73)

İngiltere'de 1950 yılında İşçi Hükümetinin Şeker Endüstrisinin millileştirilmesi projesine karşı «Tate and Lyle Ltd.» şirketi bir kamusal ilişkiler (Public relations) bürosu aracılığı ile kamu oyunu davasına kazanmıya ça-

(73) Fransa'da baskı grupları için özellikle şu eserlere müracaat edilmelidir. J. Meynaud, les Groupes de Pression en France, Paris, 1958; G. E. Laveau, l'Action politique des groupes non - politiques en France, Grenoble, 1957 A. Sauvy, «Lobbies et Groupes Pression», dans Politique et Technique, G. Berger et autres, Paris, 1958

lışmıştı. Burada amaç kamu oyunu, dolayısiyle hükümeti, etkilemekti. Yani kamusal otoritelerin zihninde «kamu oyu hakkında fikir» yaratılmak istenmektedir. (Tate and Lyle Ltd.) in yaptığı sondajlar, mülâkat yapılan kişilerin % 57 sinin millileştirmeye karşı, % 25 inin ise taraftar olduğunu göstermiştir.)

Gazetelere ilânlar vermek, basın topantıları düzenlemek, açık mektuplar göndermek, bildiriler ve duyurular çıkarmak baskı gruplarının kamu oyunu etkilemek için oldukça sık baş vurdukları yollardır. Basına aktarılan bilgiler objektif bir görünüş arzetmekte ve ustalıkla «sızdırılan» haberler yardımıyla kamu oyunun kazanılmasına çalışılmaktadır. Günümüzde kamu oyunu baskı grupları lehinde etkileme teknikleri son derece gelişmiş olup âdeta «bilimsel» bir nitelik kazanmıştır. **Bu yüzden çağımızda, kamu oyunun bazı gruplar yararına «manipüle» edildiği bir topluma doğru gidildiğini gösteren işaretler az değildir.** Baskı gruplarının kamu oyunu kazanma yolundaki çabaları, elverişli ortam ve şartlar bulunduğu takdirde, başarıya ulaşmaktadır. Yoğun işsizliğin ve eflâsyononun hüküm sürdüğü bir toplumda ve dönemde, özel teşebbüsün yararını propagandaya yönelen çabaların başarılı olması şüphesiz beklenemez.

§ 5. BASKI GRUPLARININ FAYDA VE ZARARLARI

Demokrasilerde baskı gruplarının faydaları ve zararları çok tartışılmış bir konudur. Bazıları baskı gruplarını demokrasiyi tehlikeye sokan, yozlaştıran bir kurum olarak görürlerken başkaları demokrasilerde baskı ve menfaat gruplarının varlığının kaçınılmaz olduğunu, üstelik baskı gruplarının politikada denkleştirici ve siyasal havayı yumuşatıcı bir fonksiyonları olduğunu ileri sürmektedirler.

Baskı Gruplarının Lehinde Deliller:

P. Herring «Demokraside Politika» (The Politics of Democracy) adlı eserinde baskı ve menfaat gruplarının temsilî rejimlerde (temsilî demokrasilerde) ne kadar hayatî bir rol oynadıklarını ortaya koymuştur. Arthur Bent-

ley'de (Process of Government, Bloomington, İnd. 1935) politikanın bütün alanlarında baskı ve menfaat gruplarının varlığına dikkatimizi çekmiştir.

Prof. Herring'e göre **bir temsilî demokraside baskı ve menfaat gruplarının varlığı siyasal pazarlığı, uzlaşmayı ve anlaşmayı daha kolaylıkla sağlar. Bu sayede siyasal gerginlik zalır; Çatışan menfaatlere ve problemlere barışçı çözüm yolları aranır.**

Baskı ve menfaat grupları olmadan, sadece siyasal parti prensipleriyle hareket etmek, çoğunluk istibdadına yol açabilir ve temel problemlerde partiler arasında **«consensus»** (temelde anlaşma) sağlanmaz. Sosyalistlerle kapitalistlerin, işçilerle çiftçilerin, şimendifer ve otobüs işletmecilerinin biribirine zıt menfaatleri, baskı ve menfaat gruplarının siyasal partiler arasında aracılık yaptıkları bir düzende daha kolay uzlaştırılır. Aksi halde, azınlığın çoğunluk fikirlerini hiç bir zaman kabul etmediği görülmektedir. Bu da toplumda şiddetli çatışmaya yol açmaktadır.

Baskı ve Menfaat Gruplarının Aleyhinde Deliller:

Prof. Peter ODEGARD'ın çok tanınmış eserinde (Baskı Grupları, İçki Salonlarına karşı olan Lig'in iç yüzü) baskı grupları olumsuz yönden ele alınmaktadır. (74) Bu Lig Amerika'da «Prohibition» (İçki Yasağı) Kanununun çıkmasında önemli rol oynamıştı ve sadece bu amaçla kurulmuş olan «Yasakçı Partiyi» değil, kamu oyunu da alabildiğine kışkırtmış, parti adaylarına baskı yapmış, propaganda tehdit gibi usulleri de bol bol kullanmıştı. Ligin ardından etkili Evanjelik kilisesi geliyor ve Lig üye sayısını olduğundan çok daha fazla göstermeye itina ediyordu. Aslında bütün işleri yürüten bir avuç «gayretkeşten» ibaretti. Üstelik bunlardan bazılarının ahlâkî durumlarının üzerinde durulmaya değerdi. Gerçekten bazı baskı ve menfaat gruplarının üyeleri sanıldığından azdır. Bazılarının ise grupları gerçekten temsil edip etmedikleri şüphelidir. Sevilmeyen, beğenilmeyen, tutulmayan menfaatleri temsil edenlerin —çok defa— parlak sloganların, şöhretlerin arkasına sığındıkları görülmektedir. Baskı grupları kamu oyunu etkilemek için toplumda tanınmış, namuslu, saygı değer kişileri de aralarına almaktadırlar. Örneğin grevcileri iş-

(74) Bkz. Peter Odegard: Pressure Politics, The Story of Anti-Saloon League, New York, 1938.

lerine dönmeğe davet eden «Vatandaşlar Komitesi» üyeleri arasında tanınmış profesörlerin ve yazarların yer alması gibi.

Baskı grubu politikasının zayıf yönü şuradadır: Baskı grubunun grubun menfaatlerini ne dereceye kadar temsil ve müdafaa ettiği şüphelidir. Öte yandan Meclislere, partilere yağan telgraflar, mektuplar, protestolar, aslında, çok kere organize «manipüle» hareketlerdir. **Baskı grupları seçimlere katılmazlar, hükümette görev almazlar, sorumlulukları yoktur; bir parti gibi, programları da bulunmaz**... Bunlara bakarak Prof. Schatschneider baskı grupları yönetimini «Sorumsuz Hükümet» olarak nitelemiştir.

Profesör Finer de baskı gruplarının modern siyasal yönetimdeki büyük fakat sorumsuz rollerine işaret etmiş ve baskı gruplarını inceleyen eserine şu mânidar başlığı koymuştur. «Anonim İmparatorluk».. (75)

(75) Bkz. S. Finer: Anonymous Empire, London, 1966, Pall Press

ALTINCI KESİM

KAMU OYU

§ 1. GENEL BİLGİLER

Tanım:

Geniş anlamda kamu oyu halkı ilgilendiren belli bir mesele hakkında, belirli bir zamandaki «genel yargı» yahut ortak kanaattir. Şüphesiz her meselede herkesin üzerinde tam olarak birleştiği ortak bir görüş, her zaman elde edilmez. Bu sebeple kamu oyu diye gösterilen kanaatin ve düşüncenin çok defa sadece bir grubun, bir bölgenin, hattâ bir kaç kişinin fikri olması mümkündür. Fikre, (oya) gelince, fikir «olan» bir şeyi, bir durumu gösterebilir. Veya «olması lâzım geleni» ya da «olacağı» anlatır. Yani fikir bir arzuyu, bir dileği, bir isteği —bazan buyruğu— temsil etmektedir. Kamu oyunun politikadaki etkisi özellikle bu son iki durumda ortaya çıkmaktadır.

Dar anlamda kamu oyu basın, radyo, TV gibi kitle haberleşme araçlarıyla yahut konuşarak veya fısıltı ile açıklanan ve çok defa bazı sosyal grupların (sendika, dernek vb.) **ve seslerini duyuran kişilerin, siyasal otoritelere (hükûmete, parlâmentoya vb.) izhar ettikleri fikirlerin bir ortalamasıdır.** Ortalama fikirde az çok bir birliğin, bütünlüğün olması gerekir. Aksi takdirde kamu oyundaki bölünmelerden yahut çeşitli fikir akımlarından bahsolunur.

Siyasal konularda kamu oyu —zorunlu olarak— kişisel fikirlerin matematik toplamsal sonucu yahut bu fikirlerin çoğunluğu değildir. Bu görüşümüzü açıklıyalım:

Kamu oyunda fikir dört şekilde belirebilir. (76)

a) Açıkça, kuvvetle ifade edilen fikirler. (Baskı ve menfaat gruplarının, etkili kişilerin fikirleri.)

---

(76) Alfred Sauvry: L'Opinion Publique, Presses Universitaires de France, Paris, 1958, sh. 8.

b) Fısıltı ile ifade olunan fikirler. (Şayia, rivayet, dedikodu.)

c) Genel oy veya genel oyu tahmin için yapılan sondajlar. (Kamu oyu yoklamaları.)

d) Referandumla açıklanan fikirler. **Kamu oyu analizi yönünden asıl önemli olan faaliyetler (a) ve (b) şıklarında, özellikle (a) şıkkında gösterilen fikirlerdir. (77)**

Kamu Oyunda Bölünme ve Fikir Akımları :

Kamu oyundaki bölünme derin sosyo-politik tabakalaşmayı yansıttığı takadirde ortada gerçek bir kamu oyu yoktur. Örneğin Fransa için lâik ve dinî öğretim konusunda bir kamu oyundan söz edilemez. Bölünmüş gruplardan biri zamanla sesini yükseltiyor, öbürü kısıyorsa kamu oyu değil, çeşitli fikir akımları karşısındayız demektir. 1939 yılında A. B.D.'lerinde infirat (yalnızlık) politikası isteyenlerin sesi azalmış buna karşılık müttefikler lehine savaşa müdahale isteyenlerinki yükselmişti. Pearl Harbour baskını ile birlikte Amerikada savaş lehinde bir kamu oyu doğduğu söylenebilir.

Devamlı Sabit Fikirler ve Değişen Fikir Akımları :

Devamlı fikirler, sabit tutumlardır. Halkın genellikle vergi işlerine ve devlet dairelerinin işleyişine karşı olan tutumu gibi. Hiç bir ülkede «Bürokrasi Taraftarları» yahut «Vergi Dostları» derneği yoktur. Bu türlü devamlı sabit fikirlerin de konumuz bakımından büyük bir önemi bulunmamaktadır.

Kamu oyu bakımından asıl önemli olan değişen fikir akımlarıdır. Fikir akımları çok kere, yeni olayların peşi sıra doğmaktadır. Kamu oyu için gerekli olan bütünlüğün ve türdeşliğin fikir akımları için mutlak bir zorunluluğu yoktur. 1953-1954 yılında Fransa'da Avrupa Savunma Bir-

(77) Kamu oyu ile ilgili olarak başlıca şu kaynaklara başvurulabilir. Prof. Dr. Nermin Abadan, Halk Efkârı Mefhumu ve Tesir Sahaları, S.B.F. Yayını, Ankara, 1956; James B. Orrick, Halkla İlişkiler, Çev. O. Onaran, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yayını, Ankara, 1967, sh. 24 ve müt.; L'Opinion Publique, ouvrage collectif publié par le Centre de Sciences Politiques de Nice, P.U.F. 1957; V.O. Key Jr. Public Opinion and American Democracy, New York, 1961

liği projesine karşı bir fikir akımı doğmuştu. Çeşitli devlet adamları projeye karşı seslerini yükseltmişlerdir. Buna karşılık aksi istikamette fikirler de mevcuttu. Cezayir savaşı konusunda ise Fransa'da kamu oyundan başlangıçta bahsedilemezdi. Her ne kadar komünistler açıkça savaşa karşı çıktılarsa da —Fransız halkının çoğunluğunun istememesine rağmen— Cezayir savaşı ve hattâ yapılan işkenceler Fransız kamu oyu tarafından «kabul» edildi. Zıt fikirler sağ çizgi üzerinde yeter kuvvete birleşince —komünistlerin muhalefetine rağmen— kamu oyu doğmuştu.

Kamu Oyunun Oluşma Şartları:

Kamu oyunun varlığı için gerekli temel şartlar şunlardır:

1) Ortada bir anlaşmazlık olmalıdır. Yani bir konuda çeşitli zıt menfaatler, talepler bulunmalıdır.

2) Siyasal sistem haberleşme, konuşma, görüşme, tartışma ve örgütlenme olanaklarını sağlamalıdır. Yani fikir, basın, dernek, toplanma gibi temel hürriyetlere yer verilmelidir. Ayrıca bu hürriyetlerin kullanılması için gerekli maddî olanakların da mevcudiyeti şarttır.

3) «Organize» fikirler kamu oyunun bir diğer temel özelliğini teşkil eder. Yani bir toplumda kamu oyunu oluşturan, düzenleyen, organize eden çeşitli merkezler bulunmalıdır.

4) Kamu oyunun karşılaştığı bir direnme noktası olmalıdır. Bu direnme noktası kamusal otoritelerdir. (Parlâmento, hükümet vb.)

Her Toplumda Kamu Oyu Var mıdır?

1) Geleneksel, ilkel toplumlarda bugünkü anlamda kamu oyu yoktur.

2) Diktatörlüklerde kamu oyu daha çok «güdümlüdür».

3) Politika ile ilgilenmiyen ya da az ilgilenen toplumlarda kamu oyu etkisini az duyurur.

4) Demokrasilerde de kamu oyu çeşitli merkezlerden, kaynaklardan güdülür, yalnız güdüm tek merkezden değil, çok merkezden yapılır.

5) Kurumlaşmanın az olduğu toplumlarda kamu oyunun etkisi azdır.

Şiddet (kuvvet) Kamu Oyunun Düşmanıdır :

Kamu oyu biribirinden çok farklı merkezlerde sert «kutuplaşmalar» halinde belirlenince, bir başka deyişle fikir ayrılıkları kesin olarak uyuşmaz bir biçim gösterince, tartışmacılar biribirini dinlememeye başlar ve politikanın yerini şiddete, zora terketmesi kaçınılmaz olur. Bu kamu oyunun sona ermesi demektir. Bu durum bir millet, toplum içinde meydana gelirse isyan yahut iç savaş; milletler arasında meydana gelirse savaş halini alır. **Onun için politika, bir anlamda, anlaşmazlıkların, fikir ayrılıklarının barışçı çözümü için organize bir faaliyettir.** Ve kamu oyunun fonksiyonu bu uyuşmayı sağlamaktır.

Kamu Oyunun Önemi :

Günümüzde gelişmiş demokrasilerde kamu oyunun önemi son derece büyüktür. Örneğin bir dâvanın görülmesi ya da bir grev olayı esnasında kamu oyunun leyhte veya aleyhte bir tutum içinde olduğu görülmektedir. 1935 te ilân edilen ve Habeşistanı İtalya'ya terketmeyi öngören Laval - Hoare plânı İngiliz kamu oyunun ve dünya kamu oyunun tepkisiyle karşılaşmıştı. **Demokrasilerde hükûmetler, partiler, sendikalar, iş çevreleri, kamu oyuna karşı hassastırlar ve tutumlarını kamu oyunun tepkisine göre ayarlamaktadırlar.** Kamu oyu böylece bazı meseleler karşısında bir hakem, bir «vicdan» olmakatadır.

Kamu Oyunun Baskısı :

Kamu oyunun baskısına dayanmak çok güçtür. Bu baskı bazı hallerde siyasal yöneticileri acele ve yanlış kararlar almağa itebilir. Örneğin Fransa'da Dünya Savaşından önce hüküm süren pasifizim (barışçılık) hareketinin kamu oyunu geniş ölçüde etkilemesi sonucu, askerler taarruz değil, savunma plânları yapmaya mecbur olmuşlardır. Bu ise klâsik askerî kurallara aykırı idi. Teknisyenler, maliyeciler, ekonomistler, idareciler hattâ yargıçlar da kamu oyunun baskısını hissederler.

Kamu Oyu'nun Doğuşu :

XVIII. asırdan bu yana kamu oyu gittikçe önem kazanmaya başlamıştır. Kamu oyunun ortaya çıkışında başlıca şu faktörler rol oynamıştır :

I — Halk Egemenliği Kavramı : Halkın egemen olduğu görüşü modern çağlarda kamu oyunun önemini arttırmıştır. Eskiden egemenlik tanrıda, kralda, aristokraside toplanmış sayılıyordu. **Egemenliğin halka verilmesi halkın kanaatlerinin, siyasal alandaki düşüncelerinin önem kazanmasına yol açtı.** J. J. Rousseau'nun «Genel İrade» teorisi bu akımın gelişmesinin bir ifadesidir.

II — Kitle Eğitimi : Uygar (medenî) ülkelerde, eğitim imkânlarıyla birlikte okuma ve yazma oranının artması, kitap, dergi ve gazetelerin çoğalması, halkın siyasal konular hakkında bilgi edinmesine ve kanaat sahibi olmasına yol açmıştır.

III — Modern Ulaştırma ve Haberleşme Araçları : Yapılan yollar, geliştirilen motorlü araçlar, uçak, vb. ulaşımı son derece kolaylaştırmıştır. Bu gün bir haber, bir yerdeki olay bu sayede süratle yayılmakta ve dağılmaktadır. Modern haberleşme araçlarına gelince : Radyo, telefon ve televizyon sayesinde halk olan biteni çok kısa bir süre için öğrenmek imkânına sahiptir. (78) Bunun yanında sinemanın ve tiyatronun kamu oyunu meydana getirmedeki rolü de azımsanamaz.

Kamu Oyu Hakkında Teoriler :

Kamu oyu hakkında biri birine zıt iki görüş vardır.

1 — Klâsik Teori,
2 — Realist Teori.

1 — Klâsik Teori : Klâsik teori J. Bentham ve J. S. Mill tarafından ileri sürülmüştür. Teorisyenlerin, akademisyenlerin ve idealistlerin kamu oyu görüşü klâsik teoride iyi özetlenmiştir. Klâsik teoriye göre kamu oyu teorisi üç temel hipoteze dayanır :

a) Bilgili kamu oyu hipotezi, (Halk bir çok olaylar hakkında bilgi sahibidir.)

b) Rasyonel kamu oyu hipotezi, (Halk daima rasyonel hareket eder.)

c) Menfaat hipotezi (faydacı hipotez) (Halk menfaatine uyan davranışlarda bulunur.)

---

(78) Radyo Televizyonun kamu oyunun oluşumundaki rolü için bkz. Jean Cazeneuve, Sociologie de la Radio-Télévision, P.U.F. Que-sais-Je, Paris, 1962.

Kritik :

«Rasyonel, siyasal ve ekonomık insan» hipotezi modern psikoloji verilerine uymamaktadır.

1 — Freud rasyonel olmayan unsurların (bilinçaltı faktörlerle, ilk çocukluktan gelme anıların, tecrübelerin) fikir ve davranışlar üzerinde olan etkisini ortaya koymuştur.

2 — Sosyal - psikolojik faktörlerin önemi ise linç, kollektif histeri gibi durumlarda belirir. Kitleler, sürü psikolojisiyle, irrasyonel davranışlarda bulunmaktadır.

3 — Sosyal antropolojik etkenler : Örf ve âdetler, bâtıl itikatlar, aile, vb. fikirleri «şartlandırıcı» faktörlerdir.

4 — Sıradan vatandaşın gözünde politikanın yeri marjinaldir (en sondadır). Spor, dedikodu, moda vb. onun için daha önemlidir.

5 — Menfaat (fayda) kavramları görelidir (izafidir). Vatandaşın ilgisi daha çok,

a) Sansasyonel (heyecan verici) olaylar üzerinde toplanır. (Cinayet, seks haberleri vb.)

b) Vatandaşın kişisel menfaatleri dışında, grup üyesi olarak menfaatleri vardır.

2 — Realist Teori :

Realist teori kamu oyu hakkında daha gerçekçi gözlemlerden hareket eder. Realistlere göre :

a) Kamu oyu ile ilgili olaylar, kompleks (karmaşık), teknik konulardır.

b) Aynı olaylar çeşitli kimselere göre farklı anlamlar taşırlar.

c) Herkes için bilgi imkânı çağımızda bile yeter derecede yoktur. Maddî olanaklar, zaman, hükûmetin halkı aydınlatma derecesi gibi durumlar kamu oyunun oluşumunda göz önüne tutulmalıdır.

§ 2. KAMU OYU TİPOLOJİSİ

Millî ve Kısmî Kamu Oyu :

Kamu oyu denilince, ekseriya belli bir ülkedeki kamu oyu yani millî kamu oyu anlaşılmaktadır. Kamu oyu çok

bölündüğü zaman (kısmî kamu oyundan» (bir partinin, bir sınıfın, entellektüellerin, belli bir coğrafî bölgenin vb.) fikirlerinden bahsolunur.

Dünya Kamu Oyu :

Bazı hallerde de bir «dünya kamu oyu» vardır. Millî kamu oyu gibi dünya kamu oyu da fikrî, moral bir desteğe sahip olmalı, mukabil dirençle karşılaşmalı ve az çok bir bütünlük göstermelidir. II. Dünya Savaşından sonra, Hitler doktrinine karşı dünyada ırkçılık aleyhtarı kuvvetli bir fikir akımı ortaya çıktığı gibi, az gelişmiş ülkelerde sömürgeciliğe karşı anti-koloniyalist bir akım belirmiştir. Bu fikirler giderek bir kamu oyu halinde ortaya çıkmışlardır.

Duygusal Kamu Oyu :- Realist Kamu Oyu :

1940 yılında bir referandum yapılsaydı, Fransızların büyük çoğunluğunun Mareşal Petain'i, Vichy hükûmetini destekledikleri anlaşılacaktı. Mukavemet taraftarı pek azdı. 1944'te durum değişti. Fransızların büyük çoğunluğu mukavemetten ve De Gaulle'den yana oldular. Görülüyor ki kamu oyunun dönüşünde «realist hesaplar» rol oynamaktadır. Habeşistan'ın İtalya'ya terkine karşı çıkan kamu oyu ise daha çok duygusal nedenlerle hareket ediyordu.

«Halkların nankörlüğü» —Plütark'tan bu yana— çok düşünürün dikkatini çekmişti. Devlet adamları çok defa memlekete yaptıkları hizmetleri düşünürler, halk ise, realist bir tutumla, geleceğe yönelmekte, liderlerin neler yaptığını değil ileride yapabilecekleri hizmetleri düşünmektedir. (Clemenceau ve Churchill'in zaferden sonra seçilmemeleri örneği.)

Yüzeydeki Kamu Oyu - Derindeki Kamu Oyu :

Yüzeydeki kamu oyu, açıkça, kuvvetle ifade olunan fikirlerdir. Buna bağıran, etkili kamu oyu da diyebiliriz. Derindeki kamu oyu, susan, hareketsiz ve fikrini belli etmeyen, etmek de istemiyen kitlenin fikridir. **Politikada asıl önemli olan kamu oyu bağıran, etkili kamu oyudur.**

Demokrasilerde Kamu Oyu:

Demokrasilerin özelliği serbest bir kamu oyuna sahip olmalarıdır. Demokrasilerde herkes kamu oyunun oluşuna hür ve eşit şekilde katılır. Her vatandaş bir gazete kurabilir ve kamu oyunu etkileyebilir. **Fakat demokrasilerde kamu oyunu oluşturmada eşitlik ve serbesti çok kere teorik kalmaktadır.** Çünkü bu iş için gerekli maddî olanaklar herkeste yoktur. Üstelik demokrasilerde, diktatörlüklerde olduğu, gibi herkesin kolay kolay karşı çıkamıyacağı tabular, yerleşmiş fikirler, sabit inançlar vardır. (79)

Otoriter Rejimlerde Kamu Oyu:

Otoriter, diktatoriyal rejimlerde kamu oyunun hiç olmadığını ve hükûmeti etkilemediğini söylemek pek doğru değildir. Otoriter hattâ diktatoriyal rejimlerde —gerçekte— iki kamu oyu vardır. Biri açık, resmî kamu oyu, diğeri gizli, kapalı, derin, çok kere fısıltı ile yayılan kamu oyu. Bu iki kamu oyu —demokrasilere nazaran— biribirinden oldukça ayrıdır.

Otoriter rejimlerin demokrasilerden farkı: Doğmalara karşı çıkanların akibetinin demokratik rejimlerden daha kötü oluşudur. Bununla beraber batı ve doğu demokrasilerini bu meselede çok kesin şekilde birbirine karşıt olarak göstermek aşırı bir görüş olacaktır. Batı demokrasileri —iddia ettikleri kadar— liberal değildirler. Doğu demokrasileri de —Stalin'den sonraki dönemde görüldüğü üzere— az çok «liberalleşebilirler». (80)

§ 3. KAMU OYUNU OLUŞTURAN KAYNAKLAR

I — Aile: Kamu oyunu oluşturan kaynaklar çok çeşitlidir. Bunların başında aile gelir. Kişinin dünya, yurt,

---

(79) Demokrasilerde kamu oyu için bkz. Charles W. Smith Jr. Public Opinion in a Democracy, New York, 1947, Prentice-Hall.

(80) Sovyet Rusya'da kamu oyu hakkında bkz. Alex Inkless, Public Opinion in Sovyet Russia, A Study in Mass Persuasion, 4th print. Harvard University Press. Cambridge Mass. 1962

toplumsal düzen ve bunlarla ilgili olaylar hakkında edindiği fikirlerin, kanaatlerin temel kaynağı ailedir. Birçok değer yargılarımızın kökünde ailenin etkileri görülür. Aileden gelme fikirler pek az zahmetle edinilir. Aile üyelerine sosyal ve ekonomik bağlılıklar, siyasal eğilimler kazandırır ve üyelerine «damgasını» vurur.

Aile kişinin adetâ tabiî ilk okuludur. Buradan gelme tesirler kolay kolay silinemez. A.B.D.'de yapılan araştırmalar aile mensuplarından % 75 inin seçimlerde ailenin kullandığı yönde oy verdiğini göstermektedir.

II — Okul: Okul kamu oyunu oluşturan başka bir kaynaktır. Özellikle çocukluk ve gençlik dönemlerinde okulda edinilen bilgiler, fikirler, kanaatler insan üzerinde uzun süre etkili olur. Formel (resmî) bir eğitimin ilk kaynağı okuldur. Okul bazı bakımlardan aileden de etkilidir. Çünkü ilk çocukluk devirlerinin algıları zamanla silinir. Halbuki okul çağı insanların fikirlerinin oluşumunda daha köklü izler bırakır.

III — Meslek - İş Grubu:

Meslek ya da iş çevresi insanı bazen yeni bir takım fikirler ile karşı karşıya getirir. Bunlara muhatap olan kişi eski fikirlerinde zamanla değişiklik olduğunu görür. Günümüz toplumlarında doktorların, işçilerin, girişim sahiplerinin ve bankaların politikada etkili olduklarını ve meslek yararına bir takım kanaatleri savundukları bilinmektedir. Bütün bunlar kamu oyunun oluşumuna yardım ederler. Kişi bu şekilde kendi sosyal ve ekonomik statüsü, bulunduğu sınıfın toplumdaki yeri ve rolü hakkında bir kanaat sahibi olur. Mamafih meslek ve iş hayatı, bazı hallerde, kişilere yeni fikirler aşılamaktan ve görüş ufuklarını genişletmekten ziyade, onların evvelce edinmiş oldukları fikirleri daha kuvvetle savunmaları gibi bir sonuç doğurmaktadır.

IV — Din:

Din özellikle insanların moral yaşayışlarına, davranışlarına tesir eder. Batıda kiliseler evvelce kilisenin devlet ve aile ile olan ilişkisi üzerinde duruyorlardı. Bu gün kiliseler dikkatlerini daha çok ekonomik, moral dâvalara,

işçi hareketleri, kapitalizmin yayılması, emperyalizm, komünizm gibi sorunlara çevirmiş bulunuyorlar. Bir çok ülkelerde Katolik Kilisesi bazı siyasal partilerin önemli bir dayanağını teşkil eder. Kilisenin, din adamlarının buyruklarına kulak asmayanlar, bunları realiteden uzak, boş tasarılar, hayaller olarak görenler olduğu gibi din adamlarını dinleyen kalabalık kitleler de vardır. Örneğin bazı papalar çağımızda da geniş kitleleri etkilemektedirler.

V — Basın:

Gazeteler bugün milyonlarca okuyucuya hitap etmektedirler. Bununla beraber basının hararetle desteklediği bir dâvaya ya da partiye seçmenin oy vermemesi mümkündür. A.B.D.'de basın, kamu oyunu «yaratmak»dan ziyade«izler». Amerikan gazeteciliğinin temel ilkesi şudur: «Gazete okuyucuya sadece haber vermeli ona tesir etmeye çalışmamalıdır.» Bununla beraber gazeteler kamu oyunun oluşumunda etkili olurlar. Bunun sebebi şudur: Birçok kimsenin gazete okuyacak pek vakti yoktur. Sadece başlıklara göz atmakla veya üstünkörü bir okuma ile yetinirler. Başlıkları ustalıklı biçimde koymak, haberi iri veya küçük puntolarla dizmek, işe gelmeyen haberlere hiç yer vermemek, yahut kasten yanlış vermek bir olayın, konuşmanın, tebliğin, tam ve doğru özünü silebilir. Bunun yerine daha çok gazetecinin taraftarlığını yaptığı fikirlerin belirtilmesine, ön plâna çıkarılmasına çalışılır. Makale ve başmakaleler de okuyucuyu gazetenin izlediği politika yönüne iterler. Ama bu türlü «fikir gazetelerinin», sadece, fikirleri gazeteninkine uyan okuyucuyu cezbettiği görülmektedir. (81)

§ 4. KAMU OYUNUN OLUŞUMU

Kamu Oyunun Kanunları:

Kamu oyu bir takım «kanunlara» göre oluşur.

Kamu oyunun kendisini meydana getiren kişilerden ayrı bir hayatı, varlığı ve kendisine özgü kanunları vardır.

(81) Bkz. Pierre Denoyer. Modern Basın, çev. Adnan Cemgil, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963; Fernand Terrou, l'Information, P.U.F. Que-sais-je, Paris, 1962.

Kamu oyunun oluşmaya başlaması bir takım olayların, haberlerin, fikirlerin ve bilgilerin kamuya iletilmesi ile başlar. Şimdi bu iletme sürecini tetkik edelim: Her siyasal sistemde:

1 — Olayların hepsi değil sadece bir kısmı halka iletilmektedir.

2 — Haberleri, bilgileri alanlar bunların yalnız bir kısmını başkalarına iletirler. Bir kısmını unuturlar, bir kısmını da söylemezler. Bazı haberlerin yaşama süresi kısadır. Bazılarının ki oldukça uzundur.

3 — İletme esnasında haberciler bilerek ya da bilmiyerek haberleri değiştirirler. Haberlerin «seçimi» ve «bozulması» bir takım kanunlara göre olur. Ağızdan ağıza yayılan haberler daha kolay bozulup, çabuk şekil değiştirirler. Haberlerin bozulmasına ait temel kanun şudur:

a) Maddî menfaatlerin ortada olduğu hallerde (ekonomik alanda) «sapma», menfaatlerin daha iyi korunmasını sağlıyacak ve kolaylaştıracak yolda olur. Örneğin hayatpahalılığı konusunda bir soru ortaya atıldığı zaman ücretliler hayat pahalılığını olduğundan da fazla görmek ve göstermek eğilimindedirler.

b) Duyguların, tutkuların bahis konusu olduğu hallerde, sapma bu duyguları ve tutkuları haklı, mazur gösterecek yönde oluşmaktadır. «Mümin» yaahut militan, tarafsız kimsenin görmediği, işitmediği şeyleri görmek ve işitmek eğilimindedir. Bilgin ortaya attığı teoriyi doğrulayan deneylere önem vermektedir. Savaş zamanı düşmanın zulüm hikâyeleri kontrolsüz şekilde kamu oyu tarafından kabul edilir.

c) Ortak bir dâvayı ilgilendiren olaylara ait haberlerin iletilmesinde sapma, grup dayanışmasını perçinleyecek, bütünleyecek ve grubun tuttuğu dâvayı haklı gösterecek biçimde ortaya çıkmaktadır. Savaş esnasında kamu oyu, haklı olduğuna, meşrû bir dâva uğrunda savaştığına ve ordusunun çok kuvetli olduğuna inanır. Bir olayı parti liderleri işlerine gelen şekilde yorumlarlar.

d) Samimî, bilinç-dışı, istemiyerek, elde olmıyarak yapılan başkalaştırmalar, kişinin maddî, manevî menfaatlerini, duygularını ve grup dayanışmasını korumak için bilinçli, isteyerek (kasten) yapılan sapmalar gibi, aynı süreci izler.

e) Hazırlanmış yazılı bir soru karşısında kalan kişi, düşünme zamanı bulacağı için, haber iletmede sapma, anî ve süratli durumlara göre, daha az olur. Dikkate davet eden sorular (Emin misiniz, delilleriniz var mı? vb.) kişinin haberi iletirken daha az hata yapmasını sağlar. Bununla beraber haberi kasten değiştirmek isteyen kimseler, karşısındakilerinin şüphelerini yenmek ve «tam gerçeği» söylediklerini ispatlamak için, hayalî ayrıntılara girebilirler. (82)

Kamu Oyunun Hafızası:

Belli bir meslede kamu oyu bölündüğü zaman son yargı olayların gelişmesiyle verilir. Fakat bu türlü «son yargılar» kamu oyunun çabuk unutması yüzünden çok nadirdir. **Kamu oyunun hafızası ekseriya zayıftır.** Kamu oyu daha çok günlük, sansasyonel olaylarla meşgul olur. Yeni olaylar ortaya çıkınca eskileri unutur. Fransız kamu oyu bugün 1923 de Ruhr işgalinin haklı olup olmadığını düşünmemektedir. Sadece gençlerin değil yaşlıların da düşünceleri, günümüzde, başka konular üzerine akmıştır. **İnsanlar genellikle işlerine gelmeyen şeyleri unutmak, görmemek eğilimindedirler.** Kamu oyunun hafızasını tazelemek, bu takdirde, tarihçilere ve bir olayı yeniden ileri süren kişilerin ısrarına bağlı kalmaktadır.

Haber Veren ve Haber Alanlar:

Kamu oyu çok defa hoşlanacağı haberler ister: Kamu oyuna haber verenler kamu oyunun bu özelliğini gözönünde tutarlar. Fakat kamu oyuna haber verenler gayri memnun bazı sosyal kategorilerin memnuniyetsizliklerini de zaman zaman kullanırlar. Ama kamu oyunu bilgi ile donatanların, okuyucunun ve haber alanının özelliklerini iyi bilmemeleri yüzünden taktik hatasına düştükleri sık görülmektedir. Ayrıca gazete tirajlarındaki yükselme ve düşmeler kamu oyunun şu veya bu yönde değiştiğine kesin bir alâmet sayılamaz. Okuyucu mektupları da —ne kadar çok olurlarsa olsunlar— gizli kamu oyunun gerçek özlemleri olarak kabul edilemezler. Çünkü bu mektuplar iyi seçilmiş

(82) Sauvy, a.g.e., sh. 29

(temsilî) örnekleri değil, belirli bir grubun sübjektif tercihlerini yansıtırlar. Bununla beraber, mektuplar gönderilen kimseyi etkilemekten geri kalmazlar.

Politikacı ve Kamu Oyu:

Her gazeteci gibi politikacı da kamu oyunu bilmek ve dikkatle izlemek zorundadır. Fakat seçim bölgesine giden bir politikacı ekseriya yüzeydeki, açık kamu oyunu tanır. Patronlar, eşraf, sendika liderleri, gazeteciler gibi kimseler açık ve etkili kamu oyunun temsilcileridir. Politikacı daha çok bu gibi kimselerle görüşür. Derindeki kamu oyu, etkili olmıyan kişilerdir. Küçük memurlar, emekliler, dar gelirliler vb. **Ama derindeki gizli kamu oyu kendini seçimlerde oyla belli eder.** Politikacılar —A.B.D. lerinde olduğu gibi— çok defa gösterilerin, mektupların etkisi altında kalmaktadırlar. Bu mektuplar belirli küçük bir zümreyi temsil etseler, hatta bir «makinanın» işareti üzerine gönderilmiş olsalar bile.

Kamu Oyunun Oluşumunda Akıl ve Duygu:

Kamu oyunun oluşumunda akıl kadar, hattâ daha fazla, duygunun rolü vardır. Sadece akıl, (düşünce) kamu oyunun oluşumu için gerekli görüş birliğini ve bütünlüğünü sağlıyamamaktadır. Üstelik aklın cevaz vermediği, kontrol etmediği, ruhsal alan oldukça geniştir. Bu yüzden sırf akla dayanan kamu oyunu etkileme çabasının etkisi az olmaktadır. Şu halde duygu, kamu oyunu etkilemede çok tesirli bir araç, adetâ bir motör ve delici bir burgu rolünü oynamaktadır.

Önce istenen sonuç: Normal olarak kişisel düşünce olaydan hareket eder ve karara yönelir. (Kinin ateşi düşürüyor. Ateşim var, şu halde kinin almalıyım uslamlamasında görüldüğü gibi.) Oysa kamu oyunun oluşumu aksi yönü izlemektedir. Önce istenilen sonuçtan hareket edilmekte, sonra «lüzumlu» olaylar «gerekçeler» aranmaktadır. Şu halde **kamu oyu —bir bütün olarak— partizan-tarafgir bir esastan hareket etmektedir.**

Duygu dediğimiz zaman sadece düşmanlık, kin, korku, adalet isteği, cömertlik, vb. gibi duygular değil mizah (hu-

mour) da hesaba katılmalıdır. Mizah gergin sinirleri gevşetir, içleri boşaltır. Şiirler, şarkılar, türküler, destanlar kamu oyunun duygusal yönünü dile getirirler.

Kamu Oyunun Direnmesi:

Kamu oyu, gruplar tarafından girişilen bazı macera denemelerine karşı durgun, hareketsiz fakat başarılı bir savunmada bulunmaktadır. Bir kalabalık delice hareketlerde bulunabilir (linç gibi), fakat büyük kitle, kalabalığın yaptığını tasvip etmez, hoş karşılamaz. Gelişmiş batı demokrasilerinde denge bu sayede sağlanmakta ve **kamu oyunu kışkırtanlara karşı halk tarafından pasif fakat çetin bir direnme gösterilmektedir.**

Kamu Oyu ve Rakamlar:

Kamu oyu genellikle niteliksel nesneleri, niceliksel olanlara göre, daha kolaylıkla anlamaktadır. Bununla beraber rakamlar kamu oyunu etkilemek ve söylenilenlerin doğru olduğunu «ispatlamak» amacıyla sık sık kullanılmaktadır. Ama rakamlar da kamu oyuna iletilirken sapmalara uğramaktadır. Örneğin I. Dünya Savaşında 1915 Champagne taarruzu esnasında Fransız birlikleri 25 km. lik bir cephe boyunca 2-3 km. ilerlemişlerdi. Bu olay Fransız kamu oyuna 25 km. ilerlendiği şeklinde iletilmişti. II. Dünya Savaşında Alman kayıplarının 4-5 milyonu bulduğunu ileri sürenler bu rakamın sigorta kumpanyalarının kayıtlarından, ve mezarlıklardaki haçların sayılmasından ortaya çıktığını iddia etmişlerdi.

Tarih boyunca yapılan savaşlarda orduların asker sayısı —özellikle hasımlarınki— ve savaşta öldürülenlerin miktarı çok defa mübalağa edilmiştir. Görülüyor ki istatistik, ve rakam propagandacıların elinde «büyük bir yalan aracı» haline gelebilmektedir.

Soyut ve Somut Gerçek:

Kamu oyunun doğru haber alması, gerçekleri bilmesi çok güçtür. Halkın bu iş için ne zamanı ne de yeter derecede imkânları vardır. Tarafsız gözlemcilere gelince bunların da verdikleri haberler arasında farklar bulunmakta-

dır. (Gözlem araçlarının iyi kullanılmaması yüzünden). Özellikle ekonomik ve sosyal konularda iki şeyi, kamu oyunun sübjektif teşhisi ile, objektif teşhisi ayırmak gerekir. Objektif teşhis bilimsel ve soyut bir nitelik taşır. **Kamu oyu ise bilimsel soyutlamalardan çok, gözle görülene, somut olana önem verir.** Örneğin ücretler izafı olarak artmış olsa bile, politikacı, gazeteci, sendikacı, halk cebine giren paranın miktarına bakmaktadır.

Gerçeğe Nüfuz ve «Saklanma»: Kişisel fikirlerine aykırı düşünceleri dinlemek zorunda kalan kimse iki tavır takınabilir:

1 — Dinler ve anlatılanları geniş yürekle, değerlendirmeye çalışır, düşünmeye başlar. Ve kabul eder.

2 — Savunma vaziyeti alır. **Kamu oyu belli meselelerde daha çok «kapalı» ve saklıdır. Kişilere nazaran fikrini ifadede daha ihtiyatlıdır.**

Kamu Oyunda Değişme:

Kamu oyu değişebilir, yalnız bu değişme, kişisel fikirlerdeki değişmelere göre, daha yavaş olur. Özellikle marjinal fikir sahiplerinin yani ihtiyatlıların, çekingenlerin ve objektif olma endişesini taşıyanların fikirlerini değiştirmeleri üzerine kamu oyunda da değişme başlar ve gittikçe hızlanır. Zıt fikir kutuplaşmalarında ise zamanla müminlerin daha sert bir tutum takınmaları ve gruba yeni gelenlerle birlikte uzlaşmaz tutum almaları durumu ortaya çıkmaktadır.

§ 5. KAMU OYUNUN YOKLANMASI

Kamu oyu nasıl yoklanır? Kamu oyundaki gelişmeler nasıl ölçülür? Bu konuda sondaj ve anketler iki yararlı araçtır. (83.

Kamu oyu sondajları ve anketler usulüne göre örnek seçilmiş kişilere önceden hazırlanmış bilimsel sistematik

(83) A.B.D.'lerinde ilk defa 1940 yılında uygulanan anket tekniği (Panel-mülâkat), İngiltere'de 1951 yılında Greenwich'de ve 1955'de Bristol'da uygulanmıştır. Bu araştırmaları değerlendiren eserler şunlardır: M. Bennev, and al. How People Vote? A study of Electoral Behavior in Greenwich, London, 1958; R.S. Milne and A. C. Mackenize, Straight Fight, London, 1954.

soruların sorulmasıyla yapılır. Sondajdaki belli başlı unsurlar matematik ve psikolojik unsurlardır.

1 — Matematik unsur: Örneğin seçilmesi ve muhtemel hatâ payının hesaplanmasıdır.

2 — Psikolojik unsur: Soruların hazırlanması ve soru sorulanlarla ilişki kurulmasıdır.

Kamu oyu sondajları ve anketler zorunlu olarak kamu oyunu belli etmez. Çünkü kamu oyu genel oyla ifade olunan fikirler olmadığı gibi, bütün fikirler yahut iyi seçilmiş temsilî fikirler de değildir. **Kamu oyu «anî» olarak beliren bir oydur ve oluşumuna herkes eşit ölçüde katılmaz.** Halbuki sondajcılar yüzeydeki açık ve kuvvetle ifade olunan kamu oyunu, bağıran kamu oyunu değil, derindeki, dipteki, gizli, saklı oyu ve kanaati anlamaya çalışmaktadırlar. Sondajcılar sadece bağıranları, sesini yükseltenleri de ğil, sessizleri, köşelerinde oturanları yoklar ve bunlara da öbürleri gibi ayni ağırlığı verirler. Yani sondajcılar daha çok gizli kamu oyunu ortaya çıkarmaya çalışırlar. Örneğin yaygın kanaata göre, Fransızlar çok yüksek kira ödemezler, ödemek de istemezler. Bu kanaat kiracılar arasında yapılan anketler sonucunda doğrulanmamıştır.

Anketin Anket Yapılana Etkisi: Sontaj ve anket yoluyla elde olunan cevapların doğruluk derecesi nedir? Bu herşeyden önce sorunun tertibine bağlıdır. 1940 yılında A.B.D.'lerinde bir soru iki şekilde tertiplenmişti: A Şekli: Sizce Amerika Birleşik Devletleri İngiltere ve Fransa'ya yardım için şimdi yaptığından daha fazlasını yapmalı mı? B şekli: Sizce Hitler'e karşı savaşta Amerika, İngiltere ve Fransa'ya yardım için şimdi yaptığından daha fazlasını yapmalı mı?

Cevap	A Şekli	B Şekli
Yapmalı	% 13	% 22
Yapmamalı	% 75	% 66
Fikri yok	% 12	% 12
	% 100	% 100

Görüldüğü üzere soruda ufak bir değişiklik —Hitler'le ilgili paragrafın ilâvesi— müdahale isteyenlerin oranını % 9 artırmıştır.

Şu halde **anketçinin iyi niyet sahibi olması, soruları tarafsız ve bilimsel esaslara uygun olarak tertiplemesi lü-**

zumludur. Ayrıca örneğin seçiminde çok dikkatli davranmak gerekir. Belirli bir bölgenin, grubun, şehrin, sınıfın fikirlerinden rastgele ya da keyfî şekilde örnek almakla derindeki kamu oyunu tam ve tarafsız şekilde bildiremeyiz.. Örneğin bir telefon rehberindeki isimleri esas sayıp hayat pahalılığı anketi yapmak doğru sonuçlar vermez. (94)

Anketçiler, ve sondajçılar daha çok niceliksel (kantitatif) kamu oyu üzerinde dururlar. Anketçiler için herkesin cevap vermesi ve doğru cevap vermesi önemlidir. Oysa açık, «bağıran kamu oyu» niceliksel olmaktan çok niteliksel bir özellik taşır. Herkesin değil, sesi fazla çıkanların oyu ve kanaatı burada önemlidir. Politikacılar, evvelce söylediğimiz gibi, herkesin fikrinden ziyade, fazla gürültü yapanları dinlemek eğilimindedirler. (85)

§ 6. SİYASAL REJİMLER VE KİTLE HABERLEŞME ARAÇLARI

Kuvvetlerin Birbirlerini Frenlemesi Teorisi:

Doğrusu aranırsa, demokrasilerde de haber verenler halka çok defa eksik, yanlış bilgi vermekte ve onları aydınlatmaktan çok, istedikleri amaçlara doğru sürüklemeye çalışmaktadırlar. Buna karşı çare nedir? Bilindiği üzere batı demokrasisi kuvvetler birliğine değil, kuvvetler ayrılığı fikrine dayanmaktadır. **Kuvvetlerin karşılıklı olarak birbirlerini etkilemelerinin ve frenlemelerinin bir denge yaratacağı ve daha kötü durumları önleyeceği inancı batı demokrasilerinde temel inançtır.** Kuvvet denilince sadece klâsik resmî kuvvetler (yasama, yürütme, yargı) değil başka yeni kuvvetler de hesaba katılmalıdır. Bu **yeni kuvvetler öğretme ve haber verme kuvvetleridir.** Öğretme kuvveti ve hakkı konusundaki tartışmalar bazı ülkelerde şiddetli çatışmalara ve tartışmalara yol açmıştır. Özellikle dinî öğretim ve Marksist öğretim konusunda çetin tartış-

(84) Kamu oyu yoklaması teknikleri hakkında bkz. Prof. Seha L. Meray, «Halk Efkârı ve Yoklaması» S.B.F. Dergisi, Cilt IX, 1954, sayı 3, ayrı bası.

(85) Bkz. Hadley Cantril, Gauging Opinion, New Jersey, 1951, Princeton University Press; Robert Lane and David Sears, Public Opinion, Englewood Cliffs, 1964, Prentice-Hall.

malar halâ süregelmektedir. Öğretim sorunu —tamamiyle çözülmüş olmasa bile— batıda kısmî bir kompromiye, geçici bir anlaşmaya varılmıştır. Buna göre, siyasal rejimi çökertmeye yönelmeyen her türlü öğretim batı ülkelerinde serbesttir. Haber verme hakkına gelince, bu sorunun cevabı demokrasilerde az çok kesin şekilde çözülmüştür. Tam basın hüriyeti esastır, yani her çeşit fikrin yazılabildiği ve her haberin verilebildiği bir ülkede, haber verme kuvveti kendi kendini zamanla ayarlıyacak, ifratları törpüleyecek ve denge kendiliğinden kurulacaktır. Şüphesiz bu özgürlük batı demokrasilerinde de sınırsız değildir. Ancak fikir özgürlüğü alanı batıda oldukça geniştir. Belirtmek istediğimiz nokta budur.

Fikir ve basın özgürlüğünü demokrasilerde tehdit eden tehlike kitle haberleşme araçlarındaki tröstleşme ve monopol olaylarıdır. Gerçekçi açıdan konuya bakılacak olursa, haber alma - verme, gazete, dergi çıkarma veya satmanın çok büyük bir kapital işi olduğu derhal ffarkedilecektir. A. B. D. lerinde 1910 yılından bu yana gazetelerin sayısı 1/3 nisbetinde; dergilerin sayısı da % 50 oranında azalmış bulunuyor. Yani basında kuvvetli bir kartelleşme ve tröstleşme eğilimi görülmektedir. Fransa'da 1914 - 1957 yılları arasında günlük gazetelerin sayısı Paris'te 48 den 16 ya, taşrada 269 dan 115 e düşmüş bulunuyor. (86) İngiltere'de ve Almanyada da aynı olaya daha belirgin şekilde rastlanmaktadır. (87) Bır kaç büyük gazetenin tirajı, milyonları aşmakta diğer gazeteler yaşıyamamamaktadır. Öte yandan batı ülkelerinde çok defa ustalıkla gizlenen ve büyük kapital merkezlerinden yöneltilen propaganda maksatlı haberleri ve tek taraflı görüşleri yaymaktadır. Böylece haberleşme alanında ulaşılmak istenen denge teorik kalmaktadır. Bunun sonucu, azınlıkta kalan görüşlerin sert reaksiyon vermeleri ve uzlaşmaz tutum takınmalarıdır.

Radyo ve TV'de Tekel:

Monopol durumu Radyo ve Televizyonda daha da belirgindir. Amerikan radyo ve televizyon işletmeleri özel teşeb-

(86) Bkz. R. Pinto, La Lîberté d'Opinion et l'Information, Paris, 1955.
(87) İngiltere'de basın hakkında K. Martin, The Press, the Public Wants, London, 1947.

büsün elindedir. Bir kaç büyük şirket radyo ve televizyon tekelini,, —bazı istisnalarla— ellerinde tutmaktadırlar. Yani bu alanda bir **oligopoli** vardır. Fransa'da Radyo ve TV devletin elindedir. Devletin —daha doğrusu hükümetin— görüşlerini halka açıklaması, aldığı kararları ve sebeplerini söylemesi, şüphesiz lüzumludur. Ancak hükümetin bunu yaparken olayları ve haberleri değiştirmesi, tek taraflı vermesi, bir partinin veya liderin tek yönlü propagandasını yapması asla kabul edilemez. Radyo ve TV tarafsız olmalı ve halka doğru, aydınlatıcı haber vermelidir.

Doğru Haber ve Bilgi :

Çok karışık, biribirine zıt bilgi ve haberler arasında kalan halkın doğru yolu bulması, görüş birliğine varması nasıl mümkün olabilir? Görüş birliği ya mutlak monopolle sağlanır. (Komünist ülkelerde ya da kiliselerde uygulandığı gibi) Yahut da bilimsel-objektif gözlemlerin yayılması ile gerçekleşir. Doğru haber vermede güçlük şuradadır : Fizikî, tabiî konularda mutlak gerçekler vardır. Bunlara kimse itiraz etmez. (Dünyanın yuvarlaklığı, kan dolaşımı vb.) Sosyal alanda ise bilimsel-objektif gerçek bir hayli izafîdir ve tartışma konusudur. Bununla beraber sosyal bilim, kişisel değer yargılarını azalttığı ve sıhhatli araçlara dayandığı ölçüde objektiflik kazanır. Halka haber verenler bu noktayı unutmamalıdırlar.

Marksist Ülkelerde Haberleşme :

Komünist ülkelerde görüş birliği kitle haberleşme araçlarının devlet tekelinde olmasıyla sağlanır. Batıda çeşitli kuvvetlerin, haberlerin, öğretilerin birbirlerini frenlemesi sonucu beliren denge, marksist ülkelerde sentetik bir görüş birliğiyle ortaya çıkmaktadır. Ortak görüşü hazırlayan ve yayan parti ve onun yetkili propaganda bürosudur. Bu ülkelerde görüş ve fikir alanı son derece dar tutulduğu takdirde iç çalkanmalar, huzursuzluklar artmakta, ideolojik tartışma giderek ihraç ve «temizliklere» yol açmaktadır. Fakat marksist ülkelerde de görüş birliği —siyasal sakıncalar azalınca— batıda olduğu gibi, çeşitli kaynaklardan gelen etkilerle dengeleşebilecektir. Örneğin Troçki ve Stalin konusu yeniden ele alınacak ve daha doğru fikir-

ler ortaya konabilecektir. Zamanla, müsaade edilen düşünce alanı da genişleyecektir. (Bazı sosyalist ülkelerde (Romanya, Çekoslavakya, Polonya,) beliren işaretler bu görüşü doğrulamaktadır.)

Fransa'da Haberleşme: Fransa'da haberler, özellikle bütçe, emisyon ve hesap işleri genellikle doğru objektif esaslara göre hazırlanmaktadır. Fakat halka iletilirken öyle teknik, karışık ifadeler kullanılmaktadır ki pek az kimse, bu rakamlardan ve yorumlardan bir mâna çıkarılabilmektedir. Basın hürriyeti de ideal ölçüye varmış olmaktan uzaktır. Otomobil endüstrisinin ve şarapçıların Fransa'da basın hürriyetini nasıl kendi lehlerine istismar ettikleri ni ve kamu oyunda yıkılmaz mitler yarattığını biliyoruz. Özel olsun, kamusal olsun bütün ilgili çevreler halka doğru haber vermekten, çok, onu kendi görüşlerine göre hazırlamakta ve «gütmektedirler». Ayrıca baskı ve menfaat gruplarının halkla (seçmenle), hükümet, parlâmento ve idare arasında nasıl girdiklerini ve bunlar arasındaki irtibatı ne şekilde kestiklerine de işaret etmek gerekir. Örneğin 1954 yılında Mendes-France halka doğrudan doğruya hitap etmek istediği zaman baskı ve menfaat grupları bu teşebbüse karşı çıkmışlar, Parlâmentodaki çeşitli gruplar da bu hakkın sadece Parlâmentoya ait olduğunu ileri sürmüşlerdir.

İngiltere Örneği: Tam ve mükemmel olmamakla beraber, İngiltere'de kitle haberleşme araçları halkı aydınlatmada oldukça tarafsız ve doğru şekilde kullanılmaktadır. İngiltere'de hükümet halka tek taraflı fikirler, yanlış ve eksik bilgiler vermeyi değil, halkı aydınlatmayı ve onun çeşitli sorunlarda, bilgili bir hakem olmasını sağlamaya çalışmaktadır. Hükümetin çıkardığı beyaz kitaplar, yaptırdığı araştırmalar, propaganda amacından çok, gerekli bilgileri halka doğru olarak iletmeyi öngörmektedir. İngiltere örneği haberleşme konusunda demokrasiler için umut verici bir olaydır.

§ 7. KAMU OYUNUN ELEŞTİRİLMESİ

1 — Kamu Oyunun Zaafı:

Kamu oyunun çok sert bir eleştirisi W. Lippmann tarafından yapılmıştır. **Lippmann'a göre, kütle fikrinin hü-**

kûmete hâkim olduğu yerde, iktidar görevlerinin bozulmasıyla karşılaşırız. Anayasal düzendeki bu bozukiuk, çöküntü batı toplumunun felâketini hazırlamaktadır. Acı gerçek şudur ki, kamu oyu kritik dönemlerde —özellikle savaş ve barışın düğümlendiği noktalarda— feci şekilde yanılmaktadır. Kamu oyunun yanılmalarının nedenleri arasında fikirlerin hareketinin, olaylara nazaran, daha yavaş oluşu en önemli etkendir. Yani çok defa kamu oyu artık mevcut olmayan, geçmiş bir olay üzerinde düşünmektedir. Öte yandan çağımızda büyük politika kararları —diplomatik ve stratejik kararlar— derin bilgiye, zengin tecrübeye, haber kaynaklarına ihtiyaç göstermektedir. Kamu oyunun olanakları bu gibi sorunlarda en isabetli kararın alınmasına yardım edecek ölçüde değildir. Ayrıca kamu oyu çok defa gerçekleri değil, yarım gerçekleri bilmekte, buna göre düşünmekte ve hareket etmektedir. Korkuların ve kuşkuların beslediği şayia ve fısıltılarla hareket etme, kamu oyunun belirgin bir özelliğidir. Kamu oyuna karşı lüzumundan fazla hassas olan siyasal otoritelerin kararsızlıkları ve baskıya boyun eğişleri yönetici kudreti felce uğratmaktadır. Demokratik ülkelerin hastalığı işte budur. Kamu oyu denilen anonim kudret resmî otoritelerin elinden karar yetkisini almıştır. (88)

2 — Kamu Oyu ve Kamusal İlişkiler Uzmanları :

Kamu oyunun bir başka yönden eleştirisi «kamusal ilişkiler» (Public Relations) uzmanlarının, kamu oyunu son derece etkilemeleri yönünden yapılmaktadır. William Lee Miller'e göre, **Amerikan politikasının yeni özelliği kamusal ilişkiler uzmanlarının özellikle reklâm metodlarını kullanarak oynadıkları rollerdir.** Adetâ diş macunu satar gibi siyasal fikirler uzmanlar tarafından «hazırlanmakta» ve halka «satılmaktadır» Siyasal partilerin ve grupların kiraladıkları kamusal ilişkiler büroları Amerikan politika sahnesine Madison Avenue'deki ofislerinden hükmetmekte ve kamu oyunu «gütmektedirler». (89)

---

(88) Walter Lippmann, Public Philosophy, Little, Brown and Co., Atlanthic Monthly Press, 1955. sh. 17 ve müt.

(89) William Lee Miller, «Manipulation of Political Opinion by Public Relation Experts», In Political Institutions, HowardA. Hamilton, H. Mifflin Co. Boston,

SONUÇ

Bir demokraside yönetilenler sık sık fikirlerini söylemeli ve yönetenler bu fikirleri göz önünde tutmalıdırlar. Seçimde oy verildikten sonra bütün yetki ve kudretin artık tamamen temsilcilere geçtiğini ileri sürmek doğru değildir. «Mandat impératif» usulü kalkmıştır ama, siyasal yönetimin kararlarının başarı ile uygulanması için yönetilenlerin —belli ölçüde— rızasını almak daima şarttır. Bu kural özellikle iç politika için doğrudur. (Dış politikada kamu oyunun etkisi ve ilgisi az olmaktadır.)

Önemli olan nokta, komu oyunun serbestçe ve doğru şekilde ifade edilip edilmediği ve hükümetçe iyi izlenip izlenmediğidir. Bu konuda yapılacak yoklamalar (sondaj ve anketler arızî ve sistematik hatalarla yüklü olabilirler. Arızî hatalar: Örneklerin iyi seçilmemesinden ileri gelmektedir. (Kamu oyunda bazıları fikirlerini kuvvetle ifade ederler; bazıları konuşmaz yahut az ses çıkarırlar.) Bununla beraber kamu oyunu tanımanın hükümetler için faydası en az müşkülâtla bir işi yapmak olduğuna göre, hükümetler daha çok yüzeydeki, bağıran kamu oyuna kulak verirler.

Sistematik hatalara gelince: Sistematik hatalar kamu oyunu etkileyecek araçları ellerinde bulunduranların kamu oyunu ve dolayısıyla hükümeti etkilemek için kasten yaptıkları yanlışlardır. Bu yanlışları önlemek ve **halkın doğru, tarafsız, objektif bilgiler, haberler edinmesini sağlamak için demokrasilerde bazı tedbirlerin alınması gerekmektedir. (90)**

1962, sh. 91 ve müt. Kamusal ilişkiler hakkında ayrıca bkz. Jean Chaumely et Denis Huisman, Les Relations Publiques, P.U.F. Paris, 1962; James B. Orrick, Halkla İlişkiler, S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Yayını, No. I, Ankara 1961.

(90) Hükûmete kamu oyunun eğilimleri hakkında doğru bir fikir vermek ve bazı müşkül meselelerde yardımcı olmak Fransa'da söyle bir teklif ileri sürülmüştür. 3 bin adama 1 kişi olmak üzere 45 milyon Fransız için 15.000 danışman seçilecektir. Hükûmet ihtiyaç duyduğu hallerde, belirli meseleler için, kamu oyu temsilcilerinin fikirlerini alacaktır. 24 saatte yapılacak bu referandum pek az masrafla yürütülebilecektir.

Hükümetin Kamu Oyuna Karşı Ödevleri :

1. Hükûmet kamu oyunu bildikten sonra kamu oyunun istediği yönde harekete —hukuken— mecbur tutulamaz, ama kamu oyunu tamamen ihmal etmekte doğru değildir. Hükûmet kendi maksadı için tek taraflı olarak kamu oyunu etkilemeye çalışmamalı, daha çok onu aydınlatmalıdır. Bu konuda şunu da söyliyelim : Resmî haberler ve bilgiler, bazı tedbirler alındığı takdirde, özel haber kaynakları kadar tehlikeli değildir.

2. Kamu Oyunun Yanılmasını Önleme :

Spontane olsun, güdümlü olsun kamu oyu önemli meselelerde yanılmaktadır. Fakat bunda kamu oyunun eksik, yanlış bilgi almasının büyük rolü vardır. Ayrıca hükümetler de kamu oyunu körü körüne izlememeli, onun peşinde sürüklenmemelidirler. Hükümetler yeri gelince, kamu oyuna karşı çıkmasını bilmelidirler.

Haberleşmenin Önemi :

Büyük Guignol (kukla) tiyatrolarında eskiden şöyle bir temsil verilirdi : Sağır - dilsizin birinin yolu körler yurduna düşer. Ani bir gürültü duyan körler korkmaya başlarlar. Etrafta kendisine karşı düşmanca hareketler gören sağır - dilsiz kendini savunmaya çalışır. Sağır dilsizin telâşli, gürültülü hareketlerinden ürken körlerden biri, sağır - dilsize biçağını saplar. Hiç bir şey bu temsil kadar insanlar arasında haberleşmenin önemini ortaya koyamaz. **Bir toplumda haberleşme, görüşme ve fikirleri ifade olanakları tam bir şekilde sağlandığı takdirde, kamu oyu kendinden beklenen rolü oynayabilir.** (91) Aksi hal toplumda kaos ve çatışmadır .

(91) Sauvy, a. g. e., sh. 126.

YEDİNCİ KESİM

SİYASAL İDEOLOJİLER

§ 1. GENEL BİLGİLER

Tanım :

Siyasal ideoloji, bir ülke, devlet, millet, siyasal bir parti veya siyasal bir grup tarafından benimsenen; amacı belirli siyasal hedefler olan ve siyasal, sosyal, ekonomik olayları, kurumları, bu amaçlara göre yorumlayan inanç ve fikirler bütünüdür. (92) İdeoloji doktrine nazaran daha kısa, daha hareketli ve daha basittir.

Siyasal İdeolojilerin Unsurları :

A. Pozitif Unsur : İdeoloji, taraftarlığını yaptığı hareket için belirli bir hedef gösterir. Örneğin Amerikan Bağımsızlık Demeci, hayat, hürriyet haklarını ve insanların saadeti arama haklarını sağlayacak bir hükümetin kurulmasını öngörür. Evrensel komünist ideoloji bir Dünya Sosyalist Federatif Sisteminin kurulması için çalışır. Fa-

---

(92) Siyasal İdeolojiler hakkında başlıca şu eserlere bakılabilir: Jeanne Herzog, Idealités, Paris, Plon, 1956; F. Gross, European Ideologies, A Survey of the 20th Century Political Ideas, New York, 1948; Philosophical Library; K. Mannheim, Ideology and Utopia, London, 1960, Kegan, F.C.S. Nortrop (ed.), Ideological Differences and World Order, New Haven, Yale University Press, 1963; P. E. Sigmund (ed.), The Idelogies of Developing Nations, London, 1963, Praeger.: C. J. Friedrich. Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi, Ankara, 1964, ev.: O. Onaran, Siyasî İlimler Derneği Yayını.

şist ve Nazi ideolojileri İtalyan ve Alman hegemonyasını dünyaya kabul ettirmek istemişlerdi.

B. Negatif Unsur: Negatif yönüyle ideoloji, mevcut bir rejime, düzene, sisteme karşı oluşu ifade eder. Bu karşı oluş «müminler» arasında, ezilmiş, horlanmış olmanın kızgınlığını ve hıncını yaratma amacını güder (Amerikan Bağımsızlık Demeci, Kral III. George'nin ve İngiliz Hükümetinin sert bir eleştirisi idi). «Komünist Bildiri»yi, burjuvaziyi mahkûm eden bir manifesto sayabiliriz. Faşist ve Nazi ideolojiler yabancı her ülkeyi «muhtemel bir düşman» saymışlar, demokratik ,temsilî demokratik hükümetleri hor görmüşlerdi. Fransız İhtilâlinin liderleri, kralcılığa karşı bir yığın ihtilâlci literatürle donanmışlardı. Devrimci ideolojilerin mevcut sistemi kötülemesi, ideolojik programda bir değişikliğin zorunlu olduğunu kitlelere ispatlama amacını taşır.

Siyasal İdeolojilerin Araçları:

İdeoloji öngördüğü programı uygulamak için bazı araçlara sahip olmak zorundadır. Birçok hallerde bu araçların en önemlisi kuvvettir. Yani şiddet ve zor kullanmadır. Komünist ideoloji yayılmak için geniş ölçüde propagandaya başvurmakla beraber, sonunda bilhassa iç savaşa güvenmektedir. Amerikan Bağımsızlık Demeci İngilizlerin Amerikadan kovulması için Amerikalıları silâhlanmaya çağırmıştı. Nazi ve Faşistler yabancı ülkeler ile savaşı, ideolojinin yayılması için başlıca araç sayıyorlardı. Fransız ihtilâli hem iç savaş hem de yabancı devletler ile savaşı istemişti. Anayasanın sınırları içinde çalışan gruplara gelince, bunlar genellikle barışçı araçlar kullanırlar. Örneğin İngiltere'deki İşçi Partisi iktidarı ele geçirmek için seçim plâtformlarına ve kampanyalarına önem vermektedir.

§ 2. BAŞARILI İDEOLOJİNİN ŞARTLARI

Başarılı olmak isteyen ideolojilerin dayanması gerekli şartlar şunlardır:

A — Çözüm Yolu:

İdeoloji dertleri, problemleri olan gruplara somut bir çözüm yolu gösterir. Bütün insanlar hayatlarından az ya da çok şikâyetçidirler. Bu durumu düzeltmek amacı ile kesin bir harekete girişmeleri ancak problemlerine çözüm yolu sunan, çıkış yolu gösteren bir ideolojinin mevcut olmasına bağlıdır. Sosyal Demokrat Partisi'nin programından ürken Alman orta sınıflarına Nazilerin anti-komünist programı böyle bir çıkış yolu göstermiştir. 1917 de, harpten, bıkmış olan Rus askerlerine ve açlıktan, sefaletten erimiş Rus köylüsüne, Bolşeviklerin savaşı ve açlığı sona erdirme, toprak dağıtma kampanyası tutunacak tek dal olarak gözükmüştür. Kısacası bir ideoloji, başarılı olabilmek için, durumundan memnun olmayan kimseleri tatmin edecek yollar ve çareler göstermek zorundadır.

B — Basitlik:

Bir ideoloji başarılı olabilmek için basit olmalıdır. İdeoloji uzun, entellektüel, bilimsel açıklamalara pek fazla dayanamaz. Oysa bütün ekonomik ve sosyal problemler pek karışıktır. Anlaşılması güç şeylerdir. İdeolojinin görevi, haklı haksız, bütün olayları tek bir sebebe, basit bir temele indirmektir. Komünistlere göre dünyadaki musibetlerin, belâların sebepleri kapitalist sistemdir. Naziler ise Almanya'nın uğradığı yenilgilerin, felâketlerin kaynağı olarak Yahudileri göstermişlerdir. Bu şekilde bir «basitleştirme» ameliyesi ile dikkatler doğuruca takip edilen amaç üzerinde toplanmaktadır. Unutulmamalıdır ki insanoğlunun bir eğilimi de bütün sorunları, mümkün olduğu kadar basit bir sebebe bağlamaktır.

C — Ahlâkî Yön:

Bir ideoloji moral bir temele dayanmalıdır. İnsanlar için inançlarında ve hareketlerinde temel teşkil edecek ahlâkî bir ölçü, moral bir temel gereklidir. İdeoloji bunu sağlar. Sosyal ve ekonomik durumlarını düzeltmeye çalışan bireyler bunun ahlâk ve adalet ölçülerine uygun olmasını isterler. Bu uğurda çaba gösteren kişilere ideoloji, mücadelenin bir kişi, grup ya da belli bir sosyal sınıfın men-

faati için değil, milletlerin kendi kendilerini idare etmesi, demokrasinin, hür teşebbüs sisteminin korunması, sosyal adaletin, eşitliğin vb. gerçekleşmesi için yapıldığını söyler. Bu ilkelerin ya Tanrıdan geldiği, ya da doğal hukuk prensiplerine dayandığı veya dünyevî bir kaynaktan doğduğu kitlelere telkin edilir.

D — Yönetici veya Elit Grup: k

İdeoloji bir grubu «seçkin» veya «elit tabaka» olarak takdim eder. Buna karşılık bir başka grubu da «günah keçisi» «şamar oğlanı» olarak gösterir. İdeoloji ilkelerine uyan, bunları savunan, yayan kişileri kahraman; yıkılacak düzenin temsilcilerini «düşman» «hain» olarak işaret eder. Din kavgaları alanında da durum böyle olmuştur. Tarihte Yahudiler ve Filistinliler, Hırıstiyanlar ve putperestler, Romalılar ve yabancılar, uygarlar ve barbarlar ayrımı da böyledir. Diktatörlük yönetimlerinde elit kişiler partinin adamlarıdır. (Faşist, Nazi Komünist ve Falanjist partisi üyeleri gibi) Öte yandan katolik - protestan; proleterya - kapitalist; cumhuriyetçi - demokrat gibi ideolojik ayırımlara demokrasilerde de rastlanır. Zenci - Beyaz ayrımı bazı toplumlarda (ABD, Güney Rodezya) halâ süre gelmektedir. Bir elit grubunun «hain» öbür elitin «kurtarıcı» «aydın» olarak gösterilmesi ideolojilerin sık sık başvurdukları bir yoldur.

E — Bilimsel Temel:

İdeoloji, takipçilerini, ortaya attığı gerçeklere inandırabilmek için rasyonel ve bilimsel bir temele dayanmaya çalışır. Bunun en iyi örneği Marksizm'dir. Marksizm, kurucusuna göre, «bilimsel» sosyalizmdir ve bu yönüyle «ütopyacı» sosyalizmden ayrılır. Marksizmin bilimsel yönü, özel bir yöntemi, diyalektik materyalizmi kullanmasından ötürüdür. Marksistlere göre bu metod hatadan uzaktır. Marksizmin bilimsel niteliğinin bir başka sebebi de sosyalizmin «mutlaka geleceği» ve kapitalist sistemin ergeç sosyalizme dönüşeceği hususundaki tahminidir. Yani marksistler sadece sosyalist sistemin kurulmasını tavsiye etmezler, ayni zamanda bunun kaçınılmaz bir durum, ekonomik ve sosyal gelişme kanunlarının doğal bir ürünü ve tarihî determinizm sonucu olduğunu ileri sürerler.

§ 3. İDEOLOJİLERİN AÇIKLANMASI VE İDEOLOJİK TARTIŞMA

Semboller: İdeolojinin kendini açıklamak için kullandığı sembollerin başında sloganlar gelir. «Faşist», «Hürriyetçi», «İlerici», «Devrimci» gibi... Sloganlar tek kelimeden ibaret olabilecekleri gibi bir ibâre ya da bir cümle de olabilir. «Yeter! Söz Milletindir». «Egemenlik Ulusundur» gibi. Sloganlar genelleşmiş, basitleştirilmiş sözcüklerdir. Orijinal anlamlarını yitirerek «dostu» ya da «düşmanı» gösteren terimler haline gelmişlerdir. Olguları (vakıaları) verileri dile getirmesi gereken dil, aynı zamanda sübjektif izlenimleri ve yanlış bilgileri de anlatabilir. İdeolog, dili ikinci anlamda kullanarak, okuyucularını, dinleyicilerini kendisinin haklı, karsısındakinin haksız olduğuna inandırmaya çalışır.

Mit (Efsane - Masal):

İdeolojiler açıklamalarda bulunmak için mitlere (efsanelere) de müracaat ederler:

Mit, olayların, geçmişte nasıl olduğunu veya ileride nasıl olması lâzım geldiğini gösteren fiktif (zihnî) bir tasavvurdur. Resmî Nazi teoricisi Alfred Rosenberg «20. Asrın Mit'i» adlı kitabında 20. asır mitinin «ırk ve kan mit'i» olduğunu ileri sürmüştü. Nazilere göre Almanların savaşı kaybetmelerine sebep «bozuk kanlı» Yahudiler olmuştur. Hitler'de kan karışımı ve ırk bozulması ile geçmişteki bir olayı (yenilgiyi) açıklamaktadır. Mitler sadece geçmiş olayları değil geleceği de açıklar: Nazi mitine göre gelecek dünya Nordik «Saf kan» kavimlerin hâkimiyeti altında mutlu bir dünya olacaktır. Bolşeviklere göre, kapitalistler (burjuvazi) endüstri ve tarım işçilerinin sefaletinin sebebidir. Bolşevikler için komünist düzen, köleliğin kalktığı, insanın insanı sömürmediği hür bir dünya olacaktır. İtalyanların «Mare Nostrum»(Bizim Deniz), Yunanlıların «Megalo İdea»sı (Büyük Fikir), Türklerin «Kızıl Elma» mitleri gibi efsaneler hep geçmiş ve gelecek olayları açıklayan kavramlardır. Demokrasi, Hürriyet, Eşitlik, Çoğunluk İradesi gibi kavramlar da aslında mittirler. Bütün mitler geçmişteki kötülükleri ve felâketleri eski sistem ve düzenle açıklamakta, yeni düzenin bir altın çağı açacağını ve mutlu bir dönem yaratacağını müjdelemektedirler.

Grup İçi İdeolojik Tartışma:

Bir ideoloji başka ideolojilere karşı sürekli savaş halinde olduğu gibi kendi içerisinde de bölünmelere, parçalamalara, ayrılmalara uğrayabilir. İdeolojik «sapmalara» yol açabilir. Bu iki sebepten dolayı meydana gelir:

I — Sübjektif Yorumlar:

Grup içi ideolojik tartışmanın en önemli sebebi ideolojinin yorum tarzlarındaki değişikliklerdir. İdeoloji her şeyden önce bir iman, doğma ve inanç bütünüdür. Bunu ideoloji mensupları farklı şekilde anlıyabilirler. Örneğin, Marksistler ve Anarşistler Birinci Enternasyonalde sosyalizmi gerçekleştirme yolları ve devletin durumu konusunda tartışmalar ve bu tartışma anarşistlerin —Bakunin'le birlikte— 1. Enternasyonalden ihraçlarına yol açmıştır. 2. Enternasyonal (Sarı Enternasyonal) «revizyonist sosyalist» sayılmıştır. 3. Enternasyonal (Komünist Enternasyonal)'den bazı sosyalistler görüş ayrılığı yüzünden ayrılmışlardır. Kautsky'nin temsil ettiği Ortodoks Marksizm ile Lenin'in Marksizm anlayışı çatıştığı gibi, Revizyonist Marksizm ile Rus Marksizmi mücadele etmiştir. Bunun gibi Çin'de uygulanan Marksizm ile Stalinden sonraki Rusyanın «Revizyonist Marksizmi» ayrılmışlardır. Hattâ Çin Marksizmi bile bugün kendi içinde bölünmelere uğramak tehlikesiyle karşı karşıyadır. (Çinde kültür ihtilâli ve Genç Kızıl Muhafızlar Hareketi). Burjuva partileri ile işbirliği yapılıp yapılmayacağı, yapılacaksa bunun hangi derecede olacağı sorunu veya «birlikte sulh içinde yaşamanın mümkün olup olmayacağı» gibi temel sorunlarda Marksistler birbirlerinden ayrılırlar.

Yine bilindiği üzere Rus Sosyal Demokrat Partisi'nin Londra ve Bruxelles Kongrelerinde Sosyal Demokratlar ikiye bölünmüşlerdi. Bu bölünmede azınlıkta kalanlara Menşevik, çoğunluğu teşkil edenlere de Bolşevik denmiştir. Amerika'da Whigs Partisi esaret taraftarları olanlarla, buna karşı olanlar arasındaki çatışma yüzünden yıkılmış ve yerine Cumhuriyetçi Parti kurulmuştur.

II — Teori ve Pratik Çelişmesi:

Bir ideolojinin uygulanmasına geçilince, ideolojide bölünmeler baş gösterir. İdeologlar genellikle inançlarını tam

olarak uyguladıkları kanısındadırlar. Oysa, zaman ve mekân şartlarındaki değişiklik teoriyi tam anlamıyla uygulamanın imkânsızlığını göstermektedir. Ne Lenin, ne Stalin ve ne de Mao Marx'ın söylediklerini tam olarak uygulayamamışlardır.

Bu yüzden muhalifleri Lenin ve Stalin'i Marx'dan ayrılmakla suçlamışlardır. Örneğin Kautsky ve Plekhanov Lenin'i, Trotsky'de Stalin'i sosyalizme ihanetle itham etmişlerdir. (93) Lenin ve Stalin ise uygulamalarının marksizmin «tam» doğru ve mükemmel ifadesi» olduğunda ısrar etmişlerdir. Bunun gibi siyasal partiler de platformlarını (seçim vaadlerini) yerine getirmek zorundadırlar. Ama anormal şartlar, imkânsızlıklar, vb. partileri plâtform ve programlarını tam olarak uygulamaktan alakoymaktadır.

(93) Trotsky'nin ünlü eserlerinden birinin adı «İhanete Uğramış Devrim» dır.

SEKİZİNCİ KESİM

PROPAGANDA

§ 1. GENEL BİLGİLER

Propaganda Terimi :

Propaganda deyimi vaktiyle Papalık tarafından katolik dininin yayılması için kullanılan bir terimdi. 18 inci asrın sonunda bu terim din adamları dışında, lâik kimseler tarafından ele alındı, fakat yine dinî konular hakkında kullanıldı. Propaganda sözcüğü ancak 18 inci asır sonlarında, özellikle 20 nci asırda, bugünkü anlamda kullanılmağa başlandı.

Propaganda Fransız Devriminden sonra, dinî alandan siyasal alana aktarıldı. Hristiyanlığın propagandacıları katolik mezhebine çok şey borçlu idiler. Siyasal propagandacılar da, misyonerler gibi, kurtuluş ve hürriyet efsanelerini bayrak diye kullanmaktadırlar. Burada efsane (mythe) deyimini Sorel'in ona verdiği anlamda kullanıyoruz. Sorel şöyle diyordu : «Büyük sosyal hareketlere katılan insanlar yapacakları şeyleri efsaneler (mitler) şeklinde tasarlarlar. Onları zafere ulaştıracak savaşın masalları; işte ben bu tasavvurlara efsane adını vermeyi teklif ediyorum.» (94)

---

(94) J. M. Domenach. Siyasî Propaganda, çev. C. Perin. Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961, sh. 10. Propaganda hakkında geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir : Sadri Ertem, Propaganda, İstanbul, 1942. L. W. Doob, Public Opinion and Propaganda, Rev. ed. New York, Holt, 1948; Serg'e Tchakotine, Le viol des foules par la propaganda politique, Paris, Gallimard; P. Quentin, La propaganda politique, Paris, Plon; Niyazi Berkes : Propaganda Nedir?, Ankara 1942; J. Driencourt, La propaganda, Nouvelle Force Politique, Paris, A. Colin 1950; F. B. Evans. Worldwide Communist Propaganda, New York, Macmillan, 1955.

Propaganda Tanımı :

Propaganda kamu oyunu ve toplumun güdümünü etkilemek için yapılan bir harekettir. Propaganda ile varılmak istenen amaç insanlara belirli bir düşünceyi, fikri, inancı ve davranış biçimini benimsetmektir.

Reklâm ve Propaganda :

Propaganda bir bakıma reklâma benzer. Reklâm da fikirleri, zevkleri, inançları etkilemeye çalışır; aradaki fark, reklâmın amacının ticarî (para kazanmak) propagandanın amacının siyasal oluşudur. Reklâmın tahrik ettiği ihtiyaçlar ve tercihler özel bir eşya üzerine yönelir. (Kumaş, buzdolabı, ampul, sigara, bira vb.) Oysa propagandanın yaydığı inanç ve fikirler, doğrudan doğruya insan fikir ve davranışlarına çevrilir ve propaganda bunları değiştirmeye, gerekıyorsa, kuvvetlendirmeye çalışılır.

Propaganda ile reklâmcılık uzun süre bir arada yürüdüler, işbirliği yaptılar ve birbirlerine paralel olarak geliştiler. Reklâmcılık ve propaganda günümüzde aşağı yukarı aynı teknikleri kullanmakta ve kitleleri etkilemektedirler. Siyasal propagandanın reklâcılıktan öğrendiği pek çok şey vardır. (95)

Reklâmcılık önceleri «öğretici» nitelikte idi. Sürümü istenilen malın üstün nitelikleri hakkında bilgi verilmesine çalışılıyordu. Sonraları kitleleri şaşırtmak, düşündürmek ya da tahrik etmek ön plâna geçti. Fizyoloji, psikoloji ve psikanaliz verileri, olaylarda yeni takdim şekilleri, müşterilerde sabit fikirler, cinsî uyarımlar ve çağrışımlar vb. yaratma amacına yöneldi. Reklâmın modern siyasal propagandaya en önemli yardımı şu oldu : **Modern insan genel olarak çabuk etki altında kalmaktadır. Ona kendi öz düşünceleri diye benimseyebileceği fikirler, telkin etmek, ve düşüncelerini değiştirmek mümkündür.** Ticarî alanda bu yapılabiliyorsa, politika alanında da yapılmaması için hiç bir sebep yoktur. Nitekim A. B. D. lerinde seçim kampanyasının reklâm kampanyalarından pek farkı yoktur. (96)

---

(95) Reklâm ve propaganda ilişkileri için bkz. Bernard de Plas et Henri Verdier, La Publicité, P.U.F. Paris, 1962.
(96) Domenach, a. g. e., sh. 19-21

Propaganda ve Bilim:

Propaganda ve reklâm çok karışık ve —bazıları pek iyi bilinmeyen— fizyolojik, psikolojik, bilinçaltı faktörlere dayanır. Propagandanın prensipleri fizyoloji, psikoloji, psikiyatri gibi bilimlerin temel verilerine dayanmaktadır. Propaganda şüphesiz başlı başına bir bilim değildir; bir teknik ve sanattır, ama insanları yönetmede bilime dayanan bir propagandanın ne kadar etkili olabileceği deneylerle bilinmektedir.

Propagandanın Önemi:

Propaganda olmasaydı Faşizm ve Komünizm gibi çağımızın önemli hareketleri başarı kazanamazdı. Lenin'in bolşevizmi gerçekleştirmesinde propagandanın büyük payı vardır. Hitler'in başarılarının temelinde ustalıklı bir propaganda yatmaktadır. Çağımızın şüphesiz propaganda dehaları olan bu iki kişiden Hitler: «Propaganda sayesinde iktidara geldik, propaganda sayesinde dünyayı fethedeceğiz» diyordu. Lenin'de «Önemli olanın halk tabakalarını tahrik etmek ve propaganda yapmak olduğunu» sık sık tekrarlıyordu. (97)

II. Dünya Savaşında propaganda ordularla birlikte hattâ ordulardan önce yürümüş ve kaleyi içten fethetmişti. Çin'in Komünist oluşunda propagandanın, Mao Tse Tung'un birliklerinden daha etkili olduğu söylenebilir. Bir anlamda propaganda insanoğlunun tarihi ile yaşıttır. Demosten'in Makedonya Kralı Filip'e Çiçeron'un Katilina'ya, Romalıların Kartaca'ya karşı yürüttükleri siyasal kampanya aslında propagandadan başka bir şey değildi. Ama günümüzde propaganda, kullandığı araçlar ve geliştirdigi teknikler yönünden eski propagandadan bir hayli farklıdır. Binlerce kilometreye yayın yapan radyoları, milyonlara hitabeden televizyonları, yüksek tirajlı gazeteleri muazzam afişleri, pankartları, yüzbinlerce basılan kitaplarıyla propaganda dalgaları, halk kitlelerini rüzgârda tüy gibi sürüklemektedir.

Propaganda ve Şartlı Refleks Teorisi:

Kabul etmek gerekir ki, Hitlerin Alman halkına aşıladığı fikirlerden bazıları gerçekten Alman (cermen) ru

(97) Domenach, a. g. e., sh. 7ve müt.

hunda mevcut bazı niteliklere ve I. Dünya Savaşındaki yenilginin yarattığı ruhsal çöküntüye, onur yarasına, işsizliğe, enflasyona dayanıyordu. Karışıklığına ve rasyonel temellerden bir hayli yoksun oluşuna rağmen bu propagandanın Almanlar ve diğer milletler üzerinde yarattığı korkunç etkiyi Çakotin, Pavlov'un ünlü «Şartlı Refleks Teorisine» dayanarak açıklamaktadır. (Bilindiği gibi Pavlov'un ünlü deneyi esnasında bir köpeğe bir şeker parçası gösterilmekte ve bu sırada bir klâkson çalınmaktadır. Köpeğin salyaları şekeri görünce akmaktadır. Daha sonraki denemelerde şeker kaldırılıp sadece klâkson çalınınca da köpeğin salyalarının aktığı görülmektedir.) (98) Pavlov'a göre: Klâkson başlı başına bir kışkırtma (şart) unsurudur. Salyaların akması da reflekstir.

Pavlov'un şartlı refleks teorisinin propagandaya uygulanmasındaki esas şudur :

Tehrik hareketlerini tekrarlamak suretiyle, hayvanlarda olduğu gibi, insanlarda da belirli davranışlar (refleksler) yaratılabilir. Belirli refleksler (davranışlar) sadece devamlı tekrarla değil, tahrikin şiddetini —propagandanın dozunu— artırarakta elde olunabilir. Karşısına yılan çıkan kuşun bütün refleks kabiliyeti sıfıra iner. Kendini yılana teslim eder. Bunun gibi tehlikenin çok ani şekilde belirmesi insanları şaşkınlığa, ümitsizliğe paniğe düşürür. Sadece siyasal propaganda değil, ticarî propaganda (reklâm) da bu teoriden yararlanmaktadır. (Reklâmcılık özellikle cinsel duyguların kışkırtılması ile insan zihninde çağrışım uyandırmakta ve müşterileri reklâmı yapılan malı (gazoz, jiklet, makarna vb.) almağa doğru itmektedir.

Siyasal propaganda da cinsel duygulara hitap edebilir. Nazilerin istismar ettikleri unsur özellikle, büyüklük, azamet, erkeklik duygusu ve gururudur. Bu büyüklük duygusunu uyandıracak her şey, kitlelere durmadan tekrarlanır. Gamalı Haç, Nazi usulü selâm, Führerin resimleri gibi semboller başlı başına birer kışkırtma unsurudurlar. Çakotin gamalı haçın bir tehdit unsuru olduğunu söylemektedir. Gamalı haç, bilinç altı bir duygu ile, Almanları

(98) Domenach a.g.e., sh. 45 Pavlov'un şartlı refleks teorisi hakkında geniş bilgi için bkz. İ. Pavlov, Şartlı Refleks ve Sinir Bozuklukları, çev. Prof. Dr. Nezahat Arkun, İst. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1967.

canevlerinden yakalamaktadır. «Mademki herkes Hitlerle birlikte ben de ona katılayım yoksa ezilir giderim» düşüncesi sade halkın, sıradan vatandaşın temel düşüncesi olmaktadır. Nazi propagandası bazen şiddetli bazan yavaş, ama aralıksız ya da pek az ara ile halk üzerinde çalışmıştır. Tıpkı demire binlerce defa vuran büyük çekiç gibi. Son darbe inince de bu çekice karşı koyacak güç, enerji kimsede kalmamıştır. Kısacası Nazi propagadası adetâ çılgın bir orkestra gibi, durmadan çalmış, bu muazzam senfoniden halkın aklında sadece bazı uğultulu nakaratlar kalmıştır. (99)

Pavlov'un denemeleri propaganda alanında şayanı hayret biçimde doğru çıkmıştır. Yalnız şeker yerine bazen kırbaç ilâve edilmekte yumuşaklığın yerini arasıra haşin kabalık almaktadır. Almanlar bu konuşma taktiğine «Gesprachstechnik» demektedirler. (tatlı - sert metodu). Bu metod sayesinde milyonlarca Alman Hitlerin elinde onun istediği yöne giden otomatlar olmuş, korku ile heyecan dalgaları arasında sürüklenip gitmişlerdi. (100)

§ 2. PROPAGANDA ORTAMI, TİPLERİ VE ARAÇLARI

Kitle Toplumu :

Propagandanın etkisinin artması, kitle toplumu ve yeni teknikler sayesinde olmuştur. Çağımızda eski kadroların dağılması, demografik hareketler, ailenin değişmesi, ulaştırma araçlarındaki gelişme, endüstri şartlarının yarattığı güvensizlik, ekonomik bunalım, savaş tehlikesi, özellikle atom bombasının yarattığı korku gibi faktörlerin yanı sıra konformizm (uyarcılık) ve yeni teknolojik buluşlar, ortak sert reaksiyonlar göstermeğe hazır, heyecanlı «kalabalıklar» ortaya çıkarmış bulunuryor.

Yeni Teknikler :

Propagandanın dayandığı başlıca araçlar analize tâbi tutulursa bunların başlıca söz, yazı ve resimden iba-

(99) Bkz. Domenach, a. g. e., sh 49-50.
(100) Domenach, a. g. e., sh. 50-51.

ret olduğu görülecektir. Fakat eskiden bu unsurlar günümüzdeki kadar bol kullanılamıyordu. Üstelik etki alanları da dardı. Demosten ve Çiçero nihayet bir kaç bin kişilik kalabalıklara hitap edebiliyordu. Oysa, haberleşme araçlarındaki baş döndürücü gelişme sözün, yazının, resmin ve hareketin milyonlar üzerine sağnak halinde yağmasına yol açtı. Matbaanın gelişmesi, gazetelerin tirajlarının yükselmesi propagandaya düşündürücü bir hız ve boyut kazandırdı. Hegel bile 18. asırda şöyle diyordu: «gazete okumak modern insanın sabah duası gibidir». Fakat 18 inci asırda gazeteler ve kitaplar pahalı idi; ancak seçkin varlıklı bir zümre kitap ve gazete okuyabiliyordu. Rotatifin icadı, reklâmcılığın, dağıtma ve ilân servislerinin genişlemesi gazeteleri ucuzlattı. Geniş kitlelerin yayınları izlemesi ve dolayısıyla propagandanın etkisi altına girmeleri olanağı doğdu. Fakat tirajları ve tesirleri arttıkça gazetelerin birer ticarî iş konusu haline geldikleri de unutulmamalıdır.

Sözün yayılmasına yardım eden etkenlerden en önemlisi, mikrofonun, hoparlörün ve radyonun ortaya çıkışıdır. Resim tekniğindeki ilerlemeler, özellikle sinemanın icadı, «hareketli resim» yardımıyla milyonlarca insanın etkilenmesine ve istenilen istikamete doğru sevkedilmesine yol açmıştır. Televizyonu da bu arada unutmamak gerekir.

Propaganda Tipleri ve Araçları:

1. Kişisel Propaganda:

Kişisel propaganda tek tek konuşmak tartışmak, ikna etmek, veya kapı kapı dolaşmak suretiyle yapılır.

2. Kütle Propagandası ve Araçları:

Kütle propagandasının belli başlı araçları söz, yazı ve resimdir. Kütle propagandasının en basit şekli bir topluluğa hitap eden çoşturucu nutuklardır. Kitaplar, broşürler, —özellikle gazete— yazılı basılı propagandanın başlıca silâhlarıdır. Duvar gazetelerini ve afişlerini de buraya katabiliriz. Bildiriler bir sembol ve slogan halinde yayılırsa «kelebek» denir. Sözlerin yayılması için en etkili araç şüphesiz radyodur. İnsan sesinin gazetede veya herhangi bir

basılıda bulunmayan inandırıcı bir kuvvete sahip olduğu görülmüştür. Sesin yayılma alanını büyütmek için mikrofon ve hoparlörler de kullanılmaktadır. İkinci Dünya savaşında ve Çin iç savaşında propaganda için hoparlörler kullanılmıştır. Sözlü propagandada şarkıların, türkülerin. şiirlerin, destanların, mizahî hicivlerin önemli yer vardır.

Resim; Propaganda aracı olarak resim çeşitli şekiller alabilir. Fotoğraflar, karikatürler, şeflerin portreleri, semboller vb. Resim çok tesirli ve dikkati çeken bir propaganda aracıdır. Çünkü göze hitap eder. Okuma yazma bilmeyenler de anlar.

Tiyatro : Fransız ihtilâlinde büyük bir propaganda aracı olarak kullanılan tiyatro bolşevik ihtilâlinde de rolünü oynadı. Seyirciye göre ayarlanan tiyatro eserleri bazen dram, komedi, veya tulûat biçiminde siyasal amaçlar için kitleleri etkilemede gittikçe artan ölçüde kullanılmaktadır. Çağımızda kitle propagandası aracı olarak söz, resim, yazı ve hareketi birleştiren televizyon ve sinemayı burada önemle hatırlamak gerekir.

§ 3. SİYASAL REJİMLER VE PROPAGANDA

İdeoloji ve Propaganda :

Siyasal ideolojilerin propagandaya karışması başka tip bir propagandanın doğmasına yol açmıştır. İnsan ruhundaki bütün unsurları istismar eden, hareket halindeki siyasetin ifadesi olan istilâcı ve inanç değiştirici bir arzu ile çalışan bu propaganda ideolojik bir renk taşımaktadır. İhtilâllerde ve savaşlarda ideolojik propagandanın ne kadar büyük boyutlar kazandığını görüyoruz. Monarşiye karşı demokrasinin, sağa karşı sol'un, Batıya karşı Doğunun, Faşizme karşı «hürriyetçi cephenin» fikir alanında —karşılıklı olarak— verdiği savaşlar ideolojik propaganda savaşından başka bir şey değildir. 1789 Büyük Fransız Devrimiyle başlayan ideolojik propaganda savaşı I. ve II. Dünya savaşlarında ve bu savaşlardan önce de bol bol kullanıldı. İdeolojik propaganda savaşlarda askerî stratejinin yardımcısı oldu. Kendi saflarında birlik ve beraberlik yaratmak, hasım, düşman saflarında korku ve karga-

şalık doğurmak ideolojik propagandanın asıl amacı idi. Propaganda savaştan sonra onun da yerini aldı. «Soğuk harp, sinir harbi» gibi deyimler bu gerçeği anlatmaktadır. Lenin ve Troçki harple birlikte yürütülen ideolojik propagandanın en etkili örneklerini verdiler. J. Monnerot: «İnsanların duygularındaki ve tepkilerindeki yıkıcı kuvvetler, tıpkı patlayıcı maddeler gibi, bir takım uzmanlar tarafından kullanılabilir» diyordu. Bu sözlerdeki ders boşa gitmedi, sol, sağ rejimler, demokratik, totaliter bütün akımlar ideolojik propagandadan doyunca yararlandılar. (101)

Diktatörlüklerde Propaganda:

Hitlerle Göbels'in propagandaya getirdikleri yenilikler muazzamdır. Bütün dünya bu muazzam propaganda makinasının neler yaptığını şimdi daha iyi bilmektedir. Ancak, Lenin tipi propaganda ile Hitler'in propaganda anlayışı arasında büyük fark vardır. Lenin için propaganda, taktikten ibarettir. Fakat amacı bellidir. Fransız Komünist Partisi lideri Thorez katoliklerle anlaşalım dediği zaman bu bir taktik icabı —iktidar yolunda geçici bir aşama olsa bile— gerçekte anlaşmayı istemekteydi. Fakat Göbels bir yandan hıristiyan medeniyetini ve değerlerini korumadan dem vururken, öte yandan din aleyhtarı bir ırkçılık kampanyasını şiddetle sürdürüyordu. Naziler, kısacası, propagandayı sosysuzlaştırmışlardı. Lenin'in propagandaları bir takım efsanelere, iç güdülere çağrıda bulunsa da, yine rasyonel bir temele dayanıyordu. Hitlerin propagandası ise irrasyonel unsurlara, (kine,, öfkeye, korkuya, gurura, vb.) daha çok yaslanmaktadır. Bu propagandanın, Lenin tipi propagandada olduğu gibi, somut hedefleri yoktur: Nazi propagandası bir takım savaş çığlıklarından, tehditlerden, kehanetlerden, vaitlerden ibarettir ve kitleyi —hatiple birlikte— kendinden geçirme, çoşturma esasına dayanır. Böyle olunca, Hitler tipi propaganda amaçlar yolunda bir taktik değil bizzat taktik ve amaç, özel kanunları olan bir sanat haline gelmektedir. Tıpkı ordu ve diplomasi gibi. Domenach'ın dediği gibi, Hitler propagandasını yaparken kendi içindeki hırsı, öfkeyi, iktidar hırsını boşaltmaktan

(101) Domenach, a. g. e., sh. 23-24.

başka hiç bir şey düşünmüyordu. Hitler tipi bir propaganda gerçek bir psikolojik batarya olarak kitle üzerinde şok tesiri yaratacak ne varsa kullanıyor, ortada fikir denilen şeyden eser bırakmıyordu. Sadece kelimeler, sloganlar yağmur gibi yağdırılıyordu. (102)

Mussolini «modern insan kandırılmağa son derece elverişli bir yaratıktır.» diyordu. Hitler ise halk kütlesinin kaynaşıp, kabardıkça daha çok «kadınlaştığını» keşfetmişti. Şu söz onundur. «Halkın çoğunluğu kadın gibidir, öylesine zaafları vardır ki, düşüncelerini yönelten, muhakemeden ziyade, duyguları üzerine yapılan etkidir». Nazi propagandası, muhayyilenin gerçeğe, kaba duyguların akla ve mantığa nasıl üstün geldiğini gösteren iyi bir örnektir.

Nasyonal Sosyalist propagandanın mantık dışı ve birbirine rasyonal şekilde bağlı olmıyan unsurlar halinde gelişmesini Jules Monnerot şöyle açıklıyor. «Hitlerciler Almanyada kullanılabilecek ne kadar unsur varsa, hepsini kullandılar. Zoolojik materyalizm, pancermanizm, jeopolotik, yahudi aleyhtarlığı, Asya bolşevikliğine ve batı kapitalizmine karşı Alman sosyalizmi, zekâ ve paraya karşı toprak ve kan, Fransanın kokuşmuşluğuna karşı kuzeylilerin idealizmi, gerçek demokrasi vb.» (103)

§ 4. PROPAGANDA TEKNİKLERİ

Propaganda teknikleri taraftarlara ve hasımlara karşı bazı değişiklikler göstermekle beraber temel kalıplar aynıdır. Demokrasiler de diktatörlükler de ayni propaganda tekniklerini kullanırlar.

Taraftarlar Üzerinde Propaganda:

a) **Tekrar:** Taratftarları heyecan ve hareket halinde tutmak için propagandacı aynı şeyleri tekrarlar. Eski ifadeler yeni duruma uymuyorsa, yeni önemli olayları alır ve bunları işleyerek eski görüşlerinin doğruluğunu ispata çalışır.

b) **Seçilmiş sözleri almak:** Bu ilk bakışta objektif bir tutum gibi gözükür. Çünkü hasma ait sözler aynen alın-

(102) Domenach, g. g. e., sh. 41-42.
(103) Domenach, a. g. e., sh. 44.

maktadır. Fakat aslında sözlerin seçimindeki sübjektiflik gerçeği bozar. Onun için günümüzde «hakikat yalanın başıca şeklidir» denilebilir. (Örneğin 1951 yılında «Amerikan güzelleri» adlı bir broşür çıkarıldı. Bu broşürde yer alan resimlerin hepsi de Amerikan dergilerinde çıkmıştı. Ama bunlar özel seçmelerle bir araya getirilince, Amerikan toplumu hakkında olumsuz bir kanaat doğuruyordu.) (104)

c) **Konuyu Değiştirmek:** Bazen gerçek saklanamıyacak, tevil edilemiyecek kadar açık olursa, o zaman propagandacı konuyu değiştirmekte, başka bahse geçmekte, tartışmayı daha emin bir alana götürmektedir.

d) **Kuvvet Gösterisi:** Taraftarların morallerini yüksek tutmak için «haklıyız ama tedbirli olalım» denir. Tıpkı usta bir futbol antrenörünün maçtan önce «İyi hazırlandık, hırslı ve arzuluyuz. Rakibimizi yeneceğiz. Ama rakibimizin yabana atılır cinsten olmadığını da biliyoruz.» demesi gibi propagandacı taraftarların gevşekliğe düşmemesi için onları uyarmayı unutmaz.

Propaganda özellikle savaşın sonucunu etkileyecek tarafsızlar, müteredditler, ve «fikri olmıyanlar» üzerinde çalışır. Bunun için de usta propagandacı «tepeden inme», hemen farkedilen propaganda yerine dolaylı ve sezdirmeden propagandayı tercih eder. Tatlı diller döker, havadan sudan bahseder, lâf arasında asıl amacını —belli etmeden— aşılamaya çalışır. (Yılanın memnu meyvayı yemesi için Adem ve Havvayı dil dökerek kandırması gibi)

Hasımlara Karşı Propaganda:

Gerçekten kararlı, inatçı hasımlara karşı propagandacı özellikle kuvvet gösterisi yolunu seçer. Tehditler savurur. Biraz ılımlı hasımlara karşı, müteredditlere uygulanan yollar denenir. Bunun yanında, kitleleri liderlerinden ayırmak için hasım liderler ele alınır. Bunlara hücum edilir, gülünçleştirilir, gözden düşürülmeye çalışılır. Propagandacı hasımlarının aralarını açma ve bunları birbirine düşürme yoluna sık sık başvurur. (Ama ustalıklı hareket edilmezse istenilen sonucun aksinin doğduğu da vaki-

(104) Alfred Sauvy, l'Opinion Publique, P. U. F., Que Sais-Je, Paris, 1958, sh. 102.

dir.) Rakibin hasmın, mazideki yanılmalarını ortaya koymak sık denenen fakat pek etkili olmıyan bir yoldur. (105)

S O N U Ç :

Propaganda ve Aydınlatma :

Sağlam, güvenilir ve özgür bir toplum kurmanın yolu insanları aydınlatmadır. Aydınlatma insanları şartlı reflekslere sürüklemek için değil, onlara gerçeği göstermek, gerçeğin her yönünü tanıtmak ve sırf gerçeği bildirmek için yapılan bir fikrî çalışmadır. Ve bu özelliğiyle propagandadan tamamen ayrılır. **Propaganda zihinleri eninde sonunda esir etmeyi amaçlar, eğitim ve aydınlatma ise kurtarır.**

---

(105) Sauvy, a. g. e., sh. 105.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA (1)

I. GENEL ESERLER

A. T ü r k ç e

ARİSTO :

Politika I - III, (Çev. : Niyazi Berkes), İst., 1944 Maarif Basımevi.

ARİSTO :

Politika IV - VIII, (Çev. : Niyazi Berkes), Ank., 1946, M. E. Basımevi.

ARİSTO :

Atinalıların Devleti, (Çev. : Yakup Baydur), Ank., 1943, Maarif Basımevi.

BOUTHOUL, Gaston :

Politika Sanatı, (Ramses'ten Kruçef'e Seçmeler), (Çev. S. Eyüboğlu, V. Günyol), İst., 1967, Çan Yayınları.

BRYCE, James :

Amerikan Siyasî Rejimi, (Çev. : Türkkaya Ataöv, Doç. Dr. Arif Payaslıoğlu), İst., 1962 Türk Siyasî İlimler Derneği Yayını.

CICERO, M. T. :

Seçmeler, (Çev. : Tarık Dursun K.) İst., 1967 Altın Kitaplar Okul Klâsikleri.

Çağdaş Politika Sorunları : :

(Çağdaş Politika Adamlarından Seçme Parçalar), (Çev. : S. Eyüboğlu, V. Günyol) İst., 1962, Çan Yayınları.

DUVERGER, Maurice :

Politikaya Giriş, (Çev. : Semih Tiryakioğlu), İst., 1965, **Varlık** Yayınları.

---

(1) Bu bibliyografyada gösterilen eserler daha çok genel nitelikte eserler arasından seçilen bazılarıdır. Konular hakkında daha geniş bibliyografya için her bölümdeki dip notlara bakılmalıdır.

EFLÂTUN :
Devlet, (Çev.: S. Eyüboğlu, M. A. Cimcoz) İst., 1962. Remzi Kitabevi.

EFLÂTUN :
Devlet Adamı, (Çev.: Behice Boran, Mehmet Karasan) İst., 1944, M. E. B. Yayını.

ERTEM, Sadri :
Politika Felsefesi, İst., 1935, Vakit Matb.

FRİTZ, Fleiner :
İlim Halinde Siyaset, (Çev.: H. A. Göktürk), Ank., 1937 Hukuk İlmini Yayma Kurumu Yayını.

KARPAT, Kemal :
Türk Demokrasi Tarihi, Bateş Dağıtım, İstanbul, 1967.

LASKI, Harold :
Politikaya Giriş, Sosyalist, Siyaset Anlayışı, (Çev.: Ali Seden), İst. 1966, Remzi Kitabevi.

LIPSET, Seymour M. :
Siyasî İnsan, (Çev.: Mete Tunçay), Ank. 1964, Türk Siyasî İlimler Derneği Yayını.

MACHİAVEL :
Hükümdar ve Büyük Frederikin Machıavel'i Çürütme Denemesi, (Çev.: V. Hatay), İst., Remzi Kitabevi.

NİZAMÜLMÜLK :
Siyasetname, (Çev.: M. Ş. Çavdaroğlu), İst., 1954, Sermet Matb.

WATTERS, David D. :
Siyasî Kuvvet Karşısında İdare, (Çev.: S. Erem - Ö. Ozankaya) Ank., 1962, Sevinç Matb.

SOYSAL Mümtaz :
Anayasaya Giriş, S. B. F. Yayını, Ankara, 1968.

TUNAYA, T. Z :.
Siyasî Müesseseler ve Anayasa Hukuku, İst., 1966, Sulhi Garan Matb.

B. Fransızca

ALAIN :
Politique, Paris, 1952, Presses Universitaires de France.

BERGER M. (et autres) :
Politique et Technique, Paris, 1958.

BOUTHOUL, Gaston :
L'Art de la Politique, Paris 1962, Editions Seghers.
BURDEAU, Georges :
Traité de la Science Politique, (VI vols.), Paris, 1942, Librairie générale de droit et de jurisprudence.
CALVEZ, Jean - Yves :
Introduction à la Vie Politique, Paris, 1967, Aubier - Montaigne.
CELIER, Charles :
Introduction à la Science Politique, Paris, 1952, Les cours de droit.
CHATEAU, René :
Introduction à la Politique, Paris, 1949, P. Chateauliand.
DABIN, Jean :
L'Etat ou La Politique, essai de définition, Paris, 1957, Dalloz.
DUVERGER, Maurice :
Introduction à la Politique, Paris, 1964, Gallimard.
FREUND, J.
L'Essence du Politique, Paris, 1965, Sirey.
JANET, Paul :
Histoire de la Science Politique dans ses Rapports avec la Morale, Paris 1923, Alcan.
JOUVENEL, Bertrand de :
De la Politique Pure, Paris 1963, Calmann **Lévy.**
LASKI, Harold J.
Grammaire de la **Politique,** Paris, 1933.
LASSWELL Harold and :
LERNER, D. (Eds) :
Les Science de la Politique, Paris 1952, A. Colin
LIPSET, Seymour M. :
L'Homme et la Politique, (Traduit par Guy et Gérard Murard), Paris, 1960, Seuil.
MASPETIOL, Roland :
L'Etat, Réalité Politique, Paris, 1954, Domat.
MENDES - FRANCE Pierre :
La République Moderne, Paris, 1962, Gallimard.

MEYNAUD, Jean :
Introduction à la Science Politique, Paris, 1959, A. Colin.
MEYNAUD, Jean :
La Science Politique, (Fondements et Perspectives, Chez l'autheur Lauzanne, 1960.
PRÉLOT, Marcel :
La Science Politique, Paris, 1961, Presses Universitaires de France, (Editions «Que sais-Je).
SCHMITT, Carl :
Romantisme Politique, (traduction française : Valois)
SPENCER, Herbert :
Introduction à la Science Sociale, Paris, 1908, Alcan.
La Dépolitisation, mythe ou réalité, (Sous la direction de G. Vedel) Paris, 1962, A. Colin.
WEBER, Max :
Le Savant et Le Politique, Paris, 1959, Plon.

C. İngilizce

ARİSTOTLE :
Nicomachean Ethics (in Great Books of Western World» Aristotle Vol. II) Chicago, 1952, Enc. Brit. Inc.
BARENTS, J. :
Political Science in Western Europe, (A trend report) London, 1961, Stevens and Sons. Limited.
BEARD, Charles A. :
The Economic Basis of Politics, New York, 1934. Knopf.
BENTLEY, A. F. :
The Process of Government, London 1949 (First Published in 1908)
BUTZ, Otto :
Of Man and Politics, (An Introduction to Political Science) New York, 1960, Holt Rinehart and Winston.
CASSIRER, Ernst :
The Myth of the State, New Haven, 1961, Yale Univ. Press.
CATLIN, G. E. G. :
A Study of the Principles of Politics, London 1960, George Allen and Unwin.
CATLIN, G. E. G. :
Systematic Politics, Toronto, 1962, Univ. of Toronto Press.

CATLIN, G. E. G. :
The Story of the Political Philosophers, New York - London 1939, Mc. Graw. Hill.
Contemporary Political Science, Paris, 1950, Unesco.

CRICK, Bernard :
The American Science of Politics, London 1959, Univ. of California Press.

DYKE, Vernon Van :
Political Science, (A Philosophical Analysis) Calofornia 1960. 1965, Stanford Univ. Press.

EASTON, David :
The Political System, (An Inquiry into the State of Political Science) New York, 1959, Knopf.

ELLIOTT, F. and SUMMERSKILL, M. :
A Dictionary of Politics, Baltimore, 1961 Penguin Books.

EYSENCK, H. J. :
The Psychology of Politics, London, 1920. Routlege.

FINER, Herman :
The Theory and Practice of Modern Government, New York, 1957, Methauen.

FLECHTEİM, K. (Ed.) :
Fundementals of Political Science, New York, 1952, Ronald.

GRAZIA, Alfred De :
Political Science and Government (Vol. I : Political Behavior, Vol II : Political Organization New York, 1962.

HECKSCHER, Gunnar :
Tte Study of Comparative Government and Politics, London, 1957.

HITCHNER, G. G. and HAROLD, W. H. :
Modern Government (A Survey of Political Science), New York, 1963. Dood Mead.

HOSELITZ, Bert F. (Ed.) :
A Reader's Guide to the Social Sciences, Illionis, 1959 Free Press.

KAPLAN, Morton A. (Ed.) :
The Revolution in World Politics, New York, 1962. Wiley.

KELSEN, Hans :
General Theory of Law and State, Cambridge, 1949, Harvard Univ. Press.
KORNHAUSER, William :
The Politics of Mass Society, London, 1960, Kegan.
LASKI, Harold J. :
Studies in Law and Politics, London, 1932, O. Allen.
LASKI, Harold J. :
A Grammar of Politics, London, (First Published in 1925) G. Allen and Unwin.
LASSWELL, Harold D. :
Politics. Who Gets, What, When How?. New York, 1958, Meridian.
LERNER, D. and LASSWELL, H. D. (Eds.) :
The Policy Sciences, (Recent Developments in Scope and Method), California, 1951 Stanford Univ. Press.
LEVIS Peter R. :
The Literature of Social Science (An Introductory Survey and Guide), London, 1960, Lib. Association :
LİPPMANN, W :
The Good Society, Boston, 1938.
LIPPMANN, Walter :
Essays in the Public Philosophy, Boston, 1955. Brown and Co.
LIPSET, S. M. :
Political Man (*The Social Bases of Politics*), New York, 1960, Doubleday.
LIPSON, Leslie :
The Graeat Issues of Politics, (An Introduction to Political Science), New York, 1954 Prentice Hall.
MALLORY, Walter H. (Ed.) :
Political Handbook of the World Parliaments, Parties and Press, New York, 1961, 1964, Harper.
MATHEUS, J. M. and HART, J. eds.
Essays in Political Science, Baltimore, Hopkins.

MERRIAM, Charles E.
Systematic Politics, Chicago, 1954, Univ. of Chicago Press.

MILL, John Stuart :

Considerations on Representative Government, New York, 1958, Form Books Inc.

MORGENTHAU, Hans, J. :
Scientific Man vs. Power Politics, Chicago, 1952, The Univ. of Chicago Press.

REEL, A. V. and ROUCEK, J. S. (Eds.)

Introduction ve Politics, New York, 1964, Thomas Y. Growell.

PENNOCK, J. R. and. SMITH, D. G.

Political Science - An Introduction, The Macmillan Company, New York, 1964.

PLAMENATZ John :
Political Studies, London, 1956.

PLATO :

The Laws (Tr. With an Introduction by A. E. Taylor), London, Dent and Sons, 1960, Also in «Great Books of Western World» Platon, Chicago, Enc. Brit. Inc. 1952).

POLLOCK, Sir Frederick: :

An Introduction to the History of the Science of Politics, Boston, 1960, Beacon Press.

RANNEY, Austin :
The Governing of Man (An Introduction to Political Science). New York, 1958, Holt.

ROBSON William :

The University Teaching of Social Sciences (Political Science), Unesco, 1954, Netherlands.

SARTORI, Giovanni :
Democratic Theory, New York - London 1965, Praeger.

STORING, Herbert J. (Ed.) :
Essays on the Scientific Study of Politics, New York, 1962 Holt.

TOYNBEE, Arnold J. :
A Study of History, (10. vols.) 1935 - 1955, Oxford Univ. Press.

TOYNBEE, Arnold J. :
A Study of History, (Abridgement by D. C. Somervell in 2 vols.), New York. 1960, Oxford Univ. Press.
Contemporary Political Science (A Survey of Methods, Research and Teaching Paris, 1950. Unesco
VOEGELİN, Eric :
The New Science of Politics (An Introduction), Chicago, 1962, Univ. of Chicago Press.
WALDO, D. :
Political Science in the U. S. A., Paris, 1956, Unesco.
WELDON, T. D. :
The Vocabulary of Politics, Pelican Books, 1960.
WEBER, Max :
The Theory of Social and Economic Organization, Glencoe, 1947. Free Press
WOLIN, Sheldon S. :
Politics and Vision. Boston, 1960. Little, Brown and Company.

II. SİYASAL BİLİMDE METOT

A. T ü r k ç e

ERDER, Necat :
Siyasî İlimlerde Teori ve Metot Hakkında Bazı Genel Düşünceler, Ank., 1962, S. B. F. Yayını.
GOODE, William J. :
Sosyal Bilimlerde Araştırma Metotları. (Çev. Ruşen Keleş), Ankara, 1964, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayını.

B. F r a n s ı z c a

BURDEAU, Georges :
Méthode de la Science Politique, Paris, 1959, Dalloz.
DUVERGER, Maurice :
Méthode de la Science Politique, Paris, 1959,

DUVERGER, Maurice :
Méthodes de la Science Sociale, Paris, 1961 Dalloz.
YIDJANSKI, D. :
Dimensions Européennes de la Sciance Politique, (Questions méthodologiques et programme de recherches), Paris, 1963, Librarie Générale de droit et de jurisprudence.

C. İ n g i l i z c e

Contemporary Political Science (A Survey of Methods, Research and Teaching), Paris, 1950, Unesco.

HYMAN, Herbert :
Survey Design and Analysis (Principles, Cases and Procedures), 1955, Free Press.

LAZARSFELD, Paul F. :
Mathematical Thinking in the Social Sciences, Columbia, 1954, Free Press.

ROSE, Arnold M. :
The Theory and Method in Social Sciences, Minneapolis, 1954, Univ. Of Minnesota Press.

STORING, J. Herbert (ed.) :
Essays on the Scientific Study of Politics, New York, 1962, Holt, Rinehart and Winston, Inc.

WEBER, Max :
The Methodology of the Social Sciences, Illinois 1949, Free Press.

III. SİYASAL TEORİ

A. T ü r k ç e

ABADAN, Yavuz :
Devlet Felsefesi (Seçilmiş Parçalar) Çev.: N. Abadan, B. Dâver, M. Tuncay, Ankara, 1959, S. B. F. Yayınları.

AKIN İlhan :
Devlet Doktrinleri, İst., 1962, Samim Güniz ve Sadık Özaygen Matbaası.

MOSCA, G. :
Siyasî Doktrinler Tarihi (Gaston Bouthoul'un ilâvesi ile), (Çev.: S. Tiryakioğlu), İst. 1963, Varlık Yayınları.

OKANDAN, Recai Galip :
Umumi Âmme Hukuku Dersleri, İst., 1962, İ. Ü. H. F. Yay.

ŞİRVANİ, Harun Han :
İslâmda Siyasî Düşünce ve İdare, (Çev.: Kemal Kuşçu), İst., 1965, İrfan Yayınevi.

TUNAYA Tarık Zafer :
İslâmcılık Cereyanı, İstanbul, 1962, Baha Matbaası.

ÜLKEN, Hilmi Ziya :
Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İst., 1966, Selçuk Yayınları.

B. Fransızca

CHEVALLIER, Jean. J :
Les Grandes Oeuvres Politiques, (de Machiavel à nos Jours.), Paris, 1960, A. Colin.

JANET Paul :
Histoire de la Science Politique Dans Ses Rapports Avec la Morale, Paris, 1954.

MOSCA Gaetano :
Histoire Des Doctrines Politiques, (Depuis l'Antiquite, Nouvelle édition complétée par Gaston Bouthoul.) Petit Bibliothèque Payot, Paris, 1966.

PARKINSON, C. Northcote :
L'Evolution de la Pensée Politique, Paris, 1964, Gallimard.

PRELOT, Marcel :
Histoire des Idées Politiques, Dalloz. 1959. Paris.

TOUCHARD, Jean :
Histoire des Idées Politiques, Paris, (2 Vols., Tome 1, 2 éd, II, 1962 Presses Universitaires de France.

C. İngilizce

BARKER, Ernst :
Principles of Social and Political Theory, London, 1961. Oxford Univ. Press.

BOSANQUET, Bernard :
The Philosophical Theory of the State, London, 1930.

BRECHT, A.
Political Theory: (The Foundations of Twentieth Century Political Thought), Princeton, 1959, N. J. Princeton, U. P.

EBENSTEIN, W. :
Today's Isms, N. J. Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs. 1962,

EBENSTEIN, W. :
Modern Political Thought, New York, 1954, The Great Issues, Rinehart and Co., Inc.

GIERKE, Otto :
Political Theories of the Middle Age Cambridge, 1951, Univ Press.

HANNAH, Arendt :
Betwen Past and Future (Six Exercises in Political Thought), New York, 1961 Wikings.

JENKIN, T. P. (ed.) :
Sources in American Political Doctrines New York, 1965, Free Press.

KAGAN, D. :
Sources in Greek Political Thought, New York, 1965, Free Press.

KARIEL, Henry :
History of Twentieth-Century Political Thought, New York, 1964, Free Press.

LEWIS, Ewart (Ed.) :
History of Medieval Political Thought, 1964, Knopf.

MANNHEIM, Karl :
Man and Society (In Age of Reconstruction), London, 1954, Kegan.

PAINE, Thomas :
The Age of Reason, London, 1912.

PARKINSON, C. Northecote :
The Evolution of Political Thought, London University Press.

PLAMENATZ, John :
Man and Society (A Critical Examination of Some Important Social and Political Theories From Machiavelli to Marx), (2 Volumes), London, 1936, London, 1936, Longmans.

POPPER, Karl R. :
Open Society and Its Enemies, New Jersey, 1950, Princeton Univ., Press.

SABINE, George A. :
A History of Political Theory, New York, London, 1937. Holt.

STANKIEWICZ, M. J. (Ed.) :
Political Thought Since World War II, London, 1964, Collier, Macmillan, Free Press Of Glencoe.

UTECHIN, S. V. :
Russian Political Thought New York, 1963, Praeger.
WATZER, Michael :
History of Continental Political Thought, New York, 1965, Free Press.
WOLIN, Sheldon S. :
Politics and Vision (Continuity and Innovation in Western Thought), Boston, 1960, Little Brown.

Sevinç Matbaası — Ankara

20 TL.